

Лілія Манчуленко

Методика
соціально-виховної
роботи

у сучасних умовах

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Лілія Манчуленко

**МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

Чернівці
Чернівецький національний університет
2012

УДК: 37.091.2
ББК: 74.200.5
М 245

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів
(лист № 1/11 – 12078 від 22.12.2011)

Рецензенти:

Пенішкевич Д.І., кандидат педагогічних наук, професор кафедри загальної та соціальної педагогіки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
Бойко М.М., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогічної майстерності та освітніх технологій, директор центру довузівської підготовки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Манчуленко Л.В.

М 245 **Методика соціально-виховної роботи у сучасних умовах :**
навч. посіб. / Лілія Манчуленко. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т,
2012. – 240 с.
ISBN 978-966-423-213-2

У посібнику висвітлюються теоретичні положення про зміст і завдання соціального виховання та соціально-виховної роботи, охочлені методичні аспекти соціально-виховної роботи у загальноосвітньому навчально-виховному закладі. До кожної теми запропоновано навчальні та практичні завдання для науково-дослідної діяльності студентів.

Для студентів педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів, викладачів ВНЗ, вихователів загальноосвітньої школи.

УДК: 37.091.2

ББК: 74.200.5

ISBN 978-966-423-213-2

© Манчуленко Л.В., 2012

© Чернівецький національний
університет, 2012

Природа дитини егоїстична, - і цей егоїзм необхідний для найкращого розвитку її індивідуальності. Виховання не має знищувати у малі дитини інстинкту егоїзму, без нього дитина не розвивається в справжню людину, а в якусь солодку сентиментальну істоту. Але разом з розвитком індивідуальності має складатися гуртова свідомість, громадське єднання, свідомість своїх відносин і своїх обов'язків до колективу.

Софія Русова

ПЕРЕДМОВА

Пріоритетні напрями розвитку навчально-виховного процесу у сучасній школі спрямовують педагогічну діяльність на всебічний розвиток дитини як особистості й найвищої цінності суспільства, виявлення її талантів, розумових і фізичних здібностей; на виховання громадян, здатних до свідомого суспільного вибору і творчого збагачення культурного потенціалу країни. Зважаючи на це, підготовка майбутніх педагогів повинна забезпечувати реалізацію сучасних вимог суспільства. За таких умов пріоритетним напрямом діяльності педагогів має виступати соціально-педагогічна діяльність, спрямована на виконання завдань соціального виховання і соціально-педагогічного захисту дітей у загальноосвітніх навчальних закладах. **Курс "Методика соціально-виховної роботи в сучасних умовах"** сприяє оптимальній підготовці майбутніх педагогів до навчально-виховної роботи з однією людиною чи групою людей (школярів, батьків) задля соціалізації дітей, їх творчого розвитку та формування, а також для подолання складних життєвих ситуацій у системі соціальних інститутів (сім'я, школа, позашкільні заклади). **Компетенції**, якими має оволодіти майбутній педагог у процесі вивчення цього курсу:

- знати сутність сучасної парадигми виховання; структуру виховного процесу, напрями виховання, методи, засоби та форми виховної та соціальної роботи; теоретичні основи методики соціально-виховної роботи; сутність і зміст соціально-виховних технологій як способу педагогічної діяльності;

- уміти впроваджувати на практиці ефективні педагогічні технології організації соціально-виховного процесу, адаптувати їх до учнів конкретного класу та закладу; використовувати оптимальні форми і методи керівництва навчально-виховною діяльністю учнів; визначати конкретні навчально-виховні завдання на основі загальної мети виховання і врахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців; застосовувати діагностичні методи для вивчення й удосконалення соціально-виховного процесу сучасної школи; розробляти програми та оригінальні технології соціального виховання, впроваджуючи їх під час проходження педагогічної практики; організовувати та проводити соціально-виховну роботу з вихованцями і спрямовувати процес їх самовиховання; проводити культурно-масову роботу та громадсько-політичну роботу серед батьків; планувати, організовувати й аналізувати власну педагогічну діяльність; вивчати, використовувати та розповсюджувати педагогічний досвід.

Мета курсу передбачає забезпечення ґрунтовної та всебічної підготовки студентів до організації й здійснення процесу виховання особистості згідно з визначеними цілями та ідеалами виховання сучасного українського суспільства.

Завдання курсу: підвищити рівень наукової підготовки студентів на основі аналізу різноманітних підходів до вивчення проблеми виховання та соціального виховання, узагальнення результатів досліджень вчених і педагогів-практиків в цій сфері; розкрити теоретичні основи та методiku соціального виховання підростаючого покоління; ознайомити студентів з основними категоріями теорії соціального виховання; сформулювати у них уміння і навички практичної соціально-виховної роботи із вихованцями, поточного та перспективного планування педагогічної діяльності, розробки рекомендацій батькам, працівникам закладів, організацій та врахування їх під час здійснення соціально-виховного процесу, проводити психодіагностику здібностей, нахилів, мотивації причин неспішності та інших якостей дітей різних вікових категорій, використовуючи різноманітні методики соціально-виховної роботи. Розвивати фантазію, мислення, уяву, увагу, пам'ять студентів. Виховувати у них повагу до гідності людини, її інтересів, світогляду.

Теоретичний аспект підготовки до діяльності необхідний і виправданий, оскільки він забезпечує накопичення та засвоєння теоретичних знань студентів про особливості соціально-виховної роботи з вихованцем індивідуально, а також обґрунтовує теоретичні підходи соціально-виховної роботи у групі, виховуючому колективі, з батьками. Розкриваються теоретичні засади створення, функціонування та організація виховної роботи у літніх оздоровчих дитячих таборах. Усі теоретичні поняття, істини та положення базуються на загальноприйнятих, науково обґрунтованих даних. Практичний аспект змісту навчальної програми розкривається через зміст семінарсько-практичних занять.

Отже, визначені аспекти дозволяють стверджувати про можливість формування широко освічених, методично грамотних майбутніх педагогів. Курс завершується заліком, який передбачає перевірку рівня оволодіння студентами теоретичними знаннями про процес виховання, його мету, завдання, закономірності та шляхи здійснення у сучасних умовах; змістом і методичними підходами у здійсненні соціально-виховної роботи як індивідуально, так і колективно, а також соціально-виховної роботи з батьками та у літніх оздоровчих таборах.

Дисципліна "Методика соціально-виховної роботи у сучасних умовах" передбачена для всіх студентів педагогічних спеціальностей, але вивчення її здійснюється за різною кількістю годин. Тому пропонуємо оптимальний зміст вивчення цього навчального курсу.

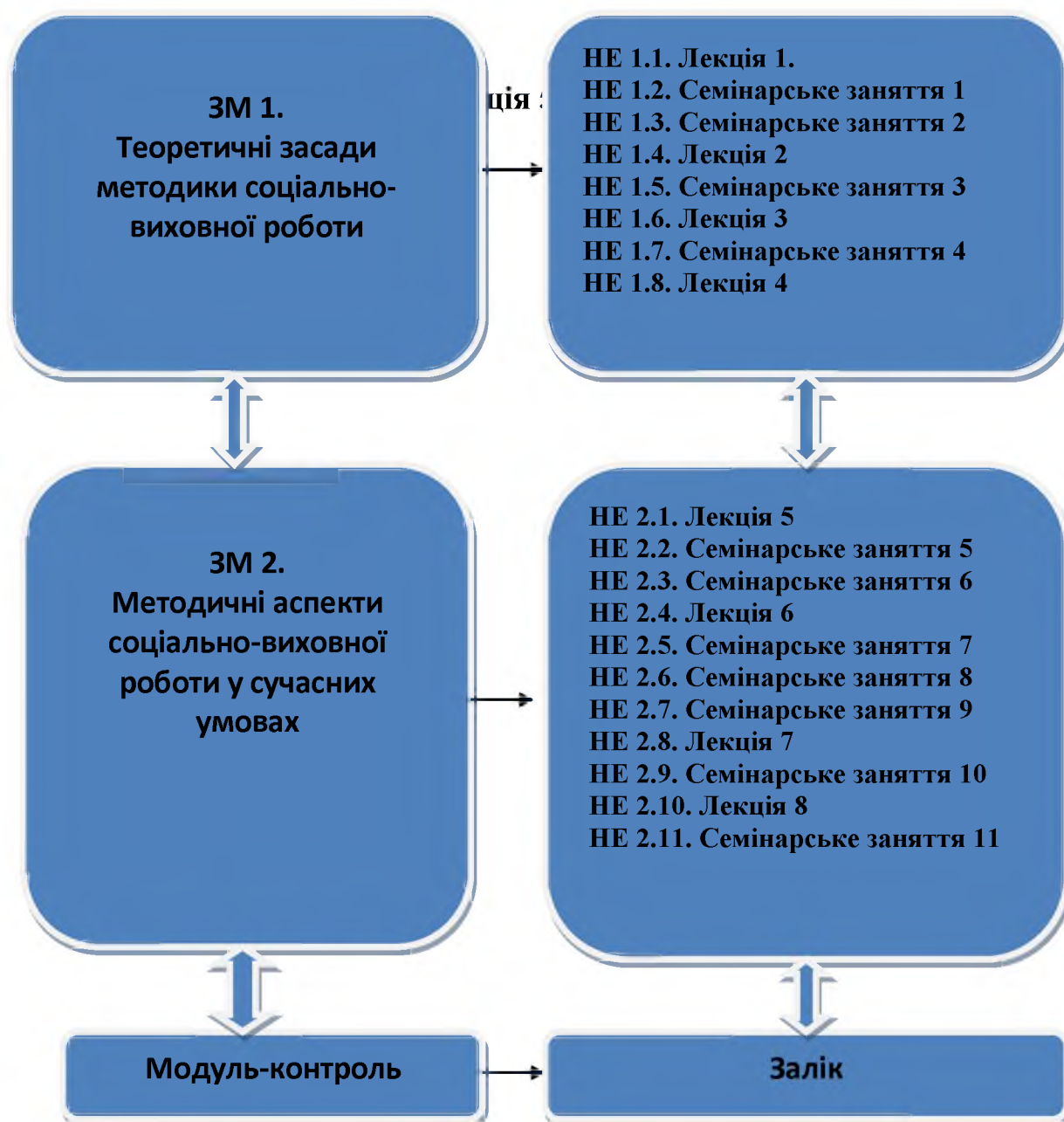
Оптимальний навчально-тематичний план

№ НЕ	Назва теми	Кількість годин для денної форми навчання	
		лекції	семінари, практичні
ЗМ 1. Теоретичні засади методики соціально-виховної роботи			
1	2	3	4
1.1	Соціальні завдання виховання у загальноосвітніх навчальних закладах у сучасних умовах	2	
1.2	Соціалізація особистості. Інститути та чинники соціального виховання особистості		2
1.3	Методика формування колективу		2
1.4	Діагностика у соціально-виховній роботі	2	
1.5	Методики діагностування вихованості		2
1.6	Планування соціально-виховної роботи у сучасних умовах	2	
1.7	Складання плану соціально-виховної роботи і проекту соціальної роботи		2
1.8	Методи та форми соціально-виховної роботи	2	
	Усього за ЗМ 1	8	8
ЗМ 2. Методичні аспекти соціально-виховної роботи у сучасних умовах			
2.1	Методика організації групових і масових форм соціально-виховної роботи	2	
2.2	Гурткова робота як організаційно-педагогічна форма позаурочної соціально-виховної роботи		2
2.3	Тренінг як форма соціально-виховної роботи		2
2.4	Методика організації індивідуальної соціально-виховної роботи	2	
2.5	Соціально-виховна робота з обдарованими дітьми		2
2.6	Соціально-виховна робота з важковиховуваними та педагогічно занедбаними дітьми		2
2.7	Виховна робота з дітьми з особливими потребами		2
2.8	Методика організації соціально-виховної роботи з батьками	2	
2.9	Роль самовиховання у соціальному становленні особистості		2
2.10	Методика виховної роботи в дитячих оздоровчих таборах	2	
2.11	Основні педагогічні проблеми перевиховання		2
	Усього за ЗМ 2	8	14
	Усього	16	22

ЗМІСТОВА СТРУКТУРА

МОДУЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ КУРСУ

"Методика соціально-виховної роботи в сучасних умовах"

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Лекція 1 (НЕ 1.1)

Соціальні завдання виховання у загальноосвітніх навчальних закладах у сучасних умовах

1. Суть і зміст виховання, його основні етапи. Соціальні завдання виховання у сучасних умовах.
2. Соціально-виховна робота як сфера практичної діяльності педагога у навчально-виховних закладах.
3. Роль інституту класного керівництва у реалізації соціальних завдань виховання. Права та обов'язки класного керівника.

Література: осн. – 1, 4, 5, 8, 11, 12, 17, 19, 20, 26; дод. – 9, 10.

Я.А.Коменський зауважував, що зневага до виховання є кроком до загибелі людей, сімей, держав і всього світу. Основу виховання будь-якого народу складає природна потреба його самозбереження, самовдосконалення, самоутвердження, його історичного розвитку, а його головна мета – розбудова власної держави. Виховання з погляду суспільного розвитку є провідною сферою діяльності як окремої людини, так і людської спільноти. **Виховання – це соціально і педагогічно організований процес** формування людини як особистості. Загальноприйнятою метою у світовій теорії та практиці виховання є ідеал усебічно розвиненої та гармонійної особистості.

Якщо розглядати **виховання** у взаємодії з поняттями "формування особистості", "соціалізація особистості", то виховання - це **управління процесом особистісного розвитку** учня шляхом створення сприятливих умов.

Оскільки виховання слугує цілеспрямованою допомогою входження дитини у сучасну культуру, її самореалізації та самоствердження, то у такому випадку **процес виховання – це цілеспрямована динамічна взаємодія** (співробітництво, партнерство) вихователя та вихованця, під час якої у різноманітних видах діяльності здійснюється самореалізація, самоствердження вихованця, формується його особистість.

Ефективність виховання залежить від рівня сформованості мотиваційної бази. **Мотиви виховання** – спонукальні причини дій і вчинків людини, сукупність потреб людини як внутрішні чинники діяльності людини зумовлені анатомо-фізіологічними та соціально-психологічними факторами.

Американський психолог Абрахам Маслоу (1908 - 1970) розробив багатоступеневу піраміду потреб. Вони ніби програмують виховний процес, і якщо порушується цілісність їх структури, то порушується програма виховного процесу.

Потреби фізіологічні в їжі, воді теплі, рухах, здоров'ї, сні, захисті від стихій – **потреба у безпеці**, в захисті від насилля і погроз (економічна стабільність, працевлаштованість, захищеність) – **потреба у спілкуванні й прихильності** (сімя, друзі, однодумці) – **потреба в оцінці й повазі** (престиж, статус, визнання).

увага) – **потреба у самовдосконаленні** (бажання стати кимось, знайти справу душі, прагнення успіху) – **потреба у знаннях і розумінні** (допитливість, знання, розуміння навколишнього світу) – **потреби естетичні** (краса, упорядкованість, симетрія, системність, охайність, гармонія). У процесі виховання треба постійно дбати про формування мотивів самовиховання через актуалізацію необхідних потреб.

Закономірності виховання – стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі зв'язки у вихованні, реалізація яких сприяє ефективному розвитку особистості. Важливі такі закономірності виховання:

- органічний зв'язок виховання із суспільними потребами й умовами виховання;
- взаємодія у виховному процесі всієї сукупності різноманітних чинників («Виховує все: люди, речі, явища, але найбільше – люди»);
- опора у виховному процесі на позитивні якості дитини, активізація активності особистості, стимулювання позитивних емоцій від досягнених успіхів;
- результати виховання залежать від виховного впливу на внутрішній світ дитини, її духовну, емоційну сфери;
- визначальним у вихованні є діяльність і спілкування.

Принципи виховання – керівні положення, які відображають загальні закономірності процесу виховання, визначають вимоги до змісту, організації та методів виховного впливу.

- Цілеспрямованість виховання (визначення мети дає можливість коригувати виховний процес);
- поєднання педагогічного керівництва з ініціативністю і самодіяльністю учнів (життєвий досвід вихователя поєднується з самостійністю, творчістю, ініціативою і самодіяльністю, бо різноманітна діяльність – основа виховання);
- повага до особистості дитини, поєднана з розумною вимогливістю до неї («Якомога більше вимоги до людини і якомога більше поваги до неї» А.С.Макаренко);
- опора на позитивне в людині;
- урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- систематичність і послідовність виховання;
- єдність педагогічних вимог школи, сім'ї та громадськості;
- єдність свідомості і поведінки (світогляд набуває суб'єктивного смислу і стає переконаннями);
- народність (рідна мова, національна свідомість, любов до рідної землі, шанобливе ставлення до культури, спадщини і традицій);
- природовідповідність (врахування анатомо-фізіологічних, психологічних, вікових, генетичних, національних і регіональних особливостей);
- культуро відповідність (розуміння культурного надбання всього людства);
- гуманізація (виховання гуманної людини – це щирої, людяної, доброзичливої, милосердної);
- демократизація (забезпечує співробітництво);

- етнізація (відтворення і виховання на основі менталітету свого народу).

Зміст розкривається через **основні напрями виховання** та реалізацію їх основних завдань, а саме: розумового, морального, естетичного, трудового, фізичного, екологічного, економічного, статевого і правового. Крім того, дещо по-іншому Л.Тюптя та І.Іванова розрізняють **напрями соціального виховання**, а саме: соціальний захист, соціальна допомога, соціальні послуги. Визначення цих понять пропонуються І.Зверевою і Г.Лактіоною.

Соціальний захист – це система заходів, здійснюваних суспільством і його різноманітними структурами, з метою надання гарантованих мінімально достатніх умов життя, підтримки діяльності людини.

Соціальна допомога – це вид соціальної діяльності людини, спрямований на підтримку осіб і соціальних груп, що знаходяться в кризовій ситуації. Розрізняють такі види соціальної допомоги: матеріальна, медико-соціальна, психолого-педагогічна.

Соціальні послуги – це комплекс дій, здійснюваних державою, громадськими організаціями, і спрямованих на забезпечення та поліпшення умов життєдіяльності осіб чи соціальних груп. За тривалістю дій соціальні послуги поділяють на постійні (соціальне страхування) і тимчасові (консультації, організація дозвільневої діяльності).

Таблиця 1.

Основні завдання напрямів виховання

№ п/п	Напрями виховання	Основні завдання напрямів виховання
1.	Розумове виховання	<ul style="list-style-type: none"> • засвоєння системи наукових знань, формування світогляду й удосконалення інтелектуальних умінь; • розвиток пізнавального інтересу, пізнавальної творчої активності; • розвиток розумових сил, здібностей і талантів, критичного мислення, здатності усвідомлювати й обстоювати особисту позицію; • готовність до застосування знань, умінь у практичній діяльності; • виховання потреби самоовіти.
2.	Моральне виховання	<ul style="list-style-type: none"> • формування в учнів основ загальнолюдської та народної моралі (совісності, тактовності, співчуття, милосердя, доброти, чесності, гуманності, толерантності тощо); • виховання поваги до батьків, духовної єдності поколінь; • виховання почуття власної гідності (чесності, свободи, рівності, працелюбності, самодисципліни); • готовність будувати своє життя за принципами гуманізму;

		<ul style="list-style-type: none"> • подвижництво у подоланні страху, насильства, жорстокості, помсти; • виховання культури поведінки згідно із загальноприйнятими моральними нормами та принципами.
3.	Естетичне виховання	<ul style="list-style-type: none"> • оволодіння основами народного мистецтва, музики, архітектури, усної народної творчості. національної пісенної і танцювальної культури, побуту, ремесел, гри; • формування системи знань про світову культуру та мистецтво; • розвиток естетичних потреб і почуттів; • розвиток художніх здібностей і творчої діяльності; • готовність будувати власне життя за законами краси.
4.	Трудове виховання	<ul style="list-style-type: none"> • вироблення свідомого ставлення до праці як вищої цінності людини та суспільства; • формування трудових навичок і умінь; • формування умінь самостійно й ефективно працювати; • формування готовності до праці в умовах ринкової економіки, розвиток потреби у творчій праці; • виховання діловитості, підприємливості, почуття господарської відповідальності.
5.	Фізичне виховання	<ul style="list-style-type: none"> • озброєння знаннями про роль фізичної культури у житті людини; • забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді; • фізичне, духовне і психічне загартування; • виховання відповідального ставлення до зміцнення власного здоров'я; • формування навичок дотримання санітарно-гігієнічних норм, режиму дня та харчування; • виховання потреби у веденні здорового способу життя.
6.	Екологічне виховання	<ul style="list-style-type: none"> • формування розуміння необхідної гармонії людини з природою; • оволодіння знаннями про природу в цілому і, зокрема свого краю; • виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство й основу життя на землі; • формування основ глобального екологічного мислення та готовності до активної екологічної

		діяльності.
7.	Економічне виховання	<ul style="list-style-type: none"> • оволодіння знаннями про економічні ресурси; • формування бережливого ставлення до будь-якої власності; • формування умінь раціонально використовувати матеріальні та духовні цінності та їх примножувати; • формувати уміння реально оцінювати потреби, порівнювати їх з можливостями, поєднувати особисті потреби й інтереси з колективними.
8.	Статеве виховання	<ul style="list-style-type: none"> • виховання чоловічої та жіночої гідності, поваги до протилежної статі; • формування умінь культурно і тактовно взаємодіяти з представниками протилежної статі; • формування умінь налагоджувати взаємовідносини у конфліктних ситуаціях з представниками протилежної статі; • формування готовності укласти шлюб, успішно виконувати сімейні обов'язки (взаємодіяти з представником іншої статі, вести домашнє господарство, розпоряджатись бюджетом, виховувати дітей); • психосексуальна підготовка, формування культури статевого відносин.
9.	Правове виховання	<ul style="list-style-type: none"> • ознайомлення з основними засадами нормативно-правових документів держави; • виховання поваги до Конституції, законів, державних символів • прищеплення поваги до прав і свобод людини та громадянина; • виховання поваги до прав і свобод інших людей; • засвоєння основ державного, трудового, цивільного, сімейного, кримінального права; • формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю; • формування активної протидії випадкам порушення законів.

Виховання — це процес соціальний з дуже багатьма соціальними невідомими, й цих невідомих з кожним днем стає все більше й більше. Соціальний план розвитку особистості відображає її соціумність (соціальні цінності особистості, ступінь орієнтації в них і рівень набутих на їх основі особистісних якостей). Гармонія з самим собою і життя у суспільстві характеризує особистість як особу

соціальну, і це є нині стратегічним напрямом виховання – соціальним вихованням.

Соціальне виховання – це створення умов і заходів, спрямованих на оволодіння та засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування у нього соціально позитивних ціннісних орієнтацій.

Схема процесу соціального виховання, за О.Безпалько, виглядає так: залучення дитини до системи життєдіяльності різноманітних організацій; набуття та накопичення соціального досвіду, знань, умінь; інтерналізація ЗУ та досвіду як результат набутого соціального досвіду – поведінка особистості. **Об'єктом** соціального виховання є система соціальних відносин людини серед оточуючих, а **предметом** – процес педагогічного впливу на соціальні взаємовідносини людини протягом усього її життя і в різноманітних сферах її існування. О.Пенішкевич і Л.Тимчук вважають, що педагогіка є базовою дисципліною, яка дозволяє вивчати особливості соціального виховання, освіти та навчання на різних етапах. Психологія дозволяє більш точно зрозуміти психологічні особливості особистості чи груп, і це є підґрунтям для розробки різноманітних форм і методів соціально-педагогічної діяльності.

Результатом успішного соціального виховання та навчання є **соціалізація особистості** як процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, установок, зразків поведінки, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві. Основними сферами соціалізації є діяльність, спілкування та самосвідомість.

А.Мудрик стосовно поняття „соціальне виховання” дає таке пояснення: „Виховання здійснюється суспільством і державою у створених для цього організаціях”.

Обставини, умови, які спонукають людину до активності, називають **факторами (чинниками)** соціального виховання та соціалізації. Вплив цих факторів здійснюється через **інститути** – конкретні групи, в яких людина долучається до системи норм, цінностей і соціальних зв'язків.

Учені виділяють мега- (А.Мудрик), макро-, мезо- і мікрочинники (А.Мудрик, М.Галагузова) соціального виховання та соціалізації. **Мегафактори** – це вплив космосу, Всесвіту на життя людини. **Макрофактори** (великий, великих розмірів) – країна, суспільство, держава – впливають на соціалізацію всіх жителів планети або дуже великих груп людей, які проживають у певних країнах. **Мезофактори** (середній, проміжний) – умови соціалізації великих груп людей, які виділяються за національною ознакою, типом поселення і впливом регіонально-кліматичних умов, - етнос, регіон, село, місто, селище; належністю до аудиторії та засобів масової комунікації (преса, радіо, телебачення, кіно тощо); клімат, етнічний склад, культурологічні умови. **Мікрофактори** (малий) – соціальні групи, які безпосередньо впливають на конкретних людей, – сім'я, група ровесників, педагоги, навчальні, професійні, релігійні та громадські організації, сусіди, клуби, дитячі об'єднання.

Вплив трансформаційних змін на загальновиховний контекст відображається через розуміння й розв'язання певних проблем, які мають місце у сучасному навчально-виховному процесі школи, а саме:

1. **Взаємовідносини процесів виховання та навчання.** Через радянську традицію, яка теоретично розмежовувала процеси навчання й виховання дітей, навіть організовувала дискусії щодо правомірності висунення тези «виховуюче навчання», ми до сьогодні розглядаємо дещо відокремлено ці два процеси. Звичайно, не можна їх ототожнювати, проте тепер важливо підходити до модернізаційних змін з позицій єдиного цілісного педагогічного процесу. Такий підхід передбачає насамперед перехід від пріоритетної цінності самого знання до підходу, що спирається на індивідуальний досвід дитини, а на цій основі — до пошуку шляхів формування компетенцій для визначення, орієнтації, стимулювання розвитку дитини. Сьогодні у світі поширюються нові характеристики знань: широта, універсальність, гнучкість, еволюційність. Цим визначаються й характер їх інтерпретації, особливості оволодіння ними, у зв'язку з чим відбувається прискорена відмова від успадкованих канонів і правил, тобто розгляду знання як кінцевого результату процесу навчання та його певної абсолютної цінності.

2. Інша проблема – **мета навчально-виховного процесу.** Вона є і метою, і певним результатом: ідеї виховання вільної й автономної особистості, яка визнає й усвідомлює свої права й обов'язки в суспільстві; ідеї рівності, свободи, достоїнства, визнання особистістю верховенства Закону; до цих положень сьогодні додаються ідеї підтримки культурних прав (насамперед мовних). Виховання толерантності поваги та врахування прав і свобод іншого не висувається загально-методичним підходом. Але ж національне виховання в Україні, де національні меншини нині становлять 22 % всього населення, має обов'язково спиратися на ідеї виховання толерантності й полікультурності, якщо ми вважаємо, що розбудовуємо громадянське суспільство і рухаємося до Європи.

3. Третя складова впливу трансформаційних змін на виховний процес — це проблема **взаємовідносин і взаємовпливів особистості й колективу** (можемо оперувати іншими термінами: група, угруповання, спільнота, громада, організація). Більшість зусиль, уваги та пошуків сьогодні спрямовується на особистість, індивіда — його можливості та здібності. Вивчаючи й опановуючи загальноновизнані теорії розвитку особистості, потрібно проводити дослідження і будувати виховні системи, що спираються на співробітництво, участь, діалог і повагу. Тобто глибоко поєднувати індивідуалізацію та колективізм.

4. Надзвичайно важливі і притаманні саме нашому, українському суспільству, особливо в періоди його зрушень і змін, — **виховання і духовність, виховання і мораль.** Сьогодні ми знову й знову підтверджуємо тезу про втрату попередніх ідеалів, про певний вакуум у царині моралі, духовності. Але нині цей вакуум заповнений прищепленими мас-медіа дуже різними і далеко не кращими взірцями й ідеалами, більш прагматичними, технократично-утилітарними, а інколи й негативного спрямування. Тому треба наполегливо шукати форми й

методи впливу на дітей із загальнонародськими та національними, гуманістичними ідеями на основі передових вітчизняних духовних традицій, закладених у нашому генотипі.

Та поки ми захоплюємося дискусіями про проблему виховання духовності й моральності, значна частина молоді від 16 до 25 років – це ті, хто хотів би залишити Україну через безперспективність особистісної реалізації. Тільки 46 % висловлюють бажання залишитися її громадянами («Зеркало недели». 2002. — 24 июля. — С. 3). За оцінками соціолога Є. Головахи, сьогодні в Україні спостерігається формування феномену «аморальної більшості», яка не визнає чесність і порядність нормами соціальної поведінки, відмовляється від принципів загальнонародської моралі, якщо вони не пов'язуються з особистим добробутом.

5. П'ята проблема, яка, мабуть, перевершує всі останні й висувається на перше місце, — **виховання й мас-медіа**, в основному телебачення та інформаційно-комп'ютерні системи. Це надзвичайно потужні засоби впливу на почуття, світосприйняття й поведінку сучасної людини. Нинішнє телебачення просто не може не вступати у взаємодію із системою моральних цінностей, яка існує в суспільстві. Такий вплив часто руйнівний, особливо щодо таких загальноновизнаних етичних категорій і регуляторів поведінки, як сором і совість. Ще одна проблема — це телебачення й агресія, яка здатна виробляти в дітей звичку до жахів і байдужість до страждань інших людей, провокувати власну агресивність. Щоб протистояти негативним тенденціям, у даному контексті необхідна наша (батьків, учителів, науковців) власна громадянська позиція, яка передбачає гостру реакцію на кричущі факти засмічення телебачення грубою порнографією, насиллям, жахами, а також потрібні дослідження, які розкривали б механізми, шляхи й методи впливу на дитину засобів масової інформації й телекомунікації.

Дитина перебуває в ситуації дозвілля, не пов'язаного з процесом творення, діяльності, але яке інтенсивно поглинає дитяче життя. І може, справа не в автоматичному використанні комп'ютерів, телевізорів та інших атрибутів сучасної культури, а у виховному процесі. І в цьому контексті необхідні методики, які з дитячого віку привчають дітей до самоконтролю при входженні в культурні комунікації. Інший бік проблеми, який прямо стосується педагогів і батьків, — конкретні кроки до заповнення дозвілльового часу традиційними для виховної практики формами й методами діяльності, причому продуктивного спрямування.

6. Наступна виховна проблема, зумовлена трансформаційними змінами, — це **проблема виховання й ринкових відносин**. Є достатньо аргументів щодо того, що найближчим часом ці зміни будуть провідними чинниками формування суспільної моралі. Ми тут не говоритимемо про ринкові відносини, але саме вони, їх перебіг у нашій країні визначають стиль, рівень, спрямованість життя дорослих і їхніх дітей. Ця тема торкається взаємовідносин між державою, громадянським суспільством і ринком.

7. До означених проблем необхідно додати проблему **виховання дітей у сім'ї**. Змінюється статус, склад сім'ї, її функції, їх відображення в мас-медіа тощо. Тоб-

то виховання в сім'ї великою мірою сьогодні залежить від загальних соціальних контекстів, як і від безпосередніх умов життя та розвитку дитини. До дослідження процесів, що відбуваються в сім'ї, долучаються відносно автономні інституції. Це й інститут сім'ї і молоді, який проводить велику роботу в даному напрямі, і Академія педагогічних наук України (її внесок досить скромний), і неурядові громадські організації, які дедалі більше займаються підтримкою сім'ї і дитини. Консолідація зусиль у цьому напрямі життєво необхідна, особливо через закритість проблематики, специфіку її розгляду.

Враховуючи всі соціальні впливи на особистість і сучасні тенденції розвитку освіти та виховання, **можна визначити такі основні соціальні завдання сучасної школи** [23, 59]:

- виховання людини-громадянина, формування громадянськості як інтегруючої ціннісної орієнтації, яка визначає ставлення особистості до рідного народу, регіону проживання, з яким єднає спільна історія;
- гуманістичну спрямованість як пріоритетний напрям виховання й освіти у сучасних умовах;
- розширення та закріплення взаємодії з життям, всіма соціальними інститутами: сім'єю, культурно-освітніми закладами, виробництвом, місцевою владою, громадськими організаціями й товариствами;
- відсутність будь-якого насилля і тиску на дитину, партнерство, демократичний стиль взаємовідносин;
- тісні контакти педагогів з батьками та соціальним середовищем;
- взаємодопомога та самоуправління учнів, виховання їх соціальної відповідальності;
- широкі можливості у виборі професійних програм з профорієнтації та соціальної адаптації.

Шляхами реалізації соціальних завдань школи є: забезпечення дитини права на освіту; виконання закону про обов'язковість отримання освіти; виховний процес будується на такому рівні, що й навчальний; у центрі роботи школи повинна бути особистість дитини, її інтереси, здібності; розвиток активності дітей, дитячого самоуправління, створення дитячих об'єднань, клубів; профорієнтаційна робота.

Школа покликана реалізувати основні положення національних програм, відповідно до яких повинна надаватись у загальноосвітніх навчальних закладах педагогічна та соціальна допомога, тобто нині виховна робота активно трансформується у соціально-виховну. Управління соціально-виховним процесом здійснює педагог поетапно [див.табл.2].

Педагог визначає мету і завдання процесу в конкретних умовах, програмує розвиток особистості, обґрунтовує систему педагогічних засобів, форм, методів, їх етапність, спрямованість на виконання конкретних виховних завдань. Діяльність, яку виконує вчитель, називається педагогічною.

Педагогічна діяльність – це особливий вид соціальної діяльності, що передбачає передавання від старших поколінь до молодших накопичених людством культури і досвіду, створення умов для їх особистісного розвитку і

підготовки до виконання певних соціальних ролей у суспільстві [21, с. 130]. Її особливістю є організація діяльності того, хто навчається, і формування його особистісних якостей. Саме цим визначається соціальна та суспільна значущість педагогічної діяльності, її місце у структурі інших видів людської діяльності.

Педагогічну діяльність здійснюють не лише педагоги, а й батьки, громадські організації, керівники підприємств тощо. Ця діяльність загальнопедагогічна. Педагогічна діяльність як професійна здійснюється у спеціально організованих суспільством освітніх установах: дошкільних закладах, школах, професійно-технічних училищах, вищих навчальних закладах, закладах додаткової освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки.

Основними видами педагогічної діяльності є викладання і виховна робота. З моменту виникнення педагогічної професії за учителем закріпилася передусім виховна функція. Викладання стало видом виховної діяльності, спрямованої на управління пізнавальною діяльністю.

Виховна робота є педагогічною діяльністю, спрямованою на розв'язання завдань усебічного гармонійного розвитку особистості шляхом організації виховного середовища й управління різноманітними видами діяльності вихованців.

Таблиця 2.

Етапи процесу виховання та його організації

Етапи процесу виховання	Етапи організації процесу виховання
1. Оволодіння знаннями, нормами і правилами поведінки.	1 – визначають сукупність рис і властивостей, які треба виховати; що стосується колективу, то це формування такого колективу, який би відповідав еталону мети виховання.
2. Формування почуттів (стійких емоційних відношень людини до явищ дійсності).	2 – вивчають особливості вихованця, порівнюють його риси з визначеним ідеалом. На цьому етапі можна планувати виховну роботу, тому важливо встановити позитивні взаємовідносини.
3. Формування переконань (інтелектуально-емоційного ставлення суб'єкта до будь-якого знання як до істинного (або неістинного)).	3 – залучення вихованців до різних видів діяльності, участь у яких сприяє формуванню досвіду поведінки відповідно до ідеалу.
4. Формування умінь (засвоєного способу виконання дій, ґрунтованого на сукупності набутих знань і навичок) і звичок (схильності людини до відносно усталених способів дій) поведінки.	4 – спонукання до самостійної роботи з розвитку і коли вихованець починає займатись самоосвітою і самовихованням, можна вважати, що здійснюється четвертий етап процесу виховання.

Діяльність педагога має складну структуру, її компоненти у педагогічній науці розглядаються як відносно самостійні функції (від лат. *functio* - виконання). У навчально-виховному процесі, як вважають Н.Кузьміна, В.Сластьонін, А.Щербаков, виявляють себе такі взаємопов'язані функції (види діяльності)

вчителя, пов'язані з виконанням виховних завдань: діагностична, прогностична, конструктивна, організаторська, комунікативна. Н.Мойсеюк додає до цих ще аналітико-оцінну та дослідницько-творчу функції.

Діагностична функція передбачає оцінку ЗУН, вихованості; розвитку особистості; дає змогу глибше вивчити протікання навчально-виховного процесу; встановити причини перешкоджання розвитку бажаних рис і якостей особистості; визначити фактори успішної реалізації мети виховання. Діагностика можлива за умови спостережливості та сформованості умінь діагностувати педагогічні явища.

Конструктивна функція реалізується через конструювання та проектування змісту роботи; врахування потреб та інтересів учнів; можливості матеріальної бази, власний досвід; підбір форм, методів і засобів у їх оптимальному поєднанні; плануванні системи прийомів стимулювання активності дітей.

Організаторська – потребує умінь розвивати стійкий інтерес до різних видів діяльності та ініціативу планувати спільну роботу; організовувати різні види виховних справ; координувати спільну діяльність; створювати спеціальні виховні ситуації для здійснення вихованцями моральних вчинків.

Комунікативна – забезпечує сприйняття наукової, світоглядної та морально-етичної інформації; уміння встановлювати і підтримувати доброзичливі відносини з вихованцями; прояв любові до дітей, теплоти і турботи; підвищення наукового та методичного рівня, набуття моральної досконалості.

Прогностична – передбачає орієнтацію на кінцевий результат; планування діяльності учнів на продовжений термін; планування власної діяльності на продовжений термін. Педагогічне прогнозування передбачає також, які можуть бути сформовані якості учнів у певній виховній ситуації при використанні тих чи інших форм, методів, прийомів і засобів виховання.

Аналітико-оцінна функція пов'язана з необхідністю аналізувати результат виховної роботи, виявляти в ньому позитивні сторони та недоліки, порівнювати досягнені результати з поставленою метою, вносити корективи і вести пошук шляхів його вдосконалення.

Дослідно-творча функція виховної роботи має два рівні. Суть першого – це застосування відомих педагогічних і методичних ідей у конкретних умовах виховання. Другий – осмислення і творчий розвиток того, що виходить за межі відомої теорії, одночасно збагачуючи її.

Соціальна робота – це професійна діяльність, яка спрямована на створення оптимальних умов для соціалізації особистості. Більшість учених і практиків визначають такі **функції соціальної роботи**: комунікативну, організаторську, прогностичну, діагностичну, правозахисну, профілактичну, корекційно-реабілітаційну, соціально-терапевтичну.

Зміст комунікативної, організаторської, прогностичної, діагностичної функцій ототожнюється зі змістом функцій виховної роботи.

Правозахисна функція спрямована на відстоювання прав та інтересів клієнтів на основі державних і міжнародних правових документів.

Профілактична – має на меті виявлення й обмеження негативних явищ і запобігання їм, з'ясування причин соціальної дезадаптації серед різних груп населення й окремих осіб, забезпечення умов для соціально-позитивної спрямованості особистості.

Корекційно-реабілітаційну функція полягає в роботі, спрямованій на зміну та вдосконалення особистісних, фізичних якостей, особливостей його життєдіяльності та створення умов для розвитку потенційних можливостей особистості.

Соціально-терапевтичну – забезпечує власне подолання кризових ситуацій та проблем на основі самоусвідомлення особистістю ставлення до себе, оточуючих і навколишнього середовища.

Основні категорії (з грец. висловлювання, ознака) соціальної роботи І.Зверєва поділяє на три групи:

1 – **запозичені** – категорії визначаються іншими науками: соціум, соціальне середовище, соціальні відносини, соціалізація, соціальне виховання, соціальна активність, соціальна діяльність.

2 – **загальні** – ці категорії належать переважно до власне соціальної роботи, але використовуються і в інших галузях: соціальна реабілітація, соціальна адаптація, соціальний захист, соціальний інститут, соціальне інспектування, соціальна діагностика тощо.

3 – **специфічні** – належать переважно до власне соціальної роботи та виражають її сутнісний аспект: соціальний педагог, соціальний працівник, соціальне обслуговування, соціальна профілактика, соціальне страхування, соціальний супровід, соціальна опіка (патронаж), добротинність, волонтерський рух.

У реалізації завдань соціально-виховного процесу провідну та переважаючу роль у загальноосвітньому навчально-виховному закладі відіграє класний керівник. **Класний керівник** - педагогічний працівник, який здійснює педагогічну діяльність з колективом, окремими учнями, їхніми батьками, організацію та проведення позаурочної та культурно-масової роботи, сприяє взаємодії учасників навчально-виховного процесу у створенні належних умов для виконання завдань навчання й виховання, самореалізації та розвитку учнів, їх соціального захисту.

Класний керівник призначається керівником загальноосвітнього навчального закладу. Його права й обов'язки визначаються нормативно-правовими документами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, правилами внутрішнього розпорядку та статутом загальноосвітнього закладу (пункт 48 Положення про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 року № 964). Класний керівник у визначенні змісту роботи керується Конституцією України, Конвенцією ООН про права дитини, законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», іншими законодавчими й нормативно-правовими актами України. Класний керівник

здійснює діяльність відповідно до основних завдань загальної середньої освіти, спрямованих на:

- виховання громадянина України, виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, почуття власної гідності, свідомого ставлення до обов'язків, прав і свобод людини та громадянина, відповідальності перед законом за свої дії;
- формування особистості учня (вихованця), його наукового світогляду, розвитку його здібностей;
- виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти;
- реалізацію права учнів (вихованців) на вільне формування політичних і світоглядних переконань;
- виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй;
- виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування засад здорового способу життя, збереження та зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців);
- формування екологічної культури особистості, набуття знань і досвіду розв'язання екологічних проблем, залучення до практичної природоохоронної роботи.

Класний керівник має право на:

- відвідування уроків, занять із теоретичного та виробничого навчання, виробничої практики та позакласних заходів, семестрових, річних атестацій та заліків у закріпленому класі (групі), бути присутнім на заходах, що проводяться для учнів (вихованців) навчальні, культурно-просвітні заклади, інші юридичні чи фізичні особи;
- внесення пропозицій на розгляд адміністрації навчального закладу та педагогічної ради про моральне та матеріальне заохочення учнів (вихованців);
- ініціювання розгляду адміністрацією навчального закладу питань соціального захисту учнів (вихованців);
- внесення пропозицій на розгляд батьківських зборів класу (групи) про матеріальне забезпечення організації та проведення позаурочних заходів у порядку, визначеному законодавством;
- відвідування учнів (вихованців) за місцем їх проживання або в гуртожитку професійно-технічного навчального закладу (за згодою батьків, опікунів, піклувальників), вивчення умов їх побуту та виховання, а також виходити з пропозиціями на педагогічних зборах про притягнення до відповідальності батьків, які ведуть аморальний спосіб життя, грубо поведуться зі своїми дітьми, завдають їм моральної та фізичної шкоди;
- вибір форми підвищення педагогічної кваліфікації з проблем виховання;
- вияв соціально-педагогічної ініціативи, вибір форм, методів, засобів роботи з учнями (вихованцями);
- захист професійної честі, гідності відповідно до чинного законодавства;

- матеріальне заохочення до досягнення вагомих результатів у виконанні покладених на нього завдань.

Обов'язки класного керівника:

- вибирати адекватні засоби реалізації завдань навчання, виховання й розвитку учнів (вихованців);
- здійснювати педагогічний контроль дотримання учнями (вихованцями) статуту та правил внутрішнього трудового розпорядку навчального закладу, інших документів, що розглядаються організацією навчально-виховного процесу;
- інформувати про стан виховного процесу у класі та рівень успішності учнів (вихованців) педагогічну раду, адміністрацію навчального закладу, батьків;
- дотримуватись педагогічної етики, поважати гідність учня (вихованця), захищати від будь-яких форм фізичного, психічного насильства; своєю діяльністю утверджувати повагу до принципів загальної моралі;
- пропагувати здоровий спосіб життя;
- постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру;
- регулярно готувати та проводити батьківські збори, збори учнівського активу класу (групи) (не менше двох разів на семестр) і збори органів учнівського самоврядування;
- вести документацію, пов'язану з виконанням повноважень класного керівника (класні журнали, особові справи, плани роботи тощо);
- вивчати вікові, психологічні особливості дітей спільно зі шкільним лікарем, психологом, логопедом, батьками й виробляти оптимальний режим для деяких учнів, створювати комфортні умови, оволодівати методами релаксації, стежити за режимом харчування й вирішувати питання про організацію додаткового харчування для хворих і слабких дітей.

Діяльність класного керівника досягає своєї мети і дає найкращі результати за умови, якщо вона проводиться за певною системою. **Система роботи класного керівника** — це сукупність взаємозв'язаних виховних заходів, які впливають з мети та завдань виховання. Вона передбачає продуманий добір посиленого для учнів виховного матеріалу та вміле використання найефективніших засобів і методів впливу. Розглянемо основні розділи діяльності класного керівника, які в сукупності і становлять систему його виховної роботи:

- вивчення учнів, у результаті чого створюються необхідні умови для правильної, раціональної організації виховної роботи, для здійснення індивідуального підходу. Вивчення учнів триває упродовж усього їхнього навчання;
- підвищення якості знань і зміцнення дисципліни – намагається запобігти відставанню окремих учнів і другорічництву у своєму класі, сприяє розвитку пізнавальних інтересів і здібностей у школярів, їх професійній орієнтації та формуванню життєвих планів з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей кожного учня, піклується про охорону здоров'я учнів;

- виховання в душі свідомої дисципліни та привчання до виконання правил співжиття через свідоме виконання норм і правил поведінки;
- формування стійкої життєвої позиції учнів, підготовка їх до активної участі в громадському житті та трудовій діяльності в різних сферах народного господарства й культури — ідейно-виховна робота й організація практичних справ школярів;
- координація виховної діяльності учителів. Завдання класного керівника — забезпечити тісне співробітництво з учителями свого класу, домогтися єдності вимог і педагогічних впливів. Отже, А.Макаренко справедливо зазначав, що жоден вихователь не має права працювати один. У класі повинен діяти колектив педагогів з єдиними вимогами до учнів, з індивідуальним підходом до них, і в цьому полягає соціально-виховна робота класного керівника.

Запитання та завдання для роздумів:

- ✓ Який взаємозв'язок виховання та соціального становлення особистості?
- ✓ Від чого залежить ефективність виховання у сучасному суспільстві?
- ✓ Яка мета виховання на сучасному етапі розвитку нашої держави і завдяки якій системі виховання, на вашу думку, найоптимальніше вона буде реалізовуватись?
- ✓ Поміркуйте, як можна реалізовувати на практиці принцип поваги до особистості дитини у поєднанні з розумною вимогливістю до неї.
- ✓ Як Ви бачите розв'язання сучасних проблем з виховання дітей?
- ✓ Як співвідноситься нині виховна та соціальна робота у загальноосвітній школі?
- ✓ Порівняйте права й обов'язки класного керівника. Поміркуйте, чи реалізують класні керівники свої обов'язки. Наведіть приклади

Індивідуальні науково-дослідні завдання (ІНДЗ):

1. Напишіть творчу роботу «Християнське підґрунтя соціально-виховної діяльності».
2. Ознайомившись у бібліотеці з повними виданнями літератури, складіть каталог сучасних постійно діючих періодичних видань для дітей загальноосвітньої школи.
3. Зробити опорний конспект навчального матеріалу «Відображення принципів, завдань і змісту національного виховання у нормативних освітніх документах України».
4. Складіть таблицю-довідку «Історія терміна «Соціальне виховання».

Лекція 2 (НЕ1.4)

Діагностика у соціально-виховній роботі

1. Педагогічна та соціально-педагогічна діагностика: її суть, завдання та функції, види й умови успішного здійснення.
2. Методи соціально-педагогічної діагностики.
3. Комплексна соціально-педагогічна діагностика.

Література: осн. – 3, 6, 8, 9, 18, 28, дод. – 8, 9, 13, 34.

Діагностика (в перекладі з грецької “здатність розпізнавати”) – це процес постановки “діагнозу”, спостереження якісних змін, які відбуваються в суб’єкті діагностики, аналіз зібраної інформації з метою визначення успіху чи неуспіху.

Педагогічна діагностика – це педагогічна діяльність, спрямована на вивчення та пізнання стану об’єктів (суб’єктів) виховання з метою забезпечення індивідуального та диференційованого підходу у процесі виховання для ефективнішої реалізації його функцій.

Соціальна діагностика – це комплексний процес виявлення та вивчення причинно-наслідкових зв’язків і взаємовідносин у суспільстві, які характеризують його соціально-економічний, культурно-правовий, морально-психологічний, медико-біологічний, санітарно-екологічний стан.

Соціально-педагогічна діагностика – спеціально організований процес пізнання, в якому відбувається підбір інформації про вплив на особистість і соціум соціально-психологічних, педагогічних, екологічних і соціологічних факторів з метою підвищення ефективності педагогічних факторів.

Об’єктом соціально-педагогічної діагностики є особистість дитини, яка розвивається в системі її взаємодії з соціальним мікросередовищем, і окремі суб’єкти цього середовища, які здійснюють вплив на формування даної особистості. Предметом цієї діагностики є соціально-педагогічна реальність.

Функції:

- дозволяє об’єктивно оцінити характер і особливості виховного процесу, як процесу взаємодії і взаємозмінювання вихователя та вихованця;
- визначає зону найближчого розвитку особистості учня;
- визначає шляхи досягнення виховної мети;
- діагностика розгорнена в часі і простежує виховний процес, як перехід з однієї виховної ситуації в іншу, виділяючи при цьому цикли реалізації виховних мети і завдань;
- діагностика у виховних технологіях виступає як індикатор і метод виховання.

Діагностичний підхід у соціально-виховному процесі виконує **такі завдання**:

1. розвивати матеріально-технічну базу школи з урахуванням найважливіших досягнень науки і техніки на основі комп’ютеризації та вдосконалення інформаційної технології виховання;
2. створювати у школі психологічну атмосферу, здатну сприяти співтворчості, удосконалення рівня вихованості учнів, розвитку виховуючого колективу за схемою педагог – учень – мікро- і макросередовище;
3. використовувати у школі виховні технології для суспільного руху вихователів і вихованців по шляху самовдосконалення на основі певних принципів.

Діагностичний підхід у діяльності сучасного вчителя-вихователя передбачає, на думку А.Кочетова, **три типи педагогічної діагностики**: початкову, корегуючу, узагальнюючу.

Початкова діагностика пов’язана з плануванням і управлінням виховною роботою. На даному етапі вчитель-вихователь вивчає рівень вихованості учнів, рівень розвитку учнівського колективу.

Корегуюча діагностика проводиться під час самого процесу організації діяльності учнівських колективів, орієнтує педагога-вихователя на зміни, що відбуваються в розвитку учнів і учнівських колективів. Коректуюча діагностика дозволяє педагогу швидко, точно і з мінімумом помилок коректувати свою роботу і вдосконалювати стиль взаємин з дітьми, результативність виховної роботи.

Узагальнююча діагностика дає головні дані для корекції педагогічного впливу протягом наступного навчального року. Вона проводиться в кінці кожного навчального року.

Види соціально-педагогічної діагностики (за Л.Завацькою):

- етимологічна (для розпізнання соціально-психологічних характеристик виховного мікросоціуму, особливості педагогічного процесу та сімейного виховання);
- симптоматична (для діагностики індивідуально-психологічних характеристик особистості, пов'язаних з її соціальними взаємодіями).

Структура процесу соціально-педагогічної діагностики:

1. Констатація визначеного неблагополуччя в діяльності та поведінці дитини.
2. Усвідомлення можливих причин неблагополуччя, аналіз особливостей випадку.
3. Висунення робочої гіпотези шляхом аналізу сукупності даних.
4. Збір додаткової інформації, яка необхідна для перевірки гіпотези.
5. Перевірка робочої гіпотези шляхом аналізу сукупності даних.
6. Якщо гіпотеза не підтвердилася – повторення процедури.

Умови успішного діагностування (за Л.Завацькою):

- ❖ вивчення особистості повинно бути спрямовано не стільки на відкриття недоліків, скільки на пошук резервів особистості, її прихованих можливостей і потенціалів;
- ❖ діагностика не повинна виступати самоціллю, а має стимулюючий характер;
- ❖ діагностику необхідно здійснювати у процесі діяльності та спілкування;
- ❖ особистість вивчається не ізольовано, а в контексті соціальних відносин;
- ❖ результати діагностики не повинні бути спрямовані проти самої особистості;
- ❖ не можна робити висновки про об'єкт діагностики на підставі результатів тільки одного методу;
- ❖ необхідно вивчати особистість дитини в розвитку і порівнювати її досягнення не тільки з результатами інших, але і з власними показниками.

Методи соціально-педагогічної діагностики – це способи отримання й уточнення інформації про ті чи інші педагогічні об'єкти, явища і процеси становлення особистості, особливості соціально-педагогічної ситуації дитини, досвід її поведінки, способи її взаємодії та відношення до світу.

Методи педагогічної діагностики (за А.Кочетовим):

I. Загальні методи вивчення особистості та колективу:

- a) інформаційно-констатуючі (анкета, інтерв'ю, бесіда, анкета-коментар, ранжування);

б) оцінюючі (рейтинг): компетентні судді, експертна оцінка, незалежні характеристики, оцінка, самооцінка.

II. Продуктивні методи: вивчення творчості учнів, тести – особистісні, тести – ситуації.

III. Дієво-поведінкові методи: спостереження (пряме, опосередковане, спостереження-включення і т. д.), дискусії, диспути, аналіз у взаємодії, ситуації (природні, штучні), соціометричні методи, встановлення референтності особистості та колективу.

Методи соціально-педагогічної діагностики (за Л.Завацької):

- загальногносеологічні методи (метод діалектики, аналізу та синтезу, метод теоретичного моделювання, метод якісних оцінок);
- педагогічні (спостереження, контактна бесіда, психолого-педагогічна характеристика, узагальнення досвіду, педагогічний консиліум, ситуації вільної діяльності, природний і формуючий експеримент);
- психологічні (самоспостереження, особистісні опитувальники, тести досягнень, тести інтелекту, тести здібностей, лабораторні експерименти, соціометрія);
- соціологічні (опитування, анкетування, соціальна статистика, соціальне проектування, експертні оцінки);
- власне соціально-педагогічні (соціально-педагогічний паспорт мікрорайону, соціально-педагогічний експеримент, соціально-педагогічне обстеження якості життя, соціально-педагогічний моніторинг).

Спостереження - це метод збору і найпростішого узагальнення первинної інформації про досліджуваний соціальний об'єкт шляхом безпосереднього сприйняття та прямої реєстрації фактів, що стосуються досліджуваного об'єкта. Має цілеспрямований характер і такі **ВИМОГИ**: чіткість, систематичність, різнобічність, достатня кількість зафіксованих фактів, своєчасність, об'єктивність, економність техніки запису, ретельне вдумливе опрацювання матеріалу, урахування всіх впливів на перебіг досліджуваних явищ, виокремлення істотних, стійких, повторюваних фактів та випадкових елементів. Спостереження може бути пряме, опосередковане, самоспостереження. **Методика спостереження** передбачає: вибір ситуації й об'єкта, конкретизація цілей; побудову програми спостереження (з'ясування ознак явища, одиниць спостереження, способу та форми фіксації результатів – запис, протокол, таблиці, кіно-, фото-, аудіо-, відеореєстрація).

Контактна бесіда – безпосереднє спілкування, яке дає змогу одержати інформацію за допомогою заздалегідь підготовлених запитань. Бесіда потребує душевної чуйності, вміння слухати й одночасно вести розмову у передбаченому руслі, розпізнавати емоційні стани співбесідника, вміння реагувати і фіксувати зовнішні прояви внутрішнього стану (жести, міміку, пози). **Вимоги** до проведення бесіди: розробити план бесіди, визначити основні і додаткові питання, створити сприятливу, доброзичливу атмосферу, виявляти педагогічний такт, запротоколювати бесіду. Види бесіди: експериментальна, інтерв'ю, залучення до співробітництва.

Узагальнення досвіду – це метод, який передбачає систему процедур систематизації, аналізу і тлумачення продуктів діяльності людини. До таких процедур належать аналіз особистих документів, аналіз офіційних матеріалів групової, колективної та масової комунікації, аналіз продуктів діяльності.

Ситуації вільної діяльності - обмежені часом види діяльності учнів, які дозволяють побачити прояви особистості, одержати інформацію, потрібну педагогу. Виділяють такі види ситуацій: перевіряючі, виховуючі, контролюючі, закріплюючі.

Експеримент – науково поставлений дослід організації педагогічного процесу в спеціально враховуваних або створених умовах. Залежно від мети розрізняють: констатуючий, уточнювальний, творчий або формуючий.

Тестування – метод діагностики із застосуванням стандартизованих запитань і завдань, що мають певну шкалу значень. Тести інтелекту – методики психологічної діагностики, призначені для виявлення розумового потенціалу індивіда. Тести досягнень – методики, за допомогою яких визначають ступінь конкретних знань, навичок, умінь особистості. Тести здібностей – сукупність методик для вивчення й оцінювання креативності особистості.

Соціометрія – метод вивчення структури й рівня міжособистісних взаємин у малих групах кількісними методами. Даний метод – це поєднання методики опитування й алгоритмів математичного обчислення первинних вимірів. Взаємини між членами колективу з'ясовують на основі процедур: вибір за бажанням, відхилення через небажання, опускання поза увагою.

Опитування - це метод збору інформації за спеціально складеною програмою. Питання опитувальників можуть бути прямі і непрямі (за змістом), основні та неосновні (за функціональністю).

Анкетування - це метод збору інформації за спеціально складеною програмою на основі письмового самозвіту. Від характеру інформації та способів її отримання розрізняють такі типи анкетування: суцільне та вибіркоче, усне та письмове, індивідуальне та групове, очне та заочне. За формою анкети бувають: відкриті (інструкція не обмежує спосіб відповіді), закриті (мають варіанти відповіді, з яких треба вибрати одну), напіввідкриті, полярні (4-5 шкала оцінок ступеня виразності якостей особистості).

Соціальна статистика – це метод обробки експериментальних результатів і соціальних даних математичним способом з використанням імовірнісної логіки та імовірнісних моделей.

Соціальне проектування – специфічна діяльність, пов'язана з науково обґрунтованим визначенням варіантів планового розвитку соціальних процесів і явищ з цілеспрямованою зміною конкретних соціальних інститутів.

Експертні оцінки – метод оціночних суджень професійно-компетентних людей про результати педагогічного явища чи процесу.

Метод діалектики – логічний метод установлення істини шляхом виявлення та подолання суперечностей у судженнях опонента.

Аналіз – (від грец. – розклад, розчленування) процедура мисленнєвого й реального розчленування предмета або зв'язків між предметами, явищами.

Синтез – (від грец. – з'єднання, складання) практичне чи мисленнєве поєднання частин або властивостей.

Метод теоретичного моделювання – це побудова й вивчення моделей реальних предметів і явищ для визначення або поліпшення їхніх характеристик, раціоналізації способів їх побудови.

Метод якісних оцінок – визначення й вираження в умовних знаках (балах) чи оціночних судженнях істотну визначеність предмета чи явища, його зв'язки і характеристики.

Соціально-педагогічний експеримент – це спосіб пізнавальної діяльності, метод наукового дослідження, який дає змогу простежити причинно-наслідкові зв'язки, перевірити нові соціально-педагогічні ідеї, методи та прийоми.

Соціально-педагогічне обстеження якості життя – це метод, який дозволяє визначити матеріально-технічні умови проживання, виховання та розвитку дитини у сім'ї.

Комплексна соціально-педагогічна діагностика – це поглиблений і всебічний аналіз особистості дитини, спрямований на виявлення притаманних їй позитивних сторін і недоліків, їх причин, а також на гармонізацію розвитку особистості та підвищення ефективності цілісного педагогічного процесу.

Предмет – постановка діагнозу, що повинен спростувати наявність соціально-педагогічної занедбаності, вказати на деформації особистості.

Змістовими критеріями її застосування є:

- відсутність патологій розвитку;
- несприятлива соціально-педагогічна ситуація розвитку;
- неадекватна, невідповідна віковим вимогам та індивідуальним можливостям активність дитини (спілкування та діяльність);
- недостатній розвиток самосвідомості дитини;
- загальне середовище дезадаптації;
- педагогічна занедбаність;
- важковиховуваність.

Механізм комплексної діагностики визначається її багатоетапністю і неперервністю. На **першому** етапі здійснюється виявлення дітей груп ризику. На **другому** – проводиться глибше педагогічне вивчення дітей, а групу соціально та педагогічно занедбаних дітей обстежує психолог. Визначаються завдання корекційної роботи з дитиною. На **третьому** етапі відбувається глибинна соціально-педагогічна діагностика виховного мікросоціуму дитини, визначається прогноз її розвитку, завдання профілактичної та корекційної роботи з виховним мікросоціумом. На **четвертому** етапі проводиться діагностика ефективності профілактичної і корекційної роботи, які характеризують зміни в особистості дитини та соціально-педагогічній ситуації її розвитку.

Прикладом комплексної діагностики є психолого-педагогічний консиліум, який дає можливість використовувати взаємодію у навчально-виховному процесі для діагностичної діяльності. Предметом діагностики може бути: соціальна занедбаність, педагогічна занедбаність, важковиховуваність, сімейні проблеми, взаємини однолітків, взаємини дорослих і дітей.

Педагогічний консилиум – це метод, за допомогою якого здійснюється детальне колективне вивчення учня – його здібностей, недоліків у навчанні, визначається характер допомоги з боку педагогів. Це комплексна, особлива соціально-виховна робота, яка вимагає спеціальної підготовки.

Суб'єктами взаємодії в консилиумі можуть бути вчителі, батьки, соціальні педагоги, шкільний психолог, класні керівники, медичний працівник, бібліотекар, адміністрація школи і самі учні.

Етапи проведення консилиуму:

1. Організаційний - початкова діагностика (ознайомлюючи зустрічі, бесіди), комплектація дослідницької групи та розробка програми дій.
2. Глибинна діагностика (вивчення особистої справи учня, щоденника, записів у класному журналі, творчих робіт, читацького формуляру, відвідання сім'ї), узагальнення та інтерпретація інформації.
3. Прогностичний – це взаємодія спеціалістів методом мозкового штурму дається експертна оцінка діагнозу з авансованим прогнозом.
4. Ресурсний – здійснюється індивідуальна допомога учню з мобілізацією всіх можливих ресурсів.
5. Рефлексивний – визначаються можливості реалізації рекомендацій комплексної програми дій кожного учасника консилиуму.
6. Результативний – вибудовується на основі перспективності подальша робота з дитиною згідно рекомендацій усіх учасників, тобто як зробити найсприятливіші умови для позитивного соціально-педагогічного стимулювання.

Запитання та завдання для роздумів:

- ✓ Чим відрізняються педагогічна та соціальна діагностика?
- ✓ Які завдання діагностики соціально-виховного процесу у загальноосвітньому навчально-виховному закладі?
- ✓ Поміркуйте, у чому призначення корегуючої діагностики.
- ✓ Які умови успішного діагностування?
- ✓ Яку роль відіграють у діагностуванні загальноносеологічні методи?
- ✓ У яких випадках, на вашу думку, доцільно застосовувати комплексну соціально-педагогічну діагностику?

Індивідуальні науково-дослідні завдання (ІНДЗ):

1. Застосуйте метод соціометричних вимірів у своїй академічній групі й оформіть результати у вигляді соціометричної матриці.
2. Складіть анкету для виявлення інтересів учнів класу до засобів масової інформації. Здійсніть опитування й опишіть результати анкетування.
3. Змодельуйте план опитування учнів старших класів з метою виявлення очікувань дітей щодо бажаних соціально-виховних заходів. Проведіть опитування.
4. Складіть й обґрунтуйте план вивчення класного колективу керівником.
5. Сформууйте банк методик діагностики вихованості (метод, методика, очікувані результати): визначення згуртованості колективу; визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій; психодіагностичне вивчення школярів.

Лекція 3 (НЕ1.6)

Планування соціально-виховної роботи у сучасних умовах

1. Нормативно-правова база планування соціально-виховної роботи
2. Функції, принципи та форми планування. Основні вимоги до складання плану виховної роботи.
3. Проектування соціальної роботи. Проект як засіб планування соціальної роботи.

Література: осн. – 9, 10, 12, 13, 14, 15, 25, 29, дод. – 4, 37, 38, 41.

Для планування практичної соціально-виховної роботи важливі: **закони**, які регулюють питання соціального захисту дітей (*«Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»*, *«Про загальну середню освіту»*, *«Про освіту»*, *«Про попередження насильства в сім'ї»*, *«Про охорону дитинства»*, *«Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»*, *«Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»*, *Кодекс про шлюб та сім'ю та ін.*), **постанови і положення**, які визначають порядок діяльності певних соціальних установ (*Концепція позакласної виховної роботи в загальноосвітній школі*, *Типове положення про центри соціальних служб для молоді*, *Типове положення про територіальний центр соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян*), **державні програми**, які визначають пріоритети в розв'язанні соціальних проблем певних груп суспільства (Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI ст.»), 1994, Національна доктрина розвитку освіти України, Державна програма „Вчитель”, Національна програма профілактики СНІДу, програма «Діти України» та ін.). Одним із перших нормативно-правових документів, які регулюють питання соціальної роботи, був **Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»** (2001 р.), який у загальних рисах окреслив принципи і форми роботи з цими соціальними групами. У ньому витлумачено поняття «обслуговування», «супровід», «реабілітація», уточнено поняття «профілактика», «соціальне інспектування». Усі вони розглядаються як види соціальної роботи. Ст.6 – сферами здійснення соціальної роботи визначено громадську, економічну, освітню, виховну, культурну, оздоровчу.

Закон України «Про соціальні послуги» (2003 р.) регламентує права й обов'язки клієнтів соціальних служб і працівників, які надають соціальні послуги, визначає структуру сфери надання соціальних послуг та управління нею. Відповідно до Закону в Україні можуть надаватися такі види послуг:

- а) соціально-побутові – забезпечення продуктами харчування, м'яким і твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації; соціально-побутовий патронаж, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів тощо;
- б) психологічні – надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин із соціальним середовищем, застосування

психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад;

- в) соціально-педагогічні – виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; організація індивідуального навчання та виховання, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності; залучення до роботи різноманітних культурно-освітніх закладів, громадських організацій, забезпечення корекції психічного розвитку;
- г) соціально-медичні – консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка й охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапія;
- г) соціально-економічні – задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах (надання натуральної, грошової допомоги, одноразових компенсацій);
- д) юридичні – надання консультацій з питань чинного законодавства; захист прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; сприяння застосуванню державного примусу та реалізації юридичної відповідальності тих, хто протиправно діє стосовно цієї особи (оформлення правових документів, адвокатська допомога, захист прав та інтересів особи тощо);
- е) послуги з працевлаштування – сприяння у працевлаштуванні та соціальний супровід працевлаштованої особи;
- е) допомога у професійній реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями – медичні, психологічні, інформаційні заходи, спрямовані на створення сприятливих умов для реалізації права на професійну орієнтацію та підготовку, освіту, зайнятість;
- ж) інформаційні послуги – надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації.

Планування - це проектування бажаного майбутнього та розробка ефективних шляхів його досягнення з урахуванням сьогоденних умов і можливостей.

Під плануванням виховної роботи належить розуміти процес спільної діяльності класного керівника, дітей і дорослих із визначення цілей, змісту та способів організації виховного процесу й життєдіяльності у класному співтоваристві, організаторів та учасників намічених справ, строків їх проведення. Чітке, конкретне планування навчально-виховної роботи школи – важлива умова успішної соціально-педагогічної діяльності, бо створює умови для ефективного управління педагогічним процесом, цілеспрямованої роботи всіх підрозділів, організованої роботи педагогічного та учнівського колективів, раціонального використання часу та інших резервних можливостей.

Функції педагогічного планування (за Т. Ільїною):

- спрямовуюча, пов'язана з визначенням у процесі планування сфери, мети та змісту педагогічної діяльності, її предмета, конкретних напрямів і видів;
- прогноуюча, яка полягає в тому, що в ході розробки плану формується педагогічний задум, проектується майбутній стан педагогічної системи, прогноуються результати її функціонування й розвитку;
- координуюча, що дозволяє педагогам за допомогою обґрунтованих і раціональних дій при плануванні одержати ясну відповідь на запитання: хто, коли і що треба робити;
- контролююча, що дає педагогічному колективу чи окремому педагогу можливість за допомогою складеного плану контролювати та коректувати траєкторію свого шляху до досягнення наміченої мети;
- відтворююча, яка припускає відновлення змісту й обсягу виховної роботи.

До **основних принципів планування** виховної роботи відносять принцип системності, конкретності, оптимальності, діалогу, індивідуальності, науковості, безперервності. Розглянемо кожний з перелічених принципів.

Принцип системності націлює учасників планування розглядати виховний процес як складну систему, що складається з деякої сукупності взаємозалежних і взаємодіючих компонентів, а саме:

- люди (класний керівник, учні класу, їхні батьки, педагоги школи й інші дорослі);
- індивідуальні й колективні інтереси, потреби, ціннісні орієнтації; цілі, принципи, зміст, форми та способи організації спільної діяльності, спілкування й відносин;
- внутрішні та зовнішні зв'язки класного співтовариства;
- критерії, показники, прийоми та методи вивчення, аналізу й оцінки стану та результатів виховного процесу.

Принцип конкретності полягає в униканні невиправданого копіювання проведених справ у інших учнівських колективах. При плануванні важливо врахувати інтереси та потреби членів свого колективу, досягнений рівень і перспективи розвитку свого класу.

Принцип оптимальності пов'язаний із трьома важливими обставинами:

- класний керівник повинен знайти оптимальний варіант участі дітей і дорослих у колективній роботі з планування;
- результатом спільної діяльності повинні стати модельні уявлення про оптимальний варіант побудови життєдіяльності у класі й виховного процесу в ньому;
- класний керівник повинен вибрати оптимальний варіант форми та структури самого плану для використання в повсякденній діяльності класного наставника.

Принцип діалогу передбачає уважне ставлення до думки кожного члена колективу, фіксація й урахування різних поглядів, діалогічний характер взаємодії педагогів, учнів і батьків у здійсненні планованої діяльності.

Принцип індивідуалізації націлює учасників планування спрямовувати свої зусилля на створення модельних уявлень про виховну систему класу, в якій

індивідуальність кожного учня є цінністю, а процес її розвитку та прояву – одним із головних завдань модельованої системи.

Принцип науковості є вираженням вимоги до класного керівника спиратись при складанні плану на наукові уявлення про сутність, рушійні сили та закономірності процесу виховання й розвитку дитини, на теоретичні положення сучасних педагогічних концепцій виховання учнівської молоді, на технологічні розробки вітчизняних і закордонних учених проблем планування й організації виховної діяльності з учнями.

Принцип безперервності зумовлює внесення постійних змін у план виховної діяльності, оскільки виховна система класу - це «живий» організм, у якому змінюються інтереси, потреби, ціннісні установки дітей і дорослих, коректуються міжособистісні емоційно-психологічні та ділові відносини, з'являються нові контакти з навколишнім соціальним і природним середовищем.

Отже, у процесі планування не можна забувати про кожний з названих компонентів і треба намагатися, щоб усі вони не тільки знайшли відображення у плані виховної роботи, а й були представлені в ньому у взаємозв'язку один з одним. Системний характер повинен бути властивий розумовим операціям і практичним діям організаторів та учасників планування.

Спираючись на перераховані принципи, педагог (класний керівник) складає план роботи. З огляду на часові виміри, розрізняють такі типи планування школи: **перспективне, річне й поточне.**

Призначення перспективного планування полягає у забезпеченні цілеспрямованої діяльності керівництва школи та педагогічного колективу, раціональному розподілі сил, уникненні повторення в річних планах одних і тих самих заходів. Його структура може бути довільною.

Форми річного плану також довільні. До підготовки річного плану залучають працівників школи. Наприкінці березня на основі аналізу діяльності за попередній семестр директор визначає проблеми, які школа повинна розв'язати в наступному навчальному році, дає завдання своїм заступникам і окремим працівникам щодо підготовки матеріалів, визначає терміни їх подання. У квітні на нараді при директорі розглядають питання планування роботи на наступний рік, обговорюють проблеми й завдання, над якими працюватиме школа. З числа педагогів можуть створюватися групи для розроблення розділів плану. Учасникам наради дають завдання підготувати матеріали до річного плану і подають їх дирекції до 1 червня.

Поточне планування. Воно визначає програму діяльності окремих підрозділів і виконавців на певні терміни упродовж навчального року. Передбачає складання: 1) розкладу уроків, шкільних гуртків, спортивних секцій; 2) календарних та поурочних планів учителів, планів виховної роботи класних керівників, вихователів груп подовженого дня; 3) планів роботи методичних об'єднань, інших форм методичної роботи, які працюють на базі школи; 4) плану роботи шкільної бібліотеки; 5) плану роботи батьківського комітету; 6) плану-календаря навчально-виховного процесу, в якому зазначаються загальношкільні заходи. Календарне планування навчального матеріалу (планування на семестр)

здійснюють безпосередньо при підготовці програм. На основі календарних планів учителі розробляють поурочні плани, структуру і форми яких визначають самостійно.

Поурочний план є робочим документом учителя і може бути складений у формі конспекту, тез, таблиці тощо. У ньому відображають триєдину мету, головні положення змісту заняття, етапи, відповідні методи та прийоми організації навчально-виховної діяльності. Плани роботи класних керівників, вихователів груп подовженого дня, педагогів-організаторів, бібліотекарів, а також керівників методичних об'єднань, гуртків, спортивних секцій складаються на період, визначений педагогічним колективом, у довільній формі і затверджуються дирекцією школи.

Основні етапи планування: 1) визначення порядку та строків дій із планування виховної роботи та життєдіяльності у класі; 2) педагогічний аналіз стану й результатів виховного процесу; 3) моделювання класним керівником образу, його життєдіяльності класу та виховного процесу в ньому; 4) колективне планування; 5) уточнення, коректування й конкретизація, оформлення плану виховної роботи.

Під час планування виховної роботи треба врахувати

1. Аналіз виховної роботи за минулий рік.
2. Мету та завдання виховання.
3. Рівень розвитку та вихованості учнів.
4. Можливості школи.
5. Досвід і підготовленість класного керівника.

Крім плану, класний керівник може мати зошит (щоденник) роботи класного керівника та карту індивідуального розвитку учня. У зошит роботи класного керівника записуються всі дані про учнів, заняття в позаурочний час, дані про здоров'я й харчування, про чергування по класу й школі, про роботу з батьками (збори, лекторії, індивідуальна допомога тощо), про роботу з учителями, які працюють у класі.

Методологія проектування у соціальній роботі — це сукупність підходів, методів, прийомів розробки, обґрунтування й аналізу прогнозів, проектів, моделей, програм, планів соціальної роботи на різних рівнях соціальних організацій в часі, що базується на основі системи показників, при відповідній їх взаємоузгодженості. Нова парадигма соціальної роботи стимулює не стільки зв'язок мети з її досягненням, скільки власне формування мети проектної діяльності в соціальній роботі.

У цьому контексті доцільно озвучити **сучасні концепції** проектування соціальної роботи, а саме: екологічна концепція; доктрина громадської участі; об'єктивно зорієнтована концепція; проблемно зорієнтована концепція; суб'єктивно зорієнтована концепція.

Найважливішими складовими проекту є чітка орієнтація на результативність заходів, необхідність їх досягнення у визначений термін часу в умовах обмеженості ресурсного забезпечення. Тому надалі під **проектом** будемо розуміти програму дій, комплекс взаємопов'язаних заходів зі здійснення конкретного задуму з чітко

визначеними цілями протягом заданого періоду часу та ресурсів. **Соціальний проект** - комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на задоволення соціальних потреб з метою досягнення відповідних результатів за певний період.

Соціальні проекти можна класифікувати за різними критеріями:

- складом і структурою самого проекту: **монопроект** – окремий проект певного виду та масштабу; **мультипроект** – комплексний проект, що складається з ряду монопроектів і потребує застосування багатопроєктного управління; **мегапроект** – цільові програми соціального розвитку регіонів, які містять ряд моно- і мультипроектів;
- предметною галуззю: **інноваційні, дослідження і розвитку, освітні, комбіновані**;
- періодом здійснення проекту: **короткострокові** (до 3 років), **середньострокові** (від 3 до 5 років), **довгострокові** (понад 5 років);
- масштабом проекту (розмірами самого проекту, кількістю учасників і ступенем впливу на навколишнє середовище): **дрібні, середні, великі, дуже великі**. Такий поділ проектів дуже умовний. Масштаби проектів можна розглядати й у більш конкретній формі: **міждержавні, міжнародні, національні, міжрегіональні та регіональні, проекти однієї організації**;
- складністю: **прості, складні та дуже складні**. Критерії складності визначають характер і новизну завдань, які необхідно виконати, ступінь ретельності підготовки та розроблення всіх аспектів аналізу проектів, вимоги до рівня професійності й досвіду управлінської команди. Як правило, мега- та мультипроекти належать до складних чи дуже складних;
- особливостями фінансування: **спонсорські, благодійні, інвестиційні**.
Проекти дають можливість апробації (пілотування) ідей, пошуку та концентрації відповідних ресурсів. Соціальні проекти поширені не тільки в Україні, де необмежений простір для нововведень у соціальній роботі й обмежені соціальні ресурси, але й у всьому світі.

Розробка соціального проекту полягає у визначенні системи заходів і відповідальних виконавців, проведенні потрібних розрахунків (складання бюджету), прогнозуванні результатів і визначенні термінів виконання. Перед написанням проекту необхідно проаналізувати соціальну проблему, далі визначається мета проекту та методи її досягнення при ефективному використанні всіх видів ресурсів.

Види робіт, які забезпечують виконання соціального проекту, можна згрупувати так: інформаційні; аналітичні; експертні; організаційні; координаційні; правові; фінансові; кадрові; мотиваційні; матеріально-технічні; постачальницькі; комерційні; навчально-тренувальні; прогностичні; пропагандистські.

Складання бюджету та пошук коштів на реалізацію проекту. Ініціатор реалізації проекту повинен скласти ретельний кошторис виконання інновації. До цього кошторису мають увійти різні розрахунки. Варто подумати, чи будуть виплачувати заробітну плату (керівнику, бухгалтеру, координатору, виконавцям і т.д.), чи проект будуть реалізовувати на волонтерських засадах. Необхідно також

визначитися: чи потребуватиме проектна діяльність оплати за користування приміщенням, комунальними послугами, телефоном, електронною поштою тощо; чи потрібне якість обладнання, засоби - комп'ютери, оргтехніка або, наприклад, реабілітаційне обладнання; чи потрібні кошти на відрядження (якщо поїздки необхідні для виконання завдань), видання інформаційних матеріалів, проведення семінарів, тренінгів або «круглих столів», оплата навчання, стажування.

Кошторис повинен мати достовірну перевірену фінансову інформацію. Доцільно скласти два кошториси. Перший покаже вартість усього проекту в цілому, а другий – вартість кожного кроку. Потрібно внести в кошторис такі категорії (необов'язково всі): штатний розклад (заробітна плата); консультанти; відрядження: проїзд, добові, готель; прямі витрати: оренда приміщення, офісні витрати, телефон, телеграф, поштові витрати, комунальні послуги; обладнання: автомобіль, комп'ютер, факс, ксерокс; професійна підготовка; непрямі витрати; інші виплати; поправка на інфляцію.

Коли складено повний кошторис впровадження проекту, варто подумати, де можна взяти фінансові ресурси для його впровадження, зайнятися залученням додаткових коштів-фандрейзингом. Необхідно зазначити наявні кошти спонсорів, необхідні кошти, вартість кожної окремої категорії та загальну вартість проекту.

Проектні заявки необхідно оформлювати у довільній формі або у формі, що вимагає фонд-донор. До заявки додають усі необхідні документи. Форми заявок (аплікаційні бланки), а також консультації щодо їх заповнення можна отримати в офісах донорських організацій. У більшості фондів є веб-сторінки, де містяться аплікаційні форми, пріоритети, умови отримання грантів.

Фонди мають свої писані та неписані правила надання грантів. З огляду на ці правила та процедури, у заявці на отримання фінансування має бути представлений бюджет, який: 1) відповідає засадам фонду; 2) логічно пов'язаний з метою, завданням і заходами проекту; 3) реальний для виконання задуманих планів. Можливо, з урахуванням правил фонду, до якого подається заявка, необхідно переглянути той «ідеальний» кошторис, який ви розраховували, виходячи з ідеї інновації.

Моніторинг і оцінка проекту. Моніторинг - це визначення процесу виконання та закінчення запланованих заходів і досягнення поставленої мети. Західний фахівець Майк Лоєн пропонує такі **критерії оцінювання якості послуг**: послуги мають приносити користь і схвалюватися самими користувачами; швидка реакція на потреби клієнтів і позитивна оцінка цієї реакції; позитивний вплив на поліпшення якості життя користувачів послуг: у клієнтів не повинно бути відчуття того, що їх «використовують», система обслуговування побудована для поліпшення їхнього життя.

Як правило, система моніторингу розробляється до початку проекту. Заходи з моніторингу вносять до робочого плану проекту. Перший рівень моніторингу забезпечує керівник проекту, який відповідає за моніторинг усіх аспектів проекту. Другий рівень моніторингу здійснює донор. Як правило, організації, які надають гранти, мають систему поточних звітів, правила оформлення та подання яких обумовлюються при підписанні контракту про отримання фінансової допомоги. Крім моніторингу, варто провести оцінку за такими аспектами функціонування, як:

ефективність; надійність; непередбачені результати; альтернативні стратегії; життєздатність проекту.

Оцінювання проекту може бути внутрішнім (самооцінювання) та зовнішнім. Порядок оцінки ефективності проекту (принаймні внутрішньої) описують у плані реалізації проекту. Якщо проект фінансується фондом-донором, то порядок оцінки та підготовки підсумкового звіту визначає конкретний фонд. Інколи для проведення аналітичних оцінок фонди залучають незалежних експертів, які відвідують організації, зустрічаються з виконавцями, консультантами, клієнтами та іншими людьми або групами, що брали участь у програмі. Звіти цих експертів конфіденційні та зберігаються у фондах.

Запитання та завдання для роздумів:

- ✓ Проаналізуйте план роботи класного керівника на півріччя з погляду виконання його функціональних обов'язків.
- ✓ Які види соціальних послуг можуть надаватися згідно із ЗУ "Про соціальні послуги"?
- ✓ Яку роль відіграє кожна функція педагогічного планування?
- ✓ Поміркуйте, як можна реалізувати кожен із принципів планування.
- ✓ Чим відрізняється перспективне, річне і поточне планування?
- ✓ Які основні етапи у плануванні соціально-виховної роботи?
- ✓ Що таке проект і яке його призначення? Як можна використати проектування у соціально-виховній роботі?

Індивідуальні науково-дослідні завдання (ІНДЗ):

1. Проаналізувавши Закон України «Про охорону дитинства», визначте права дитини та систему заходів щодо забезпечення цих прав.
2. Сплануйте тематику виховних годин на півріччя.
3. Складіть план-конспект виховної бесіди з учнями середніх класів (вік дітей і тема за вибором).
4. Складіть шкільний календар знаменних дат на 1 семестр або 2 семестр (за вибором) для плану соціально-виховної роботи.
5. Змодельуйте соціальний проект (тема та спрямування за вибором).

Лекція 4 (НЕ 1.8)

Методи й форми соціально-виховної роботи

1. Методи, прийоми та засоби виховання. Класифікація методів соціально-виховної роботи.
2. Поняття про організаційно-педагогічні форми виховної роботи. Класифікація форм організації соціально-виховної роботи.
3. Методика організації та проведення класної (виховної) години.

Література: осн. – 4, 5, 6, 9, 12, 17, 18, 59, 60, 61, дод. – 16, 32, 35, 36.

Метод (від гр. *methodos* — шлях чи спосіб пізнання, практичної діяльності).

Практика виховання використовує насамперед перевірені шляхи — загальні методи виховання. Проте у багатьох випадках загальні методи виховання можуть виявитися малоефективними. Взаємодію людей завжди супроводжують глибинні психічні процеси, які при виконанні завдання впливають певною мірою на внутрішній світ учнів. Тому педагог шукає нові шляхи, які максимально відповідають конкретним умовам взаємодії, дозволяють швидше і з меншими зусиллями домогтися оптимального результату, актуалізувавши внутрішній механізм особистості. Але в одному випадку необхідним методом виховання виявляється переконання (коли за допомогою логічних побудов здійснюється вплив на свідомість), у другому — навіювання (коли вплив здійснюється на підсвідомому рівні), третьому — ефект наслідування і т. ін.

Приєм виховання — це частина загального методу, окрема дія (вплив), конкретне поліпшення. **Засобами** виховання є книга, слово, гра, пізнання, праця. Універсальними засобами завжди є діяльність і спілкування. Наприклад, бесіда — метод, спілкування — як засіб виховання, а репліка, порівняння — це прийоми.

Йоган Гербарт вважав, що діти народжуються з так званою «дикою пустотливістю», яку потрібно стримувати за допомогою різних зауважень, навіювання, вказівок, звинувачень, засобів осуду і покарання (формування методики авторитарного виховання); Жан-Жак Руссо відстоював думку, що діти народжуються досконалими, тому виховання повинно лише пристосовуватися до їхнього розвитку, а в якості методів виховання використовувати різні форми доброзичливих умовлянь, роз'яснювальні бесіди, переконання, поради, включені у різнобічну і цікаву діяльність (теорія «вільного виховання»).

У 20-ті роки ХХ століття підтримку отримують ідеї за доброзичливе ставлення до дітей, розвиток їх свідомості, самодіяльності (С.Шацький, А.Макаренко); ідея внутрішнього стимулювання учнів у процесі виховання (П.Блонський і С.Шацький); ідея гуманного виховання (Н.Крупська, В.Сухомлинський).

Методи соціально-виховної роботи — це сукупність виховних прийомів і способів, які забезпечують успішну соціалізацію особистості й оптимальність соціально-педагогічної діяльності за конкретних умов.

Таблиця 3.

Методи соціально-виховної роботи

Групи методів соціально-виховної роботи	Підгрупи методів соціально-виховної роботи	Методи соціально-виховної роботи	Суть методів соціально-виховної роботи
організаційно-адміністративні		регламентування	розробка й уведення у дію положень, обов'язкових для виконання
		нормування	установлення нормативів, які виступають орієнтирами у діяльності
		інструктування	роз'яснення неправильних дій

			клієнта, застереження від можливих помилок
соціально-економічні методи		грошова допомога	надання матеріальних благ для поліпшення життєдіяльності або для морального заохочення
		установлення пільг	
		здійснення патронажу (опіки)	передбачає проведення в домашніх умовах профілактично-оздоровчих, санітарно-просвітницьких заходів і надання соціальних послуг
		соціальний супровід	здійснення опіки, допомоги, патронажу соціально незахищених категорій шляхом комплексних заходів з різними спеціалістами
		допомога в побутовому обслуговуванні	
психологічні	психодіагностичні	тестування	застосування стандартизованих запитань і завдань, що мають шкалу значень
		психотерапевтичні	психодрама
	соціодрама		вид психодрами, спрямований на аналіз відносин між різними групами людей
	тренінг		метод активного навчання та психологічного впливу у процесі групової взаємодії
	ігрова терапія		метод корекції емоційних і

			поведінкових розладів у дітей шляхом залучення їх до різноманітних ігрових ситуацій (діагностичні, корекційні, розвивальні, творчі ігри)
		казкотерапія	виявлення життєвої кризи людини через аналіз відомих народних і авторських казок, створення казки «по слову від кожного», експромтне інсценування казки, вигадування початку чи кінця нової казки
		сімейна психотерапія	корекція міжособистісних стосунків шляхом пошуку й усунення причин емоційних розладів у сім'ї
		арттерапія	метод впливу на психоемоційний і фізичний стан людини за допомогою різних видів художнього та ужиткового мистецтва
		епістолярна терапія	відновлення міжособистісних стосунків засобом листа (лист до уявного друга, лист самому собі, лист до улюбленого героя, лист у майбутнє)
	психологічне консультування		надання спеціалістом рекомендацій з розв'язання його соціально-психологічних проблем, унаслідок чого він відновлює здатність приймати життєво важливі рішення, опановує нові моделі поведінки
соціологічні		спостереження	безпосереднє та цілеспрямоване

			сприйняття навколишньої дійсності
		опитування	спосіб отримання інформації за визначеним планом
		анкетування	різновид опитування шляхом письмової відповіді респондентів
		біографічний метод	метод вивчення особистих документів людини
		метод аналізу документів	одержання знань про соціальну реальність за допомогою документів, текстів масової комунікації
педагогічні	методи формування свідомості особистості	лекція	спрямовані на формування певних понять, оцінок, суджень, світогляду особистості
		доповідь	
		бесіда	
		розповідь	
		пояснення	
		дискусія	
		диспут	
		екскурсія	
		читання наукової та художньої літератури	
	метод прикладу		
	методи організації діяльності й формування досвіду суспільної поведінки	педагогічна вимога	це способи закріплення, формування позитивного досвіду поведінки, відносин, дій і вчинків
		громадська думка	
		громадське доручення	
		створення виховних ситуацій	
		привчання	
		вправлення	
		режим	
	методи стимулювання діяльності	метод перспективних ліній	стимулювання особистості до покращення чи зміни своєї поведінки, розвитку мотивації на соціально схвалені способи та види діяльності
		метод проблемних ситуацій	
		змагання	
		заохочення	
схвалення			
докір			
методи самовиховання	самоусвідомлення	свідома зміна людиною власної особистості відповідно до	
	самодисципліна		
	самозаборона		
	самоконтроль		

		самооцінка	суспільних вимог і особистісного плану шляхом самовдосконалення
специфічні		метод вуличної роботи	як метод установавання відносин, організації змістовного дозвілля, поліпшення становища «вуличних категорій»
		метод «рівний-рівному»	надання і поширення достовірної інформації способом довірливого спілкування
		аналіз соціуму	збір статистичних даних для характеристики життєвої ситуації

Класифікація методів — це система методів, побудована за певною ознакою. Класифікація методів допомагає педагогу усвідомлено обрати та найбільш ефективно застосувати відповідно до завдань і реальних обставин ті чи інші методи.

Вибір методів виховання залежить від таких факторів:

- ✓ цілі і завдання виховання, але ціль не тільки виправдовує методи, а й визначає їх;
- ✓ зміст виховання. Необхідно правильно пов'язати методи не зі змістом взагалі, а з конкретним напрямом;
- ✓ виховні особливості дітей;
- ✓ індивідуальні особливості вихованців. Загальні програми є лише канвою виховної взаємодії. Необхідне їх індивідуальне й особистісне коректування;
- ✓ умови виховання. Це матеріальні, психофізіологічні, санітарно-гігієнічні, відносини, які визначають клімат у колективі, стиль педагогічного керівництва тощо;
- ✓ засоби виховання. Значення цих факторів непомітне доти, доки вони знаходяться в межах норми. Але як тільки норма порушується, їх вплив на вибір методів виховання може стати визначальним;
- ✓ рівень педагогічної кваліфікації (вихователь обирає лише ті методи, якими він володіє);
- ✓ очікувані наслідки (обираючи метод, вихователь повинен бути впевненим в успіху).

Форма соціально-виховної роботи - це одиничні і довгострокові способи організації змісту соціально-виховної роботи з метою виконання соціально-педагогічних завдань. Найчастіше користуються класифікацією за кількісним складом: індивідуальні, групові, масові.

Індивідуальні форми організації соціально-виховної роботи спрямовані на розв'язання проблем з метою надання підтримки та створення педагогічних ситуацій, що сприяють самовихованню та саморозвитку, викликають бажання подолати ситуаційні труднощі окремого індивіда.

Групові (колективні) форми організації соціально-виховної роботи сприяють міжособистісній взаємодії у спеціально організованих групах, де людина набуває соціального досвіду і знаходить спосіб розв'язання її індивідуальної проблеми. Число від 5-7 до 25-40

Масові форми організації соціально-виховної роботи дозволяють охопити представників майже всіх верств населення і дозволяють відчувати кожному радість від причетності до значущої, спільної справи. Кількість учасників від 40 і більше.

Таблиця 4.

Класифікація форм організації соціально-виховного процесу

Класифікаційна ознака	Групи форм організації виховного процесу	Види форм організації виховного процесу
кількісний склад (за І.П.Підласим)	індивідуальні	бесіда, творче завдання, консультація, зустріч, співбесіда, вулична робота
	групові (колективні)	конкурс, рольова гра, прес-конференція, усний журнал, круглий стіл, вікторина, турнір, тренінг, вулична робота
	масові	свято, концерт, тематичний день, фестиваль, мітинг, акція, вулична робота
домінуючий засіб впливу (за П.М.Щербанем)	словесні	бесіда, літературні читання, збори
	наочні	конкурс газет, емблем
	практичні	змагання, аукціон, похід
складність побудови (за Мойсеюк Н.Є.)	прості	бесіда, вікторина, зустріч
	комплексні	тематичний ранок, свято
час проведення	довготривалі	тренінг
	короткочасні	гра, бесіда
за місцем проведення	аудиторні	тренінг, аукціон
	вуличні	мітинг, акція, консультпункти, вуличний театр, вулична хода

Орієнтовна схема розробки й оформлення

плану-конспекту виховної справи (заходу) у загальноосвітній школі

План-конспект

виховної справи (виховного заходу) для учнів _____ класу

Тема: Учись цінувати красу рідної природи.

Мета: виховувати любов до природи й емоційно-естетичне ставлення до зразків і явищ природи; ознайомити дітей з елементами флористики; розвивати творчі здібності та прагнення пізнавати природні багатства.

Форма проведення: свято.

Обладнання: ілюстрації пейзажів природи, зразки творів флористики, листя дерев і кущів, каштани, жолуді.

Хід заняття

1. Організаційна частина (спрямована на перевірку необхідного до заняття, повідомлення теми і мети).
2. Основна частина (спрямована на реалізацію основного змісту заняття за допомогою різних методів виховання)
3. Підсумкова частина (служить для підбиття підсумків, констатування ступеня реалізації мети)

Запитання та завдання для роздумів:

- ✓ Які підгрупи належать до методів соціально-виховної роботи? Охарактеризуйте їх.
- ✓ Поміркуйте, чому А.Макаренко метод виховання назвав "інструментом дотику до особистості".
- ✓ Порівняйте суть понять "метод", "прийом", "засіб", "форма" у теорії та практиці педагогіки.
- ✓ Наведіть приклади реалізації методу встановлення пілг у сучасній загальноосвітній школі.
- ✓ За якими ознаками класифікують форми соціально-виховного процесу?

Індивідуальні науково-дослідні завдання (ІНДЗ):

1. Змодельуйте з власного досвіду або выпишіть з науково-педагогічної літератури до кожного педагогічного методу соціально-виховної роботи по 1 прикладу можливого його застосування.
2. У вигляді таблиці порівняйте методи соціально-педагогічної діяльності, методи виховання і методи соціально-виховної роботи.
3. Складіть план-конспект виховної бесіди з учнями середніх класів на тему за вибором.
4. Підберіть по 2 діагностичні, корекційні, розвивальні, творчі гри для реалізації методу ігротерапії (вік дітей за вибором).
5. Змодельуйте будь-яку народну казку з ілюструванням сучасної соціальної проблеми.

Лекція 5 (НЕ 2.1)

Методика організації групових і масових форм соціально-виховної роботи

1. Особливості групових і масових форм організації соціально-педагогічної роботи. Методика тренінгової роботи і вуличної роботи з дітьми.
2. Зміст і завдання позакласної та позашкільної роботи. Організація та здійснення гурткової роботи й інших об'єднань за інтересами.
3. Методика організації та проведення колективних творчих справ.

Література: осн. - 8, 13, 24, 56, 57, 63, 64, 71, 85; дод. – 7, 20, 21, 22, 37, 40.

Як окрема форма групова соціальна робота почала розвиватись у 30-ті роки ХХ століття. **Група** (у соціальній роботі) – це відносно стійка сукупність людей, об'єднаних спільними нормами, цілями, системою взаємин, мають подібні соціальні проблеми і залучені до типових для них різновидів і форм діяльності.

Різновиди груп у соціальній роботі розрізняють за:

- **розміром** – мікрогрупи (діади, тріади) – малі групи (до 20 осіб) – великі групи;
- **складом** – гомогенні (одностатеві) – гетерогенні (різностатеві);
- **часом дії** – довготривалі, короткотривалі;
- **можливістю поновлення** – відкриті, закриті;
- **легалізацією лідера** – формальні і неформальні;
- **особливістю соціальної роботи** – психоаналітичні, групи психодрами, групи радикальної дії, гештальтгрупи тощо;
- **основною метою діяльності:**
 1. групи вдосконалення особистості і навчальні групи, учасниками яких є здорові люди, – групи зустрічей;

2. Т-групи, діяльність яких спрямована на вдосконалення навичок міжособистісного спілкування (кожне питання обговорюється «тут і тепер»);
3. групи подолання проблем, що об'єднують людей, які переживають життєві й особистісні труднощі (профілактичні і відновлювальні завдання);
4. лікувальні групи, до яких належать люди з різними психічними розладами у емоційній сфері і поведінці – групи пацієнтів гострих станів – групи хронічних пацієнтів з проблемами психічного здоров'я – групи психотерапевтичної реконструкції (невротичні розлади) – міжособистісні психодинамічні групи (з депресією, без контролю почуттів, з сімейними розладами) – групи зміни поведінки та навчання.

○ **способом реалізації мети:**

1. групи соціального навчання – групи навчання соціальних навичок – групи батьків, які прагнуть подолати проблеми дітей – групи правопорушників;
2. психотерапевтичні (консультативні) групи, членів яких об'єднує травматичний досвід;
3. групи, членів яких об'єднує спільні особисті інтереси та споріднений досвід - групи взаємопідтримки (догляд за людьми похилого віку), групи самодопомоги (проблеми психічного здоров'я), самокеровані групи (групи жінок, які перенесли рак молочної залози);
4. групи, зорієнтовані на дію – групи мешканців мікрорайону – група за дискримінаційною ознакою;

Стадії групового розвитку (за Вільямом Шультцем):

1. «всередину-назовні»: стадія залежності від фахівця-ведучого, коли учасники групи очікують інструкцій, у групі панує невизначеність; участь у групових процесах поверхнева;
2. «вгору-вниз»: стадія конфлікту, розчарування, фрустрація, спрямована проти педагога чи інших членів групи;
3. «далеко-близько»: стадія появи близькості спілкування, члени групи демонструють довіру один до одного, готовність саморозкритися, поділитися переживаннями, вираження негативних почуттів на основі взаєморозуміння.

Правила роботи з групою, спрямовані на гармонійне проходження стадій розвитку у груповій роботі:

- сприяння згуртованості – це утворення зв'язків у групі, які забезпечують перетворення її на цілісний психологічний організм, який живе за своїми нормами, правилами (якщо кожен відчуває і цінує належність, виявляє лояльність і солідарність).;
- забезпечення можливостей миттєвого цілісного розуміння проблеми (інсайт) і навчання на міжособистісних взаємодіях. Клієнти у групі діють так, як у житті, тому у кожній ситуації способом детального інструктування спрямовувати на позитивні наслідки;
- орієнтація на альтруїзм як моральний принцип у безкорисливому піклуванні іншими людьми (відчутна ефективність роботи у групі саме з

деморалізованими людьми, які вважають, що нічим не можуть прислужитись і завдяки керівнику групи виявляється зворотнє). Це послаблює надмірну зосередженість кожного члена групи на собі;

- правило коригуючої рекапітуляції (відтворення ознак і взаємин первинної сімейної групи), що полягає у можливості коригування цілісного спрямування особистості учасників групи через манеру взаємин, до якої вони звикли з близькими людьми у їх сім'ях – це треба виявити і використовувати для позитивного результату.
- розвиток навичок соціалізації;
- можливість міжособистісного навчіння способом усвідомлення власної поведінки, яка зумовлює небажану реакцію інших.
- правило універсалізації або узагальнення проблем, почуттів, мотивів, за допомогою чого кожен у групі відчуває подібність ситуації, а це дозволяє уникнути відчуженості та самотності, підвищує самооцінку.
- забезпечення зворотнього зв'язку – висловлені думки про свою проблему дозволяють обирати доцільну оцінку і рішення, посилюють переконання.
- правило саморозкриття і очищення способом звільнення від негативних емоцій і почуттів у групі, що сприяє подоланню гніву, депресії, провини, сорому.
- заміщувальне навчання дає можливість учасникам спостерігати чи наслідувати діяльність інших, що сприяє розкриттю особистості і спонукає до експериментування.

Негативний бік групової соціально-виховної роботи полягає у сформованості функціональних або ж дисфункціональних ролей (наприклад, «ініціатора», «спостерігача», «блазня», «цапа-відбувайла» тощо). Це можна усунути за допомогою знань стадій розвитку у груповій роботі, призвичаїти клієнтів соціальної групової роботи до висловлювання від першої особи («Я думаю...», «Я відчуваю...» і т.п.).

Найпрогресивнішою формою групової роботи на сучасному етапі вважається тренінг. Тренінг - це багатфункціональний метод цілеспрямованих змін психологічних феноменів людини, групи або організації з метою гармонізації професійного та особистісного буття людини (С. Макшанов). Нині добре відомий досвід Лейпцигської (Манфред Форвег, Традель Альбер), Талліннської (Х.Міккін), Ленінградської (Л.Петровська, Ю.Ємельянов, С.Макшанов) шкіл. У 1993 році у Санкт-Петербурзі був створений Інститут Тренінгу, який розробив дворічну програму підготовки спеціалістів та п'ятнадцятиденну програму методичної підготовки, що сьогодні є популярною серед молоді.

Термін "тренінг"(з англ. *train, training*) має низку значень: навчання, виховання, тренування, дресирування. У сучасній літературі тренінгом називають досить різні варіанти групової роботи: особистісні перетворення дорослих, активне навчання студентів, організаційно-ділову гру на виробництві, розвиток самооцінки в молодших школярів.

Тренінг – форма групової соціально-виховної роботи, яка ґрунтується на використанні активних методів формування нових навичок, самопізнання та саморозвитку.

Розрізняють такі **різновиди тренінгу**: тренінг партнерського спілкування, тренінг сенситивності та тренінг креативності.

Особливості тренінгів:

- потребують чітко визначеної групи учасників (зазвичай 10–15 осіб);
- вирізняються єдністю часу, місця та дії: все відбувається й обговорюється тут і тепер, на особистому досвіді учасників і тренера, без домашніх завдань або попередньої підготовки;
- переважає активність учасників групи та їхній особистий досвід, а не інформація, отримана від тренера;
- заняття спрямовані не лише на формування знань, а й на розширення практичного досвіду учасників і групи в цілому.

Тренінгова форма навчання має такі **переваги**: активність групи; поєднання інформації й емоційного ставлення до неї; підвищення рівня мотивації; здатність групи до колективного мислення та прийняття рішень; практична перевірка та закріплення отриманих знань.

Недоліки тренінгу: непридатний для подання великого обсягу суто теоретичного матеріалу (формул, історичних відомостей тощо); заняття з невеликою групою; теоретична підготовка членів групи має бути однаковою; потрібна більша майстерність викладача, оскільки слухачі можуть по-різному усвідомлювати тренінгові вправи.

Умови ефективності тренінгової роботи:

1. Матеріал має бути зручним і доступним, бо тренер організовує заняття, а учасники самостійно здобувають знання, опановують навички.
2. Належна мотивація проблеми, яка обговорюється, має відповідати нагальним потребам.
3. Тренінг має бути цікавим, спиратись на емоції і в кінці доречні запитання «Що ви відчували під час заняття?», «Чого ви навчились?»
4. Методи повинні передбачати дискусію з обміну досвідом.
5. Передбачити аналіз конкретних ситуацій з метою теоретичних узагальнень.
6. Переконатись, чи всі правильно зрозуміли завдання і зміст роботи або тему дискусії.
7. Теоретичний виклад матеріалу не повинен тривати більше 15-20хв.
8. Пропонувати учасникам робити тільки те, що сам тренер може виконати.
9. Внести у тренінгову роботу елементи самооцінки.

Вулична робота з дітьми – це форма соціально-виховної роботи, спрямована на профілактично-діагностичну, консультативну роботу, організацію продуктивного дозвілля та пропаганду здорового способу життя серед дітей і підлітків, які більшість свого часу проводять на вулиці; надання необхідної

комплексної соціально-педагогічної, психологічної, юридичної допомоги безпритульним і бездоглядним дітям.

Завдання вуличної соціальної роботи:

- організація продуктивного дозвілля дітей та молоді, які більшість свого часу перебувають на вулиці;
- сприяння в усвідомленні та прийнятті позитивних стереотипів соціальної поведінки;
- консультування з питань, важливих для даної категорії, враховуючи принцип конфіденційності;
- надання інформації про шляхи збереження здоров'я, сприяння формуванню здорового способу життя;
- здійснення профілактичної роботи щодо попередження правопорушень і злочинності серед дітей і молоді.

Різновиди вуличної соціально-виховної роботи: ігротеки, дискотеки, вуличний театр, мітинг, вулична хода, робота виїзного пункту соціальної підтримки (консультування), рейди тощо

Напрями вуличної соціально-виховної роботи (Т.Семигіна, І.Мигович):

- забезпечення регулярним гарячим харчуванням, організація роботи виїзних кухонь;
- створення банків одягу і взуття, забезпечення ними дітей-бродяг;
- впорядкування місць для ночівлі, влаштування туди дітей;
- надання медичної допомоги стаціонарними та мобільними (виїзними) амбулаторіями;
- проведення ігор та екскурсій;
- проведення виховних бесід, спрямованих на посилення мотивації дітей до соціально прийнятної поведінки;
- надання моральної та психологічної допомоги;
- проведення просвітницької роботи щодо ризику різних захворювань і засобів їх профілактики, прав дитини та організацій, які їм можуть допомогти в цьому;
- „Аутріч-робота” (залучення безпритульних і бездоглядних дітей до соціального закладу, де їм нададуть допомогу).

Масові форми організації соціально-виховної роботи дозволяють охопити від 40 і більше осіб. Нині, крім звичних для нас свят, концертів, тематичних днів, фестивалів, мітингів, особливої популярності набуває **флешмоб-акції**. Явище флешмоба почалося після того, як у жовтні 2002 року вийшла книга соціолога Говарда Рейнгольда (Howard Rheingold) «Розумний натовп: наступна соціальна революція» (англ. «Smart Mobs: The Next Social Revolution»), у якій автор пророкував, що люди для самоорганізації будуть використовувати нові комунікаційні технології (Інтернет, мобільні телефони). У червні 2003 року Роб Зазуета з Сан-Франциско, прочитавши Рейнгольда, створив сайт «flocksmart.com», на якому перші мобери (ті, хто бере участь у флешмобах) стали домовлятися про збори. Перший флешмоб пройшов 17 червня 2003 року в Нью-

Йорку (США): приблизно двісті чоловіків зібралися навколо одного дорогого килима в універмазі і почали розповідати продавцям, що живуть усі разом на складі на околиці Нью-Йорку, і прийшли купувати «Килимок Коханья».

Флешмоб (також *флеш моб* і *флеш-моб*, з англ. *flash mob* — «спалахуючий натовп») — це заздалегідь спланована масова акція, зазвичай організована через Інтернет або інші сучасні засоби комунікації, у якій велика кількість людей оперативно збирається у громадському місці, протягом декількох хвилин виконує заздалегідь узгоджені дії (сценарій), і потім швидко розходяться.

Метою такого заходу вважається порушення повсякденного ходу життя, вплив на оточуючих, відчуття причетності до спільної справи, самоствердження (випробувати себе: «Чи зможу я це зробити на людях?»), спроба одержати гострі відчуття. Ідеологія класичного флешмоба полягає у дотриманні девізу «Флешмоб поза релігією, поза політикою, поза економікою».

Типові правила флешмоб-акції:

- не порушувати законів держави, моральних засад, етичних норм поведінки;
- не розмовляти з іншими учасниками акції, поводитися як незнайомі люди;
- приєднуватись до акції кількістю не більше 2-3 осіб;
- відтворювати, на перший погляд, спонтанне дійство з одночасним початком і закінчення акції; після акції потрібно миттєво зникати з місця дії і робити вигляд наче ні чого і не було;
- не спізнюватись;
- жорстко дотримуватись сценарію, а сценарій повинен вносити абсурдність у звичний хід життя;
- бути у тверезому стані;
- не викликати агресії;
- не сміятись;
- не звертати на себе особливої уваги;
- не конфліктувати і не вступати у дебати з представниками правоохоронних органів;
- не проявляти жодних політичних поглядів.

Форми проведення флешмобів розрізняють за спрямованістю.

- Флешмоб (або ще називають «моб») з багаторазовим повторенням – це лонг-моб.
- І-моб – флешмоб в Інтернеті. Його важко простежити, оскільки в Інтернеті одночасно здійснюють подібну діяльність дуже багато людей.
- Авто-моб – флешмоб з використанням засобів пересування (наприклад, авто-моб – за допомогою автомобілів).
- Буккросинг – привернення уваги способом акції до будь-якої книги чи літератури у цілому.
- Смс-моб – здійснюється через надсилання повідомлень на мобільні телефони (прикладом такої акції в Україні може слугувати заклик за допомогою текстових повідомлень вимкнути мобільні телефони в один і той самий час).
- Арт-моб – акція художнього спрямування, яка може перегукуватись з перфомансом і хепінінгом.

- Перфоменс – вистава, яка синтезує елементи театрального мистецтва, слухання музики і використання спецефектів.
- Хепенінг – акція, у якій ініціатори беруть активну участь разом з випадковими учасниками.
- Global Flash Mob – акція великого масштабу дій з участю декількох країн.
- Соушл-моб – акція, яка демонструє ставлення людей до стереотипів і стандартів діяльності соціальних інститутів чи організацій.
- Старт-моб – зміст акції виражає іронію над реаліями суспільного життя.

Організація флешмобів передбачає: 1- моделювання діяльності людей у вигляді сценарію з метою реалізації певної мети та спрямування; 2 – обговорення сценарію на сайті Інтернету (у віртуальному світі); 3 – одночасна поява людей у визначеному місці (реальне здійснення); 4 - поява лідерів; 5 – подання лідерами умовного знаку для організованого закінчення акції; 6 – закінчення акції та миттєве зникнення учасників акції (моберів); 7 – обговорення ходу та результатів флешмобу на сайті Інтернету.

Групова і масова соціально-виховна робота у загальноосвітньому навчально-виховному закладі переважно реалізується через позакласну і позашкільну роботу педагогічного колективу з дітьми. **Позакласна робота** — різноманітна освітня, виховна і соціальна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, організована в позаурочний час педагогічним колективом школи. Як приклад: **гурток**.

Найпоширеніші у школах науково-освітні (предметні) гуртки. Предметні гуртки створюють з різних навчальних предметів – математичні, фізичні, хімічні, літературні та ін.

Зміст і ефективність роботи гуртків залежать від правильної організації, підготовки та проведення занять. Однією з умов успішного проведення гурткової роботи є правильне та своєчасне її планування, ведення чіткого систематичного обліку. Щоб робота в гуртку зацікавила всіх учнів, які його відвідують, потрібно, щоб вони мали більш-менш однаковий рівень знань та однаковий загальний розвиток. Доцільно об'єднувати в гурток учнів паралельних або двох суміжних класів: 6-х і 7-х, 7-х і 8-х, 8-х і 9-х, 9-х і 10-х.

Позашкільна робота — освітньо-виховна діяльність позашкільних закладів для дітей та юнацтва. Як приклад: **клуб**. Типи позашкільних установ: загальні (комплексні) і специфічні (профільні). Загальні: клуби, будинки школярів, дитячі сектори, палаци культури, дитячі містечка, табори. Спеціальні: дитячі спортивні школи, станції юних техніків і юних натуралістів, дитячі бібліотеки і театри, екскурсійно-туристські станції. Згідно із Законом України "Про позашкільну освіту", - "гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об'єднання на базі загальноосвітніх навчальних закладів входять у систему позашкільної освіти, що є освітньою підсистемою допрофесійної підготовки учнів".

Завдання позакласної та позашкільної роботи — закріплення, збагачення та поглиблення знань, набутих у процесі навчання, застосування їх на практиці;

розширення загальноосвітнього кругозору учнів, формування в них наукового світогляду, вироблення вмінь і навичок самоосвіти; формування інтересів до різних галузей науки, техніки, мистецтва, спорту, виявлення і розвиток індивідуальних творчих здібностей та нахилів; організація дозвілля школярів, культурного відпочинку та розумних розваг; поширення виховного впливу на учнів у різних напрямках виховання; послаблення негативних впливів суспільства та створення умов для повної самореалізації. **Зміст** визначається загальним змістом соціального виховання і передбачає розумове, моральне, трудове, естетичне, фізичне, статеве, правове, екологічне, економічне виховання та підготовку до виконання соціальних ролей.

Специфічні принципи позакласної та позашкільної роботи:

Добровільний характер участі в ній. Сприяє тому, що учні можуть обирати профіль занять за інтересами. Педагоги за таких умов повинні ретельно продумувати зміст занять, використовуючи нові, ще не відомі учням факти, форми і методи, які б посилювали їх інтерес.

Суспільна спрямованість діяльності учнів. Цей принцип вимагає, щоб зміст роботи гуртків, клубів та інших форм діяльності відповідав потребам розбудови української держави, відображав досягнення сучасної науки, техніки, культури та мистецтва.

Розвиток ініціативи і самодіяльності учнів. У позакласній і позашкільній діяльності потрібно враховувати бажання школярів, їх пропозиції, щоб кожен із них виконував цікаву для себе роботу.

Розвиток винахідливості, творчості. Під час занять перед учнями потрібно ставити завдання пошукового характеру: створення нових приладів, удосконалення наявних; приділення особливої уваги творчому підходу до справи тощо.

Зв'язок з навчальною роботою. Позакласна та позашкільна робота повинна бути логічним продовженням навчально-виховної роботи, яка здійснюється на уроках. Так, знання з фізики можуть бути поглиблені й розширені на тематичному вечорі, а з літератури — під час обговорення кінофільму чи спектаклю за літературним твором.

Використання ігрових форм, цікавість, емоційність. Реалізація цього принципу потребує широкого використання пізнавальних ігор, ігор з комп'ютерами, демонстрування цікавих дослідів та ін.

В основі різних форм соціально-виховної роботи лежать виховні ситуації, сукупність яких мають назви: «виховний захід», «виховна справа», «колективна виховна справа», «колективна творча справа». Вислів **«виховний захід»** передбачає одноразові, фрагментарні, роз'єднані виховні впливи, що вважається не таким результативним, як систематичні впливи. Зважаючи на це, перевагу надають поняттю **«виховна справа»** - форма організації та здійснення конкретної діяльності за принципом системності. Російський професор І.Іванов назвав організовану колективну виховну діяльність **«колективною творчою справою»**. «Справа ця – творча колективна, тому що являє собою спільний пошук кращих рішень життєво важливих завдань, тому що робиться спільно – не

тільки виконується, а й організовується: задумується, планується, оцінюється...» (І.Іванов).

Ігор Петрович Іванов – доктор педагогічних наук, професор Ленінградського державного педагогічного інституту, автор комунарської методики. «Комунарство – це щира діяльнісна дбайливість про навколишній світ і розвиток кожного члена суспільства за принципами добра, творчості, демократизму, товарищескості, мажорності і духу свободи». Найефективнішою формою організації дитячого дозвілля, як вважав І.Іванов, є колективна творча справа (КТС), яка умовно поділяється на такі різновиди: експромт (пісні, ігри, концертні номери, бесіди тощо), мала творча справа, велика творча справа.

Таблиця 5.

Спрямування і різновиди форм виховних справ (за Н.Мойсеюк)

Класифікаційна ознака виховних справ	Спрямування виховних справ	Різновиди форм реалізації виховних справ
Домінуюча виховна мета	пізнавальні	подорожі, прес-конференції, турніри ерудитів, пізнавальні ігри, конкурси, усні журнали, захист фантастичних проєктів
	соціально зорієнтовані	свято, круглі столи, акції, диспути, кінолекторій, шкільна адвокатура, економічна гра
	етичні	турнір лицарів, словник ввічливих слів
	естетичні	виставка продаж, конкурси, вечори пісні, музичний ринг, фольклорний фестиваль
	екологічні	акції збереження природи, конкурс творців екологічних казок, турніри знавців природи
	трудові	ательє добрих послуг, майстерня сувенірів
	спортивні	спортивні ігри, походи, спортивно-туристична гра

Прикладів малих творчих справ може бути безліч, адже їх суть дуже проста: загін щоразу ділиться на кілька груп у 3-4-5 осіб. Кожній групі пропонується нескладне творче завдання і дається кілька хвилин на його виконання. Особливо цікаво, якщо перед кожним новим завданням формуються нові групи. Метою є створити невимушену атмосферу, пізнати один одного і власні здібності. За умови його всебічної продуманості може мати достатнє пізнавальне значення, стати джерелом корисної інформації для дітей. Прикладами КТС є: інсценувати анекдот; «оживити» картину видатного художника; зобразити знайомих людей (вожатих, працівників їдальні) за їх звичною справою; підготувати пародію на естрадних зірок чи телепрограму; вигадати рекламу непотрібних речей; продемонструвати виступ у цирку дресировальника і його тварин; побудувати

групову скульптуру на запропоновану тему; намалювати портрет один одного; скласти коломийки на задану тему; показати зйомки кінофільму (роботу на кіностудії) тощо. Процес її підготовки можна поділити на три рівні: рівень підготовки, рівень організації та рівень виконання (проведення).

До рівня підготовки відносяться: написання сценарію та режисура свята, проведення репетицій, виготовлення костюмів; розробка запитань для диспуту; виготовлення запрошень, плакатів, оформлення місця проведення справи, запис фонограм тощо.

Рівень організації передбачає: пошук необхідних ресурсів, розподіл їх; пошук і розподіл реквізиту; організація реклами, (якщо вона необхідна); узгодження форми, змісту, терміну, місця проведення справи із зацікавленими особами. Конкретніше: забезпечення зали для репетицій, пошук необхідної апаратури, отримання доступу до необхідних приміщень, зв'язок із адміністрацією, зв'язок із засобами масової інформації, організація перегляду номерів, проведення генеральної репетиції тощо.

Рівень виконання охоплює власне проведення творчої справи. Наприклад, ступінь підготовки ведучих, якість гри акторів і т.ін.

Функціональні ролі у підготовці та проведенні КТС можна розподіляти так:

- учасник (виконує конкретні завдання: вивчає роль і грає її, відповідає на запитання вікторини, готує реквізит, домовляється з конкретною людиною про приміщення тощо);
- генератор ідей (висуває, пропонує ідеї, але не обов'язково їх реалізує);
- організатор (людина, здатна повністю організувати справу, тобто визначити і сформулювати її завдання: підготовка оформлення, репетиції, домовленості і т.ін.);
- учасник-організатор (людина, яка хоче виконувати деякі завдання сама, але може й організувати діяльність інших). Як правило, дитина, яка є учасником-організатором, не може охопити всього обсягу завдань з підготовки КТС.

Отже, педагог-організатор КТС повинен продумати: розподіл роботи (хто за яку частину відповідає); оформлення (плакати, лозунги, значки, музика тощо); інформацію (оголошення, листівки); обладнання (приміщення, меблі, декорації, хто ладнає і хто прибирає); джерела матеріалів (книжки, відео-, аудіо-плівки, -диски); учасники (скільки та які групи, хто їх організує); проведення (етапи справи, їх зв'язок, справа кожної групи на різних етапах, заповнення пауз); нагородження (грамоти, призи); оцінювання (склад журі, критерії оцінювання); літопис КТС загону, табору (фотографування, відеозапис, фотогазета, газета, матеріали для літопису); аналіз (місце і час обговорення; учасники обговорення; критерії оцінювання; аналітичні оцінки: що і як пройшло, що могло би бути кращим і як цього досягнути, що найбільше запам'яталося, кому подякувати).

Запитання для роздумів:

- ✓ За якими ознаками класифікують різновиди груп у соціальній роботі?
- ✓ Які правила роботи з групою вам відомі?

- ✓ Які техніки і засоби доцільно використовувати під час проведення групової роботи?
- ✓ Від яких чинників залежить зворотній зв'язок під час групової роботи?
- ✓ Чому у груповій соціально-виховній роботі особливу увагу приділяють термінації групи?
- ✓ Які переваги та недоліки тренінгу?
- ✓ Які завдання вуличної роботи з дітьми і у чому специфіка цієї форми роботи?
- ✓ Чим відрізняється організація роботи гуртка і клубу?
- ✓ Що таке колективна творча справа?

Індивідуальні науково-дослідні завдання (ІНДЗ):

1. Складіть план роботи гуртка (або клубу) на рік (за вибором).
2. Вивчіть і опишіть особливості діяльності клубу (на вибір).
3. Напишіть реферат «Система колективних творчих справ І.Іванова».
4. Вивчивши зразки колективних творчих справ І.Іванова, змоделюйте власну КТС.
5. Розробіть різні фрагменти підготовки і проведення КТС від першої до п'ятої стадій (з поділом вихованців на робочі групи) на теми: "День етикету в школі", "День сміху", "Свято птахів".
6. Визначте мережу закладів, які забезпечують безперервність догляду в громаді як форми масової соціально-виховної роботи.
7. Напишіть реферат: «Діяльність позашкільних навчально-виховних закладів в системі освіти України (на прикладі м.Чернівці)», «Робота в громаді як форма масової соціально-виховної роботи».

Лекція 6 (НЕ 2.4)

Методика організації індивідуальної соціально-виховної роботи

1. Суть індивідуальної соціально-виховної роботи. Ведення випадку у соціальній роботі.
2. Етапи індивідуальної соціально-виховної роботи.
3. Консультування як технологічний спосіб розв'язання соціально-виховних проблем.

Література: осн. – 5, 10, 17, 18, 19, 28, 45, 82, дод. – 1, 17.

Індивідуальна соціально-виховна робота – це форма організації соціально-виховного процесу, спрямована на надання індивідуальної допомоги у розв'язанні різноманітних проблем за результатами систематичного спостереження, аналізу діяльності та соціальної активності, працездатності, запитів та інтересів. Оскільки кожна людина унікальна і неповторна, як і її проблеми та потреби, в індивідуальній роботі важливо враховувати особливості кожного випадку.

Ведення випадку (робота з випадками) – це методика індивідуальної соціальної роботи, яка полягає у забезпеченні представників вразливих груп суспільства необхідною індивідуальною підтримкою для продовження життєдіяльності у соціумі. Схематично типовий процес ведення випадку зображено на рис.1.

Реалізація процесу ведення випадку може відбуватися за адміністративною моделлю та моделлю інтенсивного догляду.

За адміністративною моделлю спеціаліст, оцінивши проблему, направляє клієнта до інших установ, координуючи надання ними послуг і особисті зусилля клієнта щодо розв'язання власних проблем.

Модель інтенсивного догляду дозволяє надавати безпосередню соціальну і терапевтичну допомогу (консультування, представництво інтересів, групова робота, тренування, допомога, профорієнтаційна робота).

У практичній індивідуальній соціально-виховній роботі визначаються три основні **етапи** індивідуальної соціально-виховної роботи.

1. Оцінка реальної ситуації – спеціаліст допомагає клієнту визначитись і з'ясувати для себе реальний стан проблемної ситуації, визначити особистісні недоліки, можливі наслідки, можливі зміни (стимулювання потенційних можливостей клієнта).
2. Очікувані результати, розробка плану дій – спеціаліст має допомогти клієнту усвідомити для себе, чого він прагне досягти, і визначити можливості ситуації, які він ще не використав (які спонукальні мотиви).
3. Стратегія конкретних дій – спеціаліст допомагає оцінити різні стратегії, обрати оптимальний варіант і реалізувати його.

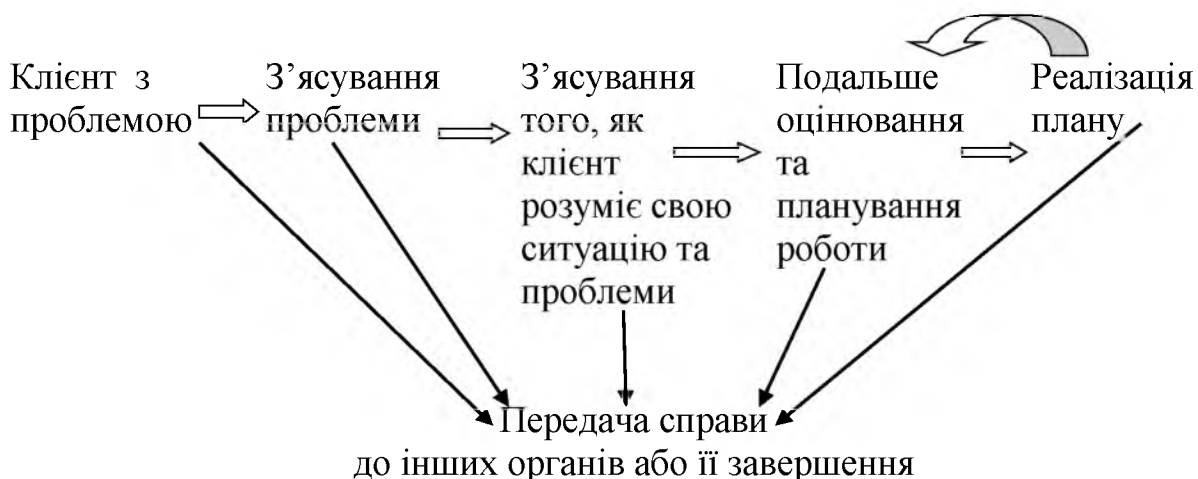

Рис.1. Типовий процес ведення випадку

Усі ці етапи когнітивні (пізнавальні), а техніка складається зі спілкування та планування дій як взаємодія двох учасників процесу індивідуальної роботи, яке часто називають консультуванням.

Консультування – це вид соціальної роботи, в ході якої спеціаліст допомагає вивчити і зрозуміти клієнту суть існуючої проблеми, запропонувати різноманітні варіанти її розв'язання.

Різновиди консультування розрізняють за:

- формою – індивідуальне та групове
- змістом – конкретне (стосується конкретної ситуації і має на меті актуалізувати внутрішні ресурси для виходу з важкої ситуації) та програмоване (має на меті аналіз і поліпшення послуг соціальних організацій і працівників)
- тривалістю – довготермінове та короткотермінове
- змістом діяльності (консультант-порадник, консультант-помічник, консультант-експерт)
- віддаленістю клієнта і фахівця (контактне і дистантне)

Консультування здійснюється за допомогою процесу спілкування. Соціально-педагогічне спілкування реалізує такі **функції**.

- Інформаційну – полягає в інформуванні про шляхи та способи розв'язання проблем.
- Психотерапевтичну – сприяє зменшенню психологічного дискомфорту.
- Педагогічну – передбачає здійснення виховного впливу у роботі з дітьми та молоддю.
- Організаційну – координація зусиль всіх суб'єктів і прийняття необхідних організаційних рішень.

Індивідуальне консультування – це процес надання спеціалістом рекомендацій з розв'язання соціальних і психологічних проблем клієнта, внаслідок якого він набуває або відновлює здатність приймати життєво важливі рішення, діяти на власний розсуд, опановує нові моделі поведінки. Його мета: розвиток здатності клієнта бачити і розв'язувати свої проблеми.

Особливості індивідуального консультування:

- опора на наявний стан і минуле
- можливість оновлювати умови та спосіб життя
- спрямованість на подолання проблем взаємодії клієнта із зовнішнім середовищем
- орієнтація на короткотривалу допомогу (до 15 зустрічей)
- важлива роль ціннісних установок консультанта, але не нав'язування їх клієнтові
- спрямованість на зміну поведінки і розвиток особистості клієнта

Необхідні навички педагогічного спілкування під час консультування:

- навичка ефективної уважної поведінки
- навичка розпитування «Що ви відчули коли це сталось? Що ще ви хотіли б сказати про це?»
- навички спостереження (психологічні ключі – це інформація, яка має психологічну значущість)
- навичка заохочення, переповідання та підсумування

➤ навички впливу – директиву, саморозкриття, інтерпретації, поради

Телефонне консультування (телефон довіри, надалі ТК) – це різновид дистантного індивідуального консультування, головною метою якого є допомогти людині задовольнити свої базові потреби, взяти під контроль власне життя, сприяти їй виправити дезадаптивні стосунки, емоції і поведінку, поліпшити її соціальну взаємодію, знизити рівень стресу і страждань. Уперше «лінія довіри» створена у 1953 році у Лондоні як центри із запобігання суїцидів. Нині вони надають послуги особам, які переживають будь-який вид емоційної кризи.

Особливостями ТК є: можливість отримати консультативну допомогу у будь-який час; прихованість психотерапевтичного характеру телефонної допомоги (підвищує почуття безпеки і самооцінку); можливість перервати контакт у будь-який момент (психологічна безпека); ефект обмеженої комунікації (послаблює почуття тривоги); «ефект довіри».

Технологія ТК передбачає наявність певних стадій - це:

- первинне інтерв'ю
- надання підтримки
- заохочувальне вираження
- акцентування на сильних якостях особистості
- надання необхідної інформації
- аналіз альтернатив
- визначення плану подальших дій
- адвокатування (представництво інтересів)
- залучення ресурсів до розв'язання проблеми.

Необхідні якості професійного консультанта:

- ✓ емпатія, тобто здатність бачити світ очима іншої людини;
- ✓ повага до клієнта, здатність реагувати на проблему, щоби втілювати впевненість і самостійність;
- ✓ конкретність і чіткість;
- ✓ знання самого себе і вміння здійснювати допомогу у самопізнанні;
- ✓ відвертість, вміння поводитися природно у взаємовідносинах з іншими;
- ✓ відповідність (слова відповідають жестам і «мові рухів»);
- ✓ уміння мати справу з ситуацією «тут і тепер».

Правила консультування

- ❖ з дітьми – це використання прямих і конкретних питань, заохочень, ситуацій успіху, спілкування на рівних – діти більш емоційні, рухливі, мають нестійку увагу, мислять за допомогою наочності й образів;
- ❖ з молоддю – це визначення суб'єктивних і об'єктивних передумов появи проблеми, виявлення позитивних і негативних якостей молодшої людини, спонукання людини до самовиховання, налагодження взаємодії та довіри.

Запитання та завдання для роздумів:

- ✓ Чим відрізняється, на вашу думку, індивідуальна форма організації соціально-виховного процесу від групової чи масової?

- ✓ Які методи соціально-виховної роботи допомагають реалізувати індивідуальну форму соціально-виховного процесу?
- ✓ Які етапи передбачає ведення випадку?
- ✓ Які різновиди індивідуального консультування існують і в чому їх різниця?
- ✓ Які якості повинні бути сформовані у професійного консультанта?
- ✓ Поміркуйте, яка навичка, на вашу думку, найважливіша для консультанта: це – навичка розпитування, навичка підсумування, навичка уважної поведінки.

Індивідуальні науково-дослідні завдання (ІНДЗ):

1. Складіть бібліографію опублікованих джерел з питань організації індивідуальної виховної роботи з учнями у навчально-виховному процесі школи.
2. Підберіть 5 педагогічних задач і розв'язати їх.
3. Випишіть цитати видатних педагогів про індивідуальний вплив на особистість.
4. Змодельуйте можливий план телефонного консультування з особою, яка має суїцидальні наміри через невдале перше кохання.

Лекція 7 (НЕ 2.8)

Методика організації соціально-виховної роботи з батьками

1. Місце та роль сім'ї у соціалізації особистості. Типологія сімей.
 2. Проблеми сучасної сім'ї. Типові помилки сімейного виховання.
 3. Організація соціально-виховної роботи з батьками. Організація класних зборів
- Література:** осн. - 2, 12, 19, 28, 31, 32, 35, 59, 68, 82; дод. – 9, 16, 24, 36.

Сім'я є моделлю суспільства на конкретному історичному етапі; це різновіковий колектив; для дитини – первинна соціальна мікросфера.

Сім'я – це така найменша соціальна група, яка заснована на шлюбі, члени якої об'єднані спільним місцем проживання та веденням домашнього господарства, емоційними зв'язками й обов'язками один до одного (за М.Галагузовою). За визначенням І.Трубавіної, **сім'я** – це соціально-педагогічний інститут, особлива соціальна система, яка є підсистемою суспільства й охоплює в себе інші підсистеми (членів сім'ї). Зарубіжні соціологи розглядають сім'ю як соціальний інститут лише у випадку, якщо вона характеризується трьома основними видами сімейних відносин: шлюбом (аспекти спільного життя контролюються державою), батьківством (забезпечення умов для повноцінного розвитку, виховання дітей), спорідненням.

Науковці визначають такі **основні функції сім'ї**:

- ✚ репродуктивна (продовження роду)
- ✚ економічна (розкриває обов'язки із забезпечення різних господарських потреб)
- ✚ виховна (батьки – вихователі дитини)
- ✚ рекреативна (взаємодопомога, організація дозвілля)
- ✚ психотерапевтична (відчуття захищеності)
- ✚ комунікативна (потреба спілкування та взаєморозуміння)

✚ функція первинної соціалізації (поведінка членів сім'ї в суспільстві, підготовка до самостійного життя дитини у суспільстві).

Історично виокремилися такі основні форми сім'ї: проміскуїтет, груповий шлюб, полігамія (полігінія або поліандрія) і моногамія. **Проміскуїтет** – це невпорядковані статеві зв'язки. Проміскуїтет змінився **груповим шлюбом**, який охоплює кілька чоловіків і дружин. Цей шлюб зафіксований. Третя форма – це **полігамія**, або багатошлюбність, коли один із членів подружжя може мати кількох шлюбних партнерів. Розрізняють полігінію, або багатожонство, та поліандрію, або багатомужжя. Полігінія – одна з історичних форм шлюбу, за якої чоловік перебуває водночас у кількох шлюбних союзах з різними жінками. Поліандрія – рідкісна архаїчна форма групового шлюбу, за якої жінка може перебувати водночас у кількох шлюбних союзах з різними чоловіками. У наш час домінуюча **моногамна форма сім'ї, тобто один чоловік і одна дружина**.

Науковці виокремлюють різні підходи до класифікації типів сімей. Найпоширеніша класифікація А.Капської (в основі якої функції сім'ї) та О.Беспалько (підгрунття якої складають ознаки сім'ї). Незважаючи на те, що у кожному типі сім'ї виникають свої проблеми, наш науковий інтерес сконцентруємо на типах сім'ї з огляду проблем соціального виховання, які можуть спостерігатись у школі. Це:

- повна, формально повна, неповна (наявність шлюбних партнерів),
- молода, зріла, похила (стадія життєвого циклу сім'ї),
- первинна, вторинна (порядок укладення шлюбу),
- однопоколінна чи багатопокілінна (кількість поколінь у сім'ї),
- бездітні, багатодітна, малодітна (кількість дітей),
- благополучна і неблагополучна (за ступенем благополуччя).

Благополучна сім'я – це сім'я з високим рівнем внутрісімейної моральності, духовності, координації, підтримки та допомоги, з раціональними способами вирішення сімейних проблем. Якщо крім цього існує у сім'ї жорсткий контроль не тільки поведінки дитини, але й внутрішнього її світу, її думок, бажань, - це **неблагополучна сім'я** (та, яка втратила свої виховні можливості). До неблагополучних відносять такі сім'ї:

- ⇒ аморальні, де батьки ведуть аморальний спосіб життя (алкоголіки, наркомани);
- ⇒ асоціальні;
- ⇒ конфліктні (постійні конфлікти між батьками, батьками і дітьми);
- ⇒ зовні благополучні (відсутня єдність вимог батьків, наявні бездоглядність, надмірна любов або суворість, фізичні покарання);
- ⇒ соціального ризику (малозабезпечені, багатодітні, з дітьми-інвалідами, батьками-інвалідами).

Залежно від виховного потенціалу сім'ї Г.Міньковський виділяє 10 типів сім'ї: виховно-сильні, виховно-стійкі, виховно-нестійкі, виховно слабкі з постійною конфліктною атмосферою, виховно слабкі з агресивно-негативною атмосферою, маргінальні з алкогольною і сексуальною деморалізацією, сім'ї правопорушників, злочинні, психічно обтяжені.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (Конституція України, ст. 51). У Сімейному кодексі України, у розділі III, визначаються права й обов'язки матері, батька і дитини. Зокрема, визначаються рівні права та обов'язки батька і матері щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою (Ст. 141). Стаття 150 визначає **обов'язки батьків** щодо виховання та розвитку дитини у такому формулюванні:

1. Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини.
2. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.
3. Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя.
4. Батьки зобов'язані поважати дитину.
5. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.
6. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини.
7. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Таблиця 6.

Причини проблем сучасної сім'ї

Причини проблем	
об'єктивні	суб'єктивні
Економічні: низька зарплата, низький прожитковий мінімум, безробіття; проблеми житла, дефіцит чоловічого впливу, завантаженість жінки.	Обмеження самореалізації – неможливість самовираження, гальмування цілей і потреб, загроза власної гідності, вражене самолюбство, образа.
Соціальні причини: вплив сторонніх людей, тривала розлука	Відсутність відкритості та прагнень до спільності – егоїзм, небажання проникнути у світ партнера чи усунути недоліки.
Психофізіологічні: тривала хвороба, безплідність, сексуальна несумісність.	Відмітність особистісних структур – різні ідеали і цінності, зіткнення поглядів і способів їх розуміти, конфлікт відношень, переживань, бажань.
Психопатологічний розвиток особи: агресивність, грубість, ревнивість.	
Психолого-етичні: конфліктність, егоїзм, невірноваженість, жадібність.	
Медичні: інфекційні та венеричні захворювання, психічні та сексуальні відхилення.	

Стаття 151 Сімейного кодексу України також обумовлює наступні **права батьків** щодо виховання дитини, а саме:

1. Батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини.
2. Батьки мають право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним та юридичним особам.

3. Батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.

Типові помилки сімейного виховання: відсутність вимог до дитини, педагогічна некомпетентність, безконтрольність з боку батьків поведінки та діяльності дитини, надмірна батьківська любов, надмірна суворість, байдужість батьків до дитини, неврахування вікових та індивідуально-психологічних особливостей дитини, нетактовність батьків, насильство щодо дітей.

Типи неправильного сімейного виховання (В.Гарбузов):

1. Виховання типу А (емоційне відторгнення) – неприйняття індивідуальних особливостей, жорсткий контроль, нав'язування єдиного правильного типу виховання.
2. Виховання типу В (гіперсоціалізуюче) – тривожно-панічне ставлення батьків до стану здоров'я дитини та її статусу, завищений рівень очікувань результатів навчання і діяльності дитини.
3. Виховання типу С (егоцентричне) – культивування уваги всіх членів сім'ї на дитині, іноді на шкоду іншим членам сім'ї.

У процесі організації соціально-виховної роботи з батьками Н.Щуркова радить педагогу дотримуватись основних ідей-принципів при взаємодії з батьками:

- звертання до почуття батьківської любові та її повага;
- уміння розглянути у кожному учні позитивні сторони, що дозволяють давати характеристику дітям з висунування випереджальної позитивної оцінки;
- висока повага особистості батька й матері, їх батьківської турботи, їх трудової та громадської діяльності.

Зробити батьків активними учасниками педагогічного процесу - це важливе й відповідальне завдання вчителя. Позитивний результат даного завдання можливий, якщо у плані роботи знайдуть відображення такі **напрями діяльності педагога з батьками:**

- 1) вивчення родин учнів;
- 2) педагогічна освіта батьків;
- 3) забезпечення участі батьків у підготовці та проведенні колективних справ у класі;
- 4) педагогічне управління діяльністю батьківської ради класу;
- 5) індивідуальна робота з батьками;
- 6) інформування батьків про хід і результати навчання, виховання й розвитку учнів.

Вивчення родин учнів дозволяє класному керівнику більше довідатись про дітей та їхніх батьків, зрозуміти стиль життя родин, ознайомитися з домашніми умовами розвитку особистості дитини. Цей напрям діяльності класного керівника відображається у плані такими формами роботи, як відвідування родин учнів, анкетування, твори про родину, конкурс творчих робіт учнів «Моя родина», тестування, педагогічні майстерні, ділові ігри з батьками, формування банку даних про родину та сімейне виховання.

Педагогічна освіта батьків. Рівень соціально-педагогічної освіченості батьків залежить від традицій у сім'ях, у яких вони виростили, набутих знань, життєвого досвіду, здатності до саморозвитку. На сучасному етапі педагогічна освіченість часто відстає від реальної педагогічної ситуації, суспільних потреб, очікувань дитини. Тому існують різні форми й методи роботи педагога з батьками, а саме:

Педагогічний лекторій. Передбачає надання батькам систематизованих знань з теорії виховання, привернення їх уваги до актуальних проблем виховання за допомогою лекцій, бесід.

Позакласний педагогічний всеобуч. Спрямований на ознайомлення батьків з проблемами виховання дітей різних вікових груп, починаючи роботу з першого класу. Заняття проводять керівники школи. Існує велике розмаїття організаційних форм педагогічного всеобучу батьків у сучасних освітніх закладах. Доцільно виділити такі:

- колективні:* лекції, конференції (з обміну досвіду родинного виховання, по обговоренню педагогічної літератури, періодичної преси з питань сімейного виховання), диспути, дискусії, "круглі столи", вечори запитань і відповідей, дні взаємних претензій, дні відкритих дверей, кінолекторії, інформаційні стенди;
- індивідуальні та групові:* консультації з проблем родинно-сімейного виховання, бесіди, відвідування сімей, листування, індивідуальні дні, зустрічі з батьками; педагогічні доручення батькам;
- диференційовані:* вечори сімейних традицій; виставки ("Світ захоплень нашої сім'ї, "Кулінарні вироби членів сім'ї"), декоративно-прикладної творчості, родинних альбомів, колекцій; випуск тематичних газет ("Дозвілля родини", "Говорять професії батьків", "Моя сім'я", "Спорт у родині"); конкурси, зустрічі поколінь, дискусійні клуби, відкриті уроки, проблемні мости тощо.

Університет педагогічних знань. Передбачає більш серйозну підготовку з теорії виховання. Заняття відбуваються у формі лекцій та семінарів. Батьки беруть участь в обговоренні проблем.

Підсумкова річна науково-практична конференція батьків з проблем виховання. Учасники визначають найактуальнішу проблему сімейного виховання («Трудове виховання», «Найкоротший шлях до добра – через прекрасне» тощо), протягом року вивчають її. У виступах батьки підбивають підсумки теоретичних і практичних досліджень, діляться особистим досвідом.

День відкритих дверей. Головна мета – показати роботу школи, привернути увагу батьків до проблем виховання. Вимагає серйозної підготовки: оформлення школи, організації програми свята (концерту, зустрічей у класах, відвідання виставок, спортивних змагань тощо).

Класні батьківські збори. Традиційна форма роботи. Один з варіантів – формування проблемної тематики («Чи можна спізнитися з вихованням у дитини доброти, чуйності?» тощо). Проведенню зборів допомагає заздалегідь складений питальник («Пригадайте, які життєві труднощі загартували Ваш характер, зміцнювали волю», «Охарактеризуйте стан Вашої дитини (мовлення, вчинки,

почуття, настрої, результати дій), коли вона зустрілася зі справжньою трудностю», «Чи часто Ви спостерігаєте за дитиною під час подолання нею труднощів?», «Які труднощі найчастіше вдається подолати дитині, а які їй не під силу?» та ін.).

Відвідування батьків дома. Це сприяє налагодженню контактів із сім'єю, з'ясуванню її загальної та педагогічної культури, умов життя учня, консультуванню щодо єдиних вимог до дитини, обговоренню відхилень в її поведінці, вжиттю необхідних заходів щодо їх запобігання, залученню батьків до участі в роботі школи тощо. Відвідування батьків учнів необхідно проводити, домовившись і повідомивши їх заздалегідь. Несподіваний прихід учителя викликає ніяковість, збентеження батьків. Під час зустрічі педагог має підкреслити позитивне в дитині, тактовно звернути увагу на недоліки, разом поміркувати над тим, як усунути їх. Дуже важливо створити атмосферу довіри та доброзичливості.

Листування. Передбачає періодичне надсилання батькам листів про успіхи учня в навчанні, старанність, уважність та відповідальність за доручення. Можна повідомити про певні його труднощі, попросити про зустріч. Варто висловити щире подяку за хороше виховання дитини. Лист передають батькам через їх дитину, попередньо ознайомивши її зі змістом. Найчастіше листування використовують, коли класний керівник не може зустрітися з батьками вдома або запросити їх до школи.

Консультації батькам. Передбачають надання конкретних рекомендацій, порад з актуальних для батьків питань.

Запрошення батьків до школи. Найчастіше це роблять для конфіденційної розмови про шкільні проблеми дитини (погана поведінка, неуспішність тощо). Під час бесіди важливо дотримуватися педагогічного такту, створити атмосферу довіри. Педагог висловлює свої міркування, відповідає на запитання батьків, надає корисні поради. Необхідно пам'ятати, що надмірне звертання уваги на недоліки учня викликає в батьків неприязнь, насторогу, навіть якщо учитель має рацію.

Тематичні вечори запитань і відповідей. Сприяють глибокому пізнанню методики сімейного виховання. На них запрошують працівників правоохоронних органів, лікарів, психологів, соціальних працівників, фахівців, які опікуються проблемами виховання молоді.

Ознайомлення батьків з психолого-педагогічною літературою. Передбачає відбір і надання рекомендацій щодо психолого-педагогічної, науково-популярної літератури для батьків відповідно до проблем, які є в учнів певного класу чи в окремої дитини.

Забезпечення участі батьків у життєдіяльності класного колективу здійснюється за допомогою включення їх у такі види взаємодії, як спільне планування виховної роботи у класі; колективні творчі справи; свята, вечори, концерти, КВК; відвідування театрів, виставок, бібліотек; прогулянки, походи, поїздки та подорожі; виставки творчих робіт, дні здоров'я; допомога в ремонтних

роботах й естетичному оформленні класної кімнати; участь в обладнанні кабінету й виготовленні наочного приладдя; організація міні-гуртків і клубів.

Педагогічне управління діяльністю батьківської ради класу відбивається в таких пунктах плану виховної роботи: вибори батьківської ради, допомога у плануванні й організації її діяльності, робота із соціально неблагополучними родинами, установлення зв'язків із шефами, оточуючим соціумом, громадськістю.

Індивідуальна робота з батьками дозволяє встановити безпосередній контакт із кожним членом родини учня, домогтись більшого взаєморозуміння в пошуку шляхів розвивального впливу на особистість дитини. Тому класний керівник вносить у план роботи відвідування родин учнів, індивідуальні бесіди з батьками, спільне визначення перспектив і засобів розвитку учня, педагогічні консультації, індивідуальні доручення.

Інформування батьків про хід і результати навчання, виховання й розвитку учнів здійснюється класним керівником за допомогою тематичних і підсумкових батьківських зборів, індивідуальних консультацій, перевірки щоденників учнів, складання карт розвитку дітей і таблиць результатів навчальної діяльності, ведення щоденників спостереження за процесом розвитку дитини чи зошитів досягнень учнів, написання батькам листів-характеристик, записок-повідомлень, вітальних листівок і листів подяки.

Вивчення стану й ефективності виховного процесу у класі забезпечується через: розвиток особистості учнів; формування класного колективу; наявність в учнів та їхніх батьків почуття задоволеності життєдіяльністю у класі. Н.Маслова пропонує вивчати процес і результати розвитку особистості дитини за такою схемою.

1. Збір загальних відомостей про школяра: стать, вік, стан здоров'я й фізичного розвитку, умови життя в родині (склад родини, наявність інших дітей, матеріально-побутове становище, освітній, трудовий, моральний статус батьків, ставлення старших до дитини, застосування заохочень, покарань).
2. Знайомство з режимом дня школяра, використанням вільного часу, участю в домашній праці.
3. Виявлення основних характерологічних особливостей школяра (переважний настрій, прояви самостійності, свободи, працьовитості, допитливості, товариськості й ін.).
4. Виявлення основних реакцій школяра на різний тон і характер звертання до нього: задушевність, прохання, суворість, пред'явлення вимог (шляхом спостереження).
5. Визначення здатності школяра управляти своїми почуттями, бажаннями, потребами шляхом спостереження в конфліктних ситуаціях і ситуаціях вільного вибору.
6. Вплив самооцінки школяра, ступінь задоволеності собою, своєю поведінкою й успіхами, його вміння аналізувати свої вчинки та бачити себе з боку й у майбутньому.

7. Виявлення загального світогляду школяра, кола читання й інтересів, схильностей, ставлення до музики, телепередач, кіно, театру, суспільно-політичних подій. Культура мови.
8. Виявлення ставлення до навчальної праці (активність, наполегливість, старанність, самостійність, організованість у навчанні, інтерес до окремих навчальних предметів, відповідальність у виконанні домашніх завдань, мотиви навчання, ставлення до навчальних успіхів і невдач своїх товаришів).
9. Виявлення ставлення школяра до фізичної праці (звички й уміння обслуговувати себе, інтерес до виконання трудових доручень, прояв добровільності, ініціативи, самостійності, точності та швидкості у виконанні трудових справ, уміння працювати індивідуально й у колективі).
10. Визначення найбільш виражених спеціальних здібностей школяра (за результатами діяльності та провідних занять, особливо у вільний час).
11. Особливості спілкування школяра (стосунки з близькими, старшими, молодшими, однолітками, педагогами, незнайомими. За що цінує дорослих, товаришів, друзів? Чи здатний до дружби, співчуття іншим людям? Конфліктність у спілкуванні, ступінь авторитарності, становище в колективі, основні симпатії й антипатії школяра у спілкуванні).
12. Прояв моральних якостей у вчинках і поведінці школяра (чесність і справедливість, критичність і самокритичність, почуття власного достоїнства, відповідальність і дисциплінованість у справах і вчинках тощо).
13. Виявлення загальної спрямованості й рівня домагань особистості (особиста, суспільна, ділова спрямованість у діяльності й відносинах школяра; провідні мрії й ідеали та їх відображення в діяльності; адекватність, завищення чи заниження домагань особистості в діяльності та спілкуванні).
14. Виявлення особливостей темпераменту (прояв у діяльності та спілкуванні емоцій, частоти та швидкості їх зміни, швидкість і переключення уваги, темп діяльності, екстравертність чи інтровертність, слабкість, сила, урівноваженість, рухливість, інертність вищої нервової діяльності, ригідність чи пластичність).

У процесі діагностичної діяльності при дослідженні наявності у батьків почуття задоволеності вчитель може використовувати: педагогічне спостереження, соціологічне опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), тестування, створення педагогічних ситуацій, методи експертної оцінки, індивідуальної та групової самооцінки, вивчення продуктів творчої діяльності учнів та ін. До технологічного арсеналу можна залучити такі діагностичні засоби:

- ігри «Лідер», «Кіностудія», «Морські командні навчання», «Подорож морем улюблених занять»;
- тести «Роздуми про життєвий досвід» Н. Щуркової, «Задоволеність учнів шкільним життям» А. Андреева, «Задоволеність батьків роботою освітньої установи» Є. Степанова;
- «Ми - колектив? Ми - колектив... Ми - колектив!»; «Який у нас колектив?»;
- конкурс малюнків «Я в моєму класі» й ін.

Психолого-педагогічні правила та вимоги ефективної взаємодії з батьками:

- використання заходів, спрямованих на підвищення авторитету батьків. У спілкуванні з батьками варто уникати категоричного тону, який може спровокувати образи, роздратування. Нормою мають стати стосунки, засновані на взаємоповазі. Цінність їх полягає у розвитку почуття власної відповідальності, вимогливості, громадянського обов'язку як учителів, так і батьків;
- довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їх педагогічної культури й активності у вихованні. Психологічно батьки готові підтримати потреби школи. Навіть ті батьки, які не мають педагогічної підготовки й освіти, з розумінням і відповідальністю ставляться до виховання дітей;
- педагогічний такт, неприпустимість необережного втручання в життя сім'ї. Класний керівник — особа офіційна, але за специфікою своєї роботи може стати свідком стосунків, які приховуються від сторонніх. Якою б не здавалася йому сім'я, учитель повинен бути тактовним, ввічливим, інформацію про сім'ю використовувати лише для допомоги батькам у вихованні дитини;
- життєстверджуючий, мажорний настрій при вирішенні проблем виховання, опора на позитивні риси дитини, орієнтація на успішний розвиток особистості. Формування особистості дитини передбачає подолання труднощів, протиріч у її житті. Важливо, щоб це сприймалося як вияв закономірностей розвитку (нерівномірність, стрибкоподібний характер, причинно-наслідкова обумовленість, вибіркове ставлення дитини до виховних впливів), тоді складнощі, протиріччя, несподівані результати не викликать розгубленості у педагога.

Запитання та завдання для роздумів:

- ✓ Які функції повинна реалізовувати повноцінна сім'я?
- ✓ Які типи сімей вам відомі? Чим відрізняються благополучна та неблагополучні сім'ї?
- ✓ Поміркуйте, які проблеми мають місце у сучасних сім'ях.
- ✓ У якому нормативно-правовому документі визначено обов'язки батьків щодо дітей і які вони?
- ✓ Які основні напрями роботи педагогів з батьками?
- ✓ Для чого залучати батьків до діяльності навчально-виховного закладу і роботи з дітьми?

Індивідуальні науково-дослідні завдання (ІНДЗ):

1. Складіть план педагогічного лекторію для батьків.
2. Складіть план виступу перед батьками учнів середніх класів на тему: "Педагогічні вимоги у сім'ї" або "Заохочення та покарання у вихованні дітей", використовуючи "Книгу для батьків" А.Макаренка.
3. Напишіть есе на тему: "Проблеми сучасної сім'ї".
4. Розробіть план-конспект тематичних батьківських зборів (тема за вибором)

Лекція 8 (НЕ 2.10)

Методика соціально-виховної роботи в дитячих оздоровчих таборах

1. Дитячі оздоровчі табори: суть, мета й основні види.
2. Методика організації діяльності табірної зміни.
3. Основні форми та методи соціально-виховної роботи в дитячих таборах, методика їх використання.

Література: осн. – 13, 14, 18, 30, 41, 45, 58, 65, 95, 96, дод. – 2, 11, 12, 41.

Дитячий оздоровчий табір є позашкільним закладом школярів віком від 6 до 14 років, який створюється на час літніх і зимових канікул профспілковим комітетом спільно з підприємствами, закладами й організаціями. Вік дитини визначається станом на перший день дії путівки.

Для дітей з 14 до 18 років можуть бути організовані табори праці та відпочинку, табори відпочинку для старшокласників та учнівської молоді або спеціалізовані зміни в дитячих оздоровчих закладах.

Дитячий оздоровчий табір на основі Примірного положення про оздоровчий табір (містечко, комплекс) для дітей, підлітків та учнівської молоді, затвердженого наказом Міністерства освіти України № 227 від 30.06.1993 року. Дитячий оздоровчий заклад у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами та розпорядженнями центральних органів виконавчої влади, до сфери управління яких він належить, рішеннями місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Розміщуються табори, як правило, за змістом маючи у своєму розпорядженні стаціонарну базу або ж приміщення пансіонатів, санаторіїв, туристичних закладів, а також в наметових містечках.

Термін перебування дітей у таборах визначається профспілковими комітетами з урахуванням рекомендацій органів охорони здоров'я, природно-кліматичних умов і складають у період літніх канікул 21-26 днів, у період осінніх 7-8 днів, зимових 8-10 днів, весняних 10-12 днів. У таборі з урахуванням вікових особливостей та інтересів дітей і учнівської молоді створюються загони, групи та інші об'єднання, чисельність яких, не повинна перевищувати 25 чоловік для дітей віком 6-9 років і 30 чоловік у кожній.

Мета виховання у дитячому оздоровчому таборі полягає у проведенні кожного дня змістовної, цікавої й активної роботи з організації самодіяльності вихованців. Дитячі оздоровчі заклади реалізують принцип наступності і безперервності виховання, виконуючи наступні функції: **оздоровчо-рекреативна** (дають можливість дітям оздоровитись і відпочити, зняти фізичне і психічне навантаження навчального року), **виховна** (здійснюється виховний вплив через вплив тимчасового дитячого колективу), **соціалізуюча** (створюються нові умови для збагачення їх соціального досвіду отримання перевірки та застосування нових знань і вмінь у різноманітній практичній

діяльності, яка наповнена грою, романтикою і базується на розвитку дитячої ініціативи самодіяльності).

Прийом дітей до табору здійснюється на підставі таких документів:

- путівки, засвідченої гербовою печаткою;
- ксерокопії свідоцтва про народження дитини;
- довідки дільничного лікаря про стан здоров'я та зроблені необхідні щеплення;
- довідки від санітарного лікаря про відсутність епідемічного оточення дитини за добу до виїзду в табір;
- документ про оплату путівки.

Відрахування дитини з табору здійснюється: за бажанням батьків чи осіб, які їх замінюють; за ухвалою педагогічної ради за систематичне порушення правил внутрішнього розпорядку; на підставі медичного висновку про стан здоров'я дитини, що унеможливує її перебування в таборі.

Види дитячих оздоровчих закладів:

1. За місцезнаходженням: за межами населеного пункту, у межах населеного пункту;
2. За режимом роботи: цілодобові, з денним перебуванням (не менше 6 годин);
3. За терміном роботи: цілорічного функціонування, сезонного (протягом оздоровчого сезону), змінного (протягом зміни);
4. За функціональним призначенням:
 - ✓ санаторного типу, де діти перебувають цілодобово і де поряд із оздоровчими надаються комплекси медичних профілактичних послуг, спрямованих на запобігання захворюванням. З урахуванням специфіки захворювань дітей такі заклади можуть бути спеціалізованими;
 - ✓ профільні, у яких діти перебувають цілодобово, де поряд з оздоровчими надаються комплекси послуг, спрямованих на розвиток у дітей певних здібностей та інтересів;
 - ✓ з денним перебуванням, які створюються на базі навчальних закладів, де діти перебувають упродовж дня;
 - ✓ праці та відпочинку, у яких діти перебувають цілодобово, де поряд з оздоровчими надаються комплекси послуг, спрямованих на формування у дітей трудових інтересів та навичок;
 - ✓ комплексні, що поєднують 2 і більше типів (заміські санаторного типу, профільні з денним перебуванням, профільні заміські).

Табірна зміна для дитини — це справи, в яких вона бере участь, виступаючи в різних ролях: організатора, учасника, глядача. Кожна зміна в таборі поділяється на три періоди: **організаційний, основний, заключний**. Кожен з них виконує свої завдання, висуває виховну мету, визначає зміст, форми і методи. Але всіх їх об'єднує тісна співпраця дорослих і дітей, в основі якої пробудження та розвиток ініціативи, атмосфери радості і творчості.

Організаційний період зміни передбачає розкрити перспективи діяльності дітей у таборі, закласти основи тимчасового дитячого об'єднання, враховуючи

попередній досвід дітей. Цей період триває перші 3-4 дні від заїзду дитини в табір до святкового відкриття зміни. Основними завданнями вихователя в організаційний період – це допомогти у звиканні до табору. Для цього необхідно:

1. Познайти дітей між собою, вивчити попередній соціальний досвід дітей, інтереси, захоплення, рівень їх умінь і навичок у організаторській діяльності.
2. Ознайти із законами і традиціями табору та з найближчими перспективами, привчити вихованців до режиму табору, визначити стиль взаємовідносин у дитячому об'єднанні, висувати єдині педагогічні вимоги.
3. Створити у дітей відчуття затишку і комфорту, дати можливість проявити себе.

Планування оргперіоду проводиться до заїзду дітей. Кожна справа, яка пропонується дітям для виконання, не повинна потребувати тривалої підготовки і тривати не більше 50 хвилин.

Основний період зміни триває з 4-5-го дня перебування дітей у таборі і завершується за три дні до кінця табірної зміни. Метою цього періоду є відпочинок, оздоровлення та зайнятість кожної дитини, розвиток інтересів дітей, набуття ними у таборі нових і корисних знань, умінь, навичок. Ця мета максимально реалізується за допомогою колективних творчих справ (надалі КТС). Характерні особливості основного періоду зміни такі: суспільна і творча спрямованість, зв'язок з життям дітей; насиченість і поступове ускладнення форм; емоційність і романтичність. Завдання педагога на цьому етапі:

1. Допомогати кожній дитині в особистому розвитку в умовах КТС і міжособистісних стосунках.
2. Розвивати організаторські вміння, навички дітей через систему громадських доручень (виборний актив, тимчасові об'єднання, традиційні доручення).
3. Добиватися виконання всіма школярами єдиних режимних вимог.
4. Організувати діяльність загону у взаємозв'язку із законами й вимогами табору.

Заключний період зміни (три дні до кінця) характеризується втратою значущості загонових справ, тому педагогові необхідно посилити контроль за вихованцями і продумати чіткий план дій за будь-яких обставин (організувати здачу книг до бібліотеки, складання речей дітей у валізи, педагогічний інвентар здати на склад, здачу постільної білизни і рушників, здійснити огляд кімнат вихованців). Завданнями цього етапу є підбиття підсумків роботи за зміну, визначення позитивних і негативних дій вихованців і педагогів, висунення вихованцям подальших перспектив застосування, набутих у таборі, знань, навичок, умінь; забезпечення організованого від'їзду дітей.

Виховний процес у дитячому оздоровчому закладі здійснюється відповідно до індивідуальних можливостей, інтересів, нахилів і здібностей дітей, з урахуванням їх віку, психофізичних особливостей, стану здоров'я та з використанням різноманітних організаційних форм роботи та методів соціально-виховної роботи, передбачених статутом (положенням) цього закладу. Дитячий оздоровчий заклад

може організовувати роботу своїх гуртків, груп та інших творчих об'єднань у приміщеннях за межами закладу, якщо вони пристосовані для перебування там дітей, чи на базі спортивних споруд і стадіонів на підставі укладених з їх власниками угод.

Діяльність педагога в організаційний період відзначається найбільшою інтенсивністю: необхідно підготуватися до першої зустрічі (оформити привітання, можливо, наказ попередньої зміни, показати себе); продумати всю в цілому систему дій в оргперіоді. Пропонуємо форми виховних дій, які доцільно використати в першому періоді табірної відпочинку дітей.

1. Вогник знайомства (взаємне знайомство дітей та з традиціями табору).
2. Екскурсія по табору (ознайомлення дітей з табором, особливостями його роботи, правилами поведінки. Закладаються основи дбайливого ставлення до табірної майна, природи тощо).
3. Розвідка цікавих справ (використання методу мозкової атаки (мозкового штурму) для визначення пропозицій до плану діяльності загону).
4. Збір-знайомство (познайомити дітей із співробітниками табору, з єдиними вимогами, роз'яснити суть законів і традицій табору. Перше знайомство з колективом педагогів-організаторів).
5. Збір "Народження загону" (визначити мету і завдання діяльності загону, з'ясувати статутну характеристику загону).

На основному етапі зміни проходить відбір об'єктів спільних справ, які відповідають інтересам, можливостям, уподобанням школярів, їх здібностям і нахилам. Творчі справи цього періоду повинні стимулювати дітей та підлітків до загального успіху. На практиці добре зарекомендували себе такі форми роботи: концерт-загадка, гра-естафета "Пізнай себе", майстерня мод, конкурси "Шукаємо товариша", квітковий бал-конкурс (див. додаток), день творчості, свято гри та іграшки, походи по рідному краю, екологічні експедиції, вечори "Диво калинове", "Уклін тобі, рідна матір", українські вечорниці, свято Івана Купала, свято українського рушника, свято Нептуна, танцювальний марафон, екологічний аукціон, екологічне лото, день іменинника, гра "Ромашка", експрес-гра "Подорож у світ бізнесу", гра-вікторина "Що, де, коли?", тижні "Здоров'я", "Екології", "Культурних надбань", різноманітні конкурси тощо.

Заклучний етап табірної зміни доцільно організувати у формі "Вітрини знайдених речей", змагань "Найчистіша кімната", бесіди про "Життєві теми зміни нашого загону", прощальний вогник загону (нагородження найактивніших, найініціативніших, найрухливіших...), вечір прощальної пісні, акція "Чистота врятує світ".

Запитання та завдання для роздумів:

- ✓ Що таке дитячий оздоровчий табір?
- ✓ Якого віку діти можуть перебувати у дитячому оздоровчому таборі?
- ✓ На підставі яких документів здійснюється прийом дітей у табір?
- ✓ Які різновиди дитячих оздоровчих закладів існують? Чим вони відрізняються?

- ✓ Розкрийте особливості соціально-виховної роботи на кожному організаційному етапі табірної зміни

Індивідуальні науково-дослідні завдання (ІНДЗ):

1. Складіть план роботи загону на зміну.
2. Підберіть систему ігор для роботи з дітьми в умовах літнього дитячого табору.
3. Складіть план роботи загону на зміну.
4. Змодельуйте колективну творчу справу для дітей молодшого підліткового віку в умовах дитячого оздоровчого табору.

ЗМІСТ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття 1 (НЕ 1.2.)

Соціалізація особистості. Інститути та чинники соціального виховання особистості

1. Сутність соціалізації особистості, її особливості та види.
2. Фактори й інститути соціального виховання та соціалізації особистості.
3. Несприятливі умови соціального виховання та соціалізації особистості.

Рекомендована література

1. Вступ до соціальної роботи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Т.В.Семигіної, І.М.Миговича. – К.: Академвидав, 2005. – 304 с.
2. Коваль Л.Г., Зверева І.Д., Хлебик С.А. Соціальна педагогіка / соціальна робота: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 392 с.
3. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрис. – К., 2000. – 444 с.
4. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: Навч.посіб. – 3-є вид. – К., 2001. – 608 с. – С. 69 – 88.
5. Пенішкевич Д.І., Тимчук Л.І. Соціальна педагогіка: Модульна технологія вивчення навчального курсу: Навчальний посібник. – Чернівці, 2007. – 336 с. – С. 44 – 56.
6. Русова С. Нова школа соціального виховання // Український освітній журнал. – 1994. - № 1. – С. 32.

Соціалізація – процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, установок, зразків поведінки, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві.

У будь-якому суспільстві соціалізація має свої **особливості** (за А.Капською): відносна стихійність, можливість непередбаченого впливу середовища, механічне засвоєння соціальних норм і цінностей у процесі спілкування і діяльності особистості, зростання ступеня самостійності особистості щодо вибору соціальних цінностей і орієнтирів, середовища спілкування.

Залежно від того, чи соціалізація особистості здійснюється за стихійного впливу різних обставин, чи за цілеспрямованого формування особистості, розрізняють такі **види соціалізації**: стихійна (внаслідок спливу різноманітних чинників суспільного життя), відносно спрямована (скеровується економічними, політичними та іншими передумовами суспільства, які впливають на розвиток і життєдіяльність особистості), соціально-контрольована (спеціально організований, цілеспрямований, керований і контрольований вплив на особистість з метою формування виховного ідеалу, передачі соціального досвіду і розвитку її природних потенційних можливостей).

Процес формування та розвитку дитини, становлення її як особистості відбувається у взаємодії з навколишнім середовищем, яке здійснює на цей процес вирішальний вплив через значну кількість різних **соціальних факторів**. Учені виділяють серед них мега- (А.Мудрик), макро-, мезо- і мікрофактори (А.Мудрик, М.Галагузова).

До мегафакторів належать вплив на життя людини космосу, Всесвіту (тобто існує залежність соціальних взаємовідносин від кількості світової космічної енергії, яка надходить на Землю). Особливе місце у виокремленні цієї групи факторів займають праці В.Бехтерева, В.Вернадського, Т.Лазарева, А.Чижевського.

До макрофакторів соціалізації відноситься вплив екологічних, демографічних, економічних, соціально-політичних чинників, тобто це вплив країни, клімату, географічного розташування, природні умови, етнос, нація, менталітет народу, структура (вікова, статева, соціальна) суспільства й економічна ідеологія.

Серед мезофакторів виділяють вплив регіональних умов (природа, клімат, економіка, ступінь стабільності населення, етнічний склад, історичні і культурологічні умови тощо), вплив засобів масової інформації, молодіжної субкультури, типу поселення.

Мікрофактори соціалізації особистості – це вплив сім'ї й умов виховання в ній, сусідів і ровесників, релігійних організацій, середовища неформального спілкування, навчально-виховних і позашкільних виховних закладів.

Ці соціальні фактори впливають на соціалізацію особистості через конкретні групи, в яких людина долучається до системи норм, цінностей і соціальних зв'язків, які називаються **інститутами соціалізації**, наприклад космос, країна, село, преса, школа тощо.

У суспільстві існують численні негативні чинники соціалізації особистості. А.Мудрик на кожному віковому етапі соціалізації виділяє найбільш типові **несприятливі умови соціалізації**.

В утробі матері – хвороба батьків, пияцтво, аморальний спосіб життя, незбалансована їжа матері, негативний емоційно-психологічний стан батьків, екологічне середовище, медичні помилки.

У дошкільному віці – хвороба та фізичні травми дитини, аморальність батьків, занедбаність дитини, бідність сім'ї, антигуманність працівників дитячих закладів, зловживання телевізором, антисоціальні сусіди та їх діти.

Несприятливим у молодшому шкільному віці є аморальність батьків, розлучення батьків, убогість сім'ї, гіпер- чи гіпоопіка, непідготовленість до навчання, негативне ставлення учителя, ровесників чи старших дітей, мовні дефекти розвитку, жорстоке ставлення, вплив телепередач, втрата батьків.

У підлітковому віці особливу шкоду завдають пияцтво, аморальність батьків, матеріальна скрута сім'ї, помилки педагогів, тютюнопаління, токсикоманія, самотність, звалтування, фізичні травми і дефекти, часті переїзди сім'ї, розлучення батьків, залучення до антисоціальних і злочинних угруповань.

У юнацькому віці: антисоціальна сім'я, пияцтво, наркоманія, проституція, рання вагітність, фізичний недолік, втрата життєвої перспективи, романтичні невдачі, суїцидальні устремління, суперечності між ідеалами, стереотипами та реальним життям, незайнятість, залучення до протиправної діяльності.

Проблемні запитання

✓ Що таке соціалізація? Обґрунтуйте своє бачення цього процесу у сучасному суспільстві.

- ✓ Чим відрізняються стихійна і відносно спрямована соціалізація? Яка роль вихователя у кожній із них? Наведіть приклади.
- ✓ Як ви вважаєте, які фактори найбільше впливають на соціалізацію дитини? Чому?
- ✓ Чому перегляд телепередач відносять до несприятливих умов соціалізації дітей молодшого шкільного віку? Які б поради ви дали батькам, щоб урегулювати проблему перегляду телевізора?
- ✓ Які інститути здійснюють вплив на соціалізацію на мега-, макро-, мезо- і мікро- рівнях?

Завдання для НДРС

1. Складіть короткий термінологічний словник основних категорій соціальної роботи.
2. Напишіть реферати на тему «Історія розвитку соціальної роботи» або «Проблема соціалізації дитини в альтернативних системах європейської педагогіки початку ХХ століття» (П.Наторп, М.Монтессорі, С.Френе, Р.Штайнера), «Соціальна педагогіка в системі наук про людину та суспільство».
3. Зробіть опорний конспект «Основні концепції соціалізації особистості».
4. Складіть бібліографічний довідник до теми: «Соціалізація особистості у сучасному суспільстві».

Письмова домашня робота

Порівняти виховну та соціально-виховну діяльність за такими показниками:

Вид діяльності	Мета діяльності	Характер діяльності	Об'єкт діяльності	Заклади, де здійснюється
Виховна				
Соціально-виховна				

Тестування

1. Соціалізація – це:
 - а) процес засвоєння сукупності знань і оволодіння певних умінь необхідних для успішної життєдіяльності;
 - б) процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, установок, зразків поведінки, в певному суспільстві;
 - в) процес створення умов і заходів, спрямованих на оволодіння і засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування у нього соціально позитивних ціннісних орієнтацій.
2. Соціальне виховання – це:
 - а) процес засвоєння сукупності знань і оволодіння певних умінь необхідних для успішної життєдіяльності;

- b) процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, установок, зразків поведінки, в певному суспільстві;
 - c) процес створення умов та заходів, спрямованих на оволодіння і засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування у нього соціально позитивних ціннісних орієнтацій.
3. Особливостями соціалізації у будь-якому суспільстві є:
- a) відносна стихійність;
 - b) можливість непередбаченого впливу середовища і механічного засвоєння соціальних норм і цінностей;
 - c) систематичність і послідовність виховання.
4. Видами соціалізації є:
- a) не стихійна;
 - b) стихійна;
 - c) відносно спрямована;
 - d) неспрямована.
5. Несприятливі умови соціалізації на кожному віковому етапі виокремив:
- a) А.Мудрик;
 - b) М.Галагузова;
 - c) Т.Лазарева.
6. До мікрофакторів соціалізації особистості належать:
- a) сім'я;
 - b) школа;
 - c) телебачення.

Семінарське заняття 2 (НЕ 1.3.)

Методика формування колективу

1. Поняття колективу: суть, функції, структура. Ідеї колективістського виховання у творах класиків.
2. Ознаки, шляхи та стадії створення виховуючого колективу.
3. Спрямування та корекція взаємовпливу колективу на особистість.

Рекомендована література

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищ.навч.закладів. – К.: Академія, 2001. – 576 с. – С. 180 – 189.
2. Зайченко І.В. Педагогіка: Навч.посіб. – Чернігів, 2003. – 528 с. – С. 335 – 345.
3. Красовицький М. Проблеми дитячого колективу в аспекті гуманізації школи// Рідна школа. – 1995. - № 2 – 3. – С. 12 – 15.
4. Мацьопа Р.Л., Платаш Л.Б. Методика виховної роботи: Навчально-методичний посібник семінарсько-практичних занять з педагогіки для неспеціальних факультетів. – Чернівці: Рута, 2005. – 164 с. – С. 100 – 112.
5. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: Навч.посіб. – 3-є вид. – К., 2001. – 608 с. – С. 436 – 448.

6. Практична педагогіка виховання / За ред. Красовицького М.Ю. – К. – Ів-Фр., 2000. – С. 133 – 157.
7. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу. – К., 1971.
8. Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю / Вибр. твори в 5т Т.2.— К., 1976. – Порада № 88.
9. Фіцула М.М. Педагогіка. – К., 2002. – С. 347 – 365.

Колектив (від лат. *collectivus* – збірний) – група людей, об'єднаних спільною метою і соціально значимою спільною діяльністю. Спільна діяльність є формою задоволення різних потреб людини. Так, у соціальній сфері зародились общини, громади, сходи, козацькі круги, сім'я; виробничо-економічній – артілі, бригади, трудові об'єднання, кооперативи; суспільно-політичній – гуртки, союзи, фонди, партії, громадські організації; культурно-спортивній – клуби, гуртки за інтересами, товариства, команди, ансамблі; релігійній – монастирські братії, приходи, собори тощо. Більшість людей входить до тих чи інших об'єднань, які є фактично колективами. У цьому розумінні колектив є явищем нормального сукупного людського співіснування, формою ділової і товариської взаємодії, досягненням людської цивілізації. **Колективність** — якість людини, яка проявляється в її здатності до взаєморозуміння, взаємодії, прояві солідарності, взаємодопомоги, відповідальності. Ідеї колективіського виховання відображені у творах П.Блонського, Н.Крупської, А.Макаренка, В.Сухомлинського, І.Іванова, Ю.Азарова, В.Краковського, М.Щетініна. Відома Марбурзька наукова школа (Німеччина) розглядає дитячий колектив як важливий засіб виховання (Л.Фрезе, Г.Нооль, Г.Хілліг, В.Зенкель). Осмислення досвіду колективного виховання свідчить, що не можна допускати крайнощів – культивувати лише колективізм чи, навпаки, лише розвиток індивідуальності на шкоду колективістським якостям особистості. Найоптимальнішим варіантом є гармонія особистого та колективного.

Найбільш стабільною ланкою у структурі шкільного колективу є колектив класу, в межах якого протікає основна діяльність учнів — учіння. Саме в класному колективі між вихованцями утворюється густа мережа міжособистісних зв'язків і взаємин. У зв'язку з цим він виконує роль своєрідного фундаменту, на базі якого формуються різні шкільні колективи. Тобто, **учнівський колектив** — це група учнів, об'єднана загальною соціально значимою метою, діяльністю, організацією цієї діяльності, має органи самоуправління, відрізняється морально-психологічною єдністю, поєднанням особистих і колективних інтересів, динамізмом життєдіяльності.

Колектив є соціальною системою, яка виконує такі **функції**:

- організаторську (об'єднання особистостей для виконання певних завдань);
- виховну (спрямована на створення оптимальних умов для всебічного виховання, психічного й соціального розвитку);
- стимулюючу (сприяє формуванню морально-ціннісних стимулів діяльності, цілеспрямованості, волі, гуманності, працьовитості, совісності, чесності, гідності особистості).

Структура колективу передбачає наявність загальношкільних (єдина організація навчально-виховного закладу, що має загальні органи управління життям школи) і первинних (формується за віковою ознакою – навчальні групи, загони, бригади, гуртки). Це сприяє врахуванню вікових особливостей та інтересів дітей, налагодженню взаємозв'язків між первинними колективами старших і молодших учнів, різновіковими загонами й групами. У школі є такі типи учнівських колективів:

- а) навчальні — класний (первинний або контактний), загальношкільний, предметних гуртків;
- б) самодіяльні організації — колективи художньої самодіяльності (хор, ансамблі, гуртки);
- в) товариства — спортивне, книголюбів та ін.;
- г) об'єднання за інтересами;
- г) тимчасові об'єднання для виконання певних видів роботи. Усі типи колективів пов'язані між собою загальною метою навчально-виховної діяльності школи, забезпечують залучення учнів до різноманітної діяльності.

Оцінюючи роль колективу у вихованні особистості значення колективізму як риси особистості, треба мати на увазі, що ніякі благородні цілі ніколи не були досягнуті без об'єднання людей на певних засадах (безперечно, це не стосується творчості, морального вибору тощо).

Виховуючий колектив – педагогічно організована система відносин, яка сприяє об'єднанню учнів спільною метою та продуктивною організацією праці.

Ознаками виховуючого колективу є:

- загальнозначуща мета;
- спільна діяльність, її організація;
- органи самоуправління;
- позитивні взаємовідносини з поєднанням особистих і колективних інтересів.

Виховуючий колектив виконує такі функції:

- залучення дітей до системи суспільних відносин (колектив акумулює основні вимоги і риси суспільства, передає практичний досвід існуючих суспільних відносин);
- організація самостійної діяльності дітей, що сприяє формуванню ділових стосунків – взаємозалежності, відповідальності, контролю, взаємодопомоги, керівництва, підлеглості, вимогливості, дружби, товариськості, симпатії;
- формування моральної сутності особистості, її морально-естетичного ставлення до себе і до світу;
- ефективного педагогічного впливу на особистість і групу дітей, бо громадська думка є дієвим інструментом педагогічного впливу.

А.Макаренко сформулював **принципи розвитку колективу** (гласності, відповідальної залежності, перспективних ліній, паралельної дії); розробив детальну технологію формування виховуючого колективу, яка сформувалася як теорія **розвитку дитячого колективу**. Ця теорія передбачає виокремлення

певних стадій, знання особливостей яких оптимізує соціально-виховну роботу з дитячим колективом.

Перша стадія — створення колективу учнів – знайомство педагога з дітьми, що переходить у систематичне, глибоке вивчення їх; ознайомлення учнів з єдиними вимогами, правилами внутрішнього порядку та режимом дня школи; проведення вправ, ігор (заохочення, змагання) для закріплення цих вимог. Ця стадія вимагає формування органів самоврядування (обрання старости класу, призначення чи обрання активістів на всі посади), вироблення в обраних активістів початкових організаторських навичок, інструктування їх про функції, методики виконання певної діяльності. На цьому етапі педагог є єдиним виразником громадських вимог. Здебільшого вимоги учня до себе ще не усвідомлені, проте серед дітей виділяються найактивніші. Наприкінці стадії, яка орієнтовно триває навчальну чверть, створюється певний авторитет активістів серед учнів класу. Актив – ініціативна група вихованців, яка усвідомлює вимоги керівника колективу і допомагає в організації діяльності колективу; це основа формування органів самоврядування (це демократично обрані уповноважені колективу, які допомагають педагогові здійснювати керівні функції).

Друга стадія — поширення впливу активу на весь колектив. На цій стадії актив не тільки підтримує вимоги педагога, а й сам висуває їх до членів колективу. Якщо активісти правильно розуміють потреби колективу, то вони стають надійними помічниками педагога. Через актив вихователь висуває подальші перспективи діяльності колективу (у навчанні, праці, спорті, іграх тощо) й одночасно зміцнює їх авторитет у середовищі школярів, частково передає їм свої функції з питань організації дітей: організацію прибирання шкільної кімнати, спільне харчування в їдальні, підготовку до свят тощо. Поступово залучає до громадського життя пасивних учнів, допомагає їм у розвитку ініціативи та самодіяльності. Здійснюється передача шкільних традицій у класі: шкільні свята (наприклад, новорічної ялинки, дня птахів, виставки квітів та ін.). Клас залучається до єдиної системи чергувань і самообслуговування у школі. Розвиток колективу на цій стадії пов'язаний із подоланням протиріч: між колективом і окремими учнями, які випереджають у своєму розвитку вимоги колективу або, навпаки, відстають від них; між загальними та індивідуальними перспективами; між нормами поведінки колективу і нормами, які стихійно складаються у класі; між окремими групами учнів з різними ціннісними орієнтаціями та ін. Тому в розвитку колективу неминучі стрибки, зупинки, рух назад. Друга стадія може тривати один-півтора року, що залежить від того, наскільки колектив став суб'єктом виховання, чи можна його цілеспрямовано використовувати з метою індивідуального розвитку і виховання кожного учня.

Третя стадія — вирішальний вплив громадської думки, більшості. Вона передбачає усвідомлення громадської думки в колективі всіма учнями, активізацію кожної особистості, розвиток у неї внутрішніх стимулів свідомого ставлення до навчання, поведінки, праці та інших шкільних обов'язків. Відбувається взаємозаміна активістів у різних ролях у класі, створення загальної системи передачі функцій і досвіду, надання прав колективу самостійно, без

втручання класного вихователя розв'язувати питання про заохочення і стягнення, планування своєї роботи та ін. Здійснюється підготовка найактивніших учнів до цілеспрямованого самовиховання. Саме на цій стадії колектив перетворюється на інструмент індивідуального чинника для розвитку та виховання кожного з його членів. Загальний досвід, однакові оцінки подій є основною ознакою і найбільш характерною рисою сформованого виховуючого колективу на третій стадії.

Четверта стадія — самовиховання. Завдяки міцно засвоєному колективному досвіду кожен учень сам плідно починає проявляти до себе певні вимоги. Виконання моральних норм стає його потребою, процес виховання трансформується у процес самовиховання. Педагог тільки корегує самовиховання вихованців: допомагає визначити найпотрібніші для самовдосконалення якості, скласти індивідуальний план самопізнання та самовдосконалення якостей інтелектуального, морального, естетичного саморозвитку, інструктує та консультує щодо вибору прийомів і засобів самовдосконалення, самоаналізу, самонавіювання, самонаказу, самовідмови від негативних тенденцій.

На всіх стадіях розвитку учнівського колективу необхідна системність — послідовно сформульовані перед колективом завдання, виконання яких забезпечуватиме перехід від простого задоволення результатами до глибокого почуття обов'язку. Про рівень розвитку учнівського колективу свідчать: мобільність при виконанні колективних справ і доручень, прагнення до виконання складніших завдань, активна участь кожного в цьому; товариські взаємини, уважність один до одного, готовність допомогти слабшому, здатність до порозуміння без сварок і образ; бажання дітей бути разом, задоволення від спілкування, життєрадісність, бадьорість, зібраність, відсутність нашіптування, почуття гумору, уміння і готовність долати труднощі, виконувати відповідальні доручення; відповідальність за колективну справу; самостійне висунення суспільно значущих цілей і досягнення їх на основі самоврядування.

Шляхи згуртування та розвитку виховуючого учнівського колективу:

➤ три види перспектив: близька, середня і далека. Близька перспектива висувається перед колективом, що знаходиться на будь-якій стадії розвитку. Вона обов'язково повинна спиратися на особисту зацікавленість вихованців, кожен учень повинен сприймати її як завтрашню радість, задоволення (проведення цікавої гри, прогулянка, відвідування цирку тощо). Середня перспектива — це проект колективної події, дещо віддаленої в часі. Нею може бути підготовка до спортивного змагання, шкільного свята, вечорниць. Далека перспектива дещо віддалена у часі, але є відображенням найбільш соціально значимої мети, хоч часто потребує чималих зусиль. Наприклад, успішно закінчити школу, обрати професію, продовжити навчання. Система перспективних цілей будується так, щоб колектив у будь-який момент часу мав перед собою захоплюючу мету, жив нею, докладав зусиль для її здійснення. Безперервна зміна перспектив, постановка нових і ускладнених завдань є обов'язковою умовою прогресивного розвитку колективу.

- принцип паралельної дії полягає у висуненні вимог до окремого вихованця як прямо, так і через колектив, коли відповідальність лягає на кожного члена цього колективу. Тобто на вихованця одночасно здійснюється вплив щонайменше трьох сил: вихователя, активу та всього колективу. Принцип паралельної дії доцільно застосовувати вже на другій стадії розвитку колективу;
- формування колективних традицій. Особливо важливі так звані «традиції щоденного вжитку» — дотримання певних правил поведінки у повсякденному житті (наприклад, «у нашому класі не запізнюються», «у нашому класі допомагають один одному» та ін.). Шкільні традиції виховують в учнів почуття обов'язку, честі, гордості за колектив, його успіхи в навчанні та праці;
- організація колективної діяльності робить життя дитячого колективу цікавим, сприяє налагодженню стосунків між первинними колективами, загальношкільним і первинними колективами, що згуртовує і первинні колективи, і загальношкільний. Це цікаві конкретні справи, що потребують узгоджених дій усіх. Якщо учні, наприклад, самі знайшли предмет праці, вони розподілять обов'язки між собою, охоче займатимуться конкретною ділянкою роботи, переживатимуть радість від досягнених успіхів;
- громадська думка, яка формується переважно на третій стадії його розвитку, сприяє виконанню усіх поточних важливих справ, проблем, допомагає усунути порушення норм поведінки (але зловживати таким обговоренням не варто, втрачаються організаційно-виховні можливості). Формою її прояву є загальні збори колективу;
- учнівське самоврядування вимагає систематичну участь і взаємодопомогу членів учнівського самоврядування. За таких умов учні починають прислухатися до них і це колектив робить абсолютно керованим. Проте не варто обмежуватися тільки роботою членів самоврядування, а кожен вихованець повинен виконувати конкретну, хоча б невелику роботу для загального блага, виявляючи себе при цьому як член колективу;
- продумана організація дозвілля допомагає об'єднати учнів у повноцінний колектив — це колективні відвідування кіно, театру, організація екскурсій, турпоходів, підготовка та проведення шкільних свят і вечорів відпочинку, участь у художній самодіяльності й інших заходах;
- згуртованість у діяльності педагогів, єдність вимог з їхнього боку до дитячого колективу і кожного його члена. А. Макаренко вважав, що у згуртованому педагогічному колективі кожен педагог насамперед дбає про згуртованість загальношкільного колективу, відтак — про справи свого класу, лише потім — про власний успіх.

Життя та діяльність учнівського колективу будуються за такими принципами.

Єдність і цілісність, який полягає у тому, що первинні колективи й об'єднання не повинні організовувати свою діяльність ізольовано, а мають спрямовувати її на досягнення загальної мети соціального виховання всебічно розвиненої гармонійної особистості.

Постійний рух уперед. А. Макаренко основним законом колективу вважав рух як форму його життя, а будь-яку зупинку — формою його смерті. Реалізація цього принципу потребує послідовної постановки завдань, залучення вихованців до їх розв'язання, вияву з їх боку активності, переживання радості від успішного їх виконання.

Організація різноманітної діяльності. Людська особистість формується тільки в діяльності, і що різноманітніші її види, то кращі умови для її всебічного розвитку. З урахуванням цього учнів, крім навчальної діяльності, залучають до суспільно корисної праці, спорту, художньої самодіяльності. Таким чином збагачується духовне життя колективу взагалі й кожного його члена зокрема.

Формування почуття честі. Воно є індикатором ставлення учня до колективу. Почуття честі пов'язане з почуттями обов'язку й відповідальності. Учень, який дорожить честю своєї школи, відповідальніше виконує свій обов'язок.

Спадкоємність поколінь і збереження колективних традицій. Шкільний колектив щороку оновлюється, тому є можливість передавати від покоління до покоління всі надбання, традиції школи.

Отже, виховуючий вплив класного колективу є вагомим, оскільки збагачується життєвий досвід кожного вихованця у процесі різнопланової взаємодії; виховні впливи здійснюються майже за повної відсутності внутрішнього опору; потреба контакту в системі «вихованець—вихованець» присутня постійно; члени класного колективу визначають один в одному значущі для себе якості, починають розуміти, що ці якості вони хотіли б перейняти шляхом наслідування; з'являється потреба в самореалізації і прагнення до самовіддачі через залучення до значущої для них соціальної спільноти.

Згуртований колектив схвалює або засуджує діяльність кожного окремого вихованця. Науковими дослідженнями відкрито три найпоширеніші варіанти розвитку взаємин між особистістю і колективом:

- 1) особистість підпорядковується колективу (конформізм);
- 2) особистість і колектив знаходяться в оптимальних взаєминах (гармонія);
- 3) особистість підпорядковує собі колектив (нонконформізм).

У першому варіанті особистість може підпорядковуватись вимогам колективу добровільно, поступатися перед колективом як зовнішньою силою, що має вищість, намагатись зберігати свою незалежність та індивідуальність підкоряючись колективу лише зовні, формально.

У другому варіанті поведінки, коли особистість і колектив знаходяться в оптимальних взаєминах, можливі такі способи взаємодії: особистість зовні підкоряється вимогам колективу, зберігаючи внутрішню незалежність, гармонізація особистості й колективу.

У третьому варіанті, коли особистість підпорядковує собі колектив, можливе як збагачення соціального досвіду (якщо особистість позитивно спрямована, має вищий рівень вихованості і соціального досвіду), так і втрата раніше набутого соціального досвіду.

Взаємодіючи з колективом, педагог має дотримуватися таких важливих правил:

1. Розумно поєднувати педагогічне керівництво з природними намаганнями вихованців до самостійності і незалежності.
2. Педагогічне управління (тактика, рівень демократичних проявів і самоуправління) повинно змінюватися залежно від стадії розвитку колективу.
3. Педагогічне управління має переглядатися залежно від особистої думки вихованців, їх суджень, моральної позиції.
4. Під час взаємодії з колективом вихованців домагатися формування загальної думки з найважливіших питань.
5. Міжособистісні взаємини у колективі мають багаторівневу структуру: персональні відносини – партнерські відносини – мотиваційні відносини, які між членами колективу повинні поєднуватись. Це вимагає від педагога терпеливого ставлення, стриманості, толерантності, вміння пробачати.
6. Розподіл індивідуальних доручень вихованців необхідно здійснювати з позиції можливостей та інтересів вихованців.
7. Для сприятливого становища особистості у колективі необхідно створювати тимчасові колективи для набуття особистістю вищого статусу у колективі.
8. Ефективне колективне виховання можливе при систематичній організації і координації всіх виховних впливів з позиції педагога.

У праці "Сто порад учителям" (порада № 88) В.Сухомлинський визначає, що висока виховна ефективність взаємовідносин між особистістю і колективом досягається, якщо „...це гуманні, людські взаємини між учнями, між вихователями і вихованцями, і на цій основі єдині поняття про добро і зло” – і визначає необхідні умови для успішного виховання кожної особистості в колективі:

- кожна людина у колективі ставиться по-людськи за принципами гуманізму, «орієнтуючись на розум і серце»;
- кожна людина уміє відмовлятися від частини своїх бажань, узгоджуючи їх з бажаннями інших («Уроки чуйності», «Свято людяності»); турбота про інших;
- відбувається постійне духовне самозбагачення колективу шляхом здійснення різних видів діяльності з метою формування відповідної культури;
- існує почуття власної гідності, самоповаги (5-6 років і 9-10 років – це періоди виховання готовності до життя в колективі тому недопустима грубість і байдужість як з боку дітей, так із боку педагогів);
- бажання кожної людини бути хорошою (запалити почуття захоплення, засіяти благородну ідею);
- колектив бачить більше хорошого у кожній особистості;
- кожна особистість збагачує взаємовідносини між членами колективу;
- колектив постійно бере участь у громадських справах школи;
- повинна працювати істина про обов'язок, відповідальність, свідоме підпорядкування, поєднання особистого та громадянського;
- недопустимість явного поділу педагогом на актив і пасив;
- особистість повинна брати участь у кількох об'єднаннях;

➤ педагог – це взірець, ідеал, совість колективу і підтримує постійний контакт з вихованцями.

Отже, правильно організоване колективне виховання передбачає розумне поєднання саморозвитку особистості з урахуванням потреб колективу.

Проблемні запитання

- ✓ Як співвідносяться і відрізняються поняття «колектив», «учнівський колектив» і «виховуючий колектив»? Доведіть вашу думку.
- ✓ Які типи учнівських колективів існують у школі? Які ви б видозмінили або додали?
- ✓ Хто з відомих педагогів висував ідею колективіського виховання? Наведіть приклади їх висловлювань про це.
- ✓ Чим характеризується теорія розвитку дитячого колективу А.Макаренка й у чому полягає її суть?
- ✓ Чи вважаєте ви, що принцип паралельної дії можна вважати шляхом згуртування та розвитку виховуючого колективу? Доведіть свою думку прикладами.

Завдання для НДРС

1. Зробіть письмовий порівняльний аналіз теорії колективного виховання А.Макаренка і В.Сухомлинського та визначити можливості їх застосування у сучасній соціально-виховній роботі.
2. Дослідивши психолого-педагогічну та соціальну літературу, визначте особливості застосування у дитячому колективі методів прикладу, переконання, навіювання.
3. Прочитайте з «Педагогічної поеми» А.Макаренка уривок (частина III, §2), визначте види й форми педагогічних вимог, що зустрічаються у цьому уривку.
4. Наведіть 1-2 власних приклади різних видів і форм вимог.
5. Складіть перелік єдиних педагогічних вимог до учнів (на ваш вибір):
 - а) при вході у школу;
 - б) при виході зі школи;
 - в) на перервах;
 - г) у навчальних майстернях;
 - д) у спортивному залі;
 - е) у шкільній їдальні.

Письмова домашня робота

Опрацювавши книгу В.Сухомлинського «Сто порад учителю» (пораду № 88), напишіть есе «Сучасні тенденції розвитку взаємовідносин особистості і колективу».

Тестування

1. У перекладі з латинської *collectivus* означає:
 - а) спільний;
 - б) збірний;
 - с) об'єднаний.

2. Колектив як соціальна система виконує такі функції:
 - a) виховну;
 - b) освітню;
 - c) стимулюючу;
 - d) організаторську.
3. До переліку ознак виховуючого колективу відносять:
 - a) спільну діяльність;
 - b) органи самоуправління;
 - c) ефективний педагогічний вплив;
 - d) динамізм життєдіяльності.
4. Вирішальний вплив громадської думки спостерігається на такій стадії розвитку колективу:
 - a) першій;
 - b) другій;
 - c) третій;
 - d) четвертій.
5. До принципів життєдіяльності учнівського колективу належать:
 - a) збереження традицій колективу;
 - b) організації різноманітної діяльності;
 - c) послідовної постановки завдань, залучення вихованців до їх розв'язання, вияву з їх боку активності, переживання радості від успішного їх виконання.

Семінарське заняття 3 (НЕ 1.5.)

Методики діагностики вихованості

1. Діагностика вихованості. Критерії та рівні вихованості особистості.
2. Характеристика методів контролю й аналізу ефективності виховання.
3. Способи діагностики вихованості особистості, дитячого колективу, педагогічного процесу. Підбір методик для визначення згуртованості колективу, рівня сформованості ціннісних орієнтацій, соціометричних вимірів, методики для психодіагностичного вивчення.

Рекомендована література

1. Вицлак Г. Оценка поведения и характеристика учащегося. – М., 1986.
2. Войтко В.И., Гильбух Ю.З. Школьная психодиагностика: достижения и перспектива. – К., 1980.
3. Дем'янюк Т.Д. Методика виховання у сучасній школі. – К., 2000. – 286с.
4. Игенка М. Педагогическая диагностика. – М., 1991.- Гл.1,2,3.
5. Монахов Н.Изучение эффективности воспитания: теория и методика. – М.: Педагогика,1981.
6. Мойсеюк Н. Педагогика. – К., 1999. – с.336-341.
7. Фіцула М.М. Педагогіка. – К., 2002. – С. 234 – 236, 336 - 338.
8. Шилова М.И. Изучение воспитанности школьников. – М., 1982.

Під **вихованістю** у педагогіці розуміють комплексну властивість особистості, яка характеризується наявністю і ступенем сформованості соціально цінних якостей і властивостей, що відображають усебічність її розвитку. **Діагностування вихованості** — це розпізнання і вивчення істотних ознак вихованості, їх комбінацій, форм вираження як реалізованих цілей виховання. Знання вихованця повинно прийти до вихователя не у процесі байдужого його вивчення, а лише в процесі спільної з ним роботи і найактивнішої йому допомоги (А.Макаренко).

Призначення діагностики вихованості полягає в оцінці причинно-наслідкових зв'язків недоліків виховання та визначення шляхів удосконалення; діагностика є основою індивідуального підходу до вихованця та дозволяє зробити прогноз розвитку й виховання особистості, скоректувати його мотиви, бажання, тенденції діяльності; діагностика сприяє виявленню цілісної життєвої позиції особистості вихованця.

У психолого-педагогічній літературі є чимало методик і програм діагностики вихованості, які звертаються до різних критеріїв. **Критерії вихованості** — це характерні ознаки, на основі яких здійснюється оцінка; це теоретично розроблені показники рівня сформованості різних якостей особистості чи колективу. За спрямованістю, способом і місцем застосування критерії вихованості умовно поділяють на дві групи: 1) пов'язані з проявом результатів виховання у зовнішній формі — судженнях, оцінках, вчинках, діях особистості (провідні якості особистості, основні відношення особистості, віддалений результат виховання, суспільна спрямованість, поведінка у проблемній ситуації та ін.) і 2) пов'язані з явищами, прихованими від очей вихователя, — мотивами, переконаннями, планами, орієнтаціями.

Показниками вихованості виступають такі інтегральні прояви особистості, як система цінностей (смислів), здатність прилучатися до різних видів діяльності, проявити в ній цілеспрямованість, осмисленість, самостійність, творчу активність, відповідальність.

Інтегральне оцінювання позиції вихованця дозволяє виділити **чотири ступені вихованості** (М.Фіцула).

1-й – активна позиція. До цієї групи належать вихованці, які сприйняли ідеали суспільства, будують свою поведінку відповідно до норм, визначених суспільством, намагаються самостійно і творчо реалізувати ці ідеали та норми у відповідній діяльності, поведінці.

2-й – пасивна позитивна позиція. До цієї групи належать учні, які постійно дотримуються норм суспільної поведінки, добросовісно виконують завдання педагогів, прилучаються до суспільно цінної діяльності, але спонукають їх до цього мотиви одного плану діяльності (частіше результативного). Однобічність мотивації недостатньо активізує сам процес діяльності, обмежує можливості прояву ініціативи, творчості. Завданням класного керівника є актуалізація позиції цих школярів у системі колективних відносин, розвиток мотивів процесуального та результативного плану діяльності в єдності.

3-й – нестійка позиція. У вихованців цієї групи соціальні ідеї не набули статусу особистісних спонукальних сил поведінки і діяльності. Тому поведінка ситуативна, залежить від випадкових обставин. Правильна поведінка, діяльність вихованців вмотивовуються соціально малоцінними мотивами, завдяки чому вони легко потрапляють під негативні впливи. Учні цієї групи — основний об'єкт і суб'єкт виховних дій.

4-й – негативна позиція. Вона характеризується негативною спрямованістю змісту позиції особистості; при цьому активність, самоорганізованість і саморегуляція лише ускладнюють негативну оцінку ступеня вихованості. Порухення суспільних норм поведінки для учнів цієї групи є нормою. Мотиви їх поведінки та діяльності асоціальні. Вихованці цієї групи є об'єктом перевиховання.

Уяву про ступінь сформованості у школяра необхідних якостей може скласти лише комплекс **діагностичних методів** (метод спостереження, експериментальні справи і ситуації, метод компетентних оцінок, рейтинг, самооцінка, метод незалежних характеристик, педагогічний консилиум). Для оцінки проявів вихованості використовуються й інші практичні методи діагностики: прямі питання типу «Що таке милосердя?», «Для чого людям моральність?». Для визначення ставлень учнів до тих чи інших фактів, учинків, дій, подій використовуються спеціальні питання в усній чи письмовій формі: «Яких людей ти вважаєш порядними?» і под. Вони можуть бути відкритими, що вимагають вільної аргументованої відповіді, або закритими, що передбачають вибір однієї з альтернативних відповідей. Для діагностики оцінних суджень широко практикуються твори на завдану тему: «Толерантність. Як я її розумію», «Яким би я хотів бути» і под. Цінність творів у тому, що вони виражають внутрішні позиції школярів, їх сумніви, роздуми, прагнення. Діагностичне значення має і позиція «промовчання», яка характеризує намагання частини учнів залишитись у тіні, відхилитися від прямих відповідей на поставлені питання, зайняти нейтральну чи примиренську позицію.

Під час вивчення поведінки окремого вихованця та учнівського колективу, як вважає М.Фіцула, важливо вміти використовувати методи контролю й аналізу ефективності виховного процесу. До них належать: педагогічне спостереження, бесіда, опитування (анкетне, усне), аналіз результатів громадськокорисної роботи, виконання доручень, створення ситуацій для вивчення поведінки вихованців.

Важливо розпізнавати й аналізувати в єдності ступінь сформованості всього комплексу інтегративних проявів особистості, його спрямованість, структуру компонентів, співвідношення зовнішньої регуляції та саморегуляції. Узагальнення даних вивчення особистості, прояв рівнів вихованості окремого учня і колективу упорядковує діяльність вихователя, тому пропонуємо напрями діагностики особистості, колективу і соціально-виховного процесу в цілому.

Діагностика особистості школяра – це виявлення індивідуальних особливостей рівнів вихованості кожної дитини та загального її розвитку. При цьому робота здійснюється поетапно (1 етап - осмислення мети і завдань

виховання, конкретизація їх, аналіз запропонованої програми та процедури вивчення; 2 етап - складання попередньої характеристики вихованості вихователем; 3 етап - залучення до аналізу вихованості самих учнів, активу класу, батьків і педагогів, самоаналіз, самооцінка та самоконтроль) і передбачає вивчення: спрямованості особистості (потреби, інтереси, переконання, ціннісні орієнтації, мотиви, установки, система ставлення); пізнавальної та навчальної культури; здоров'я і фізичної культури; культура поведінки та спілкування; умов сімейного виховання; характерологічних особливостей (характер, темперамент, воля, пам'ять, звички).

Діагностика дитячого колективу - це виявлення виховних можливостей колективу й умов для індивідуального розвитку кожної особистості. Вивчаються: структура, особливості міжособистісних стосунків, основні цінності, ставлення до навчання, виховання у школі, характер громадської думки, згуртованість колективу, основні види ініціативної діяльності, форми дозвілля, переважаючий емоційний фон. Сформованість учнівського колективу доцільно оцінювати у двох напрямках – у класному колективі та шляхом залучення учнів до аналізу навчально-виховного процесу в загальношкільному колективі. Але перш ніж залучати учнів до аналізу різних ситуацій, потрібно сформулювати в них відповідні вміння: співвідносити явища, які аналізуються, з нормами і правилами поведінки; визначати моральну значимість аналізованого; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; передбачати можливі результати; мотивувати свою оцінку; самостійно приймати рішення.

Діагностика соціально-виховного процесу – це виявлення ефективності, аналіз оптимальності зусиль педагога, одержання всебічної інформації про характер впливів навколишніх мікро- та макросередовищ на розвиток вихованців. Вивчаються: рівень вихованості та загального розвитку учнів; система соціально-виховної роботи у школі; реакція учнів на проведені заходи, педагогічні умови; ступінь задоволення соціально-виховною роботою, спілкування з педагогами школи; частоту і характер взаємодії (співробітництва) суб'єктів виховання; момент напруженості у стосунках учнів і педагогів та їх причини.

Методика соціометричних вимірів Дж.Морено

Мета: вивчення проблем авторитету лідерства; соціально-психологічної сумісності мікрогруп (у тому числі і динаміки їх розвитку).

Завдання дослідження: вимірювання ступеня згуртованості-роз'єднаності в групі; виявлення «соціометричних позицій», тобто співвідносного авторитету членів групи за ознаками симпатії-антипатії, де на крайніх полюсах виявляється «лідер» групи і «знехтуваний»; виявлення підгрупових підсистем, згуртованих утворень, на чолі яких можуть бути свої неформальні лідери.

При цьому соціометрична процедура може проводитися у двох формах. Перший варіант – непараметрична процедура. У даному випадку випробуваному пропонується відповісти на питання соціометричної картки без обмеження числа виборів випробуваного. Якщо в групі нараховується, скажімо, 12 осіб, то в

зазначеному випадку кожен з опитуваних може обрати 11 осіб (крім самого себе). Отже, теоретично можливе число зроблених кожним членом групи виборів у напрямку до інших членів групи в зазначеному прикладі буде дорівнювати $(N - 1)$, де N - число членів групи. Точно таке ж і теоретично можливе число отриманих суб'єктом виборів у групі буде дорівнювати $(N - 1)$.

При непараметричній процедурі ця теоретична константа однакова як для особи, що робить вибори, так і для будь-якого індивідуума, що став об'єктом вибору. Перевагою даного варіанта процедури є те, що вона дозволяє виявити так звану емоційну експансивність кожного члена групи, зробити зріз різноманіття міжособистісних зв'язків у груповій структурі.

Однак при збільшенні розмірів групи до 12-16 людей цих зв'язків стає так багато, що без застосування обчислювальної техніки проаналізувати їх дуже важко. Іншим недоліком непараметричної процедури є велика ймовірність отримання випадкового вибору. Деякі респонденти, керуючись особистим мотивом, нерідко пишуть у анкетах: «вибираю всіх». Соціометричне дослідження здійснюється поетапно.

1 етап. Визначення цілей дослідження. Соціометрія широко застосовується для вивчення проблем авторитету та лідерства; соціально-психологічної сумісності; мікрогруп (у тому числі і динаміки їх розвитку).

2 етап. Визначення запитань. Запитання визначаються соціометричними критеріями, які бувають: формальні (спрямовані на вивчення взаємин учнів у провідному виді діяльності), наприклад: «З ким із вашого колективу ви хотіли б виконувати будь-яке завдання?»; неформальні (спрямовані на вивчення взаємовідносин у сфері не пов'язаної з навчанням), наприклад: «З ким би ви хотіли відзначити свій день народження?». Крім того, питання можуть бути сформульовані як в позитивній, так і в негативній формі: позитивні («З ким би ви хотіли ?..»); негативні («Кого б ви не рекомендували? »).

3 етап. Визначення величини обмеження можливих виборів.

1. Якщо потрібно отримати повну картину взаємовідносин, дозволяється робити необмежену кількість виборів (непараметричний метод). Позитивні риси: повний зріз взаємин; виявляє експансивність кожної людини; можна виявити емоційну складову всього колективу. Недоліки непараметричного методу: громіздкий при великій кількості людей; велика ймовірність випадкового вибору.

2. Соціометричне опитування з обмеженням числа виборів (параметричний метод) більш надійний, тому що вища свідомість вибору.

4 етап. Розробка соціометричної картки.

5 етап. Опитування. Проводиться в умовах, що забезпечують позитивне ставлення до самої процедури і до того, хто проводить.

Картка соціометричного вимірювання

П.І.П. _____

Курс, клас, відділ _____

Дайте відповіді на запитання, написавши після них прізвища членів вашої групи (курсу, відділу і т.д.) з урахуванням відсутніх.

1. Якщо ваш клас будуть ділити, з ким би ти хотів продовжити разом учитися в новому колективі?

- а) _____
- б) _____
- в) _____

2. Кого би ти з класу запросив на День народження?

- а) _____
- б) _____
- в) _____

3. З ким з класу ти б пішов в багатоденний туристичний похід?

- а) _____
- б) _____
- в) _____

6 етап. Обробка результатів. Після збору карток проводиться обробка без присутності респондентів. Далі складається зведена таблиця або соціоматриця (на кожне питання своя!).

МАТРИЦЯ ВИБОРУ

У першу чергу 1 Шевченко Е, вибрав у першу чергу Петренка С.
У другу чергу 2 Шевчука О.
У третю чергу 3 Бойка М.

Наприклад:

№ п/п	Хто вибирає, прізвище та ім'я учня за списком	Кого вибирають, нумерація за списком													
		1	2	3	4	5	6	7	8	9					
1.		■													
2.	Бойко І.		■												
3.				■											
4.					■										
5.						■									
6.							■								
7.	І							■							
8.									■						
9.										■					
10.											■				
11.												■			
12.													■		
13.														■	
14.															■

Взаємні вибори обводяться кружечком чи півколом (якщо взаємність неповна). Кількість отриманих виборів – соціометричний статус групи, який

зрівнюється з теоретично можливою кількістю виборів. На основі отриманих таблиць обчислюється соціометричний статус кожного учня:

$$C_i = \frac{\sum (R_i - R_i)}{N - 1}$$

Де:

C_i - соціометричний статус **i-члена**

R_i - отримані і - вибрані (+, -) **i-члена**

N - число членів у групі

Існує і такий соціометричний параметр, як «індекс групової згуртованості»: сума взаємних виборів, загальна кількість можливих виборів у групі, показник високої колективної згуртованості.

На основі соціоматриці можна побудувати соціограму (графічну модель взаємин учнів у класному колективі), яка робить можливим наочне представлення соціометрії у вигляді схеми. Кожне коло в соціограмі має своє значення.

- I. Внутрішній круг – це так звана «зона зірок», в яку потрапляють лідери, які набрали максимальну кількість виборів.
- II. Другий круг – зона тих, хто переважає, до якої входять особи, які набрали голосів в кількості нижче середнього показника.
- III. Третій круг – зона небажаних, до якої ввійшли особи, які набрали виборів в кількості нижче середнього показника.
- IV. Четвертий круг – зона ізольованих, це ті, які не отримали жодного балу.

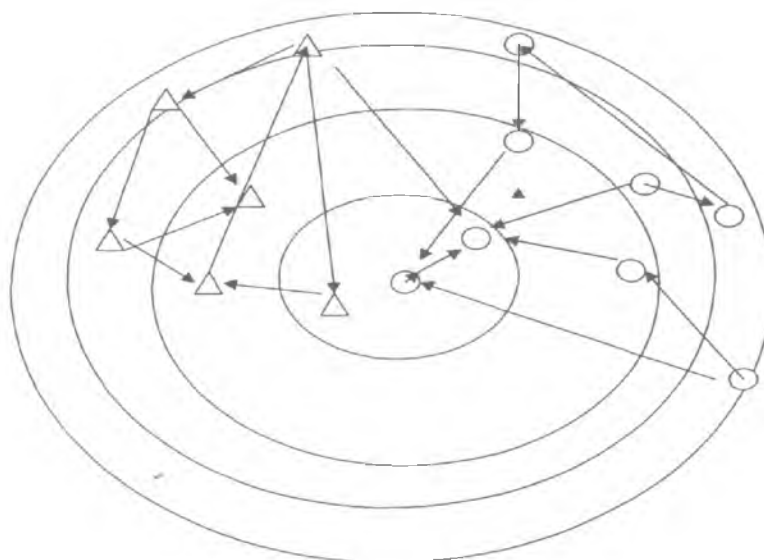

Схема 1. Зразок оформлення соціоматриці

Номери хлопчиків обводяться трикутниками в дівчаток кружальцями, у першому колі розміщують соціометричні зірки, які мають удвічі більше позитивних виборів. У друге коло „бажаних" - від середньої до подвійно-

середньої, у третє „неприйнятих" - менше середньої, але не більше 2-х, у четверте - „ізольованих", які одержали виборів від „0" до 2-х. Взаємний вибір - суцільна лінія між номерами із взаємними стрілками, невзаємний - лінією з однією стрілкою (від тих хто вибрав). Номери формальних лідерів (староста та інші) заштриховують на соціограмі.

АНКЕТА

(Для уточнення адекватності самооцінки та метричного статусу бачення учнем свого соціометричного статусу.)

1. Як однокласники сприймають тебе у класі?
 - Більшість сприймає мене добре
 - Ніхто особливо не цікавиться мною
 - Мені здається, що більшість не хоче, щоб я був з ними в одному класі!
2. Як ти оцінюєш своїх однокласників?
 - Наш клас дуже дружний
 - Наш клас не дуже дружний, але якби з нами щось проводилося, то всі брали б участь, і я також
 - Наш клас зовсім не дружний.
3. Чи задоволений ти тим, як ставляться твої товариші до тебе?
 - Повністю задоволений
 - Хотів би, щоб більше дітей зі мною дружили, запрошували в гості, ходили на дискотеку
 - Мене не люблять у класі.
4. Твоя позиція в класі, як ти оцінюєш себе?
 - Я хочу, щоб наш клас був дружним
 - Мені все одно
 - Я не хочу, щоб щось проводили, бо я не буду брати участь.
3. Продовжіть речення
 - Я не хотів би, щоб на уроці ...
 - Я хотів би, щоб таких уроків не було, як ...
 - Найбільше мені подобається на таких уроках , як ...

Примітка. На перші чотири запитання відповідь дається на обрану позицію однозначно „Так" або „Ні". Анкета має значний прогностичний потенціал і може використовуватися для індивідуального консультування за матеріалами соціометрії для корекції адекватності самооцінки та соціометричного статусу.

АНКЕТА

(для визначення системи педагогічного впливу на учнів та клас).

1. Чи вважаєте ви, що у вашому класі склались сприятливі міжособистісні стосунки? (Швидше так, швидше ні, важко відповісти)
2. Чи багато у вашому класі „зірок", неформальних лідерів, найбільш популярних дітей? Назвіть їх.

3. Чи здатні ви мобілізувати свій клас на шляху до спільної мети? (участь у колективній творчій справі, підготовка до державної атестації тощо). На котрих формальних і неформальних лідерів ви будите опиратись?
4. Вважаєте ви, що ваш клас здатний самостійно приймати рішення й швидко виконувати їх?
5. Назвіть учнів класу, які неодноразово мобілізували всіх на енергійні позитивні дії.
6. Чи активно ваш клас впливає на інші класи, ділячись з ними своїм досвідом?
7. У класі є учні, які самі вміють багато чого зробити і завжди готові допомогти іншим?
8. Назвіть прізвище учнів, які вдячні вам за допомогу в погашенні особистісних внутрікласних конфліктів.
9. Назвіть прізвища учнів, з якими у вас склалися партнерські стосунки.
10. Чи є у класі батьки ваших учнів, з якими ви в цьому навчальному році знайшли порозуміння?

Примітка. Аналіз результатів анкетування дозволить оцінити систему педагогічних впливів на клас, зокрема, на кожного учня, об'єднати свої можливості з можливостями класного учнівського та батьківського активу з формування в учнів особистісної та громадянської позиції, відповіді на запитання: „Чи знаходиться учень у центрі вашої педагогічної системи?“

Методика дослідження спрямованості особистості підлітків

Спрямованість особистості сукупність стійких мотивів, які орієнтують поведінку та діяльність відносно конкретних умов ситуації. Мотиви визначаються домінуючими потребами, інтересами, нахилами переконаннями, ідеалами, світоглядом.

НС - особистісна спрямованість (спрямованість на себе). Домінуючі мотиви: власний добробут, прагнення до особистої першості, престижу. Зайнятість власними почуттями і переживаннями. Сенс праці - можливість задовольнити свої потреби.

ВД - колективістська спрямованість (спрямованість на взаємодію). Домінуючі мотиви: потреба у спілкуванні, прагнення підтримувати добрі партнерські стосунки в групі чи в колективі.

НЗ - ділова спрямованість (спрямованість на завдання). Домінуючі мотиви породжуються самою діяльністю, захоплення процесом діяльності. Безкорисливим прагненням до пізнання, оволодіння новими навичками, вміннями.

Методика проведення. Учні самі готують бланк відповідей за зразком. Пояснюється інструкція і двічі зачитується кожне запитання тесту. Запитання зачитується повільно та цілісно. Перший раз вибирається відповідь а,б,с, яка найповніше відповідає на запитання «Найбільше». Відповідна літера проставляється біля номера в колонці «НБ». Ця сама процедура повторюється

вдруге, але обирається відповідь, яка найменше відповідає вашому баченню. Ця літера проставляється поруч з відповідним номером запитання, але в колонці «Найменше» – «НМ». Вибір відповіді відбувається 3-5 секунд після прослуховування запитання. Після закінчення відповідей на всі тридцять запитань зачитується ключ і учні поряд зі своєю відповіддю (а це літери а,б,або с) пишуть код спрямованості НС; ВД та НЗ, як у колонці НБ, так і в колонці НМ.

Після цього підраховується кількість параметрів спрямованості в колонках „НБ" та „НМ". Наступний етап – визначення сумарного показника кожного напрямку спрямованості відніманням кількісного показника в колонці „НБ" від показника в колонці „НМ". Позитивне значення підсумкового показника свідчить про наявність даної спрямованості.

Про гармонійний розвиток спрямованості особистості свідчать приблизно однакові підсумкові показники з кожного напрямку. Педагогові потрібно допомогти учневі усвідомити можливі наслідки однобічної спрямованості. Одержані результати є векторами у плануванні індивідуальної організації системи соціально-виховних педагогічних впливів.

Опитувальник спрямованості особистості підлітків

1. Найбільше задоволення в життя дає:

- а) оцінювання своєї роботи;
- в) усвідомлення того, що робота виконана добре;
- с) усвідомлення, що знаходишся серед друзів.

2. Якби я грав у футбол, то хотів би бути:

- а) тренером, який розробляє тактику гри;
- в) відомим гравцем;
- с) капітаном команди.

3. Кращими учителями є ті, які:

- а) мають індивідуальний підхід до учня;
- в) захоплені своїм предметом і викликають інтерес до нього;
- с) створюють у колективі атмосферу, у якій ніхто не боїться висловити свою думку.

4. Учні оцінюють як найгірших таких учителів, які;

- а) не приховують, що деякі учні їм не подобаються;
- в) викликають у всіх дух суперництва;
- с) справляють враження, що предмет, який вони викладають, їм не цікавить.

5. Я радий, коли мої друзі:

- а) допомагають іншим, якщо для цього є нагода;
- в) завжди вірні мені та надійні;
- с) інтелігентні та в них широкі інтереси.

6. Кращими друзями вважаю тих:

- а) з якими добре складаються взаємини;
- в) які можуть більше, ніж я;
- с) на яких можна покластися

7. Я хотів би бути відомим, як ті:

- а) хто досягнув життєвого успіху;

- в) хто може палко любити;
 - с) хто вирізняється товариськістю та доброзичливістю.
8. Якби я міг вибрати, я хотів би бути:
- а) науковим працівником;
 - в) начальником відділу;
 - с) космонавтом.
9. Коли я був дитиною, я любив:
- а) гратися з друзями;
 - в) успіхи у справах;
 - с) коли мене хвалили.
10. Найбільше мені не подобається, коли я:
- а) зустрічаю перепони під час виконання відповідальних завдань;
 - в) коли в колективі погіршуються товариські відносини;
 - с) коли мене критикує мій класний керівник.
11. Основна роль школи повинна бути:
- а) у підготовці учнів до роботи за фахом;
 - в) у розвитку індивідуальних здібностей і задатків;
 - с) у вихованні в учнів якостей, завдяки яким вони могли б співіснувати з людьми.
12. Мені не подобаються колективи, в яких:
- а) недемократична система;
 - в) людина втрачає свою індивідуальність у загальній масі;
 - с) неможливий вияв ініціативи.
13. Якби в мене було більше вільного часу, я б використовував його:
- а) для спілкування з друзями;
 - в) для улюблених справ і самоосвіти;
 - с) для безтурботного відпочинку.
14. Мені здається, що я здатний на максимальне, коли:
- а) працюю з добрими людьми;
 - в) робота мені подобається;
 - с) мої зусилля достатньо винагороджуються.
15. Я люблю, коли:
- а) інші цінують мене;
 - в) відчуваю задоволення, від виконання завдання;
 - с) приємно проводжу час з друзями.
16. Якби про мене писали в газетах, мені б хотілося, щоб:
- а) помітили справу, яку я виконав;
 - в) похвалили мене за мою роботу;
 - с) повідомили про те, що мене обрали в учнівський парламент.
17. Краще за все я би вчився, якби вчитель:
- а) мав до мене індивідуальний підхід;
 - в) давав би мені складні та цікаві завдання;
 - с) викликав би дискусії з питань, які вивчаються.
18. Немає нічого гіршого, ніж:
- а) приниження особистої гідності;

- в) неуспішне виконання важливого завдання;
- с) втрата друзів.

19. Найбільше я ціную:

- а) особистий успіх;
- в) роботу в колективі;
- с) практичні результати.

20. Дуже мало людей:

- а) справді радіють виконаній роботі;
- в) із задоволенням працюють у колективі;
- с) готові допомогти в роботі іншому.

21. Я не терплю:

- а) сварок і суперечок;
- в) неприйняття всього нового;
- с) людей, що ставлять себе вище за інших.

22. Я хотів би:

- а) щоб оточуючі вважали мене своїм другом;
- в) допомогти іншим у спільній справі;
- с) викликати захоплення в інших.

23. Люблю керівників, коли вони:

- а) вимогливі;
- в) мають авторитет;
- с) приємні у спілкуванні.

24. На роботі я хотів би:

- а) щоб рішення приймалися колективно;
- в) самостійно працювати над розв'язанням проблеми;
- с) щоб керівники визнали мої переваги.

25. Я хотів би прочитати книгу:

- а) про мистецтво доброго співжиття з людьми;
- в) про життя відомої людини;
- с) на зразок: „Зроби сам”.

26. Якби в мене були музичні здібності, я хотів би бути:

- а) диригентом;
- в) солістом;
- с) композитором.

27. Вільний час з найбільшим задоволенням проводжу:

- а) дивлячись детективні фільми;
- в) у розвагах із друзями;
- с) займаючись своєю улюбленою справою (хобі).

28. За умови однакової грошової винагороди я б із задоволенням:

- а) вигдав цікавий конкурс;
- в) виграв у конкурсі;
- с) організував конкурс і керував ним.

29. Для мене найважливіше — знати:

- а) що я хочу зробити;

в) як досягти мети;

с) як залучити інших до досягнення моєї мети.

30. Людина поводиться так, щоб:

а) інші були нею задоволені;

в) виконати, передусім, своє завдання;

с) не потрібно було докоряти їй за роботу.

Бланк відповідей

Прізвище, ім'я учня _____

Клас _____

№ п/п	НБ	НМ	№ п/п	НБ	НМ	№ п/п	НБ	НМ
1.			11			21		
2.			12			22		
3.			13			23		
4.			14			24		
5.			15			25		
6.			16			26		
7.			17			27		
8.			18			28		
9.			19			29		
10.			20			30		
Сумарно за тестом				Підсумковий показник				
не						не		
вд						вд		
НЗ						НЗ		

Ключ до тесту спрямованості особистості

	а	в	с		а	в	с		а	в	с
1	не	НЗ	вд	11	НЗ	не	вд	21	вд	НЗ	не
2	НЗ	не	вд	12	вд	не	НЗ	22	вд	НЗ	не
3	не	НЗ	вд	13	вд	НЗ	не	23	НЗ	не	вд
4	не	вд	НЗ	14	вд	НЗ	не	24	вд	НЗ	не
5	вд	не	НЗ	15	не	НЗ	вд	25	вд	не	НЗ
6	вд	НЗ	не	16	НЗ	не	вд	26	вд	не	НЗ
7	не	НЗ	вд	17	не	НЗ	вд	27	вд	не	НЗ
8	НЗ	вд	не	18	не	НЗ	вд	28	НЗ	не	вд
9	вд	НЗ	не	19	не	вд	НЗ	29	не	НЗ	вд
10	НЗ	вд	не	20	НЗ	вд	не	30	вд	НЗ	не

Проблемні запитання та завдання

- ✓ Що таке вихованість? Чи вважаєте ви себе вихованою людиною? Чому?
- ✓ Як ви уявляєте процес діагностування вихованості особистості?
- ✓ Що таке критерії та показники вихованості? Наведіть приклади.
- ✓ Охарактеризуйте ступені (рівні) вихованості, запропоновані М.Фіцулою. Доведіть належність себе до того чи іншого рівня вихованості.
- ✓ За допомогою яких методів можливе діагностування вихованості особистості? Порівняйте можливості їх застосування.

Завдання для НДРС

1. Розробіть бланк педагогічного спостереження за вихованцем на предмет вивчення соціальної активності дитини.
2. Підберіть методики для вивчення спрямованості особистості (потреби, ціннісні орієнтації, мотиви, інтереси, установки).
3. Розробіть анкету для виявлення умов сімейного виховання.
4. Підберіть типову педагогічну ситуацію, розв'язання якої потребує комплексної соціально-педагогічної діагностики, та розробіть поетапний її проект.

Письмова домашня робота

Напишіть есе на одну із тем: «Порядність людей: еквівалент сучасних трансформацій» або «Милосердя нині: як це?»

Тестування

1. Вихованість – це:
 - а) властивість особистості;
 - б) процес накопичення знань, умінь, навичок;
 - в) характеристика цілей виховання.
2. Процес розпізнання та вивчення істотних ознак вихованості, їх комбінацій і форм вираження називають:
 - а) процесом виховання;
 - б) діагностування;
 - в) контролювання.
3. До критеріїв вихованості, які пов'язані з проявом результатів виховання у зовнішній формі, належать:
 - а) дії та мотиви;
 - б) переконання та вчинки;
 - в) судження та вчинки.
4. Група вихованців, які сприйняли ідеали суспільства, будують свою поведінку відповідно до норм суспільства, самостійно і творчо реалізують ці ідеали та норми, характеризується:
 - а) активною позицією (1 ступінь вихованості) ;
 - б) негативною позицією (4 ступінь вихованості) ;
 - в) пасивно позитивною позицією (2 ступінь вихованості).
5. Педагогічний консиліум – це:
 - а) метод;
 - б) принцип;

с) прийом.

Семінарське заняття 4 (НЕ 1.7)

Складання плану соціально-виховної роботи та проекту соціальної роботи

1. План соціально-виховної роботи й основні вимоги до нього.
2. Вимоги до складання проекту соціальної роботи.
3. Моделювання плану соціально-виховної роботи та проекту соціальної роботи.

Рекомендована література

1. Богданова О.С., Черенкова С.В. Исследовательская деятельность педагога-актуальная задача современной школы // Изучение эффективности процесса нравственного воспитания - М., 1985. - С. 3 - 21.
2. Болдырев Н.И. Методика воспитательной работы в школе. – М., - С. 86 – 95.
3. Виховний процес у сучасній школі. – Рівне, 1997.
4. Карпенчук С.Г. Теорія та методика виховання: Навч. посібник. – К., 1997.
5. Кобзар Б.С., Макарова С.І. Педагогічна діагностика і виховний процес // Рідна школа. – 1992. - № 2. - С. 67- 72.
6. Пріоритетні напрямки організації позаурочної виховної роботи з учнівською молоддю / Відп. за випуск Л.Греков. - К., 1990.
7. Суходольська Л.В. Фіцула М.М. Методика виховної роботи. – Тернопіль, 1998. – С. 3 - 6.
8. Фіцула М.М. Педагогіка. – Тернопіль, 1997. – С. 89 – 90.
9. Щуркова Н.Е. Вы стали классным руководителем. – М., 1986.

План соціально-виховної роботи - це модель одного із фрагментів майбутнього стану соціально-виховного процесу. План соціально-виховної роботи, що охоплює тижневий чи місячний проміжок часу й містить найменування планованих справ, дату та час їх проведення, прізвища організаторів проведених заходів називають календарним (частіше план-сітка) називають робочим планом класного керівника.

Структура плану виховної роботи

1. Короткий аналіз виховної роботи за минулий рік.
2. Мета і завдання на новий навчальний рік.
3. Характеристика класу (з урахуванням даних про рівень вихованості учнів).
4. Основні виховні справи з організації та розвитку класного колективу.
5. Мета і форми проведення цих справ.
6. Характеристика даних справ (зазначити рівень розвитку колективу).
7. Індивідуальна робота з дітьми (у розділі передбачаються методи та прийоми залучення конкретних учнів до підготовки й проведення важливих справ).
8. Індивідуальна робота з батьками (у розділі передбачається участь батьків у конкретних справах і допомога, яку вони надають).

Різновиди оформлення плану соціально-виховної роботи

Таблиця 1.

№ п/п	Зміст, форми та методи роботи	Терміни виконання	Виконавці	Позначка про виконання

Таблиця 2.

Зміст виховання	Терміни виконання			
	вересень	жовтень	листопад	грудень
Моральне виховання (спосіб життя)				
Розумове виховання (навчання)				
Фізичне виховання (здоров'я)				

Таблиця 3.

Напрямок роботи	Колективна робота	Індивідуальна робота	Робота з учителями	Робота з батьками	Зовнішні зв'язки
Навчання					
Спілкування					
Спосіб життя					
Здоров'я					
Дозвілля					

Основні вимоги до плану соціально-виховної роботи:

- цілеспрямованість і конкретність освітніх задач, врахування плану роботи школи;
- стислість плану, його компактність, гнучкість плану;
- розмаїтість змісту, форм і методів, оптимальне поєднання освіти й організації діяльності дітей; наступність, систематичність, послідовність, сезонність заходів;
- поєднання перспективності й актуальності передбачених видів роботи;
- єдність педагогічного керівництва й активності вихованців;
- реальність, урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, рівня їхньої підготовленості й умов життя;
- зв'язок внутрішньокласної роботи з роботою поза школою;
- узгодженість плану з діяльністю школи та дитячих громадських організацій.

Проект - це засіб планування соціальної роботи, який відображає бажаний, новий, якісний стан або результат функціонування відповідного об'єкта

соціальної роботи в певний, визначений соціальним простором і часом момент майбутнього (зразок проекту див. у додатку).

Вимоги до написання проекту передбачають, що це цілісне, зрозуміле, стисле та переконливе викладення інформації про заплановану соціальну роботу. Обсяг окремих розділів проекту складає: презентація організації (до 1 сторінки), формулювання проблеми (до 1 сторінки), мета проекту (1 абзац), завдання проекту (від 0,5 до 1 сторінки), план виконання проекту (до 1 сторінки), методи виконання проекту (до 1 сторінки), кошторис (до 2 сторінок). Форма проекту може бути різною, але будь-який проект повинен мати такі пункти.

I. Презентація організації: яку організацію Ви представляєте, дайте коротку довідку про неї. Основні цілі та завдання організації, чи має організація достатній досвід і кваліфікований персонал для виконання даного проекту, з ким співпрацювали та від кого вже отримували фінансування.

II. Формулювання проблеми: існуюча ситуація й опис проблеми, яку Ви збираєтесь вирішувати. Визначте коло людей, яких стосується ця проблема (цільову аудиторію), наведіть кількісну та якісну інформацію. Покажіть відповідність поставленої проблеми цілям та можливостям Вашої організації. Поясніть, чому саме Ваша організація береться за розв'язання цієї проблеми. Формулювання проблеми повинно відображати не внутрішні проблеми Вашої організації, а проблеми в суспільстві, які організація хоче розв'язати.

III. Визначення мети: мета – це те, заради чого Ви починаєте проект. Це загальні твердження, які важко оцінити кількісно, головне призначення яких – показати тип проблеми.

IV. Завдання проекту: це конкретні кроки, які необхідно зробити для того, щоб змінити існуючу ситуацію на ліпше, це кроки для досягнення Вашої мети. Ці зміни повинні відбутись у процесі виконання Вашого проекту. Мета і завдання проекту логічно впливають з визначеної проблеми.

V. Робочий план: робочий план Вашого проекту повинен пояснити, як Ви будете виконувати проект для досягнення поставлених завдань, хто буде відповідати за виконання поставлених завдань, що буде зроблено, які ресурси будуть задіяні при виконанні поставлених завдань, які терміни виконання завдань.

VI. Оцінка виконання проекту: тут Ви повинні пояснити, як Ви збираєтесь оцінити успіх виконання проекту, якими Ви бачите очікувані результати від реалізації цього проекту. Залучіть конкретні методи оцінки ступеня ефективності проекту. Це необхідно для того, щоб можна було зрозуміти, наскільки вдалося виконати поставлені в проекті завдання. Оцінка може проводитися різними шляхами за використання якісних і кількісних показників.

VII. Кошторис проекту (для участі у Фестивалі не вимагається) повинен мати достовірну фінансову інформацію. У ньому необхідно вказати термін дії проекту. Фактично Ви повинні скласти два кошториси. Перший покаже вартість усього проекту в цілому, мета другого – показати вартість кожного кроку проекту. Внесіть можливі поправки на інфляцію. Покажіть інші джерела

фінансування. Якщо Ваша організація використовує власні приміщення або транспорт для виконання проекту, не забудьте внести вартість їх використання в кошторис проекту як внесок Вашої організації.

VIII. Додаткові дані (додаткові дані до 10 сторінок). До цього розділу можуть входити такі додаткові матеріали, які підсилять Ваш проект: листи підтримки проекту, резюме виконавців проекту, статут організації, пояснення до бюджету.

Проблемні запитання

- ✓ Для чого існує план роботи педагога?
- ✓ Які принципи планування соціально-виховної роботи?
- ✓ Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що планування – це зброя мудрих і поміркованих? Чому?
- ✓ Що спільного і відмінного у плані соціально-виховної роботи і проекту?
- ✓ Які приклади ви знаєте втілення проектування у сферах практичної життєдіяльності людини?

Завдання для НДРС

1. Опрацювавши статтю "Про особливості діяльності практичних психологів (соціальних педагогів) ЗНЗ" (Практична психологія та соціальна робота. – 2001. - № 7. – С. 33 – 36), визначте завдання та зміст соціально-педагогічної діяльності у навчально-виховному закладі.
2. Проаналізувавши Закон України «Про охорону дитинства», визначте права дитини та систему заходів щодо забезпечення цих прав.

Письмова домашня робота

Складіть орієнтовний план соціально-виховної роботи на півріччя, враховуючи принципи планування.

Робота у парах

Проаналізувавши зразок проекту у додатку Б, змодельуйте соціальний проект відповідно до вимог (тема та спрямування за вибором).

Семінарське заняття 5 (НЕ 2.2)

Гурток як організаційно-педагогічна форма позаурочної соціально-виховної роботи

1. Особливості гурткової роботи. Види гуртків.
2. Методика організації гурткової роботи (ознайомлення з роботою гуртків).
3. Розробка плану і змісту роботи гуртка.

Рекомендована література

1. Кацинська Л., Кривко М. Технології виховного процесу. – К., 1997.– С. 31 – 48.
2. Методика виховної роботи: Навч. посіб. для студентів вищих пед.навч.закладів / Суходольська Л.В., Фіцула М.М. - Тернопіль, 1998. – 134с.

3. Щуркова Н. О некоторых формах воспитательной работы со школьниками// Воспитание школьников. – 1990. - № 4. – С.16 - 19.
4. Берена В. Підготовка педагогічних кадрів для позашкільних закладів в умовах реформування // Радянська школа. – 2000. - № 3. – С. 63 – 66.
5. Кобрій О., Чепіль М. Методика позаурочної діяльності. – Дрогобич: Відродження, 1999. – С. 21 – 25.
6. Присняжнюк Н. Організація позакласної роботи // Початкова школа. – 1993. - № 3. – С. 42 – 44.
7. Сухомлинська О. Теоретичні основи виховання і діяльності позашкільних закладів// Початкова школа – 1995. - № 1. – С. 28 – 30.
8. Сухомлинська О. Роль учителя у формуванні творчої особистості// Рідна школа. – 2000. - № 7 - 8. – С. 75 – 76.
9. Сущенко Т. Фактори позашкільного виховання // Початкова школа. – 1996. - № 2. – С. 43 – 45.
10. Тименко В. Гурткова робота з трудового навчання // Початкова школа. – 1996. - № 3 – С. 33 – 39.

Гурткова робота – форма організації соціально-виховної роботи, яка використовується для різнобічної освіти і виховання учнів, розвитку у них художніх, науково-технічних, організаторських здібностей, умінь, навичок. Великого значення створенню системи гурткових занять надавав В.Сухомлинський, який зазначав, що у школі немає жодного учня, який не працював би в якомусь технічному або сільськогосподарському гуртку. У Павльській середній школі під його керівництвом було створено творче об'єднання, у якому щороку налічувалось до 40 – 45 гуртків.

Особливості гурткової роботи:

- гурток має чітку організаційну структуру;
- склад учасників відносно постійний, і, як правило, це 10-15 дітей, які об'єднуються в одному гуртку;
- заняття можна розпочинати з 4-5 учнями, які виявляють бажання займатися відповідними видами діяльності;
- методи гурткової роботи передбачають співробітництво учителя і дітей, повна відсутність авторитаризму — все це дає можливість залучати до гурткової роботи навіть тих учнів, які мають глибоку педагогічну занедбаність;
- організація та планування гурткових занять вимагає пробудити пізнавальний інтерес, тому перші заняття мають бути особливо цікавими. Гальмівним фактором у розвитку пізнавальних інтересів учнів, і педагогічно доцільній організації їхнього вільного часу є навчальні перевантаження. Недарма М.Бауер, начальник Чернівецького обласного управління відділу освіти, наголошував, що без значного розвантаження та вивільнення часу на самостійну діяльність дитини всі виховні зусилля будуть марними;
- опора на самостійність, індивідуальність та ініціативу учнів у створенні різних гуртків і у проведенні масових позакласних заходів;

- суспільно-корисна спрямованість і творчий характер різних видів позакласної роботи;
- відсутність стимулюючого поточного та періодичного контролю;
- гурткова робота відкриває перед кожним учителем безмежний простір педагогічної творчості.

Види гуртків:

- **предметні гуртки**, у яких учні поглиблюють знання з предметів гуманітарного, природно-математичного циклів, з предметів спеціальних дисциплін (математика, фізика, хімія, історія, інформатика, біологія, кулінарія, товаровознавства тощо);
- **гуртки прикладних навичок і вмінь**, де учні набувають досвід роботи з природним матеріалом, народного промислу (крою та шиття, художнього в'язання, вишивки тощо);
- **спортивні гуртки** передбачають проведення соціально-педагогічних заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я та загартування організму учнів, формування в них життєво важливих рухових навичок і вмінь. Учні займаються у спортивних секціях і гуртках: теніс, баскетбол, волейбол, легка атлетика, футбол тощо;
- **гуртки художньої самодіяльності**, де учні займаються аматорською виконавчою діяльністю, залучаються до художньої творчості, мають змогу самореалізуватися та займатися творчим самовдосконаленням (вокальний, класичного танцю, ансамбль естрадно-спортивного танцю, драматичний гурток тощо).

Незалежно від типу гуртка в підготовці та проведенні його занять необхідно враховувати такі загальні **вимоги**:

- 1) виховуючий і розвиваючий характер матеріалів і завдань, їх практична спрямованість;
- 2) зверненість тематики роботи гуртка, його форм і методів до різних сторін пізнавальної діяльності учнів: інтелектуальної, емоційної, вольової;
- 3) творчий підхід до планування, відсутність одноманітності і шаблонності у роботі;
- 4) наявність логічного зв'язку між окремими заняттями гуртка; опора на заняття з формуванням умінь і навичок;
- 5) заняття має проводитись 1 раз на тиждень згідно розкладу.

Організація гурткової роботи значно поліпшується за правильної постановки пізнавально-пошукової та творчої активності учнів, урахування психолого-педагогічного розвитку та вихованості дітей, а також суспільно-корисного спрямування гуртка. З цією метою доцільно провести серед учнів анкетування (варіант можливої анкети див. у додатку В).

Організовуючи роботу гуртка на рік учитель враховує шкільні умови та можливості, в деякій мірі національні традиції в розробці й оформленні виробів, від наявного матеріалу. План гуртка повинен передбачати теоретичну і практичну роботу [Див. додаток В]. На першому занятті вчитель повинен ознайомити з ним учнів. Це дасть змогу учням вибрати те, що їх найбільше

приваблює. План, складений при активній участі гуртківців, буде найбільш реальним, так він стане справою кожного з них. При обговоренні проекту плану з членами гуртка враховуються їх пропозиції та побажання. Це дає можливість гуртківцям самим організувати життя гуртка, відчувати відповідальність за нього.

На основі річного плану роботи гуртка керівник розробляє план окремих занять. У процесі підготовки до кожного заняття він продумує зміст роботи гуртківців, вибирає необхідні інструменти, матеріали, а в окремих – літературу. Інколи у процесі роботи виникає необхідність змінити зміст того чи іншого заняття, скоротити чи збільшити обсяг матеріалу з будь-якої теми чи навіть увести нову тему, до якої у членів гуртка виник підвищений інтерес. При активній і цілеспрямованій роботі такі зміни в плані цілком можливі і доступні. Необхідно лише фіксувати ці зміни, періодично аналізуючи й оцінюючи хід виконання плану навчально-виховної роботи, відповідно з внесеними змінами з попередньою роботою. У плані повинні передбачатися бесіди, розповіді, перелік основних практичних занять, заключні заняття з теми, а також екскурсії на виставку, на виробництво, в художні навчальні заклади тощо.

Заняття гуртка проводиться у просторому світлому приміщенні, що відповідає санітарно-гігієнічним нормам. Красиво оформлене навчальне приміщення, чистота і порядок у ньому, правильно організоване робоче місце має велике виховне значення. Усе це дисциплінує дитину, сприяє підвищенню культури її праці та творчої активності. Навчальне обладнання кабінету передбачає комплект меблів, інструменти та пристосування, необхідні для організації заняття, зберігання та показу наочних посібників.

Починаючи з першого заняття, вчитель ставить перед собою мету виявляти індивідуальні особливості гуртківців, їх інтереси та нахили. Мотиви, які привели їх у гурток і спонукають їх займатися в ньому постійно. Для стимулювання в учнів позитивного ставлення до занять у гуртку керівником застосовуються різні методи та прийоми. Зокрема, цікаві розповіді, практичні застосування своїх іграшок.

На заняттях доречно виділити дітей, які виконують завдання ліпше за інших: працюють акуратно, бережливо відносяться до інструментів, економно витрачають матеріал, уміють оригінально оформити виріб. Пояснення нового матеріалу гуртківцям під час занять супроводжується демонстрацією різного роду наочним матеріалом. Демонстрація послідовності виконання вчителем конкретного завдання дає найбільш повне уявлення про процес роботи над виробом, про його зовнішній вигляд, форму, оформлення. Невід'ємна частина цієї роботи – наявність технологічних карток щодо конкретного виробу. Вчитель заготовляє їх до кожного виробу згідно з планом гуртка.

Навчальна інформація подається в ході вступної бесіди з мобілізацією і систематизацією попередньо набутих знань, демонструючи наочні посібники моделі, пояснюючи і показуючи прийоми та способи виконання практичних дій чи застосування інструментів. На кожному занятті вчитель вибирає методи

навчання, методичні прийоми з урахуванням знань і практичних навичок, які отримали учні на попередніх заняттях гуртка. А звідси – методика роботи гуртка на початку навчального року відрізняється від тієї, яку застосовують у кінці року. Постійно розвивається інтерес учнів до занять, і вчитель намагається вибрати таку форму їх проведення, при якій надається учням можливість самостійно, творчо підходити до створення вибору за зразком чи у створенні своїх зразків. Вони залучають до пошуку нових форм, проявляють фантазію в оформленні сувенірів. Надаючи дітям якомога більше самостійності, вчитель спрямовує їх на творчу діяльність, а це сприяє розвитку в них творчих здібностей, художній смак інтересів, формує вміння та навички учнів у трудовій діяльності. Особливий інтерес у гуртківців викликають екскурсії до музеїв чи на виставки.

Проблемні запитання

- ✓ Що таке форми організації виховного процесу? У чому особливості гурткової роботи?
- ✓ Які різновиди гуртків вам відомі? Яке спрямування та призначення кожного різновиду гуртків?
- ✓ Які вимоги визначені до підготовки та проведення гуртків?
- ✓ Чи погоджуєтесь ви з твердженням В.Сухомлинського, що кожен учень школи повинен бути задіяний у декількох гуртках? Доведіть свою думку.

Завдання для НДРС

1. Вивчіть і опишіть особливості діяльності клубу (на вибір).
2. Розробіть анкету вивчення міркувань учнів про діяльність гуртка, яка б допомогла ліпше організувати діяльність учнів.
3. Опрацювавши статтю Присняжнюк Н. «Організація позакласної роботи» (Початкова школа. – 1993. - № 3. – с. 42 – 44), змодельуйте свій варіант позакласної роботи у сучасній школі.
4. Складіть довідник позашкільних закладів у вашому місті (районі).

Письмова домашня робота

Розробіть рекламу для залучення вихованців у гурток, яким ви могли б керувати.

Напишіть есе: "Гурток чи клуб: думки педагога про те, що обрати вихованцю".

Тестування

1. До основних принципів планування соціально-виховної роботи належать:
 - а) принцип бездіяльності;
 - б) принцип системності;
 - с) принцип емоційно-психологічного комфорту.
2. Під плануванням соціально-виховної роботи розуміємо:
 - а) процес пізнання з метою підвищення ефективності педагогічних факторів;
 - б) процес спільної діяльності класного керівника, дітей і дорослих із визначення цілей, змісту та способів організації виховного процесу й

життєдіяльності у класному співтоваристві, організаторів і учасників запланованих справ, строків їх проведення;

с) процес прогнозування рівня вихованості дітей.

3. Установіть відповідність:

1	Принцип науковості	А	при плануванні націлює розглядати виховний процес як складну систему
2	Принцип конкретності	Б	зумовлює внесення постійних змін у план виховної діяльності
3	Принцип безперервності	В	уникання невиправданого копіювання проведених справ у інших колективах
4	Принцип системності	Г	є вираженням вимог при складанні плану на наукові уявлення про сутність, рушійні сили та закономірності процесу виховання й розвитку дитини

4. Особливостями гурткової роботи є:

- а) чітка організаційна структура;
- б) відносно постійний склад учасників;
- с) відсутність поточного і періодичного контролю;
- д) неперевантаженість вихованців.
- е) відсутність плану і програми.

5. Різновид гуртків, де вихованці набувають досвіду роботи з природним матеріалом і досвіду народних промислів, називається:

- а) предметні;
- б) прикладні;
- с) художньої самодіяльності.

Семінарське заняття 6 (НЕ 2.3)

Сутність і призначення тренінгової роботи

1. Сутність тренінгу, його особливості та різновиди.
2. Організаційна структура тренінгу, базові методи та прийоми.
3. Вимоги до організатора та ведучого тренера.

Рекомендована література

1. Баранова П. Тренінги для батьків на тему: "Усвідомлене і відповідальне батьківство" // Тренінги для вчителів з педагогічної майстерності. – Х.: Основа, 2010. – 159 с. – С. 101 – 122.

2. Панина Т., Вавилова Л. Тренинг как форма комплексного использования интерактивных методов и примеров обучения // Современные способы активизации обучения. – М., 2006. – 171 с. – С. 103 – 120.
3. Тренінг попередження педагогічної занедбаності молодших школярів з дискантних сімей: Навч.-мет. посібник. Укл. Куб'як Н.І. – Чернівці: Рута, 2008. – 124 с.
4. Сидоров В.Н. Теория и практика групповой социальной работы. Ч.1 Исходные концепты групповой социальной работы: учебно-методическое пособие. – Донецк: ДОЦССМ, 2001.
5. Прутченков А.С. Социально-психологический тренинг в школе. – М.: ЭКМО-Пресс, 2001. – 640 с.
6. Методика освіти "Рівний-рівному": Навч.-метод. посібник (Зимівець Н., Лещук Н. та ін.). – К.: Навчальна книга, 2002. – 127с.

Термін "**тренинг**" (з англ. *train, training*) має низку значень: навчання, виховання, тренування, дресирування. **Тренинг** – вид групової соціально-виховної роботи, яка ґрунтується на використанні активних методів формування нових навичок, самопізнання і саморозвитку; це багатофункціональний метод цілеспрямованих змін психологічних феноменів людини, групи або організації з метою гармонізації професійного та особистісного буття людини (С.Макшанов).

Основні різновиди тренінгу: соціально-психологічний, особистісного зростання, освітній, психокорекційний і психотерапевтичний.

Соціально-психологічний тренінг - спрямовується на розвиток комунікативних здібностей, міжособистісних відносин, уміння встановлювати та розвивати різні види взаємин між людьми.

Тренинг особистісного зростання - спрямовується на самовдосконалення, вирішення внутрішньо особистісних конфліктів, суперечностей тощо.

Освітній (соціально-просвітницький) тренінг - спрямовується на розгляд конкретної теми, зміст якої потрібно засвоїти, набуття певних умінь і навичок, а саме:

- комунікативних - вони напрацьовуються під час усього тренінгу за допомогою спеціальних ігор і вправ;
- навичок прийняття рішень - для цього тренер може використовувати: "мозкові штурми"; обговорення однієї проблеми всією групою; ігри, спрямовані на усвідомлення та розв'язання проблеми; алгоритм прийняття рішення тощо;
- навичок зміни стратегії поведінки, які допомагають людині: гнучко реагувати в будь-якій ситуації, ліпше пристосовуватися до оточення, швидше знаходити вихід зі складних ситуацій, реалізовувати свої плани і досягати мети.

Психокорекційний тренінг — спрямовується на корекцію психічних процесів, тренування певних якостей і здібностей особистості (тренинг партнерського спілкування, тренінг сенситивності та тренінг креативності).

Психотерапевтичний тренінг — спрямовується на виправлення хворобливих

відхилень особистісного розвитку (невротичний розлад, декомпенсація, акцентуації характеру тощо).

Особливості тренінгів:

- дотримання ряду принципів групової роботи.
- націленість на групову допомогу учасниками групи в саморозвитку, яка йде не стільки від керівника, скільки від учасників.
- наявність більш-менш постійної групи людей, яка періодично збирається на зустріч або працює без перерви протягом 2-5 днів.
- певна просторова організація – наявність приміщення (найчастіше зручного та добре ізольованого).
- акцент робиться на взаєминах між учасниками групи, що розвиваються та аналізуються в ситуації “тут і тепер”.
- створення атмосфери психологічної безпеки, розкнутості та вільного спілкування між учасниками.
- застосування активних методів групової роботи.

Тренінгова форма навчання має такі **переваги**: активність групи; поєднання інформації й емоційного ставлення до неї; підвищення рівня мотивації; здатність групи до колективного мислення та прийняття рішень; практична перевірка та закріплення отриманих знань.

Недоліки тренінгу: непридатний для подання великого обсягу теоретичного матеріалу (формул, історичних відомостей тощо); залучається невелика група; теоретична підготовка членів групи має бути однаковою; потрібна більша майстерність викладача, оскільки слухачі можуть по-різному усвідомлювати тренінгові вправи.

Організаційна структура тренінгу передбачає наявність трьох основних етапів у проведенні – це вступний, основний та заключний. Об'ємне співвідношення цих частин у кожному окремому випадку може бути різним. Це залежить від:

- ⇒ цілей тренінгу — якщо це тільки інформаційний тренінг, то етап формування практичних навичок може бути дуже скороченим;
- ⇒ виду цільової групи — чим молодша цільова група, тим більше використовується ігор-розминок, ігор, спрямованих на згуртування групи, і тим менший інформаційний блок;
- ⇒ тривалості тренінгу;
- ⇒ рівня підготовленості групи — якщо група добре поінформована, більше часу можна присвятити формуванню навичок і обговоренню соціальних явищ.

Мета **вступного етапу** — створення позитивної атмосфери у групі, прийняття правил, за якими будуть працювати учасники, та інформування їх стосовно мети, завдань і кінцевих результатів тренінгу. У вступі необхідно ознайомити учасників з назвою тренінгу, яка повинна відповідати тим навичкам, виробленню яких присвячений тренінг, або тій інформації, яка буде вивчатися (наприклад: "Поведінка і ризики", "Ні — незахищеному сексу", "Шляхи подолання розвитку йододефіциту" тощо). Далі формулюються

завдання тренінгу, що забезпечує цілеспрямоване знайомство з матеріалом. Вони повинні враховувати актуальні інтереси учасників, а у випадку проведення тренінгу з дітьми та підлітками – базуватись на зони їх найближчого розвитку. Тренер обов'язково висвітлює актуальність проблеми з метою пробудити в учасників зацікавленість, що забезпечує ефективне навчання. Зробити це тренер може за допомогою таких традиційних методів навчання, як: розповідь, лекція, бесіда. Наступним кроком може бути знайомство (вітання) учасників тренінгу. Враховуючи те, що при проведенні тренінгів у школах і ВНЗ учасники знають один одного, то знайомство може відбутися у вигляді психогімнастичної вправи, спрямованої на створення невимушеної, дружньої, привітної атмосфери у групі з відчуттям взаємної симпатії.

Завдання знайомства полягає у тому, щоб:

- 1) допомогти учасникам тренінгу уявити себе в безпечному середовищі;
- 2) дати можливість поліпшити стосунки у групі;
- 3) дозволити учасникам побачити всі свої сильні сторони й можливості і цим допомогти їм здобути навички позитивної самооцінки;
- 4) дозволити побачити можливості власного зростання і впевнитись у тому, що всі учасники мають багато спільного, хоча і відрізняються один від одного;
- 5) допомогти зрозуміти, що поруч присутні люди, на яких можна покластися.

Наприклад, для проведення цього етапу можна скористатися такими вправами, як **"Вітання"** (тренер має запропонувати учасникам написати на бейджиках своє ім'я і розпочинає вправу, вітаючись зі своїм сусідом зліва словами: "Доброго ранку... (ім'я учасника), бажаю тобі ... (гарного настрою, мати завжди гарний вигляд і провести час на тренінгу з користю для себе тощо), і далі це мають зробити усі учасники по черзі, доки привітання не дійде до тренера) або **"Знайомство"** (групу незнайомих людей можна познайомити, об'єднавши їх у пари і запропонувавши дізнатися за п'ять хвилин якомога більше одне про одного (ім'я, де вони навчаються або працюють, хобі, щось цікаве з біографії)). Потім учасникам потрібно по черзі представити своїх партнерів у вигляді позитивної реклами.

Для результативності й ефективності тренінгу необхідно не тільки створити атмосферу відкритості та привітності з відчуттям взаємної поваги та симпатії, а й спробувати досягти обстановки дружнього співробітництва за обов'язкової умови свідомого виконання учасниками певних правил (див. додаток Г), зрозумілих і добровільно прийнятих кожним з них, чи принаймні більшістю. Зробити це можна за допомогою вправи **"Параграф"**. Учасникам необхідно пояснити, що для ефективної роботи аудиторія повинна прийняти набір певних правил, після чого треба поділити всіх присутніх на п'ять-шість груп. Кожній групі видати бланк "Параграф", у якому учасники, після обговорення, запишуть ті правила, дотримуватися яких, на їх думку, необхідно під час роботи. Після обговорення і прийняття правил проводять презентацію за таким принципом: першою зачитує одне правило та група, яка раніше впоралася з поставленим завданням. Наступна група оголошує вже інше правило і т.д.

Кожне нове правило на повинно повторювати те, про що вже говорилося. Якщо після виступу всіх груп по одному разу в деяких з них залишилися неоголошені правила, то їх зачитують у порядку черги. При оголошенні кожного правила тренер повинен запитати в усіх присутніх, чи є в кого-небудь доповнення до цього правила. Якщо ні, то тренер або його помічник (модератор) записує прийняте правило на аркуші ватману або фліп-чарті. Доцільно наприкінці вправи провести обговорення, використовуючи такі запитання: Чи всі присутні згодні виконувати прийняті правила? Для чого нам потрібні правила?

Після привітання, оголошення мети тренінгу й прийняття правил доцільно звернутися до учасників з проханням висловити свої очікування. Висловлюватися можна усно методом мозкового штурму, або використовуючи вправу "**Наші сподівання**", яка дає можливість учасникам зрозуміти і сформулювати результати, яких вони досягнуть, взявши участь у тренінгу. У результаті виконання цієї вправи присутні усвідомлюють, на що спрямовується тренінг і що очікується від них самих, також зосереджується їхня увага на тому, що першим етапом у реалізації планів має стати усвідомлене, чітке формулювання мети і завдань. Зазвичай кожен тренер використовує оригінальний спосіб виконання цього завдання. Ми пропонуємо це зробити за допомогою вправи "**Гора**". Необхідно намалювати на великому аркуші паперу гору, а очікування учасників, записані на клейких папірцях, розмістити біля її підніжжя. По закінченні тренінгу запропонувати учасникам проаналізувати, які сподівання справдилися, і перенести їх на вершину цієї гори.

Основний етап характеризується визначення тем (питань), які необхідно включити до програми тренінгу і яким чином краще їх висвітлювати. Теми, які включаються до тренінгу, визначаються його завданнями і змістом. Є декілька загальних правил проведення основної частини:

1. Тренер повинен мати всі необхідні матеріали для проведення тематичного тренінгу. Він повинен відчувати себе компетентним і впевненим у ролі ведучого.
2. З наявної інформації необхідно вибрати основну, що відповідає кінцевій меті тренінгу, і забезпечити постійне звертання учасників до цієї інформації впродовж усього проведення (рефлексію).
3. Необхідно розподілити інформацію на 3 групи: 1) питання, які учасники повинні знати — це завдання, які потребують вирішення для досягнення мети тренінгу; 2) питання, які учасникам потрібно знати, — інформацію, яку належить розглянути хоча б коротко, або, якщо дозволяє час, — детально обговорити; 3) питання, які учасники можуть знати — інформацію, яку треба дати для самостійного ознайомлення після проведення окремої вправи, у вигляді дидактичного матеріалу.
4. Відповідно до завдань тренінгу потрібно чітко розподілити час на кожне питання, щоб повністю розкрити їх.
5. Необхідно організувати весь матеріал у логічну послідовність, щоб вкластися у відведений час. Логіка викладення матеріалу має відповідати

принципам навчання. Нова інформація повинна утворювати смислові асоціації зі знаннями, засвоєними учасниками раніше, та ускладнюватися поступово — від простого до складного, від відомого до невідомого, від близького до далекого, від легкого до важкого, від конкретного до абстрактного. При розкритті питань необхідно використовувати різні методи навчання, віддаючи перевагу методам активізації навчально-пізнавальної діяльності.

Методи активізації навчально-пізнавальної діяльності (за В.Ягуповим) — це сукупність прийомів і способів психолого-педагогічного впливу на учнів, що (порівняно з традиційними методами навчання) першочергово спрямовані на розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію пізнавальної діяльності, формування творчих навичок і вмінь нестандартного розв'язання певних професійних проблем і вдосконалення навичок професійного спілкування. Деякі автори, наприклад Ю.Бабанський, цю групу методів визначають як **активні методи** навчання чи **методи активного навчання**, також використовується термін — **інтерактивні методи навчання**.

Ці методи ми пропонуємо у вигляді таких вправ.

"Штурм". Тренеру перед початком тренінгу потрібно підготувати список запитань з окремої тематики, рівень знань з якої він прагне з'ясувати. Опитування групи належить проводити за такої умови: учасник повинен відповідати на запитання без права на обдумування й одним або двома словами, першими, які опали на думку. Після опитування доцільно підвести підсумки і зробити висновок.

"Кордон". Учасникам тренінгу необхідно запропонувати зайняти свої місця на "кордоні" або нейтральній смузі, якою ділять кімнату на зони "ТАК" і "НІ". Тренер має по черзі оголошувати твердження зі списку, заздалегідь підготовленого з окремої тематики, рівень знань з якої бажає з'ясувати. А учасники - займати ту або іншу зону аудиторії залежно від того, погоджуються вони з цим твердженням чи ні. Після опитування доцільно підвести підсумки. Доповнити цю вправу можна, розподіливши учасників на малі групи і запропонувавши кожній з них підготувати висновок стосовно причини-наслідку одного з вищарозглянутих тверджень з подальшою презентацією своїх міркувань.

"Анонімка". Це ще один спосіб дізнатися про "білі плями" у знаннях учасників. Тренер може запропонувати їм написати анонімно на аркуші паперу запитання, які їх цікавлять і стосуються теми тренінгу. Відповіді на ці запитання можуть скласти основний обсяг інформаційного блоку. "Тому що ..."

Сократівська бесіда. Може бути проведена у формі вправи, коли тренер висловлює певне твердження і закінчує його словами: "Це правильно, тому що..." або "Це неправильно, тому що..." і пропонує учасникам продовжити думку. Необхідно давати оцінку висловлюванням учасників, спрямовуючи відповіді в потрібному напрямку.

Отже, основне завдання цього етапу — зробити проблематику тренінгу актуальною для кожного з учасників.

Заклучна частина є обов'язковим елементом тренінгу. Цей етап узагальнює всі розглянені впродовж тренінгу теми для логічного підведення підсумку. Завершення — це можливість для відповідей на запитання. Особливу увагу педагогів-тренерів треба звернути на те, що під час проведення занять з підлітками, обговорення вправ — дуже важливий етап. Відповіді на відкриті запитання тренера створюють умови для "переведення" отриманої під час тренінгу інформації в особисті знання учасників, на які вони зможуть спиратися у майбутньому. Вони також сприяють виробленню особистісних і соціальних навичок: здатності бачити майбутнє, вміння визначати причини і передбачати наслідки. Отримати зворотний зв'язок можна як безпосередньо від учасників тренінгу, так і за допомогою спеціальних процедур оцінювання, наприклад:

1. Завершуючи кожний окремий тренінг, тренер може запропонувати учасникам продовжити фразу: "На цьому тренінгу я... (усвідомила, що..., дізнався проте,..)". Після цього треба попросити їх проаналізувати власні очікування і по черзі висловитися, чи справдилися вони (повною мірою, частково), чи не справдилися, чи взагалі виявилися недоречними.
2. "Карта вражень". Це може бути аркуш паперу, прикріплений у кутку кімнати, а під ним - клейкі папірці, на яких учасники можуть писати про те, що вони відчувають з приводу тренінгу.

Кожного разу завершують тренінг вправами прощання, завдання яких полягає в тому, щоб залишити у пам'яті учасників тренінгу позитивні емоції стосовно сприйняття інформації і тим сформуванню бажання участі у наступних тренінгах. Пропонуємо кілька варіантів таких вправ.

- Учасникам пропонують стати у коло і передати один одному свічку (квітку), висловлюючи добрі побажання або слова подяки.
- Учасники мають покласти руки одне одному на плечі і тричі сказати: "Ми - молодці".
- Можна запропонувати всім узятися за руки і, починаючи з тренера, по черзі передати один одному потиск руки. Коли цей сигнал приходить до тренера з іншого боку, піднімають руки вгору і промовляють: "До побачення! До наступної зустрічі!".

Роль тренера – допомогти учасникам брати якомога активнішу роль і бути певними щодо правильного розуміння ключових позицій та ідей. Він повинен бути готовим адаптувати програму відповідно до потреб та ідей, які виникатимуть у ході тренінгу. На тренінгу не існує ієрархії: тренер і учасники рівні в ході навчального процесу.

Вимоги до ведучого тренера:

- ✓ уміти уважно слухати учасників
- ✓ реагувати і відповідати на те, що сказано, а не на те, як це сказано
- ✓ давати учасникам можливість повністю висловитися перед тим, як реагувати на ситуацію

- ✓ уникати надто бурхливої реакції, яку можна розцінювати як несхвальне ставлення до висловленої думки, способу викладання, виразу обличчя або жестів слухача
- ✓ зберігати впевненість у собі, бути спокійним і відкритим для будь-якої інформації
- ✓ не показувати своєї реакції та не висловлювати судження до того часу, поки не зрозумієте, що хотів сказати учасник
- ✓ уміти ставити відкриті запитання (такі, на які не можна відповісти “так” чи “ні”); відповіді на такі питання дозволяють вам отримати цінну інформацію
- ✓ погодитись із правом учасника на захист власної думки
- ✓ пояснювати ваше бачення ситуації
- ✓ з’ясувати, чого хоче домогтися учасник
- ✓ уміти визначити схоже і відмітне у вашій думці і думці учасника
- ✓ пропонувати варіанти: розкажіть учасникам, що вони могли б зробити залежно від ситуації
- ✓ дозволяти учасникам обирати власний варіант дії
- ✓ завжди бути готовим надати допомогу
- ✓ дякувати учасникам за те, що вони поділилися думкою з групою.

У випадку протидії, опору чи конфлікту (що буває на початку роботи групи) тренер має поводитися спокійно, говорити діловим тоном, бути терплячим і не поспішати, дати час на зміни, визначити причини опору й усунути їх.

Під час тренінгу ведучий виконує багато ролей і реалізує різні моделі поведінки. С.Кратохвіл вважає, що є такі ролі тренера:

- активний керівник (інструктор, учитель, режисер, ініціатор, опікун);
- аналітик (аналіз діяльності та мотивів поведінки учасників);
- коментатор (пояснює поведінку і думки учасників);
- посередник (експерт, що періодично вмішується в навчальний процес і координує, направляє його);
- член групи (незалежна особистість зі своїми думками і почуттями).

Щодо стилів керівництва, то тут, як і в інших групах, проявляється авторитарний, демократичний, ліберальний стилі. Є ще така класифікація стилів: тренер-експерт (“працює на інформацію” і не враховує динаміку групи), тренер-зірка (“працює на себе”, а не на розвиток групи), тренер-фасилітатор (дає знання і допомагає іншим у їх освоєнні).

Після кожного тренінгу тренери повинні проаналізувати його успіхи та поразки, а для цього кроком до вдосконалення роботи тренера є написання звіту. Звіт повинен містити таку інформацію: місце проведення тренінгу; його тема; дата проведення; ким тренінг був ініційований та проведений; яка була аудиторія учасників; методологія проведення тренінгу (його мета, послідовність вправ, їх логічний зв’язок); форми та результати оцінки тренінгу; висновки тренера; матеріали, які поширювались у групі під час тренінгу.

Проблемні запитання

- ✓ Чим відрізняється, на вашу думку, тренінг від інших форм організації соціально-виховного процесу? Порівняйте тренінг з однією іншою формою на вибір.
- ✓ Чи вважаєте ви, що тренінг є прогресивною і ідеальною формою для організації соціально-виховної роботи у загальноосвітній школі?
- ✓ Які вправи підбирають для вступної частини тренінгу?
- ✓ Як ви розумієте сутність інтерактивних методів? Наведіть приклади.
- ✓ Які особистісні риси, на вашу думку, будуть допомагати у проведенні тренінгу, а які заважати?

Завдання для НДРС

1. Напишіть реферат: «Сутність і особливості соціально-психологічних тренінгів».
2. Розробіть тренінг з метою профілактики паління (вживання алкоголю чи наркотиків).
3. Здійснивши пошукову діяльність, підберіть зразки усіх різновидів тренінгу.

Письмова домашня робота

- ✓ Змоделюйте тренінг для дітей, підбравши вправи з додатку Г.
- ✓ Заповніть таблицю такого зразка:

Назва інтерактивного методу	Суть інтерактивного методу	Особливості застосування інтерактивного методу	Прийоми застосування інтерактивного методу

Тестування

1. Вид групової соціально-виховної роботи, який ґрунтується на використанні активних методів формування нових навичок, самопізнання та саморозвитку, називається:
 - а) вуличною роботою;
 - б) тренінгом;
 - с) колективною творчою справою.
2. До основних різновидів тренінгів належить тренінг:
 - а) освітній;
 - б) виховний;
 - с) психотерапевтичний.
3. Одним із недоліків тренінгу вважається:
 - а) залучення невеликої групи учасників;
 - б) постійний психологічний тиск на учасників з боку тренера тренінгу;
 - с) потреба спеціального обладнання.
4. Тренінг, який спрямований на виправлення хворобливих відхилень особистісного розвитку називається:
 - а) освітнім;
 - б) виховним;
 - с) психотерапевтичним;

5. Вправа, яку найчастіше використовують для виведення і прийняття правил тренінгу:
- а) «Параграф»;
 - б) «Наші сподівання»;
 - в) «Кордон».

Семінарське заняття 7 (НЕ 2.5)

Соціально-виховна робота з обдарованими дітьми

1. Поняття обдарованості та її класифікація.
2. Характерні особливості обдарованих дітей. Діагностика обдарованості.
3. Порівняльна характеристика практичного досвіду роботи з обдарованими дітьми в Україні та в інших зарубіжних країнах.

Рекомендована література

1. Загальна психологія: Навчальний посібник/ О.Скрипченко, Л.Долинська, З.Огороднійчук. – К.: А.П.Н., 2001. – 464 с. – С. 453 – 457.
2. Кульчицькая Е.И. Одаренность как психологическая проблема// Практична психологія та соціальна робота. – 2001. - № 7. – С. 28 – 30; № 8. – С. 14 – 16.
3. Мар'яненко Л.В. Вміння вчителя поводитися з обдарованими учнями як фактор професійного зростання// Практична психологія та соціальна робота. – 2001. - № 8. – С. 48 – 52.
4. Пенішкевич Д.І., Тимчук Л.І. Соціальна педагогіка: Модульна технологія вивчення навчального курсу: Навчальний посібник. – Чернівці, 2007. – С.166–177.
5. Хромова Т. Одаренные дети // Воспитание школьника. – 1997. - № 4.
6. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник. – К., 2002. – 528 с.

Існує понад сто визначень поняття «обдарованість». **Обдарованість** — це індивідуальна потенційна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності. Коли ми говоримо про обдарованих дітей, то маємо на увазі дітей із підвищеним рівнем розвитку інтелектуальних, творчих, академічних і соціально особистісних здібностей, а також дітей із прихованими, тобто потенційними, можливостями. Дуже часто розвиток обдарованих дітей пов'язують із раннім (уже в дошкільному віці) виявленням відповідних ознак. Проте інтелектуальною обдарованістю, талантом до наук можуть характеризуватися й ті, хто в шкільні роки їх не виявляв. Наприклад, обдарованість Ньютона не виявлялася до 11 років. Ейнштейна вважали зовсім нездібним, і його було відраховано з гімназії у 15 років. Обдаровані діти відрізняються одне від одного так само, як і діти із середньою нормою розвитку. Західні психологи наголошують лише на одній фізичній характеристиці, що відзначає обдарованих дітей,— це високий енергетичний рівень, завдяки чому такі діти можуть тривалий час не спати, займаючись справою з повною віддачею.

У педагогіці виділяють кілька типів обдарованості: раціонально-мислительний (необхідний вченим, політикам, економістам); образно-художній (необхідний дизайнерам, конструкторам, художникам, письменникам); раціонально-образний (необхідний історикам, філософам учителям); емоційно-почуттєвий (необхідний режисерам, літераторам). Російський педагог Ю.Гільбух виділяє загальну (розумову) і спеціальну (художню, соціальну, спортивну) обдарованість. Кожен з типів охоплює по кілька видів обдарованості, а кожен вид тлумачиться як спеціальні здібності.

Найчастіше практичними психологами використовуються тести Д.Векслера і Стенфорд-Біне. Дитина, яка за результатами тестування набрала більше, ніж 120-130 балів, вважається **інтелектуально обдарованою**. Таких дітей називають "світлими головами" і "надією утворювальної установи". Можна виділити два основних підвиди інтелектуальної обдарованості: 1) проявляються загальні розумові здібності й немає якої-небудь спеціалізації; 2) неабиякі здібності проявляються насамперед в одній якій-небудь спеціальній галузі знань. Як правило, такі діти майже завжди вступають у конфлікт із педагогами, заперечують свою неправоту, іноді конфлікт переростає в принципову незгоду педагога з дитиною, яка замикається в собі або потрапляє в розряд важковиховуваних.

У школі серед учнів виділяються діти, які навчаються без особливих зусиль. Вони не тільки чудово запам'ятовують, але й аналізують, узагальнюючи навчальний матеріал, і в потрібний момент відтворюють його. Таких учнів небагато, вони характеризуються високими здібностями до засвоєння знань вважаються **академічно обдарованими**. Діти цього виду обдарованості насамперед блискуче вчаться. Саме ці діти демонструють такий факт: обдарованість може бути тією чи іншою мірою результатом повного і яскравого розвитку досить звичайних від природи можливостей.

Інші діти — **творчо обдаровані**, не можуть легко здобувати знання із різних навчальних предметів, оскільки для них засвоєння великої кількості інформації, чужого за своєю суттю досвіду — значна проблема. Їхня сила в іншому — у розв'язанні складних завдань, виявленні нестандартних шляхів для їх розв'язання. Цим дітям притаманна оригінальність мислення, креативність. Високий рівень креативності поєднується з високим загальним інтелектом: у творчих дітей, як і в інтелектуально обдарованих, IQ вищий за 120 балів. Але дуже високий IQ не сприяє розвитку в дітей творчих здібностей, як і невисокий рівень інтелекту гальмує розвиток креативності.

Інтелектуальна, академічна і творча обдарованість — це різновиди **обдарованості розумової**. Крім неї, існують: **моторна обдарованість** (дитина виявляє її у спорті, танцях та ін.), **соціальна** (організаторські здібності) та **практична** (виявляється в різних сферах людської діяльності — кулінарії, роботі з деревиною або металом, шитті, вирощуванні квітів тощо).

Характерні особливості обдарованих дітей:

1. Переважання пізнавальної мотивації та дослідницької активності — це потреба у враженнях, її можна спостерігати в немовляти, яке активно реагує

на речі навколо себе. Потреба у враженнях поступово змінюється допитливістю. Дво-трирічна дитина із задоволенням слухає, коли їй читають, полюбить розбирати іграшки та ін., щоб дізнатися, як вони влаштовані, часто ставить запитання дорослим. Стихійна допитливість найяскравіше виявляється у підлітка, який цікавиться геть усім.

2. Мотивація досягнення успіху — це прагнення до успіху й бажання уникнути невдачі. Якщо прагнення до успіху не є провідним, розвивається інша тенденція — прагнення уникнути невдачі, що пов'язано з низкою негативних явищ. Орієнтація на успіх сполучається з високою адекватною самооцінкою і розвиненою саморегуляцією. Обдарованому школяреві потрібно набувати впевненості в собі, високої самооцінки, інакше він не зможе поставити життєву мету, що відповідає його здібностям. Висока адекватна самооцінка потребує сформованої системи саморегуляції — вміння планувати діяльність, контролювати свою поведінку, концентрувати зусилля для подолання труднощів. Мотивація досягнення успіху й розвинена саморегуляція властиві дітям з академічною обдарованістю: їм цікава не тільки діяльність, але й кінцевий результат. Таких особливостей немає у творчо обдарованих дітей: у них спостерігається спрямованість тільки на сам процес пізнання.
3. Внутрішній локус контролю (за Дж.Раттером), який розрізняють на внутрішній і зовнішній. Маленька дитина має зовнішній локус контролю: їй здається, що в усіх її нещастях винні інші, а не вона сама. В обдарованих дітей раніше, ніж у їхніх однолітків, формується внутрішній локус контролю. Учні несуть відповідальність за свої успіхи, помилки й невдачі. Активно включаючись в яку-небудь роботу, вони наперед знають, що результат її виконання буде залежати від їхніх зусиль та здібностей, а не від зовнішніх умов. Вони іноді недооцінюють обставини та несприятливі фактори й важко переживають невдачі через невисоку оцінку роботи або просто невідповідність реального результату до задуманого.
4. Високий рівень розвитку моральної свідомості, оскільки високий інтелектуальний рівень розвитку. Вони ніби виходять із фази дитячого конформізму: переважно такі діти перестають орієнтуватися на оцінювання дорослих, можуть опиратися й установленим груповим нормам, набуваючи незалежності власних суджень. Неконформізм особливо властивий творчо обдарованим дітям.
5. Іноді обдарованість носить тимчасовий характер через те, що в певному віці ніби поєднуються можливості відразу декількох віків (вітчизняний психолог Н.Лейтес). Найбільш відомий у цьому змісті - прискорений варіант. Багато вундеркіндів - це саме діти із прискореним віковим розвитком тимчасового характеру. Згодом вони помітно "усереднюються". Однак прогноз при прискореному розвитку не завжди песимістичний: у частини дітей яскрава обдарованість залишається на все життя.

В обдарованих дітей з однолітками можуть виникати такі **проблеми у спілкуванні**:

- обдаровані діти зосереджені на своїх інтересах і не обізнані з тим, що цікавить їх співрозмовників;
- вони не вміють слухати, перебивають співрозмовника, часто виправляють, якщо він неправильно або неточно висловив свою думку;
- розвиток пізнавальних здібностей в обдарованих дітей випереджає їхнє розуміння законів спілкування.

Зміст діагностичної роботи з обдарованими дітьми містить низку завдань, а саме: сприяння розвитку кожної особистості; виявлення обдарування дітей і максимальне сприяння їхньому розвитку. Важливо використовувати різноманітні методики для виявлення уподобань та здібностей дітей, спостерігати за їхніми подальшими успіхами. У разі виникнення сумнівів стосовно обдарованості тієї чи іншої дитини вчителі-практики, порадившись із психологом (або навіть без цього бо не у всіх школах є штатних психолог), можуть скористатись уже відомими варіантами проведення діагностики. Найпоширенішим із них є текстологічний підхід – оцінка інтелектуального розвитку (конвергентне мислення – тести Д.Векслера, Дж.Равена) та креативності (дивергентне мислення – тести П.Торренса, Дж.Гілфорда) а також методики виявлення домінантної мотивації. Адже, на думку, Дж.Рензуллі, обдарованість – поєднання трьох компонентів: мотивації, орієнтованої на виконання завдання, видатних розумових здібностей і креативності.

На першому етапі виявлення обдарованих дітей враховуються відомості про досягнення дитини в певній сфері діяльності, надані батьками й педагогами. Можуть бути використані також результати групових тестувань, соціологічних опитувань. Це дозволить визначити коло дітей, з якими слід проводити поглиблені індивідуальні дослідження.

Другий етап можна назвати діагностичним. На цьому етапі проводиться індивідуальне оцінювання творчого потенціалу й особливостей нервово-психічного статусу дитини психологом та вчителями. З огляду на результати першого етапу, обстеження дітей проводяться за допомогою набору психологічних тестів, залежно від того, який варіант потенційних можливостей переважає. Якщо переважає інтелектуальна сфера й дитина легко навчається, має гостре мислення і допитливість, виявляючи практичну кмітливість, то використовуються методики, спрямовані насамперед на визначення базових когнітивних і мовленнєвих параметрів у обдарованих дітей, наприклад методика «Тест структури інтелекту» Амтхауера тощо.

У дітей, обдарованих у сфері академічних досягнень, найбільш розвиненими можуть бути окремі здібності до вивчення мов і літератури, математики або природознавства. Тому завданням є не тільки визначити рівень загального інтелектуального розвитку дитини, але й дати оцінку типу мислення. У пригоді може стати «Стенфордський тест досягнень». Діти з творчим і продуктивним мисленням відзначаються незалежністю, розкутістю поведінки, здатністю продукувати оригінальні Ідеї, вмінням знаходити нестандартні рішення, винахідливістю.

Таке творче спрямування обдарованості дітей передбачає оцінювання насамперед їхніх творчих здібностей. Використовуються «Фігурна форма тесту творчого мислення Торренса», «Тест віддалених асоціацій» Медника, вербальний тест творчого мислення «Незвичне використання» І.Аверіної, тест для визначення особистісних характеристик «Особистісний опитувальник» Г.Айзенка, «Характерологічний опитувальник» К.Леонгарда-Шмішека, «Кольоровий тест» М.Люшера та ін. Контактні, ініціативні, з підвищеною потребою в спілкуванні й лідерстві діти мають високі організаторські здібності. Серед однолітків і дорослих вони почуваються впевнено; однолітки завжди обирають їх на головні ролі в іграх та заняттях. Під час досліджень таких дітей використовуються особистісні методики та соціометрія, наприклад «Комплексний особистісний соціометричний тест» О.Зварикіна.

Якщо ж у дитини переважають художні здібності, вона з раннього віку виявляє схильність до малювання або музики, психологічне тестування спрямовується на оцінювання ступеня її емоційної стійкості та рівня нейротизму, оскільки така дитина дуже вразлива і потребує індивідуального психологічного підходу, а часом і психотерапевтичної корекції лікаря-фахівця. Обдарованість у руховій сфері виявляється у високому ступені психо-моторних реакцій, спритності, значній фізичній силі, розвитку рухових навичок (біг, стрибки). Діагностика обдарованості у цій сфері проводиться за допомогою методик, призначених для визначення зорово-моторної координації (наприклад «Тест творчих здібностей у дії та русі» Торренса).

Багато дітей виявляє високий ступінь обдарованості не в одній сфері, а у кількох. У цьому разі дуже важливо не тільки виявити таку поліобдарованість, але й удосконалювати, розвивати її. Психорозвивальна робота з обдарованими дітьми може проводитися за такими напрямками: розвиток інтелектуальних здібностей; формування адекватного самосприйняття; допомога дітям адаптуватися до навколишнього світу; засвоєння конструктивних форм спілкування з однолітками й дорослими; допомога батькам, учителям і дітям в організації навчальної діяльності.

На третьому етапі основну роль відіграє **зміст роботи педагогів і вихователів** з формування і поглиблення дитячих здібностей, створюючи необхідні умови для їх розвитку, психологічно готуючи їх до наполегливої праці, самовиховання. Вихованці повинні мати сприятливі морально-психологічні умови для активної діяльності, виконуючи роботу, більшу за обсягом та інтенсивністю.

Взаємодія учителя з обдарованими дітьми повинна базуватися з урахуванням таких психолого-педагогічних **принципів**:

- формування взаємин на основі творчої співпраці;
- організація навчання на основі особистісної зацікавленості учня, його індивідуальних інтересів і здібностей (сприяє формуванню пізнавальної суб'єктивної активності дитини на основі його внутрішніх уподобань);

- превалювання ідеї подолання труднощів, досягнення мети в спільній діяльності педагога та учнів, самостійній роботі учнів (сприяє вихованню сильних натур, здатних виявити наполегливість, дисциплінованість);
- вільний вибір форм, напрямів, методів діяльності (сприяє розвитку творчого мислення, вміння критично оцінювати свої можливості й прагнення самостійно вирішувати все складніші завдання);
- розвиток системного, інтуїтивного мислення, вміння "згортати" і деталізувати інформацію (дисциплінує розум учня, формує творче, нешаблонне мислення);
- гуманістичний, суб'єктивний підхід до виховання (передбачає абсолютне визнання гідності особистості, її права на вибір, власну думку, самостійний вчинок);

- створення нового педагогічного середовища (будується на основі співдружності педагогів, колег, однодумців у творчому вихованні дітей). Робота з обдарованими дітьми вимагає належного змістового наповнення занять, зорієнтованості на новизну інформації та різноманітні види пошукової аналітичної, розвиваючої, творчої діяльності. **Формами роботи** можуть бути групові та індивідуальні заняття на уроках і в позаурочний час, факультативи. Зміст навчальної інформації має доповнюватись науковими відомостями, які можуть одержати в процесі виконання додаткових завдань у той же час, що й інші учні, але за рахунок вищого темпу обробки навчальної інформації. Серед **методів роботи** з обдарованими дітьми мають переважати самостійна робота, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєних знань, умінь і навичок. Контроль за їх навчанням повинен стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, класифікацію навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у їх навчанні. Домашні завдання повинні мати творчий, диференційований характер.

Вищеперелічені аспекти, які мають бути органічно вплетеними в уроці, доповнюються системою **позакласної та позашкільної роботи**: виконання учнем позанавчальних завдань; заняття у наукових товариствах; відвідування гуртка або участь у тематичних масових заходах (вечорах любителів літератури, історії, фізики, хімії та ін.); огляди-конкурси художньої, технічної та інших видів творчості, зустрічі з ученими тощо. Індивідуальні форми позакласної роботи передбачають виконання різноманітних завдань, участь в очних і заочних олімпіадах, конкурсах на кращу науково-дослідну роботу. Учителі повинні послідовно стежити за розвитком інтересів і нахилів учнів, допомагати їм в обранні профілю позашкільних занять.

У зарубіжній школі найчастіше використовують такі форми навчання обдарованих дітей: прискорене навчання; збагачене навчання; розподіл за потоками, сетами, бендами; створення спеціальних класів і спеціальних шкіл для обдарованих дітей (відокремлене та спеціальне навчання). **Прискорене навчання.** Враховує здатність обдарованих дітей швидко засвоювати навчальний матеріал. Прискорене навчання може відбуватися завдяки більш ранньому початку навчання дитини у школі, "перестрибуванню"

через класи, переходу до старшої вікової групи, але тільки з деяких предметів, більш ранньому вивченню курсу, який пізніше вивчатиметься всім класом, тимчасовому переведенню обдарованих учнів у спеціальну групу. Але такий темп навчання нерідко породжує нові проблеми, оскільки інтелектуальна перевага дитини не завжди супроводжується психологічною зрілістю. Часто виявляються прогалини у знаннях дитини, які стають помітними на пізніших стадіях навчання.

Збагачене навчання. Використовують у роботі з класами, в яких навчаються діти з різними здібностями. Збагачена якісно програма має бути гнучкою, передбачати розвиток продуктивного мислення, індивідуальний підхід при її використанні, створювати умови, за яких учень міг би навчатися з притаманною йому швидкістю, самостійно вибирати навчальний матеріал, методи навчання.

Розподіл за потоками, сетами, бендами передбачає розподіл дітей на однорідні групи. У таких групах діти не відчують дискомфорту, спричиненого конкуренцією, темп навчання відповідає їх здібностям, є більше можливостей для надання допомоги тим, хто її потребує. Але з часом ці групи знову стають неоднорідними, виникають проблеми, зумовлені внутрішньою диференціацією. Серед негативних рис такого підходу — відбір до груп за соціальними критеріями, зниження мотивації у навчанні, послаблення змагальності в класі. У британській школі практикують розподіл учнів за здібностями: бенди (тричотири групи по 120-140 учнів, де відсутня внутрішня диференціація навчання) і сети (об'єднання учнів, котрі виявили здібності у вивченні одного предмета). Відповідно один предмет учні вивчають в одній групі, що працює з певною швидкістю, інший предмет — в іншій, яка працює з іншою швидкістю).

Створення спеціальних класів і спеціальних шкіл для обдарованих дітей. Зумовлене тим, що обдаровані діти краще почуваються з рівними собі за інтелектуальним розвитком. Проте більшість зарубіжних учених вважають це недоцільним, оскільки за такої форми навчання певною мірою відбувається соціальна дезінтеграція обдарованих особистостей: навчання ізольовано від ровесників може мати негативні наслідки для їх загального, соціального та емоційного розвитку.

Робота з обдарованими дітьми відбувається за спеціальними програмами, які акцентують увагу на певних сильних сторонах особистості (посилююча модель), або на слабких (коригуюча модель), посилюють сильні сторони, щоб компенсувати слабкі (компенсуюча модель).

Планування роботи з обдарованими дітьми може спрямовуватись на:

- 1) створення інформаційних банків даних "Обдарованість";
- 2) проведення конкурсів авторських програм та методичних розробок, спрямованих на виявлення та розвиток обдарованих дітей;
- 3) розробку системи адресної підтримки обдарованих дітей, які є переможцями всеукраїнських олімпіад, конкурсів, турнірів;
- 4) систематизацію матеріалів періодичних видань з проблеми дитячої обдарованості;

- 5) проведення проблемних і навчальних семінарів з метою систематичного підвищення майстерності вчителів, які працюють з обдарованими дітьми;
- 6) удосконалення структури учнівських товариств;
- 7) організацію відкритого захисту власних проектів із організації роботи з обдарованими дітьми;
- 8) проведення учнівських науково-практичних конференції, конкурсів;
- 9) організацію і проведення предметних олімпіад;
- 10) розробку авторських програм спецкурсів у системі факультативних занять із урахуванням індивідуальних здібностей обдарованих дітей;
- 11) формування груп для сумісного навчання обдарованих дітей на базі однієї паралелі;
- 12) підготовку до друку методичних вказівок, розроблених учителями, які працюють з обдарованими дітьми в системі факультативних занять;
- 13) організацію та проведення творчих звітів за результатами роботи факультативів, предметних гуртків, студій;
- 14) введення нових розвивальних курсів чи гуртків;
- 15) здійснення моніторингу стану здоров'я обдарованих дітей;
- 16) організацію постійно діючого семінару для класних керівників "Обдаровані діти в умовах масової школи" із залученням лікаря, психолога, спеціалістів управління освіти;
- 17) забезпечення участі обдарованих дітей у міських, районних, республіканських конкурсах різного спрямування;
- 18) удосконалення діяльності шкільного театру;
- 19) розробку системи діагностики рівня професійної компетенції вчителів, які працюють з обдарованими дітьми;
- 20) розробку системи стимулювання вчителів, які працюють з обдарованими дітьми;
- 21) забезпечення психолого-педагогічної допомоги батькам обдарованих дітей;
- 22) організація роботи з виявлення професійних нахилів обдарованих дітей - учнів 9-11-х класів;
- 23) обговорення проблем організації роботи з обдарованими дітьми та визначення подальших перспектив на педраді (засіданні науково-методичної ради, засіданнях методичних об'єднань);
- 24) розробку пам'яток, алгоритмів для обдарованих дітей, методик самостійної дослідницької діяльності;
- 25) створення в навчальних кабінетах картотеки матеріалів підвищеного рівня складності;
- 26) оформлення стенду "Організація роботи з обдарованими дітьми": психолого-педагогічні основи змісту роботи з обдарованими дітьми; що таке обдарованість; інформаційний бюлетень про новинки психолого-педагогічної літератури з даної проблеми; перспективи роботи з обдарованими дітьми;

- 27) організацію творчих звітів учителів, які працюють з обдарованими дітьми за напрямками: гуманітарним, фізико-математичним, природничонауковим, художньо-естетичним;
- 28) організацію семінару для молодих спеціалістів, які працюють з обдарованими дітьми;
- 29) ознайомлення педагогічних колективів з міською і районною програмами "Обдарована дитина".

Проблемні запитання

- ✓ Чи вважаєте ви, що обдаровані діти суттєво відрізняються поведінковими проявами, звичками? Чому?
- ✓ Обдарованість – позитивне чи негативне явище? Доведіть свою думку.
- ✓ Які різновиди обдарованості вам відомі? Доведіть або спростуйте їх взаємозв'язок.
- ✓ Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що обдарована людина - обдарована в усьому?
- ✓ Чому, на вашу думку, обдаровані діти не завжди знаходять підтримку і визнання у дитинстві (приклад А.Ейнштейна)?
- ✓ Як співвідноситься рівень інтелекту дитини з її обдарованістю?

Завдання для НДРС

1. Здійснивши пошукову роботу, підберіть 1-2 методики для діагностування обдарованості (вид обдарованості і вік дітей – за вибором).
2. Вивчивши досвід роботи однієї із зарубіжних країн, опишіть найоптимальнішу, на вашу думку, форму роботи з обдарованими дітьми.
3. Вивчивши вітчизняний передовий педагогічний досвід, підготуйте повідомлення про навчання та виховання обдарованих дітей.
4. Підготуйте повідомлення "Досвід підтримки обдарованих дітей у зарубіжних країнах".
5. Змодельуйте програму підтримки обдарованої дитини у загальноосвітньому навчально-виховному закладі (вид обдарованості і вік дитини – за вибором).

Письмова домашня робота

- ✓ Розробіть пам'ятку для батьків обдарованої дитини.
- ✓ Запропонуйте змістове наповнення та естетичне оформлення стенду "Організація роботи з обдарованими дітьми".

Тестування

1. Обдарованість – це:
 - а) індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності;
 - б) підвищена зацікавленість певною галуззю діяльності;
 - с) індивідуальна підвищена здатність людини виконувати якомога більше роботи певного спрямування.
2. Основними різновидами обдарованості є:
 - а) розума, моторна, соціальна;
 - б) інтелектуальна, академічна, творча;

- с) загальна, спеціальна, спортивна.
- 3. До методів, які мають переважати у роботі з обдарованими дітьми відносять:
 - а) самостійну роботу;
 - б) диференційовані домашні завдання;
 - с) системний контроль.
- 4. У зарубіжній педагогічній практиці використовують такі форми навчання і виховання обдарованих дітей:
 - а) прискорена;
 - б) спеціальна;
 - с) пришвидшена.
- 5. Модель роботи з обдарованими дітьми, яка спрямована на акцентування уваги на сильних сторонах особистості, називається:
 - а) компенсуюча;
 - б) посилююча;
 - с) коригуюча.

Семінарське заняття 8 (НЕ 2.6)

Соціально-виховна робота з важковиховуваними та педагогічно занедбаними дітьми

1. Суть і порівняльна характеристика соціально-педагогічних явищ "важковиховуваність" і "педагогічна занедбаність". Соціометрична позиція важковиховуваного та педагогічно занедбаного учня.
2. Соціально-виховна робота школи з подолання важковиховуваності та педагогічної занедбаності учнів.
3. Зміст антинікотинової, антиалкогольної й антинаркотичної виховної роботи.

Рекомендована література

1. Зайцева З.Г. Школа та важковиховувані підлітки. - К., 1991.
2. Мацьопа Р.Л., Платаш Л.Б. Методика виховної роботи: Навчально-методичний посібник семінарсько-практичних занять з педагогіки для неспеціальних факультетів. – Чернівці: Рута, 2005. – 164 с. – С. 125 – 136.
3. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. – К., 1996.
4. Оржеховська В. М., Пилипенко О.І., Кириленко С.В. Робота класного керівника з важковиховуваними учнями, спрямована на профілактику відхилень у поведінці// <http://myref.org.ua/index.php/>
5. Нагорнюк Г. Важкі учні: проблеми, питання, рішення// Шкільний світ. – 2001. - № 19. – С. 10 – 11.
6. Сокольська Л.П. Робота соціального педагога в закладах освіти. Конспект лекцій для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка». – Хмельницький: ХНУ, 2006. – 98 с.

Дітей, виховання яких викликає особливі труднощі, різні автори називають по-різному: «важковиховуваними», «педагогічно занедбаними», «соціально

занедбанями», «соціально незахищеними», «дезадаптованими», «з девіантною поведінкою» і т.п. Загальноприйнятого терміна, який би однаково відображав людську діяльність, що не відповідає соціальним нормам, немає. Спільне лише те, що перераховані вище діти науковцями відносяться до категорії «важких».

Важковиховуваність – це явище протистоянь дитини до здійснюваних педагогічних впливів і формувань його особистості. Це складає перепони для організації навчально-виховного процесу, педагоги відчують труднощі в роботі з цими дітьми, а інколи гостро переживають своє безсилля. Причинами важковиховуваності можуть бути:

- ✓ результати вікової кризи
- ✓ неуміння дорослих реалізувати індивідуальний підход у взаємодії з дітьми
- ✓ дефект психічного та соціального розвитку
- ✓ педагогічні помилки в оцінці проявів самостійності дитини

До важких дітей відносять дітей, які характеризуються певними відхиленнями в моральному розвитку, наявністю негативних форм поведінки, недисциплінованістю.

Залежно від віку школярів змінюються ознаки «важкості»: в 1–4 класах найчастіше капризність, упертість, лінь, неухважність, брехливість, неакуратність, забійкуватість, відсутність самостійності; в 5–8 класах — грубість, озлобленість, небажання трудитися і навчатися, прагнення зробити щось шкідливе, підвищений інтерес до сексуальних питань; у старших класах – зневажливе ставлення до батьків, дорослих, товаришів, до своїх навчальних і суспільних обов'язків, критиканство, невміння доводити розпочату справу до кінця, нестриманість, в окремих — хвороблива замкнутість.

Педагогічна занедбаність – це рівень невихованості чи несформованості соціальних якостей. Педагогічно занедбані діти — це здорові, потенційно повноцінні, але недостатньо виховані, навчені та розвинені діти. Причинами появи педагогічної занедбаності може стати:

- ✓ неправильне виховання у сім'ї
- ✓ депривація (від. лат. deprivation - покинутість)
- ✓ неготовність до здійснення діяльності
- ✓ негативне ставлення до норм і правил суспільства чи оточення

В.Баженов розрізняє три види педагогічно занедбаних дітей:

1. з незначним рівнем
2. з низькою успішністю і конфронтацією до педагогічних впливів
3. зі стійким негативізмом до моральних і правових норм

Соціальна занедбаність – це відсутність професійної спрямованості, корисних умінь, звужена сфера соціальних інтересів. Соціально занедбані діти відчужуються не тільки від школи, а й від сім'ї. Вони засвоюють перевернуті ціннісно нормативні уявлення і кримінальний досвід в асоціальних підліткових компаніях й угрупованнях.

Оперуючими поняттями «важковиховуваність», «педагогічна занедбаність», «соціальна занедбаність» і розглядаючи зв'язок між ними, одні дослідники

констатують, що у процесі деформування особистості важковиховуваність передує педагогічній занедбаності (М.Алемаскін, А.Печенюк та ін.), інші, що педагогічна занедбаність передує важковиховуваності (А.Белкін, І.Невський та ін.), треті не проводять чіткої межі між цими поняттями (Л.Зюбін та ін.). Зазначимо, що ці поняття, по суті, відображають особливості одного і того ж явища, але з різних позицій. Важковиховуваність може стати причиною і наслідком педагогічної та соціальної занедбаності.

Соціометрична позиція важковиховуваного учня в колективі характеризується, як вважають В.Оржеховська, О.Пилипенко, С.Кириленко, ізольованістю від позитивного оточення. Водночас наші дослідження стверджують: у випадку, коли важковиховуваний відрізняється психічно активним спрямуванням, його зв'язки в класі стали і мають вагомий вплив на поведінку учнів, ніж у позитивно оцінюваних осіб. Це значно зумовлено тим, що у двох третин важковиховуваних учнів позитивніше оцінюються їх принадливі особистісні риси. Відповідно, ступінь довіри до важковиховуваного учня дещо вищий, ніж до учня, який оцінюється позитивно (відповідно 43% і 32%). Важковиховуваність нерідко висвітлює факт більш раннього психологічного зростання учня. Так, близько двох третин важковиховуваних стверджують, що відчують себе дорослішими, ніж вони є насправді. Важковиховувані учні критичніше ставляться до своїх якостей, усвідомлюють свої вади, але водночас миряться з цим і не бачать шляхів їх позбутися. Маючи певні переваги у фізичному розвитку та вольовому настрої, активні важковиховувані користуються повагою однолітків. Спілкуючись поза школою зі старшими за віком, серед яких є такі, що вступають у конфлікт із законом або характеризуються як криміногенні авторитети, важковиховувані учні також стають небезпечними. Важковиховувані більш згуртовані між собою, мають більш сталі міжособистісні контакти. Прогули занять важковиховуваними відзначаються негативними наслідками.

Як доводять дослідження, на відміну від педагогічно занедбаних, важковиховувані мають яскраво визначену мотивацію прогулів занять: це потреба в розрядці, відсутність інтересу до навчання, знижений пізнавальний інтерес до змісту навчальної програми, конфліктні стосунки з педагогом, неприязнь до класного керівника, одноманітність і монотонність шкільного життя, відсутність зацікавленості у навчальному предметі, підготовка до уроків з інших предметів, підміна вчителя колегою, пропуски занять «за компанію», відсутність негативної оцінки прогулів з боку однокласників, намагання утвердити себе серед ровесників, прагнення займатись улюбленою справою замість уроків, заняття особистими справами; бажання подивитись цікавий фільм; сімейні обставини; збіг у часі з улюбленим позакласним заняттям; звичка до прогулів; поганий настрій; втома (як психологічний стан); лінощі; байдужість. Головне, що такий підліток усвідомлює свої вчинки, має відповідну до своєї дії мотивацію і сталий механізм її вирішення.

Коригування поведінки важковиховуваних учнів у колективі і через колектив відбувається як позитивно спрямоване відтворення системи гуманних стосунків

такого учня з оточуючими його людьми і водночас як процес духовного становлення всіх особистостей, що беруть участь у цьому процесі. Класичним і поки що не спростованим методом є вивчення поведінки учня у спеціально підібраних педагогічних ситуаціях, які створюють умови для оптимального, максимального вивчення його моральності, духовності.

Проблеми важковиховуваних дітей криються передусім у соціальній сфері. Недарма англійський соціаліст-утопіст Роберт Оуен (1771—1858) стверджував, що асоціаційна, злочинна поведінка індивіда залежить не від нього, а від системи, в якій він виховувався. **Негативні чинники**, що зумовлюють появу важковиховуваних дітей:

1. Неблагополуччя в сім'ї: неповна сім'я, батьки-п'яниці, наркомани, ведуть аморальний спосіб життя; безвідповідальність батьків за виховання дітей, їх психолого-педагогічна неграмотність; негативні приклади в моральній поведінці; брак доброти, сімейного затишку, любові до дітей справжнього батьківського авторитету; прояви насильства, жорстокості; матеріальні нестатки.

2. Низька педагогічна культура в благополучній сім'ї: батько й мати працюють, освічені, інтелектуально розвинені, є матеріальний достаток, що проявляється у створенні для дітей “парникових” умов, призводить до ослаблення внутрішніх сил особистості, матеріального перенасичення, всездозволеності, несформованості системи самовимог і самоконтролю.

3. Недостатній рівень соціально-виховної роботи у загальноосвітніх закладах: проявляється у перевантаженості програм навчальним матеріалом, який учень не може засвоїти. Це породжує негативізм, опір, намагання “втекти” від навчальної діяльності, почуття власної неповноцінності, меншовартості порівняно з іншими учнями; прояви негативізму з боку вчителів-вихователів до учнів з моральними вадами; недостатній рівень педагогічної культури вихователів (нетактовність, грубощі, авторитаризм та ін.); ізоляція, відсторонення від цікавих колективних справ тощо

Робота школи з подолання важковиховуваності переважно спрямовується на перевиховання. Перевиховання виконує відновну, компенсаційну, виправну, стимулюючу **функції**. У роботі з педагогічно занедбалими дітьми варто використовувати такі принципи: зв'язку перевиховання з цікавою продуктивною працею; організації дитячого колективу, який забезпечував би позитивний вплив на вихованця; опори на позитивні якості виховуваного й позитивний соціальний досвід; органічного поєднання поваги до вихованців з існуючою системою вимог; єдності і систематичності педагогічних впливів; індивідуального підходу до неї; гуманного, об'єктивного ставлення до дитини у процесі її перевиховання; стриманості, розважливості, недопустимості афективної поведінки педагога.

У виховній практиці важливі випереджаючі заходи, які дають змогу запобігти масовій появі важковиховуваних дітей, з одночасним формуванням соціальних передумов для попередження їх появи.

У процесі подолання “моральної хвороби” окремих дітей виділяють кілька етапів.

Діагностичний. Вивчають, аналізують позитивні й негативні фактори виховання, умови, що їх зумовили, визначають шляхи і засоби нейтралізації негативних тенденцій та актуалізації позитивного в поведінці дитини. Учитель мусить мати детальну характеристику педагогічно занедбаного вихованця.

Планування та визначення змісту роботи. На цьому етапі класний керівник спільно з вихователями, які спілкуються з “важким” учнем, розробляє детальний план перевиховання, визначає місце і роль у цьому процесі кожного вихователя.

Цілеспрямованої педагогічної діяльності. Передбачає реалізацію планів щодо перевиховання конкретної особистості. Це відбувається із залученням всіх, хто може позитивно впливати на неї (батьків, родичів, однокласників, учителів-вихователів та ін.). Координує роботу класний керівник, аналізуючи соціально-психологічні зміни у поведінці вихованця, розробляє подальші виховні заходи.

У педагогічній практиці трапляються складні випадки своєрідного “морального захворювання” дітей. Тому для правильної організації роботи з ними проводять педагогічні консилиуми за участю шкільного психолога, вчителів, батьків дитини, під час яких усебічно аналізують причини, що спричинили труднощі у житті дітей, особливості їх поведінки і накреслюють шляхи та методи перевиховання. Результативність перевиховання залежить від вразливості, пластичності та сили біологічних задатків, від тривалості негативного досвіду особистості, її готовності до виправлення. Процес перевиховання не однаково впливає на дітей. Найефективніше виявляється він щодо психологічно податливих дітей. Перевиховання може бути малоефективним, якщо діти протидіятимуть йому або не сприйматимуть його позитивно. Наслідки виховного процесу залежать від уміння педагога використати наявну позитивну базу особистості, привчити її до активної співпраці над собою. Важливо залучати дитину до корисної діяльності, забезпечити високий темп, емоційну насиченість життя відповідно до індивідуальних і вікових особливостей. Водночас необхідно налагоджувати доброзичливі стосунки дітей з батьками, вчителями, ровесниками.

Зміст антинікотинової, антиалкогольної та антинаркотичної виховної роботи, як вважають Р.Мацьопа і Л.Платаш, повинен бути спрямований на виявлення умов і знешкодження чинників поширення шкідливих речовин, попередження небажаного явища, уміння педагогів реалізувати оптимальним способом доцільні заходи різнорівневої профілактичної роботи. Він полягає у роз'ясненні дітям несумісності пияцтва, тютюнопаління і наркоманії з принципами моралі і правилами здорового життя людини, у розкритті правових аспектів боротьби з пияцтвом, тютюнопалінням і наркоманією, доведенні негативного впливу зловживання алкоголем, наркотиками і тютюнопаління на соціалізацію особистості та професійну діяльність людини.

Основними завданнями антинікотинової, антиалкогольної та антинаркотичної виховної роботи є:

- 1) виховання неприйнятної ставлення до алкоголю, нікотину та наркотиків, а також озброєння вихованців знаннями про шкідливий вплив цих речовин на людський організм, формування певних психологічних механізмів, які б стримували дітей до вживання цих речовин за сприятливих зовнішніх умов, вироблення навичок і звичок ведення ними здорового способу життя;
- 2) залучення вихованців до виявлення фактів і профілактики вживання алкоголю, наркотиків чи тютюнопаління у межах навчання і виховання неповнолітніх;
- 3) проведення індивідуальної виховної роботи з метою подолання негативних звичок.

Проблемні запитання

- ✓ Чи відрізняється важковиховувана дитина від педагогічно занедбанної? Доведіть свою думку.
- ✓ Які фактори впливають на розвиток соціальної занедбаності?
- ✓ За якими ознаками, поведінковими проявами, на вашу думку, можна визначити важковиховуваність чи педагогічну занедбаність?
- ✓ Чи існує залежність між явищами «зловживання алкоголем» і «важковиховуваністю»? Доведіть.
- ✓ Які заходи ви б запропонували для профілактики тютюнопаління серед школярів підліткового віку?
- ✓ Пригадайте і з власного шкільного досвіду наведіть приклади неприйнятності педагога учнями. Через які особистісні риси педагога це явище найчастіше виникає, на вашу думку?

Завдання для НДРС

1. Складіть список психолого-педагогічної та юридичної літератури з питань профілактики та подолання педагогічної занедбаності школярів.
2. Напишіть есе на тему "Сучасні причини важковиховуваності дітей"
3. Напишіть реферат «Подолання важковиховуваності: досвід, шляхи та способи».

Письмова домашня робота

Змодельуйте або пригадайте з власного досвіду три можливі проблемні ситуації з важковиховуваними учнями шкільного класу та запропонуйте способи її розв'язання.

Тестування

1. Явище протистоянь дитини до здійснюваних педагогічних впливів і формування його особистості – це:
 - а) педагогічна занедбаність;
 - б) важковиховуваність;
 - с) соціальна занедбаність.
2. Здорові, потенційно повноцінні, але недостатньо виховані, навчені та розвинені діти – це:
 - а) педагогічно занедбані;
 - б) важковиховувані;

- с) соціально занедбані.
- 3. Негативним чинником, що зумовлює появу важковиховуваності у дитячому середовищі є:
 - а) низький рівень освіченості;
 - б) низький рівень педагогічної культури у благополучній сім'ї;
 - с) низький рівень матеріального достатку.
- 4. Робота школи з подолання важковиховуваності переважно спрямована на:
 - а) самовиховання;
 - б) перевиховання;
 - с) профілактику.
- 5. Депривація у перекладі з латинської означає:
 - а) занедбаність;
 - б) покинутість;
 - с) конфронтація.

Семінарське заняття 9 (НЕ 2.7)

Виховна робота з дітьми з особливими потребами

1. Класифікація дітей і молоді з особливими потребами й обмеженими функціональними можливостями.
2. Особливості та типи навчально-виховних закладів для дітей з особливими потребами й обмеженими функціональними можливостями.
3. Зміст і основні форми соціально-виховної роботи.

Рекомендована література

1. Коваль Л.Г., Зверєва І.Д., Хлебик С.А. Соціальна педагогіка/ соціальна робота: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 392 с. – С. 151 – 164.
2. Пенішкевич Д.І., Тимчук Л.І. Соціальна педагогіка: Модульна технологія вивчення навчального курсу: Навчальний посібник. – Чернівці, 2007. – 336 с. – С. 176 – 188.
3. Зайцев Д.В. Проблемы обучения детей с ограниченными возможностями здоровья / Д.В.Зайцев // Педагогіка. – 2003. - № 1. – С. 21 – 31.

Покликання педагога полягає у створенні умов для розвитку кожної дитини з урахуванням її можливостей. До сьогодні в Україні немає єдиного терміна стосовно осіб з вадами у розвитку.

У науковій літературі вживаються такі поняття як "аномальні діти", "неповноцінні", "діти-інваліди", "діти з обмеженнями", "діти з особливими потребами" тощо. У законодавчих документах домінує термін "**інвалід**", яким позначають особу, яка має порушення здоров'я зі стійкими розладами функцій організму, зумовленими захворюваннями, наслідками травми чи дефектами, що призводять до обмеженої життєдіяльності і викликають необхідність її соціального захисту. Відповідно до рекомендацій ООН і ЮНІСЕФ у практиці не повинно бути використання термінів з негативним семантичним навантаженням, що створює додаткову психотравмуючу ситуацію для дитини

та її батьків. Зважаючи на це, виокремлюється категорія "**дітей з особливими потребами**".

У сучасному світі значно зросла кількість дітей з порушеннями нормального розвитку: якщо у середині ХХ ст. 60—70% новонароджених були практично здоровими, то сьогодні до 40—50% дітей мають певну схильність до змін у розвитку. Кількість дітей зі складними розладами розвитку за цей час майже не змінилася (4—5%), однак значно більше дітей з "межовим", їх розвиток може бути наближений до нормального лише за умови правильного виховання і спеціального навчання. В Україні у 2008 році налічувалось 135773 дитини з особливими потребами, що складало 1,9 відсотка від загальної кількості дітей в Україні. "Це нормально, що в нас виросла кількість інвалідів. Адже їх нарешті почали рахувати, а не ховати вдома, як раніше. Тепер ми маємо в Україні 1,9% дітей-інвалідів, а за деякими прогнозами цей відсоток зросте до 2,5%", - про це 2 лютого 2008 року під час круглого столу "Соціальне партнерство заради дітей", що відбувався у Трускавці, повідомив Міністр охорони здоров'я України В.Князевич.

У педагогіці дітей з вадами фізичного і розумового розвитку класифікують залежно від основного дефекту.

До дітей із проблемами розвитку відносять **основних шість груп** (Б.Пузанов і В.Лапшина):

- 1) з порушеннями слуху (глухі, слабчуючі, які пізно оглухли); з порушеннями зору (сліпі, слабозрячі);
- 2) розумово відсталі діти та діти із затримкою психічного розвитку (дебільність, імбецильність, ідіотія);
- 3) з важкими порушеннями мови – усної (дистонія, брадилалія, тахилалія, заїкання, дислалія, ринолалія, дизартрія, алалія, афазія) і писемної (дислексія, дисграфія);
- 4) з порушенням опорно-рухового апарату (дитячий церебральний параліч);
- 5) з важкими комплексними порушеннями психофізичного розвитку (розумово відсталі глухі, сліпоглухонімі);
- 6) з викривленим розвитком (психопатія як стійкий дисгармонійний склад психіки і патологія потягів)

Діти з порушеннями розвитку мають спільні та специфічні труднощі, пов'язані з характером і вираженістю первинних порушень, особливостями вторинних. Первинні порушення зумовлені безпосередньо хворобою, вторинні виникають унаслідок первинних порушень, піддаються впливу ранньої корекційної допомоги. **Специфічні труднощі**, з якими стикаються хворі діти, зумовлені характером і мірою вираженості відхилень, умовами соціально-педагогічного оточення на ранніх етапах розвитку. **Спільними проблемами цих дітей** є соціальна дезадаптованість: низький рівень психічних процесів (уваги, сприймання, мислення, пам'яті); несформованість мотиваційної й емоційно-вольової сфер; знижена довільність психічних процесів, діяльності та поведінки; труднощі оволодіння мовою; відхилення у сприйманні, осмисленні та використанні інформації з навколишнього середовища.

Рішення про визнання дитини (підлітка) інвалідом в Україні приймають республіканська, обласні, міські, спеціальні дитячі лікарні та відділення (ортопедо-хірургічне, відновного лікування, неврологічне, психіатричне, туберкульозне, пульмонологічне, отоларингологічне, офтальмологічне, урологічне, нефрологічне та ін.). Своє рішення спеціалісти фіксують у карті стаціонарного хворого, консультативному висновку або витягу з історії хвороби. Консультативний висновок (витяг) видається на руки батькам (опікуну) дитини (підлітка) - інваліда для лікарсько-контрольної комісії (ЛКК) лікувально-профілактичних закладів за місцем проживання дитини. Медичний висновок оформлюється ЛКК дитячих лікувально-профілактичних закладів. Категорія дитячої інвалідності зумовлює специфіку медичного патронажу: загальномедична допомога, догляд медичної сестри вдома, лікування у лікарні. Програми медичного страхування у багатьох країнах світу передбачають оплату ліків і різні медичні послуги. Програми соціально-медичної реабілітації забезпечують вибір і використання різнобічних допоміжних засобів:

- протезів (пристроїв, які повністю чи частково замінюють відсутні частини тіла і відновлюють, наскільки це можливо, порушену функцію);
- ортопедичних засобів (терапевтичних пристроїв, які не тільки пасивно підтримують певні суглоби, але також полегшують, поліпшують і контролюють функціональну роботу порушених органів);
- технічних засобів (пристроїв, які компенсують функції, що з різних причин більше не діють або діють ненормально внаслідок фізичних чи сенсорних порушень: спеціальних виделок, ложок, тарілок, чашок, туалетів, сходинок, пандусів та ін.; спеціальних апаратів для дітей з частковою втратою зору і слуху).

З метою соціальної допомоги, здобуття неповної середньої освіти, розвитку нахилів і здібностей дітей з вадами розвитку створюються різні **типи навчально-виховних закладів**: спеціальні школи (для глухих, сліпих), допоміжні школи (для розумово відсталих дітей і дітей із затримкою психічного розвитку), інтернати (діти, які не можуть самостійно пересуватись, і потребують індивідуального догляду), заклади комбінованого типу (програми взаємодії ЗОШ). Нині в Україні ведеться цілеспрямований пошук способів інклюзії (включення) дітей з особливими потребами в загальнорозвивальні заклади та школи. Створюються передумови для інтеграції дітей з особливими потребами в активне життя суспільства, що передбачає:

- рівний доступ до суспільства для всіх людей, у тому числі й з обмеженими можливостями, на основі однакових громадянських прав, свобод, привілеїв;
- забезпечення рівних можливостей для відповідального вибору в житті;
- створення для дітей з особливими потребами можливостей реабілітації у природному соціальному оточенні;
- ефективну взаємодію освітніх закладів з батьками, залучення їх до навчального процесу;
- партнерство педагогів, батьків, дефектологів, психологів, фізичних реабілітологів, соціальних працівників у оцінюванні потреб і перспектив

розвитку дитини, визначенні індивідуальної програми її виховання і навчання.

Актуальність і значущість цієї роботи дуже важлива, оскільки соціально-педагогічна підтримка та реабілітація дітей з особливими потребами розвитку, створення умов для їхньої успішної соціальної і психофізіологічної адаптації, розвиток їхньої життєвої компетентності є принциповою ознакою демократичної освіти і суспільного життя. Але навчально-виховному процесу з дітьми з особливими потребами характерні певні **особливості**:

- ✓ у класі повинно бути не більше трьох дітей з особливими потребами при загальній кількості 20-25 осіб;
- ✓ вчителю мають виділити помічника, який би міг у будь-який момент допомогти дітям-інвалідам;
- ✓ замість уроків фізкультури чи математики вони можуть відвідувати логопедичні заняття, басейн, ходити на лікувальну гімнастику;
- ✓ у школу періодично мають приходити спеціалісти, можливо, з реабілітаційних центрів, які би спостерігали за станом здоров'я дітей з особливими потребами;
- ✓ школа має бути відповідно обладнана — пандуси, окремі кабінки в туалеті з пристосуваннями, які допомагають дитині самостійно встати з візочка, ліфти тощо.

Інклюзивне (інтегроване) виховання (спільне виховання з дітьми з нормальним розвитком) можливе в таких **формах**: **комбінована інтеграція** (виховання у масових групах одного-двох дітей з наближеним до вікової норми рівнем психофізичного і мовного розвитку, здатних до самообслуговування та психологічно готових до спільного зі здоровими ровесниками навчання); **часткова інтеграція** (діти, які не можуть разом зі здоровими ровесниками оволодіти передбаченим програмою навчальним і виховним матеріалом, перебувають у їхній групі лише частину дня); **тимчасова інтеграція** (дітей із проблемами розвитку об'єднують зі здоровими дітьми один-два рази на місяць для загальних форм виховної роботи).

Важлива готовність педагогів навчально-виховних закладів до залучення дітей із проблемами розвитку в колектив однолітків, а також позитивне ставлення до них інших дітей. Педагоги і батьки неповноспроможних дітей повинні усвідомлювати необхідність співробітництва сім'ї й дитячого садка, працювати на засадах рівноцінного партнерства, здійснювати ефективне розвивально-корекційне навчання і виховання дитини з метою подолання несприятливих тенденцій її розвитку. Включення дітей у звичайні групи сприяє їхній соціалізації, оволодінню необхідними вміннями для життя в суспільстві. Здорові діти також здобувають новий досвід: вчать розуміти і сприймати інших людей, співчувати дітям, які мають проблеми, допомагати їм долати труднощі. Основним завданням роботи вихователя (класного керівника) для успішної адаптації дітей з особливими потребами є створення атмосфери доброзичливості, відкритості, взаєморозуміння у дитячому колективі. Це вимагає від педагога таких **видів діяльності**:

- вивчення особистості кожного учня з особливими потребами, акцентуація на позитивних рисах поведінки та характеру;
- організацію та виховання первинного дитячого колективу, виявлення динаміки його розвитку;
- розвиток талантів, розумових і фізичних здібностей дітей з особливими потребами, формування у них пізнавальної культури, організація змістового дозвілля;
- духовно-моральне виховання дітей з особливими потребами й орієнтування на загальнолюдські цінності;
- організацію виховних заходів щодо зміцнення здоров'я дітей з особливими потребами;
- підготовку до господарсько-трудової діяльності;
- координацію діяльності учителів, які працюють з дітьми;
- співробітництво з позашкільними навчально-виховними закладами та залучення дітей з особливими потребами до роботи в них;
- здійснення соціально-виховної роботи з батьками для формування у дітей старанності, дисциплінованості з урахуванням індивідуальних можливостей.

Соціально-виховна робота з дітьми з особливими потребами спрямована на попередження їх дезадаптації у дитячому класному колективі. Для цього важливо дотримуватись таких **принципів**: індивідуалізація темпів опанування матеріалу; індивідуальний і диференційований підхід на основі комплексної діагностики розвитку дитини з особливими потребами; корекційна спрямованість навчально-виховних занять і позакласної роботи (єдність корекційних, навчальних і виховних завдань); діяльнісний підхід; послідовність і систематичність формування та закріплення знань, умінь та навичок; виховання пізнавального інтересу, активності і самостійності з опорою на особистісний досвід; максимальне виявлення та використання резервів психічного розвитку; різноманітність і варіативність завдань; індивідуальна робота з дітьми та батьками дітей з особливими потребами.

Отже, у роботі з дітьми з особливими потребами педагог сприяє оптимізації процесу соціалізації самих дітей, їх соціокультурній адаптації і реабілітації.

Проблемні запитання

- ✓ Як ви ставитесь до дітей з особливими потребами?
- ✓ Чи підтримуєте ви ідею інтегрованого виховання як спільної взаємодії звичайних дітей з дітьми-інвалідами? Поясніть свою позицію.
- ✓ Чи достатньо реалізується державна політика України з соціальної підтримки людей з особливими потребами у повсякденному житті? Доведіть прикладно.
- ✓ Чи допустимий у сучасному суспільстві досвід минулого, коли дітей з певними вадами розвитку знищували одразу після того, як це виявляли? Що ви думаєте про такий історичний факт?
- ✓ Що таке «інклюзія» і які передумови повинні бути забезпечені для впровадження інклюзивної освіти?

Завдання для НДРС

1. Напишіть есе "Інвалід чи людина з особливими потребами?"
2. Запропонуйте програму роботи класного керівника з дітьми шкільного класу та батьками дитини-інваліда за умови, що дитина відвідує загальноосвітню школу.
3. Підготуйте повідомлення на одну із тем: "Явище інфантициду у світовій історії", "В.Кашенко про навчання і виховання "виняткових дітей"".

Письмова домашня робота

Складіть покажчик спеціальних навчально-виховних закладів для дітей-інвалідів, які діють у м.Чернівці (у вашому регіоні).

Тестування

1. Індивідуалізація темпів опанування матеріалу, корекційна спрямованість навчально-виховних занять, діяльнісний підхід – це:
 - а) принципи;
 - б) різновиди;
 - с) завдання.
2. Інклюзія – це:
 - а) залучення;
 - б) розлучення;
 - с) включення.
3. Особа, яка має порушення здоров'я зі стійкими розладами функцій організму, що призводять до обмеженої життєдіяльності і викликають необхідність її соціального захисту, – це:
 - а) психопат;
 - б) інвалід;
 - с) школяр.
4. Інтегроване виховання можливе в таких формах:
 - а) комбінованій;
 - б) частковій;
 - с) тимчасовій.
5. Виховання дітей, які не можуть разом зі здоровими ровесниками оволодіти передбаченим програмою навчальним і виховним матеріалом, перебувають у їхній групі лише частину дня, називається:
 - а) комбінована інтеграція;
 - б) часткова інтеграція;
 - с) тимчасова інтеграція.

Семінарське заняття 10 (НЕ 2.9)

Роль самовиховання у соціальному становленні особистості

1. Суть самовиховання. Феномен "самовиховання" в українській народній педагогіці.

2. Етапи роботи з організації процесу самовиховання. Прийоми та методи самовиховання.
3. Вікові особливості самовиховання.

Рекомендована література

1. Березовська Л.І. Самовиховання та саморегуляція особистості. Навчальний посібник. – К., 2011. – 168 с.
2. Главацька О.Л. Основи самовиховання особистості. Навчально-методичний посібник. – Тернопіль, 2008. – С. 26 – 50.
3. Карпенчук С.Г. Самовиховання особистості: Науково-методичний посібник.. - К.: ІЗМН, 1998. – 216 с.
4. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. – К., 1997. – 231 с.
5. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори: У 5-ти т. – К., 1980. – Т.2. – С. 149 – 416.
6. Тайчанинов М.Г. Воспитание и самовоспитание школьников. – М., 1982.
7. Томас І. Як удосконалювати самого себе. – К., 1988.
8. Фіцула М.М. Організація самовиховання учнів класу. – Тернопіль, 1993.

"Самовиховання потребує дуже важливого, могутнього стимулу — почуття власної гідності, поваги до себе, бажання стати сьогодні кращим, ніж був учора. Самовиховання можливе тільки за умови, коли душа людини дуже чутлива до найтонших, суто людських засобів впливу — доброго слова, поради, ласкавого чи докірливого погляду. Не може бути й мови про самовиховання, якщо людина звикла до грубості й реагує тільки на «сильне» слово, окрик, примус. За самою своєю суттю самовиховання передбачає віру людини в людину, звертання до честі й гідності людини. Педагогічне керівництво самовихованням — це насамперед відносини між педагогом і вихованцем, пройняті глибокою взаємною вірою в добрі наміри" (В. Сухомлинський).

Самовиховання — свідомо діяльність людини, спрямована на вироблення у себе позитивних рис і подолання негативних. Важливим аспектом самовиховання є логічне мислення, вміння аналізувати кожен свій вчинок, що сприяє виробленню вимогливості до себе як постійної риси характеру, без якої неможливо досягти успіху. Тому педагоги в індивідуальних бесідах і на зборах детально аналізують порушення правил поведінки, їх причини, привчають учнів до самоаналізу. Доречно залучати школярів до видів діяльності, які передбачають зібраність, організованість, відповідальність. Долаючи труднощі, вони загартовують волю, доводять розпочату справу до кінця, переконуючись, що навіть невеликі успіхи роблять їх сильнішими.

Підвищує ефективність процесу самовиховання ідеал, до якого прагне учень. Спостереження переконують, що до самовиховання байдужі переважно ті, хто не має життєвої мети, ідеалу. Тому важливо знати ідеали учнів, допомогти сформувати ідеали тим, хто їх не має. Успішність процесу самовиховання значною мірою залежить від рівня розвитку колективу взагалі. У згуртованому колективі, де панує здорова громадська думка, атмосфера доброзичливості,

розвинена взаємовимогливість, самовиховання відбувається, як правило, успішно.

Багатовікова практика народного виховання доводить, що "найраціональнішим є такий стиль взаємин з дітьми, який не придушує, а збуджує їхні сили, розвиває самостійність та ініціативу, спонукає до позитивних дій і вчинків, підтримує почуття власної гідності й утверджує особисту відповідальність за свою поведінку" [1, с. 35]. За словами М.Стельмаховича, процес самовиховання є результатом тільки правильного родинного виховання, бо воно "залежить від сімейного мікроклімату, змісту життя дитини, її інтересів і стосунків. До самовиховання дитину залучають змалку, дбаючи про формування потреби в ньому через розвиток самосвідомості, гартування волі, прищеплення позитивних ідеалів, прагнення до самостійності, соціально цінних видів діяльності, ініціативності, виконання громадських обов'язків" [4].

Процес самовиховання триває поетапно:

- 1) з'ясування педагогами ставлення учнів до процесу самовиховання за допомогою анкетування. На цьому етапі в учнів формують спонукальні мотиви, свідоме ставлення до самовиховання. Насамперед домагаються усвідомлення вихованцем, що його доля залежить не лише від виховної роботи школи, а й від самостійної роботи над собою;
- 2) поява в учня прагнення до самовдосконалення. Педагог на цьому етапі повинен допомогти сформуванню ідеалу, до якого треба прагнути, виробити в учня стійке бажання наслідувати його. З'ясувавши відмітність між собою і своїм ідеалом, вихованець бачить, які риси він має виробити для його досягнення, яких недоліків необхідно позбутися. Оскільки він сам постійно змінюється на краще, ідеал також потребує вдосконалення, збагачення. На цьому етапі варто обговорити з учнями окремі фрагменти індивідуальних програм самоосвіти та самовиховання видатних осіб;
- 3) початок систематичної роботи учня над собою у процесі реалізації програми самовиховання. Цей процес здійснюється в різноманітних видах діяльності: навчанні, праці, самообслуговуванні, виконанні громадських доручень, участі в роботі гуртків тощо. Педагог допомагає учневі контролювати результати втілених рішень. Згодом зовнішній контроль педагога чи колективу послаблюється, зростають самостійність та ініціатива вихованця.

У процесі організації самовиховання вихованців треба навчати спеціальним **прийомам роботи над собою.**

Самопереконання. Його суть полягає в пропонуванні учневі знайти у певній ситуації аргументи і за їх допомогою переконати в правильності чи неправильності свого вчинку або переключити в конфліктній ситуації думки на інші теми і справи, які б відвернули його від конфлікту, заспокоїли.

Самонавіювання. Його пропонують використовувати за необхідності подолати в собі страх перед труднощами, невпевненість у власних силах, нерішучість. Самонавіювання передбачає повторення учнем подумки або вголос певних суджень. Наприклад, щоб подолати запальність, можна

запропонувати таке судження: «Ненавиджу в собі запальність. Я повинен і можу її позбутися».

Самопідбадьорювання. Цей прийом ефективний, якщо учень губиться в складних ситуаціях, зневірюється у власних силах та можливостях.

Самозаохочення. Застосовують його, якщо учень, долаючи певні труднощі, виконав складне завдання. Ефективний він за необхідності подолати негативні риси особистості.

Самопримус. Допомогає у боротьбі з внутрішньою неорганізованістю, небажанням вчитися, працювати, з лінощами.

Самоаналіз. Йому належить вирішальна роль у само вихованні, оскільки він передбачає вміння аналізувати свої вчинки, давати їм певну оцінку.

Практичні прийоми. До них належать прийом «крок уперед» — щоденне планування діяльності на наступний день; прийом «оцінювання прожитого дня» — аналіз учнем своїх дій, вчинків, недоліків.

«Правила моєї поведінки». Полягає у дотриманні складених для учня правил поведінки. Привчає до виконання своїх обов'язків.

Самозобов'язання. Передбачає планування учнем роботи над собою на місяць, семестр або рік залежно від того, які риси особистості і в який термін він прагне сформувати чи подолати

«Упізнай себе». Має характер гри, за якої учитель дає неповну характеристику учневі, не називаючи його прізвища. Той впізнає себе, а товариші доповнюють цю характеристику.

«Самохарактеристика» і «взаємохарактеристика». Суть цих прийомів полягає в обговоренні в колективі підготовлених у такий спосіб характеристик, що привчає учнів до самоаналізу, дає педагогові багатий матеріал для роботи з ними.

Беручи до уваги визначення, що сума прийомів складає метод, можемо визначити загальні **методи самовиховання**, до яких В.Галузинський, Н.Масленнікова, Г.Ситін, Л.Рувінський відносять самопізнання, самоперевірку; самовладання та самоуправління поведінкою; самосхвалення, самоосуд, самонавіювання, самонаказ, самопримушування, самовладання, самонагляд, самооблік, самоконтроль.

На кожному віковому етапі характерний свій можливий рівень самовиховання. У дошкільному віці діти зважають на свої вміння, можливості, досвід попередніх успіхів і невдач, дорослі допомагають дитині побачити себе збоку, озброюють його оціночними еталонами і знаннями про навколишній світ і про себе (О.Кононко); оцінюють дії та вчинки за їх наслідками, а наміри та мотиви вони до уваги не беруть (Ж.Піаже); моральні судження переходять на стадію індивідуалізму, тобто діти приписують героям позитивне, а негативне ігнорують (Л.Колберг). Лише доброзичливі взаємостосунки з дорослими підвищують чутливість дітей до вимог поставлених перед ними, полегшують сприймання настанови, що дозволяє дитині передбачити оцінку своєї поведінки. Завдяки оцінним відносинам, в які дошкільник вступає з дорослими й однолітками, у нього формуються елементи самосвідомості, з'являється

самооцінка. Дитина прагне до самоствердження, спочатку в очах дорослих, потім – ровесників, і нарешті – у власних очах. Це стає рушійною силою загартування її волі та самовиховання. Для дитини цього віку найважливіше бути високої думки про себе (К.Чуковський).

Основною особливістю **молодшого шкільного віку** є зміна соціальної позиції, що спричиняє перебудову відносин з дорослими, нові переживання щодо нового дитячого колективу. Розвивається усвідомлення своїх почуттів і розуміння їх вияву іншими людьми. У цьому віці закладаються основи моральної та емоційної спрямованості, стилю поведінки і діяльності людини. Молодший школяр прагне побачити у кожному вчинку те, що піддається виправданню; з'являється наполегливість, самокритичність, більше самостійності і відповідальності, розвивається почуття власної гідності. На мотивацію досягнення успіху впливають самооцінка і рівень домагань, причому характерне прагнення отримати вищу оцінку своїх особистісних якостей. Незважаючи на це, молодшому шкільному віку характерна недостатність усвідомлення власних особистісних якостей і несформованість певного ставлення до них, дитина ще не прагне до самовиховання.

Дитині **підліткового віку** характерні зміни у структурі особистості, які зумовлюють особливу чутливість до засвоєння норм, цінностей і способів поведінки дорослих. Зростає прагнення бути самостійним, але водночас підлітки потребують доброзичливої і тактовної підтримки дорослих у реалізації їхніх прагнень. Ці прояви самовиховання відрізняються у молодших і старших підлітків. Так, молодшим підліткам властиво висувати на перший план самовиховання мотиви та інтереси, які часто імпульсивні та ситуативні; вони ще не достатньо прагнуть до самоаналізу, на відміну від старших підлітків. Поведінка старших підлітків характеризується перевагою життєвих поглядів, свідомим ставленням до своїх вчинків, усвідомленням себе як особистості (тобто рефлексією).

Підкреслимо, що у підлітковому віці можливе самовиховання з негативною спрямованістю через неволодіння етичними знаннями. А також через несполученість високих моральних і вольових якостей з позитивним ставленням до них. Тоді брутальність, егоїзм, непорядні вчинки близьких людей можуть стати для підлітка цінними якостями, і самовиховання починає взагалі протиставлятися вихованню.

Отже, процес самовиховання у підлітковому віці характеризується нестійкістю і поверхневістю. Порівняння себе з ідеалом та з іншими допомагає визначити, які особистісні риси влаштовують людину, з якими вона буде боротися, яких прагнутиме набути. Доцільною роботою на цьому віковому етапі буде ознайомлення дітей з азами психології (типами темпераменту, характеру, здібностями) та складання власної програми самовиховання.

Для **юнацького віку** характерна потреба життєвого самовизначення, яке взаємопов'язане з усвідомленням особистого змісту самовиховання. За твердженням Л.Березовської, переважна більшість юнаків самовиховується, причому майже половина з них на рівні самовдосконалення.

Основні умови ефективного самовдосконалення та самовиховання з гуманістичної позиції такі (Ю.Орлов) [1, с. 103]:

- самовдосконалення залежить від наявності базового почуття задоволення тим, що ми маємо, і тим, що ми робимо тут і тепер;
- рушійною силою самовдосконалення є не страх, страждання, а сам процес дії, задоволення задля самого задоволення;
- порівняння з іншою людиною необхідне не для гордощів чи заздрощів, а для пізнання того, що у вас є, і як треба вдосконалюватись;
- навчитися приймати людей і себе цілком – і хорошими, і поганими, а не як сукупність рис відповідно до деяких стандартів;
- самовдосконалення відбувається постійно і залежить від орієнтації людини на самовдосконалення чи на втечу від життєвих труднощів;
- самовдосконалення можливе не через призму насильства, а завдяки приємним і бажаним зусиллям;
- самовдосконалення полягає у здобутті досвіду керування своїми переживаннями і почуттями, розуміння причин радощів і страждань.

Отже, на будь-якому віковому етапі найважливішою умовою самовиховання є бажання самопізнання самого себе, своїх особливостей.

Проблемні запитання

- ✓ Прокоментуйте вислів В.Сухомлинського: «Самовиховання можливе тільки за умови, коли душа людини дуже чутлива до найтонших, суто людських засобів впливу — доброго слова, поради, ласкавого чи докірливого погляду». Як сформулювати у людини (дитини) цю чутливість?
- ✓ Що особливого передбачає процес самовиховання особистості? Чим відрізняється самовиховання кожної особистості?
- ✓ Чи залучає вас хтось до самовиховання? У який спосіб? Як ви ставитесь до цього?
- ✓ Які з прийомів самовиховання ви вважаєте найефективнішими? Чому?
- ✓ Які особливості треба враховувати, сприяючи самовихованню дитини підліткового віку?

Завдання для НДРС

1. Складіть програму власного самовиховання.
2. Підберіть 5 зразків української народної творчості, які сприяють самовихованню особистості.
3. Змодельуйте «Кодекс моральності і честі сучасної людини» для оформлення стінгазети у школі.
4. Розробіть програму самовиховання для дитини молодшого підліткового віку.

Письмова домашня робота

Випишіть правила поведінки людини у громадському транспорті, театрі, лікарні. Оформіть у вигляді брошури.

Тестування

1. У самовихованні важливе:

- a) логічне мислення;
 - b) уміння аналізувати;
 - c) уміння висловлювати свої бажання.
2. Самовиховання – це:
- a) свідомий вплив інших людей на особистість;
 - b) свідома діяльність людини;
 - c) підтримання почуття власної гідності.
3. З'ясування педагогом ставлення вихованця до процесу самовиховання – це:
- a) принцип самовиховання;
 - b) етап самовиховання;
 - c) метод і прийом самовиховання.
4. Практичний прийом самовиховання «крок уперед» передбачає:
- a) щоденне планування;
 - b) щоденний аналіз своїх дій і вчинків;
 - c) щоденне повторення подумки чи вголос певних суджень.
5. Завдяки оціночним взаємовідносинам формуються елементи самосвідомості і самовиховання дитини:
- a) дошкільного віку;
 - b) молодшого шкільного віку;
 - c) підліткового віку.

Семінарське заняття 11 (НЕ 2.11)

Основні педагогічні проблеми перевиховання

1. Суть перевиховання, його основні принципи та прийоми.
2. Етапність процесу перевиховання й основні педагогічні проблеми на кожному етапі.
3. Методи та прийоми перевиховання підлітків у педагогічній спадщині А.С.Макаренка.

Рекомендована література

1. Левківський М.В. Педагогічна система А.С.Макаренка: міфи і реальність// <http://studentam.net.ua/content/view/3402/97/>
2. Макаренко А.С. Педагогічна поема. — К.: Рад. школа, 1973.
3. Макаренко А.С. Пед. соч. В 8 т. -Т. 4. -М.: Педагогика, 1984. -С. 260.
4. Фіцула М.М. Педагогічні проблеми перевиховання учнів. - Тернопіль, 1993.
5. Хілліг Г. Подряпини на образі „видатного педагога”// Радянська школа, 1991. - № 3. – С.86 – 96.
6. Щербань М.М. Прикладна педагогіка: Навч.-метод. посібник. – К.: Вища школа, 2002. – 215 с. – С. 74 – 77.
7. Ярмаченко Н.Д. Педагогическая деятельность и творческое наследие А.С.Макаренка. – К., 1989. – 189с.

Процес виховання передбачає подолання негативних рис, тобто перевиховання та виправлення. Ці процеси можуть збігатися або незбігатися в

часі. Перевиховання учня починають із часу реалізації програми перевиховання. Водночас може початися і процес виправлення. Якщо ж вихованець протидіє процесу перевиховання, не піддається виховному впливу, не змінюється на краще, то не відбувається процес виправлення.

Перевиховання — виховний процес, спрямований на подолання негативних рис особистості, що сформувалися під впливом несприятливих умов виховання і ґрунтується на загальних принципах виховання, але виконує відновну, компенсуючу, виправну, стимулюючу функції. **Відновна функція** має на увазі створення умов, у яких учень зміг би знову проявити себе з позитивного боку. **Компенсуюча функція** передбачає створення таких умов, за яких вихованець зміг би перекрити свої недоліки досягненням успіхів в інших видах діяльності. **Виправна функція** допомагає вихованцю звільнитися від негативних якостей. **Стимулююча функція** допомагає активізувати дії виховання у тій галузі, де проявляються його позитивні якості, засудити негативні вчинки.

Виправлення — складний психічний процес перебудови особистості, що відбувається під впливом перевиховання та самостійної роботи особистості над усуненням відхилень у своїй свідомості та поведінці. Процес перевиховання спрямований на виправлення таких категорій неповнолітніх: важковиховуваних, педагогічно занедбаних, неповнолітніх правопорушників і злочинців. Деформування особистості проходить поетапно: виникнення прогалин і спотворень у її морально-вольовій сфері, перетворення їх на відносно стійкі погляди та звички; формування мотивації поведінки; правопорушення, систематичне правопорушення, злочин.

Принципи перевиховання:

1. Поєднання переконання з примусом;
2. Гуманне ставлення;
3. Об'єктивне ставлення (позитивні якості);
4. Ставлення «як до всіх інших»;
5. Педагогічний вплив на підлітка в неафектному стані (вихованцеві обдумати свій вчинок, а педагогові – підготуватися до розмови);
6. Випереджувальне формування позитивних якостей, а не боротьба з недоліками;
7. Провідна роль наставника у перервах.

Особливі прийоми у перевихованні:

- своєчасний прояв обурення (не застосовувати часто, бо втрачає свою педагогічну силу);
- «вибух» (автор А.С.Макаренко) – створення неочікуваної ситуації, в результаті чого приймається вимога дорослих; «для новеньких», подяка за зламаній паркан;
- подяка – з'являється у підлітка надія, що багато чого може змінитися.
 - а) схвалення (Молодець! Дуже добре! Так тримати!)
 - б) похвала (Ти сьогодні працюєш значно краще!)
 - в) демонстрація доброзичливого ставлення, підкреслення уваги (Передай, будь-ласка, книги дітям)

- г) демонстрація довіри (Я доручаю тобі ключі! У тебе вийде!)
- д) розширення прав (добровільне ускладнення доручення)
- е) вірою у дитину, але стимулювання – в міру, справедливо, поєднуючи з певними вимогами.

Етапи перевиховання органічно пов'язані між собою. Майстерність педагога полягає в тому, щоб своєчасно помітити зрушення в розвитку вихованця, скоригувати програму роботи з ним, намітити нові завдання й вимоги, уникнути «тупцювання на місці». На всіх етапах треба дотримуватися певних вихідних положень (принципів), які визначають основні вимоги до змісту, форм і методів перевиховної роботи з цією категорією неповнолітніх і допомагають педагогам правильно спрямовувати свою діяльність, творчо підходити до організації виховного процесу та підвищувати його ефективність.

I – підготовчий етап. Передбачає вивчення й аналіз позитивних і негативних якостей учня; умов, що призвели до їх виникнення; визначення шляхів нейтралізації негативних і посилення позитивних якостей особистості. Складається програма перевиховання. На цьому етапі учень переживає сам факт свого незвичного становища в колективі. Ці переживання можуть посилюватися новими умовами життя: переведенням до іншого класу, розмовою з вихователем, що змушує його замислитися над своєю поведінкою, відчувати провину. У результаті самоаналізу та самооцінки поведінки в такого учня з'являється бажання змінитися на краще, але він ще чітко не уявляє собі шляхів виправлення. Мотиви такого бажання поки що примітивні — якнайшвидше змінити своє становище в колективі, але ще не усвідомлюються недоліки і не відчувається потреба в самовихованні. Відбувається боротьба мотивів поведінки: щойно сформовані мотиви натрапляють на опір старої системи мотивації. Згодом позитивні мотиви змінюються і перемагають, проте так буває не завжди. Своєчасне заохочення навіть незначної перемоги вихованця над собою допоможе йому подолати внутрішні конфлікти, зміцнить позитивну мотивацію поведінки. Унаслідок виховного впливу учень починає усвідомлювати потребу змінитися на краще. Звісно, дається взнаки сформований динамічний стереотип попередньої поведінки, який конфліктує з вимогами шкільної поведінки і колективу. Під впливом порушників дисципліни у такого учня часом закрадаються сумніви в правильності обраного шляху. Тому важливо розібратися в суперечливій поведінці учня, не карати його суворо, щоб не зірвати перших спроб на шляху до виправлення.

II – початковий етап. Формування готовності до виправлення, долання психологічного бар'єру. На цьому етапі починається реалізація наміченої програми роботи з учнем: підліток долає помилкові погляди і переконання, негативні звички поведінки. У нього зміцнюються позитивні й формуються нові риси характеру. На цьому етапі учень не виявляє особливої активності, й процес перевиховання спочатку відбувається повільно. Це пов'язано з тим, що учень насторожено і з недовірою ставиться до педагога та його виховних впливів. Нерідко такі учні не бачать у своїх діях нічого поганого і не вважають, що їх треба переглянути. Тому виховна робота насамперед має бути спрямована

на подолання психологічного бар'єра, перебудову самосвідомості й самооцінки таких учнів, формування у них готовності до виправлення.

III – переломний етап. Триває реалізація програми роботи з підлітком, але вже в умовах, коли він прийняв її, добровільно виконує свої обов'язки, виявляє самостійність і активність. На цьому етапі важливо не лише формувати правильні уявлення, поняття, погляди і переконання, а й нагромаджувати позитивний досвід поведінки учня, залучаючи його до виконання різних доручень, до участі в, житті колективу, стосунки в якому базуються на взаємній вимогливості й допомозі. У цей період вихованець уже усвідомлює, що він на правильному шляху, і діє відповідно до нових переконань. Мотиви правильної поведінки набувають високого морального змісту. Учень отримує моральне задоволення від перемоги над собою, у нього з'являється впевненість у власних силах, бажання діяти так само й надалі.

IV – завершальний етап. Створює умови для залучення учня до активної участі в усіх видах системної діяльності, нагромаджується позитивний досвід поведінки, розширюється сфера самовиховання.

Результативність перевиховання залежить від вразливості, пластичності та сили біологічних задатків, від тривалості негативного досвіду особистості, її готовності до виправлення. Процес перевиховання неоднаково впливає на дітей. Найефективніше проявляється він щодо психологічно податливих дітей. Перевиховання може бути малоефективним, якщо діти протидіятимуть йому або не сприйматимуть його позитивно.

Пам'ятка для вихователя у перевихованні: а) переорієнтація поглядів і переконань вихованця передусім залежить від рівня його розвитку; якщо він не може зрозуміти сутності суджень педагога, його важко переконувати; б) швидкість та ефективність зміни помилкових поглядів та переконань залежить від їх стійкості, тому необхідно організувати життя і діяльність вихованця в школі і вдома так, щоб помилкова орієнтація не зміцнювалась, а зникала; в) знання педагогом помилкових поглядів виховання дає змогу добре аргументувати свої докази, переконувати учня та його однодумців; г) переконуючи вихованця, треба домагатися, щоб він не лише погодився з педагогом, а і сприйняв і зрозумів справедливість його аргументів; г) пропонуючи вихованцеві нову програму життя та діяльності, слід вказати йому шляхи її досягнення, викликати і зміцнювати інтерес до неї; д) у процесі переконування важливо впливати не тільки на його розум, а й на емоційну сферу, викликати переживання за своє становище, спонукати до роздумів над поведінкою; е) переконуючи вихованця, треба враховувати його настрій, настрої колективу, не пропускати таких психологічних моментів, коли учень відвертий, схильний сприймати настанови педагога; є) успіх переконування багато в чому залежить від упевненості самого педагога в можливості перевиховати учня, коли він вірить у корисність своєї праці, виявляє витримку, терплячість, такт, уміння слухати аргументи, аналізувати їх, знаходити правильні рішення.

Теорія перевиховання формувалася поступово, неоціненне значення для її становлення мали наукові праці А. С. Макаренка, його педагогічний досвід. Теорія перевиховання вважає об'єктом перевиховання "важковиховуваних дітей і підлітків", цей термін утвердився в 1926 році. Нині існує досить розвинена теорія перевиховання, на цю тему написано чимало книжок психологами, педологами і педагогами, захищено десятки дисертацій, склалася сучасна розгалужена основа для диференціації категорій підлітків і дітей молодшого віку, яких потрібно перевиховувати.

Концептуальним для перевиховання у спадщині А.Макаренка окреслюються такі положення: реалізація ідеї "завтрашньої радості", оптимізму, мажору як важливого фактору успішного перевиховання; не можна руйнувати разом з негативним позитивне в особистості вихованця; при достатньому рівні розвитку доцільні реконструкції (тобто перебудови характеру); у виняткових випадках необхідна енергійна і миттєва "ломка" стереотипу поведінки; застосування емоційно-позитивних "вибухів" (наприклад, доручав колишньому злодієві отримати велику суму грошей у банку); застосування прийому перемикання, тобто застосування уваги і сили вихованців на яскраві та цікаві справи (боротьба колишніх правопорушників з браконьєрами і бандитами); застосування нетрафаретних покарань (наприклад, украв – користуйся вкраденим у присутності усіх, не можеш відучитися говорити нецензурні слова – іди в ліс і лайся там 6 годин) тощо. Серед яскравих методів перевиховання видатного педагога варто відзначити метод довіри (приклад з Карабановим із "Педагогічної поеми"), "метод вибуху" (спогади колоніста Явлинського про те, як учили плавати колоніста Ройтенберга), метод використання виховних ситуацій (ситуація у цирку м. Новоросійська під час походу) та ін.

Серцевиною системи А.С.Макаренка є його теорія колективу, у якій Макаренко спирався на досвід виховання дітей у багатодітних родинах. Починаючи ще з часів Трипільської культури, у праукраїнців вважалося, що чим більше дітей, тим краще, оскільки кожна у майбутньому буде дорослим виробником. Найменшою самостійною одиницею дитячого первісного співтовариства був різновіковий загін, який складався з 15 вихованців. Саме така кількість, за сучасною соціальною психологією, забезпечує найефективнішу керованість. Досить чіткою була структура як первинного, так і загального колективів. Керував різновіковим загonom (вихованцями від 7 до 18 років) командир. Як у багатодітній родині, з'являлася можливість меншим здобувати досвід від старших, а останнім опікуватися молодшими. Керувала роботою різновікових загонів рада командирів, а щоденно з числа звичних вихованців призначався черговий командир. Підпорядковуючись командирові, а пізніше стаючи у позицію першого, кожен вихованець учився керувати й підпорядковуватися. Вищим органом дитячого співтовариства були загальні збори, рішення яких було обов'язковим і для вихованців, і для вихователів (зокрема й Макаренка). Саме діяльність різновікових загонів на основі самоврядування дозволила А.Макаренку в 1933р. (у комуні

ім.Ф.Дзержинського) забезпечити виховний процес за допомогою лише 3-х вихователів (на 300 вихованців).

Відомо, що у теорії розвитку колективу Макаренко виділяв 4 етапи. На 1-ій стадії повноваження брав на себе керівник, оскільки відсутній актив, а вимоги першого були обов'язковими для всіх. Особливістю 2-ї стадії була наявність ядра (групи дітей, які свідомо підтримували керівника), тобто вимоги вихователя підтримувалися багатьма вихованцями. На 3-й стадії всі питання життя дитячого співтовариства вирішувалися колегіально (більшістю голосів). Вимоги до кожного висував сам колектив, оскільки вони впливали з його рішень. Нарешті, 4-у стадію розвитку колективу педагог назвав стадією самовиховання, оскільки кожен член колективу брав на себе певні обов'язки і контролював їх виконання.

Педагог старанно добирав традиції як засоби виховання. Чимало таких (свято першої борозни, снопа, обжинок) було запозичено з народної педагогіки. Традиційно ніколи не піддавався сумніву рапорт чергового командира. У його колективах не дорікали карним минулим вихованцям (вихованець ніс відповідальність лише за умови, коли ставав колоністом чи комунаром).

Однією з ознак колективу педагог вважав ідею захищеності (жоден вихованець, яким би він не був малим, слабосильним, новим у колективі, не повинен відчувати себе беззахисним). Тобто у макаренківському колективі не могло виникнути неформальних, асоціальних, а тим більше девіантних відносин. Вчений також довів, що розвинений колектив здатен "підтягувати" значно відсталіших у своєму розвитку вихованців.

В умовах сьогодення творча спадщина вченого досліджується й використовується в багатьох країнах. Американські вчені, зокрема, послуговуються положеннями педагога при розробці засад пенітенціарної системи перевиховання правопорушників. Уже майже 25 років у Марбурзькій лабораторії (Мюнхен, ФРН) професор Г.Хілліг керує також пошуками німецьких дослідників. У Російській Федерації осередком виявлення нових матеріалів про вченого є діяльність кафедри педагогіки Нижньоновгородського педінституту. Професор А.Фролов також видає щорічні збірники наукових праць. В Україні, безумовно, центром пошуків є діяльність лабораторії ім. А.С.Макаренка Полтавського педінституту. Саме викладачі, студенти й співробітники при підтримці влади у 1988 р., завдяки наполегливій праці (також і фізичній), зуміли відкрити музей педагога в с. Ковалівці. Вже декілька років успішно функціонує Міжнародна асоціація дослідників творчості А.Макаренка (президент - академік АПН України І.Зязюн).

Отже, система А.Макаренка спрямована на формування працездатної, відповідальної особистості, а його виховні технології в наш час є актуальними за умови їх творчого використання. У перевихованні наслідки виховного процесу залежать від уміння педагога використати наявну позитивну базу особистості, привчити її до активної співпраці над собою. Важливо залучати дитину до корисної діяльності, забезпечити високий темп, емоційну насиченість життя відповідно до індивідуальних і вікових особливостей.

Водночас необхідно налагоджувати доброзичливі стосунки дітей з батьками, вчителями, ровесниками.

Проблемні запитання

- ✓ Чи вважаєте Ви, що людина будь-якого віку піддається перевихованню? За яких умов?
- ✓ Тотожні чи відмітні процеси перевиховання та виправлення? У чому саме?
- ✓ Якими особистісними рисами й уміннями повинен володіти педагог-наставник вихованця у процесі перевиховання?
- ✓ Які концептуальні положення у перевихованні Ви б виокремили? Обґрунтуйте їх значущість.
- ✓ Які ідеї А.Макаренка Ви вважаєте можливими та доцільними для перевиховання у сучасному загальноосвітньому навчально-виховному закладі?

Завдання для НДРС

1. Виберіть з науково-педагогічної літератури або придумайте дві-три педагогічні ситуації із застосуванням особливих прийомів перевиховання.
2. Підготуйте повідомлення "Мистецтво переконувати".
3. Напишіть есе "Можливість використання досвіду перевиховання А.С.Макаренка у сучасній соціально-виховній роботі".

Письмова домашня робота

Розробіть пам'ятку для класних керівників "Кроки у перевихованні дитини".

Тестування

1. Однією із функцій перевиховання, яка передбачає створення умов, за яких вихованець зміг би перекрити свої недоліки досягненням успіхів в інших видах діяльності, є:
 - а) компенсуюча;
 - б) виправна;
 - с) стимулююча.
2. Виправлення – це:
 - а) виховний процес;
 - б) психічний процес;
 - с) процес індивідуального впливу.
3. У перевихованні своєчасний прояв обурення, «вибух», подяка – це:
 - а) принципи;
 - б) прийоми;
 - с) етапи.
4. Концептуальною ідеєю у спадщині А.Макаренка окреслюється:
 - а) «завтрашня радість», оптимізм і мажор;
 - б) розвиток колективу;
 - с) виняткові слова, справи і випадки;
 - д) аргументовані переживання;
 - е) захищеності особистості у колективі.
5. Етап формування готовності до виправлення та подолання психологічного бар'єру у перевихованні називається:

- а) початковим;
- б) переломним;
- с) завершальним.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

Основна

До змістового модуля 1

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наукове видання. – К.: Либідь, 2003. – 280с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наукове видання. – К.: Либідь, 2006. – 272 с.
3. Виховання моральності підростаючого покоління: Науково-метод. посіб. / К.І.Чорна, та ін.; За ред. К.І.Чорної. – К.: Богдана, 2005. – 288 с.
4. Виховний процес у сучасній школі. – Рівне, 1997.
5. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищ.навч.закладів. – К.: „Академія”, 2001. – 576 с.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. - К.: Либідь, 1997.- 376с.
7. Дем'янюк Т.Д. Методика виховання у сучасній школі. – К., 2000. – 286с.
8. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ ст.）.- К., 1994. (Виховна робота в закладах освіти. Збірник нормативних документів. - К., 1995.-С.25-26).
9. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Навч.посібник для ВНЗ – К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. – 240 с.
10. Зайченко І.В. Педагогіка: Навч.посіб. – Чернігів, 2003. – 528 с. – С. 335 – 345.
11. Закон України «Про загальну середню освіту» // Крайова освіта. -1999. - №25 (3 липня).
12. Закон України «Про освіту». - К., 1991.
13. Закон України про позашкільну освіту // Урядовий кур'єр. – 200. – 9 серп. (дод. 1-8).
14. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. – 2-е вид., доповн. і переробл. – К.: Вища школа, 2005. – 343 с.
15. Класному керівнику: 1000 важливих дрібниць / Упор. Л.Шелестова, Н.Чиренкова. – К., 2010. – 128с.
16. Кобзар Б., Макарова С. Педагогічна діагностика і виховний процес//Рідна школа.-№2.-1992. – С.67-72.
17. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1996 (1995)- №6. -С.18 – 25; Освіта. – 1996. – 7 серп. – С. 2-7.;
18. Концепція середньої загальноосвітньої школи України.-К., 1990.
19. Мацьопа Р.Л., Платаш Л.Б. Методика виховної роботи: Навчально-методичний посібник семінарсько-практичних занять з педагогіки для неспеціальних факультетів. – Чернівці: Рута, 2005. – 164 с.
20. Методика виховної роботи / Суходольська Л.В., Фіцула М.М. - Тернопіль, 1998.
21. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: Навч.посіб. – 3-є вид. – К., 2001. – 608 с. – 608 с.
22. Орієнтовний зміст виховання в національній школі: Методичні рекомендації / Кол. авт. за заг. ред. Є.І.Коваленко. – К.: ІЗМН, 1996. – 136 с.

23. Пенішкевич Д.І., Тимчук Л.І. Соціальна педагогіка: Модульна технологія вивчення навчального курсу: Навчальний посібник. – Чернівці, 2007. – 336с.
24. Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти від 6.09.2000 № 434.
25. Соціальна робота в Україні: Навч.посіб./ За заг.ред. Зверєвої І.Д., Лактіонової Г.М.. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
26. Соціально-педагогічний словник / За ред. Радула В.В.. - К.: «Екс Об», 2004. – 304с.
27. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу. – К., 1971.
28. Теоретичні основи педагогіки / за ред. О.Вишневецького. – Дрогобич, 2001.
29. Теорії і методи соціальної роботи. Підручник за ред. Семигіної Т.В., Миговича І.І.. – К., 2005. – 328 с.

До змістового модуля 2

1. Абетка класного керівника / Упоряд. І. Рожнятовська, В. Зоц. – К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. – 128 с.
2. Баранова П.П. Тренінги для батьків на тему: "Усвідомлене і відповідальне батьківство"// Тренінги для вчителів з педагогічної майстерності. – Х.: Основа, 2010. – 159 с. – С. 101 – 122.
3. Березовська Л.І. Самовиховання та саморегуляція особистості. Навчальний посібник. – К., 2011. – 168 с.
4. Берена В.І. Підготовка педагогічних кадрів для позашкільних закладів в умовах реформування // Радянська школа. – 2000 - № 3 - с. 63 – 66.
5. Богданова О.С., Черенкова С.В. Исследовательская деятельность педагога-актуальная задача современной школы //Изучение эффективности процесса нравственного воспитания.-М.,1985.-С.3-21.
6. Болдырев Н.И. Методика воспитательной работы в школе. – М., - С. 86-95.
7. Бондарев Л.Я. Методика роботи класного керівника-початківця. – К., 1990.
8. Вайнола Р.Х. Особливості соціально-педагогічної роботи в умовах вуличного простору // Соціальна робота в Україні на початку ХХІ ст.: проблеми теорії і практики: Матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції 29 – 31 жовт. 2002 року. – Частина II. – К., 2002. – С.63 – 70.
9. Виховний процес у сучасній школі. – Рівне, 1997.
10. Вицлак Г. Оценка поведения и характеристика учащегося. – М., 1986.
11. Войтко В.И., Гильбух Ю.З. Школьная психодиагностика: достижения и перспектива. – К., 1980.
12. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищ.навч.закладів. – К.: „Академія”, 2001. – 576 с.
13. Воронова Е. Социальная работа с уличными детьми // Социальная педагогика. – 2004. – №5. – С.91 – 96.
14. Воспитание трудного ребенка: Дети с девиантным поведением: Учеб-метод. пособие/ Под ред. М.И. Рожкова. – М.: Гуманит изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 240 с.
15. Вступ до соціальної роботи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Т.В.Семигіної, І.М.Миговича. – К.:

Академвидав, 2005. – 304 с.

16. Главацька О.Л. Основи самовиховання особистості. Навчально-методичний посібник. – Тернопіль, 2008. – С. 26 – 50.
17. Гнутель Я. Виховна робота у школі: теорія та методика. – Тернопіль, 1998.- 262с.
18. Дем'янюк Т.Д. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі: науково-методичний посібник. – Суми: ТОВ Видавництво „Антей”, 2006. – 384 с.
19. Дмитрик І.С., Бурлака Я.І. Технологія виховного процесу. – К., 1991.
20. Загальна психологія: Навчальний посібник / О.Скрипченко, Л.Долинська, З.Огороднійчук. – К.: А.П.Н., 2001. – 464 с. – С. 453 – 457.
21. Зайцева З.Г. Школа та важковиховувані підлітки.-К.,1991.
22. Зайченко І.В. Педагогіка: Навч.посіб. – Чернігів, 2003. – 528 с.
23. Зимовець Н.В., Совигракова З.А., Лещук Н.О. та ін. Твоє життя – твій вибір: Навч.-метод. посібник. – К.: Навчальна книга, 2002. – 190 с.
24. Иванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел.-М.,1989.
25. Игенка М. Педагогическая диагностика. – М., 1991.- Гл.1,2,3.
26. Карпенчук С.Г. Самовиховання особистості: Науково-методичний посібник.. - К.: ІЗМН, 1998. – 216 с.
27. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. – 2-е вид., доповн. і переробл. – К.: Вища школа, 2005. – 343 с.
28. Качинська Л.Л., Кривко М.П. Технології виховного процесу, 1997.
29. Кобзар Б.С., Макарова С.І. Педагогічна діагностика і виховний процес //Рідна школа.-1992.-№2.-С.67-72.
30. Кобрій О., Чепіль М. Методика позаурочної діяльності. – Дрогобич: Відродження, 1999.
31. Коваль Л.Г., Зверева І.Д., Хлебик С.А. Соціальна педагогіка/ соціальна робота: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 392 с.
32. Конституція України,
33. Концепція позакласної виховної роботи в загальноосвітній школі. - К., 1991.
34. Концепція позашкільної освіти та виховання //Освіта.-1997.-26лют.-5 березня.
35. Корнієнко С.М., Кодлюк Я.П. Батьківські збори у початкових класах.- Тернопіль,1995.
36. Кочетов А.И. Работа с трудными детьми.-М.,1981.
37. Красовицький М. Проблеми дитячого колективу в аспекті гуманізації школи // Рідна школа. – 1995. - № 2-3. – С. 12 – 15.
38. Кульчицькая Е.И. Одаренность как психологическая проблема // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. - № 7. – С. 28 – 30; № 8. – С. 14 – 16.
39. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. – К., 2000. – 444 с.
40. Левківський М.В. Педагогічна система А.Макаренка / Історія педагогіки: Навч.-метод.посібник. Вид.3-е, доп. – Житомир, 2005. – 189 с. – С. 149 – 161.

41. Лянна Г.П., Говорун Т.В., Шкарпітько Н.О, Яременко Н.В. Формування гендерної культури школярів: Навчально-методичні матеріали з гендерного виховання. – Ірпінь, 2004. – 84с.
42. Макаренко А.С. Педагогічна поема. — К.: Рад. школа,1973.
43. Максимова Н.Ю. Воспитательная работа с социально дезадаптированными школьниками. Методические рекомендации – К.: ІЗМН, 1997. – 136 с.
44. Мар'яненко Л.В. Вміння вчителя поводитися з обдарованими учнями як фактор професійного зростання// Практична психологія та соціальна робота. – 2001. - № 8. – С. 48 – 52.
45. Мацьопа Р.Л., Платаш Л.Б. Методика виховної роботи: Навчально-методичний посібник семінарсько-практичних занять з педагогіки для неспеціальних факультетів. – Чернівці: Рута, 2005. – 164 с.
46. Методика виховної роботи: Навч. посіб. для студентів вищих пед.навч.закладів/Суходольська Л.В., Фіцула М.М.-Тернопіль,1998.-134с.
47. Методика освіти “Рівний-рівному”: Навч.-метод. посібник (Зимівець Н.В., Лещук Н.О., Авельцева та ін.). – К.: Навчальна книга, 2002. – 127с.
48. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: Навч.посіб. – 3-є вид. – К., 2001. – 608 с.
49. Монахов Н.Изучение эффективности воспитания: теория и методика.- М.:Педагогика,1981.
50. Нагорнюк Г. Важкі учні: проблеми, питання, рішення // Шкільний світ. – 2001. - № 19. – С. 10-11.
51. Натанзон Э.Ш. Трудный ученик и педагогический коллектив.-М.,1984.
52. Невский И.А. Трудный успех.-М.,1996.
53. Оржеховська В. М., Пилипенко О.І., Кириленко С.В. Робота класного керівника з важковиховуваними учнями, спрямована на профілактику відхилень у поведінці // <http://myref.org.ua/index.php?option/content/task/view/id/152>
54. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх.- К.,1996.
55. Оржеховська В.М., Габора Л.І.Збереження репродуктивного здоров'я неповнолітніх: Навч.-метод. посіб. – К.: Тов. «ХІК», 2004. – 124с.
56. Орлик П.І., Шевченко А.В. Позашкільній роботі – науковий підхід. // Радянська школа. – 1986. - № 1. - 95с.
57. Панина Т.С., Вавилова Л.Н. Тренинг как форма комплексного использования интерактивных методов и приемов обучения // Современные способы активизации обучения. – М., 2006. – 171 с. – С. 103 – 120.
58. Пенішкевич Д.І., Платаш Л.Б., Шоліна Т.В. Методика організації табірної зміни: Навч.-мет.посібник. – Чернівці: рута, 2004. – 160 с.
59. Пенішкевич Д.І., Тимчук Л.І. Соціальна педагогіка: Модульна технологія вивчення навчального курсу: Навчальний посібник. – Чернівці, 2007. – 336с.
60. Практична педагогіка виховання/ За ред.Красовицького М.Ю. -Київ-Івано-Франківськ, 2000.
61. Присяжнюк Н.І. Організація позакласної роботи // Початкова школа. – 1993. - № 3. - с. 42 – 44.

62. Пріоритетні напрямки організації позаурочної виховної роботи з учнівською молоддю /Відп. за випуск Л.Л.Греков.-К.,1990.
63. Про діяльність позашкільних закладів України в нових умовах Інформ.збірник Мін-ва освіти України – 1992р № 17-18 27-43с.
64. Прутченков А.С. Социально-психологический тренинг в школе. – М.: ЭКМО-Пресс, 2001.- 640с.
65. Русова С. Нова школа соціального виховання // Український освітній журнал. – 1994. - № 1. – С. 32.
66. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. М., 1998.
67. Сидоров В.Н. Теория и практика групповой социальной работы. Ч.1 Исходные концепты групповой социальной работы: учебно-методическое пособие. – Донецк: ДОЦССМ, 2001
68. Сімейний кодекс України
69. Сокольська Л.П. Робота соціального педагога в закладах освіти. Конспект лекцій для студентів спеціальності „Соціальна педагогіка. – Хмельницький: ХНУ, 2006. – 98 с.
70. Соціальна робота в Україні: Навч.посіб./ За заг.ред.І.Д.Зверєвої, Г.М.Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
71. Соціальна робота: В 3 ч. - К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2004. - Ч.2: Теорії та методи соціальної роботи / А.М. Бойко, Н.Б. Бондаренко, О.С. Брижовата та ін.; За ред. Т. В. Семигіної, І.М. Григи. - 2004. - 224с.
72. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. – К., 1997. – 231 с.
73. Суходольська Л.В. Фіцула М.М. Методика виховної роботи. – Тернопіль, 1998. – С.3 - 6.
74. Сухомлинська О.В. Роль учителя у формуванні творчої особистості // Рідна школа. - 2000. - № 7 - 8. – с. 75 – 76.
75. Сухомлинська О.В. Теоретичні основи виховання і діяльності позашкільних закладів // Початкова школа – 1995. - № 1. - с. 28 – 30.
76. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу. – К., 1971.
77. Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю /Вибр. твори в 5т Т.2.— К.: Рад. школа, 1976.
78. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори: У 5-ти т. – К., 1980. – Т.2. – С. 149 – 416.
79. Сущенко Т.І. Позашкільна педагогіка. – К.: Освіта, 1996.
80. Сущенко Т.І. Фактори позашкільного виховання // Початкова школа. – 1996. - № 2. – с. 43 – 45.
81. Тайчанинов М.Г. Воспитание и самовоспитание школьников. - М., 1982.
82. Теорії і методи соціальної роботи. Підручник за ред.Т.В.Семигіної, І.І.Миговича. – К., 2005. – 328 с.
83. Тименко В.П. Гурткова робота з трудового навчання // Початкова школа. – 1996. - № 3 – С. 33 – 39.

84. Тренінг попередження педагогічної занедбаності молодших школярів з дискантних сімей: Навч.-мет. посібник. Укл. Куб'як Н.І. – Чернівці: рута, 2008. – 124 с.
85. Тютюн Б.Г. Після уроків //Рад.шк. – 1989. - №2
86. Фіцула М.М. Організація самовиховання учнів класу. – Тернопіль, 1993.
87. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник. – К., 2002. – 528 с.
88. Фіцула М.М. Педагогічні проблеми перевиховання учнів. - Тернопіль, 1993.
89. Формування навичок здорового способу життя у дітей і підлітків (за проектом “Діалог): Навч.-метод. посіб. / О.В.Вінда, О.П.Коструб, І.Г.Сомова, Н.О.Березіна, М.М.Галябарник, С.В.Кириленко. – 3-тє вид., переробл. і доп. – К.: Вістка, 2006. – 304 с.
90. Хіллїг Г. Подрядпини на образі „видатного педагога” // Радянська школа, 1991. - № 3. – С.86 – 96.
91. Холостова Е. Социальная работа с дезадаптированными детьми: Учеб. пособ.—М.: Издат. дом «Дашков и К», 2007.—280с
92. Хромова Т. Одаренные дети // Воспитание школьника. – 1997. - № 4.
93. Шилова М.И. Изучение воспитанности школьников. – М., 1982.
94. Щербань М.М. Прикладна педагогіка: Навч.-метод.посібник. – К.: Вища школа, 2002. – 215 с.
95. Щуркова Н. О некоторых формах воспитательной работы со школьниками //Воспитание школьников.-1990.-№4.-С.16-19.
96. Яременко Н.В. Дозвіллєзнавство: Навчальний посібник. – Фастів: Поліфаст, 2007. – 460с.
97. Ярмаченко Н.Д. Педагогическая деятельность и творческое наследие А.С.Макаренка. – К., 1989. – 189с.

Додаткова

1. Буданова Г.П. Организация летнего отдыха детей.-М.,1995.
2. Василькова Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога. – М.: Изд. центр «Академия», 2001. – 160 с.
3. Воспитание детей в школе. Новые подходы и новые технологии /Под ред. Н.Е.Щурковой.-М.,1998.
4. Горизонты лета. Программы тематических смен в летнем оздоровительном центре для детей и подростков.-М.,1997.
5. Зязюн І.А.,Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навч. Посібник.-М.,1984.
6. Иванов И.П. Воспитывать коллективистов. – М., 1984.
7. Игенка М. Педагогическая диагностика. – М., 1991.- Гл.1,2,3.
8. Каряковский В.А., Новикова Л.И., Селиванова Н. Л. Воспитание. Теория и практика воспитательных систем.- М.: Новая школа, 1996.
9. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Освіта України. - № 32. - 2000р. - 9серпня
10. Концепція громадянської освіти в Україні // Освіта України. – 2000. – 15 лист. – 12 с.; Педагогічна газета. – 2000. - № 11. – С. 4 – 6.
11. Концепція неперервної валеологічної освіти в Україні // Поч.школа.-1994.- №12.-С.43-46.

- 12.Красовицький М. Ю. Виховна робота в школі: досвід і проблеми.- К.:Рад.школа, 1992.
- 13.Макаренко А.С. Деякі висновки з педагогічного досвіду.-Твори в 5 т.-Т.5.- К.:Рад.школа, 1954.
- 14.Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу. Твори в 7т.-Т.2.- К.; Рад. школа, 1953.
- 15.Маленкова Л.И. Воспитание в современной школе.-М.,1999.-300с.
- 16.Методика и технологии работы социального педагога: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Б.Н. Алмазов, М.А. Беляева; Под ред. М.А. Галагузовой. – М.: Академия, 2002. – 192 с.
- 17.Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику: Учебное пособие для студентов. – М., 1997.
- 18.Пашенко М.І. Методи діагностики і розвитку комунікативних умінь і навичок // Практична психол. та соціальна робота. – 2001. – № 8. – С.25.
- 19.Практикум по социально-психологическому тренингу. СПб, 1997.
- 20.Пріоритетні напрямки організації позаурочної виховної роботи з учнівською молоддю / Відп. за випуск Л.Л.Греков.-К.,1990.
- 21.Социальная педагогика: Курс лекций / Под общ.ред.М.А.Галагузовой. – М., 2001. – 416 с.
- 22.Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К., 1978. – 263с.
- 23.Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра/Вибр. твори в 5 т.- Т.1.-К.: Рад. школа, 1976.
- 24.Сухомлинський В.О. Людина неповторна (Розповідь про трудове виховання учнів). – К., 1962. – 209с.
- 25.Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу. – К., 1971. – 208с.
- 26.Сухомлинський В.О. Моральні заповіді дитинства і юності. – К., 1966. – 232с.
- 27.Сухомлинський В.О. Народження громадянина/Вибр. твори в 5т.-Т.3.- К.:Рад.школа,1977.
- 28.Сухомлинський В.О. Праця і моральне виховання. – К., 1962. – 153с.
- 29.Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям/Вибр. твори в 5т.-Т.3.-К.: Рад. школа, 1977.
- 30.Сухомлинський В.О.Павлишська середня школа/Вибр.твори в 5т.-Т. 4.- К.:Рад.школа,1977
- 31.Томас І. Як удосконалювати самого себе. – К., 1988.
- 32.Фирсов М.В., Студенова Е.Г. Теория социальной работы. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
- 33.Фіцула М.М. Педагогічні проблеми перевиховання учнів.-Тернопіль,1993.
- 34.Формы и методы работы с детьми и родителями в центре социальной помощи семье / Под ред. Л.С. Алексеевой и др. – М., 1989.
- 35.Шакурова М.В. Методика и технология работы соц.педагога. – М.: Изд. центр «Академия», 2002. – 272 с.
- 36.Шептенко П.А., Воронина Г.А. Методика и технология работы социального педагога / Под ред. В.А. Слостенина. – М.: Академия, 2001. – 208 с.

- 37.Щербань М.М. Прикладна педагогіка: Навч.-метод.посібник. – К.: Вища школа, 2002. – 215 с. – С. 74 – 77.
- 38.Щуркова Н.Е. Вы стали классным руководителем. – М., 1986.
- 39.Щуркова Н.Е. Новые технологии воспитательного процесса.-М.,1994.

МОДУЛЬ-КОНТРОЛЬ

Контрольні завдання до ЗМ 1

1. Суть, мету і завдання процесу виховання як цілісної системи.
2. Особливості сучасного виховання та визначте соціальні завдання школи у сучасних умовах.
3. Вплив мотиваційного комплексу особистості на результати соціального виховання.
4. Зміст поняття «соціальне виховання». Чинники та інститути соціального виховання.
5. Реалізація функцій соціально-виховної роботи у сучасному загальноосвітньому навчально-виховному закладі.
6. Загальна характеристика інститутів і чинників соціального виховання та соціалізації особистості.
7. Значущість соціально-виховної роботи у навчально-виховних закладах у сучасних умовах.
8. Соціально-виховна робота як сфера практичної діяльності педагога у навчально-виховних закладах.
9. Основні напрями соціально-виховного процесу.
10. Поняття та класифікаційні підходи до методів соціально-виховної роботи.
11. Суть, ознаки, шляхи та стадії створення виховуючого колективу. Вплив виховуючого колективу на особистість.
12. Механізм комплексної соціально-педагогічної діагностики та особливості консиліуму.
13. Сутність і основні завдання педагогічної діагностики у соціально-виховній роботі. Основні функції та види соціально-педагогічної діагностики.
14. Умови успішного діагностування вихованості школяра. Загальні методи вивчення особистості і дитячого колективу.
15. Взаємозалежність різновидів діагностики у соціально-виховній роботі.
16. Поняття планування соціально-виховної роботи навчально-виховного закладу. Основні принципи планування.
17. Алгоритм планування соціально-виховної роботи. Конкретні вимоги до планування.
18. Види планування. Конкретні вимоги до одного з видів планування соціально-виховної роботи (за вибором).
19. Структура плану соціально-виховної роботи (на прикладі конкретного плану).
20. Посадові обов'язки класного керівника й особливості планування його роботи.
21. Поняття та класифікаційні підходи до форм соціально-виховної роботи.
22. Зміст основних методів соціально-виховної роботи, їх дієвість.
23. Загальна характеристика педагогічної групи методів соціально-виховної роботи.
24. Методика проведення психолого-педагогічного консиліуму.
25. Методика застосування вуличної роботи.

26. Ефективність педагогічної вимоги (на конкретному прикладі).
27. Специфіка застосування у соціально-виховній роботі методів вправління та привчання.
28. Дієвість специфічних методів соціально-виховної роботи сучасної школи.
29. Методи соціально-педагогічної діагностики та вимоги до їх використання.
30. Особливості проектування у соціально-виховній роботі.

Контрольні завдання до ЗМ 2

1. Загальна характеристика групових і масових виховних заходів як форм організації соціально-виховного процесу та обґрунтуйте їх переваги.
2. Особливості індивідуальної соціально-виховної роботи у сучасній школі та доцільність застосування форм індивідуальної соціально-виховної роботи.
3. Етапність роботи ведення випадку у індивідуальній соціально-виховній роботі.
4. Консультування як технологічний спосіб розв'язання соціально-виховних проблем.
5. Методика організації гурткової роботи. Основні види гуртків.
6. Поняття клубної соціально-виховної роботи. Основні принципи діяльності клубів і об'єднань за інтересами.
7. Види клубів і об'єднань за інтересами (на прикладах).
8. Поняття колективної творчої справи (КТС), основні етапи її організації. Основні вимоги до організації КТС.
9. Особливості організації різних видів колективних творчих справ (КТС).
10. Мета й функції класної години у соціально-виховній роботі школи.
11. Основні форми й прийоми проведення класних годин.
12. Місце класних зборів у соціально-виховній роботі школи.
13. Суть поняття «обдарованості» та практичний досвід роботи з обдарованими дітьми в Україні та інших зарубіжних країнах.
14. Характерні особливості обдарованих дітей та основні напрями, форми і методи роботи з ними.
15. Порівняльна характеристика соціально-педагогічних явищ "важковиховуваність" і "педагогічна занедбаність". Соціометрична позиція важковиховуваної та педагогічно занедбаної дитини у дитячому колективі.
16. Зміст соціально-виховної роботи школи з подолання важковиховуваності та педагогічної занедбаності учнів.
17. Класифікація дітей і молоді з особливими потребами й обмеженими функціональними можливостями, особливості навчально-виховних закладів для них.
18. Зміст і основні форми соціально-виховної роботи з дітьми з особливими потребами й обмеженими функціональними можливостями.
19. Роль організації педагогічного всеобучу батьків у системі соціально-виховної роботи школи.
20. Значення сімейного виховання у соціалізації особистості. Типологія сімей.
21. Взаємовплив проблем сучасної сім'ї на типові помилки сімейного виховання.

22. Організація соціально-виховної роботи з батьками.
23. Форми і методи співробітництва сім'ї та школи у вихованні дитини.
24. Організаційна структура тренінгу, базові методи та прийоми його проведення.
25. Сутність тренінгу, його особливості та різновиди.
26. Різновиди тренінгових вправ, їх призначення та можливості застосування (на прикладах).
27. Сутність самовиховання особистості. Характеристика методів і прийомів самовиховання.
28. Вікові особливості самовиховання та доцільні прийоми самовиховання на відповідному віковому етапі.
29. Процес перевиховання та його етапність у соціально-виховній роботі.
30. Основні педагогічні проблеми перевиховання.
31. Взаємозв'язок методів і прийомів перевиховання підлітків у педагогічній спадщині А.С.Макаренка.
32. Засади організації діяльності літніх дитячих таборів на основі аналізу нормативних документів.
33. Завдання та функції різних видів літніх дитячих таборів та їх роль у системі соціального виховання дітей.
34. Зміст і методика організації табірної зміни. Основні форми й методи роботи в літніх дитячих таборах.
35. Структуру табірної зміни та визначте основні методи соціально-виховної роботи в умовах табору.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

БАТЬКІВСЬКІ ЗБОРИ — одна із форм зв'язку школи з батьками і пропаганди серед них педагогічних знань. Проводяться класні і позашкільні Б.з. На них батьків знайомлять з планами навчально-виховної роботи школи, класних керівників; батьки одержують інформацію про стан і дисципліну дітей, обговорюють проблеми допомоги школі в організації дозвілля дітей, їх трудового виховання тощо.

БЕЗДОГЛЯДНІСТЬ ДИТЯЧА - відсутність у дітей та підлітків постійного місця проживання, певних знань, сімейного чи державного піклування й систематичного виховного впливу внаслідок втрати батьків, залишення сім'ї, втечі з виховного закладу та інших причин.

БОЙСКАУТИЗМ — одна із форм організації дитячого та юнацького руху, яка, за визначенням основоположника Баден-Пауелла, являє собою "систему виховання громадськості через гру, систему, яка є необхідним доповненням школі". Широке залучення пригодницьких і романтичних мотивів у тривалій грі (мисливці, розвідники, слідопити) поєднується в бойскаутизмі з організацією дітей на військовий зразок.

ВАЖКОВИХОВУВАНІСТЬ – явище протистоянь дитини до здійснюваних педагогічних впливів і формувань його особистості.

"ВИБУХ" — метод виховання, сутність якого полягає в тому, що конфлікт з вихованцем доводиться до останньої межі, коли єдиною можливістю розрядити ситуацію є різкий і несподіваний захід, здатний "підірвати", подолати хибну позицію вихованця. Успішне застосування цього методу, запровадженого А.С.Макаренком, можливе в разі високої майстерності педагога та певної обережності, щоб не зашкодити вихованцю.

ВИХОВАНІСТЬ — комплексна властивість особистості, яка характеризується наявністю і ступенем сформованості соціально цінних якостей і властивостей, що відображають усебічність її розвитку.

ВИХОВАННЯ (як суспільне явище) — складний і суперечливий соціально-історичний процес передавання новим поколінням суспільно-історичного досвіду, здійснюваний усіма соціальними інститутами: громадськими організаціями, засобами масової інформації, церквою, сім'єю, освітніми закладами різного рівня і спрямованості. В. забезпечує суспільний прогрес і спадкоємність поколінь.

ВИХОВАННЯ (як педагогічне явище) — 1) процес і результат цілеспрямованого впливу на розвиток особистості, її ставлень, рис, властивостей, поглядів, переконань, засобів поведінки в суспільстві (у цій позиції дитина — об'єкт педагогічного впливу); 2) цілеспрямоване створення умов для освоєння людиною культури, переведення її в особистий досвід через організований тривалий вплив на розвиток індивіда з боку оточуючих інститутів, соціального та природного середовища, з урахуванням його потенційних можливостей з метою стимулювання його саморозвитку та самостійності.

ВИХОВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНЕ - (альтернативне шкільному) — популярні в Західній Європі та США пошуки нових форм організації виховання, альтернативного "звичайному" вихованню, роботи "звичайних" шкіл. Ідеться про нові проекти виховання, нові моделі шкіл, нові підходи до розв'язання освітніх проблем, які вважаються сучасними, інноваційними чи прогресивними,

ВИХОВАННЯ ЕКОЛОГІЧНЕ - цілеспрямований розвиток у підростаючого покоління високої екологічної культури, що передбачає знання про природу і гуманне, відповідальне ставлення до неї як до найвищої національної загальнолюдської цінності.

ВИХОВАННЯ ЕКОНОМІЧНЕ — цілеспрямована взаємодія вихователів і вихованців, спрямована на формування в останніх знань, умінь і навичок, потреб, інтересів і стилю мислення, які відповідають природі, принципам і нормам раціонального господарювання й організації виробництва, поділу і споживання.

ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНЕ — цілеспрямована взаємодія вихователів і вихованців, що сприяє відпрацюванню й удосконаленню в підростаючої людини здатності сприймати, правильно розуміти, цінувати та створювати прекрасне в житті й мистецтві, брати активну участь у творчості, творенні за законами краси.

ВИХОВАННЯ ЕТИЧНЕ — цілеспрямована взаємодія вихователів і вихованців, що має за мету відпрацювання в останніх правил доброго тону, формування культури поведінки та стосунків.

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНЕ — формування моральних відносин, здатності до їх удосконалення та вміння поводитися з урахуванням суспільних вимог і норм, міцної системи звичної, повсякденної моральної поведінки.

ВИХОВАННЯ ПРАВОВЕ — процес формування правової культури і правової поведінки, що полягає у здійсненні правового всеіавчання, подоланні правового нігілізму, формуванні законослухняної поведінки.

ВИХОВАННЯ РОЗУМОВЕ — формування інтелектуальної культури, пізнавальних мотивів, розумових сил, мислення, світогляду та інтелектуальної свободи особистості.

ВИХОВАННЯ СТАТЕВЕ — систематичний, свідомо спланований і дієвий вплив на формування статевої свідомості та поведінки дітей, підготовка їх до сімейного життя.

ВИХОВАННЯ ТРУДОВЕ — спільна діяльність вихователя і вихованців, спрямована на розвиток в останніх загальнотрудових умінь і здібностей, психологічної готовності до праці, формування відповідального ставлення до праці і її продуктів, на свідомий вибір професії. Напрямок В.т. — залучення школяра до повної структури праці: її планування, організації, здійснення, контролю, оцінки.

ВИХОВАННЯ ФІЗИЧНЕ — система вдосконалення людини, спрямована на фізичний розвиток, зміцнення здоров'я, забезпечення високої

працездатності і виховання потреби в постійному фізичному самовдосконаленні.

ВИХОВНА РОБОТА – це педагогічна діяльність, спрямована на розв’язання завдань усебічного гармонійного розвитку особистості шляхом організації виховного середовища й управління різноманітними видами діяльності вихованців.

ВИХОВНІ ВІДНОСИНИ — різновид відносин між людьми, що виникає у виховній взаємодії, спрямований на духовний, моральний розвиток і вдосконалення.

ВИХОВУЮЧІ СИТУАЦІЇ — це спеціально організовані педагогічні умови з метою виявлення чи формування у процесі життєдіяльності школярів системи відповідних ставлень.

ВУЛИЧНА РОБОТА – це прогресивна форма соціально-виховної роботи, спрямована на профілактично-діагностичну, консультативну роботу, організацію продуктивного дозвілля та пропаганду здорового способу життя серед дітей та підлітків, які більшість свого часу проводять на вулиці; надання необхідної комплексної соціально-педагогічної, психологічної, юридичної допомоги безпритульним і бездоглядним дітям.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА — система загальних суджень людей, яка виникає у процесі їхньої діяльності та спілкування і виражає ставлення до різних явищ, подій навколишньої дійсності, які становлять загальний інтерес.

ГРУПА – це відносно стійка сукупність людей, об’єднаних спільними нормами, цілями, системою взаємин, мають подібні соціальні проблеми і включені до типових для них різновидів і форм діяльності.

ДІАГНОСТИКА ПЕДАГОГІЧНА - педагогічна діяльність, спрямована на вивчення і пізнання стану об’єктів (суб’єктів) виховання з метою забезпечення індивідуального та диференційованого підходу у процесі виховання для ефективнішої реалізації його функцій.

ДІАГНОСТИКА СОЦІАЛЬНА - комплексний процес виявлення та вивчення причинно-наслідкових зв’язків і взаємовідносин у суспільстві, які характеризують його соціально-економічний, культурно-правовий, морально-психологічний, медико-біологічний, санітарно-екологічний стан.

ДІАГНОСТИКА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА - спеціально організований процес пізнання, в якому відбувається підбір інформації про вплив на особистість і соціум соціально-психологічних, педагогічних, екологічних і соціологічних факторів з метою підвищення ефективності педагогічних факторів.

ДИТЯЧИЙ ОЗДОРОВЧИЙ ТАБІР - позашкільний заклад школярів віком від 6 до 14 років, який створюється на час літніх і зимових канікул профспілковим комітетом спільно з підприємствами, закладами й організаціями.

ЗАКОНОМІРНОСТІ ВИХОВАННЯ – стійкі, повторювані, об’єктивно існуючі зв’язки у вихованні, реалізація яких сприяє ефективному розвитку особистості.

ЗАНЕДБАНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНА – рівень невихованості чи не сформованості соціальних якостей. Педагогічно занедбані діти — це здорові, потенційно повноцінні, але недостатньо виховані, навчені та розвинуті діти.

ЗАНЕДБАНІСТЬ СОЦІАЛЬНА - відсутність професійної спрямованості, корисних умінь, звужена сфера соціальних інтересів. Соціально занедбані діти відчужуються не тільки від школи, а й від сім'ї. Вони засвоюють перекручені ціннісні нормативні уявлення і кримінальний досвід в асоціальних підліткових компаніях й угрупованнях.

ІНВАЛІД (особа з особливими потребами) – особа, яка має порушення здоров'я зі стійкими розладами функцій організму, зумовленими захворюваннями, наслідками травми чи дефектами, що призводять до обмеженої життєдіяльності і викликають необхідність її соціального захисту.

ІНДИВІДУАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА – форма організації соціально-виховного процесу, спрямована на надання індивідуальної допомоги у розв'язанні різноманітних проблем за результатами систематичного спостереження, аналізу діяльності і соціальної активності, працездатності, запитів та інтересів.

ІНКЛЮЗІЯ (включення) – спільне виховання дітей з особливими потребами з іншими здоровими дітьми у загальноосвітньому закладі.

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ ВИХОВАННЯ - згрупування їх за певними ознаками, встановлення зв'язків між групами.

КЛАСНИЙ КЕРІВНИК - педагогічний працівник, який здійснює педагогічну діяльність з колективом, окремими учнями, їхніми батьками, організацію та проведення позаурочної та культурно-масової роботи, сприяє взаємодії учасників навчально-виховного процесу у створенні належних умов для виконання завдань навчання й виховання, самореалізації та розвитку учнів, їх соціального захисту.

КЛІМАТ КОЛЕКТИВУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ - емоційна атмосфера, що створюється в колективі й відтворює систему міжособистісних стосунків у ньому. К.к. с.-п. залежить від рівня згуртованості колективу, задоволення його членів процесом і результатом своєї діяльності; виконує консолідуючу, стимулюючу, стабілізуючу та регулюючу функції.

КОЛЕКТИВ — група людей, котрі взаємно впливають один на одного і пов'язані між собою спільністю соціальне зумовлених цілей, інтересів, норм і правил поведінки, спільною діяльністю та засобами діяльності, єдністю волі, що виражається керівництвом К., який у силу цього досягає вищого рівня розвитку, ніж проста група.

КОЛЕКТИВ УЧНІВСЬКИЙ — група учнів, об'єднана загальною соціально значимою метою, діяльністю, організацією цієї діяльності, має органи самоуправління, відрізняється морально-психологічною єдністю,

поєднанням особистих і колективних інтересів, динамізмом життєдіяльності.

КОЛЕКТИВ ВИХОВУЮЧИЙ - – педагогічно організована система відносин, яка сприяє об'єднанню учнів спільною метою та продуктивною організацією праці.

КОЛЕКТИВИЗМ — 1) здатність людини активно відгукуватися на потреби інших людей, жити суспільними інтересами; 2) принцип виховання, що підтверджує пріоритет інтересів колективу над прагненнями індивіда. Сприяє формуванню в людини ідеалів братерства, взаємодопомоги, поваги до інших людей.

КОЛЕКТИВНА ДУМКА — різновид громадської думки, що являє собою сукупне оцінне судження, яке виражається у ставленні колективу (або значної його частини) до різноманітних подій і явищ у житті суспільства та цього колективу.

КОЛЕКТИВНА ТВОРЧА СПРАВА (КТС) - основний елемент макаренківської комунарської методики, яку адаптував до умов роботи в звичайних школах і позашкільних закладах педагог із Санкт-Петербурга І.П.Іванов. Організується так, щоб запропонована вихователем ідея сприймалася дитячим колективом як власна; щоб діяльність дітей мала практичну спрямованість на благо власного або інших колективів, інших людей, — мала гуманістичну й альтруїстичну мету; щоб усі члени колективу на добровільних засадах, з інтересом і бажанням долучаючись до реалізації справи, могли розкрити свої творчі можливості. Етапи: сприйняття ідеї, обрання ради справи, творче колективне виконання, колективний аналіз і оцінка, прийняття ідеї нової справи.

КОЛЕКТИВНІСТЬ – якість людини, яка виявляється в її здатності до взаєморозуміння, взаємодії, солідарності, взаємодопомоги, відповідальності.

КОНСУЛЬТУВАННЯ – вид соціальної роботи, в ході якої спеціаліст допомагає вивчити і зрозуміти клієнту суть існуючої проблеми і запропонувати різноманітні варіанти її вирішення.

КОНСУЛЬТУВАННЯ ТЕЛЕФОННЕ (телефон довіри) – різновид дистантного індивідуального консультування, головною метою якого є допомогти людині задовольнити свої базові потреби, взяти під контроль власне життя, сприяти їй виправити дезадаптивні стосунки, емоції і поведінку, поліпшити її соціальну взаємодію, знизити рівень стресу та страждань.

КОРИГУВАННЯ — виправлення, поліпшення; у спеціальній педагогіці — виправлення (часткове чи повне) вад психічного або фізичного розвитку дітей, порушення певної психічної функції у дорослих. Конкретна мета й завдання К., а також методи та прийоми коригувальної роботи визначаються в кожному випадку видом порушення розвитку та індивідуальними особливостями дитини.

КРИЗИ ВИХОВНОГО ВПЛИВУ - труднощі, які виникають у виховній взаємодії: криза діяльності (процес розвитку зупиняється, бо все занадто налагоджено), криза середовища (оточення дитини перестає викликати позитивні емоції), криза речей, криза слів.

КРИТЕРІЙ — ознака, на підставі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація чогось; міра судження, оцінки будь-якого явища. Розробка критеріїв тих чи інших явищ у педагогіці зумовлює певні труднощі в силу того, що сам предмет педагогіки складний і різноманітний у своїх проявах.

КУЛЬТУРА — історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений у типах і формах життя й діяльності людей, у їхніх взаємостосунках, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях. Культура в освіті виступає її змістовою складовою, джерелом знань про природу, суспільство, засоби діяльності, емоційно-вольового та ціннісного ставлення людини до оточуючих, до праці, спілкування тощо.

МЕТОДИ ВИХОВАННЯ — суспільне зумовлені засоби педагогічне доцільної взаємодії між дорослими і дітьми, що сприяють організації дитячого життя, діяльності, стосунків, спілкування, стимулюють їхню активність і регулюють поведінку.

МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ – сукупність виховних прийомів і способів, які забезпечують успішну соціалізацію особистості й оптимальність соціально-педагогічної діяльності за конкретних умов.

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ - методи виховання, спрямовані на формування правильних понять, оцінок, суджень, світогляду.

Бесіда — засіб залучення вихованців до обговорення і аналізу вчинків у формі "питання — відповідь" і визначення моральних оцінок.

Дискусія — колективне обговорення будь-якої проблеми або кола питань, щоб знайти правильну відповідь. У педагогічному процесі Д. виступає одним із методів активного навчання. Тема Д. оголошується заздалегідь. Тим, кого навчають, варто вивчити відповідну літературу, одержати необхідну інформацію. У ході Д. кожен має право висловити свій погляд. Дискусії формують уміння міркувати, доводити, формулювати проблему тощо.

Диспут — суперечка, шлях мобілізації активності вихованців для вироблення правильних суджень і настанов; спосіб навчити долати хибні уявлення і поняття, вести полеміку, захищати свої погляди, переконувати в них інших.

Конференція (пед.) — колективне обговорення книжок, вистав, фільмів з метою визначення моральних норм, декларованих у творі, та формування певного ставлення до них.

Лекція — послідовний виклад системи моральних ідей та їх підтвердження й ілюстрування.

Приклад — метод формування свідомості людини, який полягає в тому, щоб на конкретних переконливих зразках проілюструвати особистий ідеал

і пред'явити зразок готової програми поведінки і діяльності. Ґрунтується на схильності дітей до наслідування.

Розповідь (як метод формування свідомості вихованців) — невеличкий за обсягом зв'язний виклад (в оповідній або описовій формі) подій, що містить ілюстрацію або аналіз тих чи тих моральних понять і оцінок.

МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОСВІДУ ПОВЕДІНКИ — шляхи виділення, закріплення та формування в досвіді дітей позитивних засобів і форм поведінки і моральної мотивації. Здійснюються за допомогою доручень, вправ, створення виховної ситуації, КТС (колективної творчої справи).

МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ І ПОВЕДІНКИ - шляхи спонукування вихованців до поліпшення своєї поведінки, розвитку в них позитивної мотивації поведінки.

Покарання — гальмування негативних проявів особистості за допомогою негативної оцінки її вчинків, породження почуття провини і каяття.

Заохочення — стимулювання позитивних проявів особистості за допомогою високої оцінки її вчинків, породження почуття задоволення і радості від усвідомлення визнання зусиль особистості.

МЕТОДИ САМОВИХОВАННЯ - методи, спрямовані на свідому зміну людиною своєї особистості відповідно до вимог суспільства й особистого плану розвитку. До цієї групи методів належать: самоспостереження, самоаналіз, самонаказ, самозвіт, самосхвалешія (заохочування), самоосуд (покарання). До самовиховання вихователь веде вихованця шляхом усвідомлення власних дій через зовнішню оцінку, потім — через сформовану самооцінку та потребу їй відповідати і далі — через діяльність з самовиховання та самовдосконалення.

МОТИВИ ВИХОВАННЯ - внутрішні спонукальні чинники дій і вчинків зумовлюються анатомо-фізіологічними та соціально-психологічними потребами людини.

НАПРЯМИ ВИХОВАННЯ – розумове, моральне, естетичне, трудове, фізичне, екологічне, економічне, статеве, правове виховання.

НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ - соціальний захист, соціальна допомога, соціальні послуги.

НАРОДНА ПЕДАГОГІКА — галузь емпіричних педагогічних знань і народного досвіду, виражених у панівних у народі поглядах на мету й завдання виховання, в сукупності народних засобів, умінь і навичок виховання й навчання. Джерелами вивчення Н.п. є твори фольклору з педагогічним змістом і спрямуванням, етнографічні матеріали, народні виховні традиції, ігри та іграшки, народні й молодіжні свята, досвід сімейного виховання тощо.

НАСЛІДУВАННЯ — особлива форма поведінки, яка полягає у більш чи менш трансформованому відтворенні дій, ідеалів, рис характеру, манери творчості інших осіб. Н. може бути як несвідомим, мимовільним, так і свідомим, цілеспрямованим.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ — виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій виховній мудрості. Національне виховання є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ - ґрунтується на загальнолюдських цінностях і має риси, які відповідають духовності чи звичаям даного народу. Конкретний зміст Н. в. і. залежить від державного устрою, світогляду, релігії та моралі, рівня розвитку культури, національних особливостей народу.

ОБДАРОВАНІСТЬ — це індивідуальна потенційна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності.

ОСОБИСТІСТЬ — у широкому розумінні — конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей; у вузькому, філософському розумінні — індивід як суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства.

ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД — послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до свідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії. О.п. — базова ціннісна орієнтація педагога, яка визначає його позицію у взаємодії з кожною дитиною і колективом.

ПЕДАГОГІКА СПІВРОБІТНИЦТВА - спільна діяльність учителя та учнів, ґрунтована на взаєморозумінні й гуманізмі, єдності їхніх інтересів і прагнень, метою якої є особистісний розвиток школярів у процесі навчання й виховання.

ПЕДАГОГІЧНА ВИМОГА — метод педагогічного впливу, за допомогою якого педагог викликає і стимулює чи припиняє і гальмує певні дії дітей, виявляючи у них конкретні якості.

ПЕДАГОГІЧНА ГРА — імітація реальної діяльності вчителя в штучно відтворених педагогічних ситуаціях. П.г. — основний засіб відтворення реальних ситуацій взаємодії учителя та учня в навчально-виховному процесі, коли учасники гри виконують ролі учителя й учня. Основна мета П. г. — формування в учасників гри вмінь реальної взаємодії з учнями, здатності реалізувати свої ідеї і проекти, передавати учням знання, оцінювати їхній рух, стимулювати діяльність.

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯ а) — елемент педагогічної діяльності; б) — педагогічно доцільний, спланований чи імпровізований вчинок вихователя, що спричинює зміну педагогічної ситуації або особистісні зміни.

ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА — дослідницька процедура, спрямована на з'ясування умов і обставин, за яких відбуватиметься педагогічний процес.

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ - науково обґрунтована педагогічна система, яка гарантує досягнення певної навчальної мети шляхом чітко визначеної послідовності дій, спроектованих на досягнення проміжних цілей і кінцевого результату.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ВПЛИВ — педагогічне доцільна організація життєдіяльності учнів, у процесі якої вони набувають необхідних моральних та інших рис і якостей, знань, навичок і звичок. **Методика П.в.** — система засобів стимулювання педагогічно доцільної суспільно значимої поведінки й діяльності учнів.

ПЕРЕВИХОВАННЯ — виховний процес, спрямований на подолання негативних рис особистості, що сформувалися під впливом несприятливих умов виховання і ґрунтується на загальних принципах виховання, крім того виконує відновну, компенсуючу, виправну, стимулюючу функції.

ПЛАНУВАННЯ - проектування бажаного майбутнього та розробка ефективних шляхів його досягнення з урахуванням сьогоденних умов і можливостей.

ПОЗАКЛАСНА ВИХОВНА РОБОТА — різноманітна освітня, виховна і соціальна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, організована в позаурочний час педагогічним колективом школи. Як приклад: **гурток**.

ПОЗАШКІЛЬНА РОБОТА — освітньо-виховна діяльність позашкільних закладів для дітей та юнацтва.

ПОЗАШКІЛЬНІ ЗАКЛАДИ — державні й громадські організаційні та інструктивно-методичні установи з позашкільної роботи з дітьми та підлітками. Існують **П.з.** загального типу (палаці й будинки школярів, дитячі парки, дитячі сектори профспілкових клубів і палаців культури), а також спеціалізовані (дитячі бібліотеки, спортивні школи, станції юних натуралістів, техніків, туристів, дитячі залізниці, морські та річкові пароплавання, лісництва). Робота П. з. тісно пов'язана з навчально-виховним процесом у школі.

ПРИНЦИПИ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ (принципи виховання) – вихідні положення, які відображають загальні закономірності процесу виховання. У принципах виражені основні вимоги до змісту, методів, організації виховного процесу, якими має керуватися педагог у розв'язанні виховних завдань.

ПРОЕКТ - програма дій, комплекс взаємопов'язаних заходів по здійсненню конкретного задуму з чітко визначеними цілями протягом заданого періоду часу та ресурсів.

ПРОЕКТ СОЦІАЛЬНИЙ - комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на задоволення соціальних потреб з метою досягнення відповідних результатів за певний період.

РУШІЙНІ СИЛИ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ - суперечності між поновлюваними потребами вихованця і можливостями їх задоволення, що регулюються педагогом. Усунення цих суперечностей шляхом активності самого школяра сприяє його вихованню, розвитку і формуванню.

САМОВИХОВАННЯ — систематична й свідомо діяльність людини, спрямована на вироблення в собі бажаних фізичних, розумових моральних, естетичних якостей, позитивних рис волі й характеру, усунення негативних звичок. Учні необхідно знайомити в школі й сім'ї з різними формами й

методами С. (самокритика, самопереконавання, самонавіювання, самопримус, самообов'язок, самоперемикавання, емоційно-мисленнєве перенесення па місце іншої людини тощо); спираючись на внутрішні стимули С., організують систему засобів, які змушують працювати над собою.

САМОВРЯДУВАННЯ ДИТЯЧЕ - участь дітей в управлінні й керівництві справами свого колективу. Конкретні форми С.д. складаються в кожній школі залежно від умов її роботи, традицій і набутого досвіду. Форми С.д. змінюються разом із розвитком дитячого колективу; форми, які склалися в одній школі, не можуть шаблонно використовуватися в іншій.

САМОДІЯЛЬНІСТЬ ДИТЯЧА - прояв дітьми активності, ініціативи й самостійності думки, дії в праці, навчальних заняттях, громадському житті колективу та в іграх. Розвиток С.д. — одне з найважливіших завдань виховання підростаючого покоління.

САМОКРИТИЧНІСТЬ — виявлення здатності й уміння особистості дати собі самооцінку, виходячи з суспільних вимог, визнати перед самим собою свої помилки, недоліки, чітко виконувати самозобов'язання з усунення їх.

САМОНАВІЮВАННЯ, автосугестія — особливий вид психічного впливу людини на себе (на відміну від гетеросугестії, що полягає у психічному впливі однієї людини на іншу або на групу людей).

САМООБСЛУГОВУВАННЯ дітей — вид побутової праці, який включає гігієнічний догляд за собою, догляд за своїм одягом, житлом, а також приготування їжі, ремонт і виготовлення потрібних у побуті речей тощо.

САМООЦІНКА — допомагає зважити і оцінити свої можливості, поглянути на себе з боку, дати об'єктивну оцінку розвитку як окремих якостей особистості, так і особистості в цілому, викликати незадоволення власною поведінкою.

САМОПІЗНАННЯ — дослідження, пізнання самого себе. Здатність до С. притаманна лише людині; здійснюється за допомогою розуму. Елементарні форми пізнання виявляються уже в ранньому віці. С. нарощується одночасно з розумовим розвитком дитини.

САМОСПОСТЕРЕЖЕННЯ — спостереження за своїми діями, думками, почуттями; метод вивчення психічних процесів, властивостей і станів за допомогою суб'єктивного спостереження за явищами власної свідомості.

СВІТОГЛЯД — цілісне уявлення про природу, суспільство, людину, яке знаходить вияв у системі цінностей, ідеалів особистості, соціальної групи, суспільства; охоплює сукупність знань про світ, почуття, ставлення, оцінки, переконання.

СІМ'Я – це соціально-педагогічний інститут й особлива соціальна система, яка є підсистемою суспільства та складається з інших підсистем (членів сім'ї).

СІМ'Я БЛАГОПОЛУЧНА – це сім'я з високим рівнем внутрісімейної моральності, духовності, координації, підтримки та допомоги, з раціональними способами вирішення сімейних проблем.

СІМ'Я НЕБЛАГОПОЛУЧНА - це сім'я, яка втратила свої виховні можливості.

- СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ** – процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, установок, зразків поведінки, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві. Основними сферами соціалізації є діяльність, спілкування та самосвідомість. Обставини, умови, які спонукають людину до активності, називають **факторами (чинниками)** соціального виховання і соціалізації. Вплив цих факторів здійснюється через **інститути** – це конкретні групи, в яких людина долучається до системи норм, цінностей і соціальних зв'язків.
- СОЦІАЛЬНА РОБОТА** – професійна цілеспрямована діяльність, яка спрямована на створення оптимальних умов для соціалізації особистості. Більшість учених і практиків визначають такі **функції соціальної роботи**: комунікативну, організаторську, прогностичну, діагностичну, правозахисну, профілактичну, корекційно-реабілітаційну, соціально-терапевтичну.
- СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ** – система заходів, здійснювані суспільством та його різноманітними структурами, з метою надання гарантованих мінімально достатніх умов життя, підтримки діяльності людини.
- СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА** – вид соціальної діяльності людини, спрямований на підтримку осіб і соціальних груп, що знаходяться в кризовій ситуації. Розрізняють такі види соціальної допомоги: матеріальна, медико-соціальна, психолого-педагогічна.
- СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ** – комплекс дій, здійснюваних державою, громадськими організаціями. І спрямованих на забезпечення та покращення умов життєдіяльності осіб чи соціальних груп. За тривалістю дій соціальні послуги поділяють на постійні (соціальне страхування) та тимчасові (консультації, організація дозвілленої діяльності).
- СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ** – створення умов та заходів, спрямованих на оволодіння і засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування у нього соціально позитивних ціннісних орієнтацій.
- СПОСТЕРЕЖЕННЯ** — цілеспрямоване, спеціально організоване сприйняття предметів і явищ об'єктивної дійсності, метод наукового пізнання. С. потребує активізації усіх психічних процесів особистості, особливо уваги й мислення. С. може проводитися в умовах природних і експериментальних. С. в експериментальних умовах глибше щодо повноти вивчення явища.
- ТРАДИЦІЯ** — елементи соціальної та культурної спадщини, які передаються наступним поколінням і зберігаються впродовж тривалого часу в суспільстві загалом або в окремих соціальних групах. Т. проявляється у вигляді усталених, стереотипізованих норм поведінки, звичаїв, обрядів, свят, морально-етичних елементів тощо.
- ТРЕНІНГ** – форма групової соціально-виховної роботи, яка ґрунтується на використанні активних методів формування нових навичок, самопізнання та саморозвитку.

УЧНІВСЬКЕ ШКІЛЬНЕ САМОВРЯДУВАННЯ - форма участі школярів в управлінні навчально-виховною діяльністю школи; засіб реалізації принципу демократизації школи.

ФОРМИ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ - одиничні й довгострокові способи організації змісту соціально-виховної роботи з метою виконання соціально-педагогічних завдань. Найчастіше користуються класифікацією за кількісним складом: індивідуальні, групові, масові.

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ - процес соціалізації людини, який включає розвиток (як саморух), виховання у вузькому розумінні (як управління педагогічним впливом), цілеспрямоване й стихійне навчання.

ХУДОЖНЄ ВИХОВАННЯ - складова естетичного виховання; формування засобами мистецтва естетичного сприймання, розвиток художньо-творчих здібностей людини в різноманітних сферах мистецтва, потреби вносити в життя прекрасне. Метою Х.в. є розвиток інтересу до мистецтва, формування в людини вміння сприймати, розуміти та оцінювати твори мистецтва, естетичної свідомості (смаків, поглядів, потреб) тощо.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ — вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей. **Ц.о.** формуються у процесі соціального розвитку індивіда, його участі у трудовому житті. Виховання людини можна розглядати як керування становленням або зміною її **Ц.о.**

ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ — сукупність усіх соціально і біологічно зумовлених компонентів особистості, що визначають її стійку поведінку в соціальному та природному середовищі.

ДОДАТКИ

Додаток А

ЗАКОН УКРАЇНИ Про охорону дитинства (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 30, ст.142)

Цей Закон визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіти, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики у цій сфері.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів.

У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

дитина - особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше;

дитинство - період розвитку людини до досягнення повноліття;
охорона дитинства - система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав;

дитина-сирота - дитина, в якій померли чи загинули батьки;

діти, позбавлені батьківського піклування, - діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, та безпритульні діти;

безпритульні діти - діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання;

дитина-інвалід - дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту;

дитина-біженець - дитина, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не

маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань; (Абзац дев'ятий статті 1 в редакції Закону № 177-IV від 26.09.2002);

неповна сім'я - сім'я, що складається з матері або батька і дитини (дітей);

багатодітна сім'я - сім'я, що складається з батьків (або одного з батьків) і трьох та більше дітей;

прийомна сім'я - сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання;

дитячий будинок сімейного типу - окрема сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Стаття 2. Законодавство про охорону дитинства та його завдання. Законодавство про охорону дитинства ґрунтується на Конституції України, Конвенції ООН про права дитини, міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і складається з цього Закону, а також інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у цій сфері. Завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні.

Стаття 3. Основні принципи охорони дитинства. Всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами. У порядку, встановленому законодавством, держава гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної юридичної допомоги, необхідної для забезпечення захисту їх прав.

Стаття 4. Система заходів щодо охорони дитинства. Система заходів щодо охорони дитинства в Україні включає: визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони дитинства, удосконалення законодавства про правовий і соціальний захист дітей, приведення його у відповідність з міжнародними правовими нормами у цій сфері; забезпечення належних умов для охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності; проведення державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з охорони дитинства, надання дітям пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі виховання, навчання,

підготовки до трудової діяльності, заохочення наукових досліджень з актуальних проблем дитинства; встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди.

Стаття 5. Організація охорони дитинства. Основні засади охорони дитинства та державну політику у цій сфері визначає Верховна Рада України шляхом затвердження відповідних загальнодержавних програм. Проведення державної політики щодо охорони дитинства, розробку і здійснення цільових загальнодержавних програм соціального захисту та поліпшення становища дітей, координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади у цій сфері забезпечує Кабінет Міністрів України. Щорічно Кабінет Міністрів України звітує Верховній Раді України про стан демографічної ситуації в Україні, становище дітей та тенденції його змін у ході впроваджених соціально-економічних перетворень. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції, визначеної законом, забезпечують: проведення державної політики у сфері охорони дитинства, розроблення і здійснення галузевих та регіональних програм поліпшення становища дітей, вирішення інших питань у цій сфері; розвиток мережі навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, соціального захисту, а також позашкільних навчальних закладів, діяльність яких спрямована на організацію дозвілля, відпочинку і оздоровлення дітей, зміцнення їх матеріально-технічної бази; вирішення питань щодо встановлення опіки і піклування, створення інших передбачених законодавством умов для виховання дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей; організацію безкоштовного харчування учнів 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів, а також дітей-сиріт, дітей з неповних та багатодітних сімей у професійно-технічних навчальних закладах; (Дію абзацу п'ятого частини третьої статті 5 зупинено на 2003 рік (щодо забезпечення безкоштовним харчуванням учнів 1-3 класів загальноосвітніх навчальних закладів, крім дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей із малозабезпечених сімей) згідно із Законом № 380-IV від 26.12.2002; дію абзацу п'ятого частини третьої статті 5 зупинено на 2004 рік щодо забезпечення безкоштовним харчуванням учнів 1-3 класів загальноосвітніх навчальних закладів, крім дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей із малозабезпечених сімей згідно із Законом № 1344-IV від 27.11.2003; із змінами, внесеними згідно із Законом № 2505-IV від 25.03.2005) організацію пільгового проїзду міським пасажирським транспортом (крім таксі), автомобільним транспортом загального користування (крім таксі) в сільській місцевості учнів загальноосвітніх навчальних закладів, а також дітей-сиріт, дітей з неповних та багатодітних сімей, що навчаються в професійно-технічних навчальних закладах; вирішення питань про надання пільг та державної допомоги дітям та сім'ям з дітьми відповідно до законодавства;

контроль за дотриманням в ігрових залах, комп'ютерних клубах, відеотеках, дискотеках, інших розважальних закладах та громадських місцях правопорядку та етичних норм стосовно дітей; (Частина третю статті 5 доповнено абзацом згідно із Законом № 2304-IV від 11.01.2005) вжиття інших заходів щодо охорони дитинства, віднесених до їх компетенції законодавством України. Компетенція інших органів виконавчої влади у сфері охорони дитинства визначається законодавством. У порядку, встановленому законодавством, трудові колективи, благодійні та інші громадські організації, фізичні особи можуть брати участь у забезпеченні реалізації заходів з охорони дитинства, поліпшення становища дітей, створення розвиненої системи патронату дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, підтримки батьків або осіб, які їх замінюють, заходів, спрямованих на забезпечення відповідних умов для виховання, освіти, всебічного гармонійного культурного і фізичного розвитку дитини. Держава сприяє трудовим колективам, громадським та благодійним організаціям, іншим об'єднанням громадян та фізичним особам у їх діяльності, спрямованій на поліпшення становища дітей, охорону їх прав та інтересів, заохочує розвиток усіх форм благодійності, патронату і спонсорства щодо дітей шляхом надання податкових, інвестиційних, митних, кредитних та тарифних пільг у порядку, встановленому законами України.

Розділ II

ПРАВА ТА СВОБОДИ ДИТИНИ

Стаття 6. Право на життя та охорону здоров'я. Кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я. Держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, раціонального харчування, формуванню навичок здорового способу життя. З цією метою держава вживає заходів щодо: зниження рівня смертності немовлят і дитячої смертності; забезпечення надання необхідної медичної допомоги всім дітям; боротьби з хворобами і недоїданням, у тому числі шляхом надання дітям доступу до достатньої кількості якісних харчових продуктів та чистої питної води; створення безпечних і здорових умов праці; надання матерям належних послуг з охорони здоров'я у допологовий і післяпологовий періоди; забезпечення всіх прошарків суспільства, зокрема батьків і дітей, інформацією щодо охорони здоров'я і здорового харчування дітей, переваг грудного вигодовування, гігієни, санітарних умов проживання дітей та запобігання нещасним випадкам; розвитку просвітницької роботи, послуг у галузі планування сім'ї та охорони репродуктивного здоров'я; пільгового забезпечення дітей ліками та харчуванням у порядку, встановленому законодавством.

Стаття 7. Право на ім'я та громадянство. Кожна дитина з моменту народження має право на ім'я та громадянство. Місце і порядок реєстрації народження дитини визначаються сімейним законодавством, реєстрацію актів цивільного стану, а підстави і порядок набуття та зміни громадянства

визначаються Законом України "Про громадянство України", іншими нормативно-правовими актами. (Стаття 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1410-IV від 03.02.2004).

Стаття 8. Право на достатній життєвий рівень. Кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України.

Стаття 9. Право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації. Кожна дитина має право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, отримання інформації, що відповідає її віку. Це право включає свободу розшукувати, одержувати, використовувати, поширювати та зберігати інформацію в усній, письмовій чи іншій формі, за допомогою творів мистецтва, літератури, засобів масової інформації, засобів зв'язку (комп'ютерної, телефонної мережі тощо) чи інших засобів на вибір дитини. Їй забезпечується доступ до інформації та матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, особливо тих, які сприяють здоровому фізичному і психічному розвитку, соціальному, духовному та моральному благополуччю. Діти мають право звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, засобів масової інформації та їх посадових осіб із зауваженнями та пропозиціями стосовно їхньої діяльності, заявами та клопотаннями щодо реалізації своїх прав і законних інтересів та скаргами про їх порушення. З метою реалізації цього права держава сприяє: поширенню засобами масової інформації матеріалів, корисних для розвитку дитини; виданню та розповсюдженню дитячої літератури та підручників шляхом створення пільгових умов для їх видання; міжнародному співробітництву у сфері обміну та поширення інформації та матеріалів, що надходять із різних національних і міжнародних джерел; діяльності засобів масової інформації, спрямованій на задоволення мовних потреб дітей, у тому числі тих, які належать до національних меншин. Здійснення прав дитини на вільне висловлювання думки та отримання інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету та неупередженості правосуддя.

Стаття 10. Право на захист від усіх форм насильства. Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини.

Держава здійснює захист дитини від: усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють; втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин; залучення до екстремістських релігійних психокультури угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо.

Держава через органи опіки і піклування, служби у справах неповнолітніх, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у порядку, встановленому законодавством, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу у запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства. (Частина третя статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законами № 3109-III від 07.03.2002, № 2353-IV від 18.01.2005). Дитина вправі особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів. (Частина четверта статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законами № 3109-III від 07.03.2002, № 2353-IV від 18.01.2005).

Розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину, що може заподіяти їй шкоду, без згоди законного представника дитини забороняється. Процедура розгляду скарг дітей на порушення їх прав і свобод, жорстоке поводження, насильство і знущання над ними в сім'ї та поза її межами встановлюється законодавством.

Розділ III ДИТИНА І СІМ'Я

Стаття 11. Дитина і сім'я. Сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків. Батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини.

Стаття 12. Права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини. Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці. Виховання дитини має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини і

громадянина, мови, національних історичних і культурних цінностей українського та інших народів, підготовку дитини до свідомого життя у суспільстві в дусі взаєморозуміння, миру, милосердя, забезпечення рівноправності всіх членів суспільства, злагоди та дружби між народами, етнічними, національними, релігійними групами. Держава надає батькам або особам, які їх замінюють, допомогу у виконанні ними своїх обов'язків щодо виховання дітей, захищає права сім'ї, сприяє розвитку мережі дитячих закладів. Позбавлення батьківських прав або відібрання дитини у батьків без позбавлення їх цих прав не звільняє батьків від обов'язку утримувати дітей. Порядок і розміри відшкодування витрат на перебування дитини в будинку дитини, дитячому будинку, дитячому будинку-інтернаті, школі-інтернаті, дитячому будинку сімейного типу, прийомній сім'ї, іншому закладі для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлюються законодавством України. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язків відповідно до закону. У разі відмови від надання дитині необхідної медичної допомоги, якщо це загрожує її здоров'ю, батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність згідно з законом. Медичні працівники у разі критичного стану здоров'я дитини, який потребує термінового медичного втручання, зобов'язані попередити батьків або осіб, які їх замінюють, про відповідальність за залишення дитини в небезпеці.

Стаття 13. Державна допомога сім'ям з дітьми. З метою створення належних матеріальних умов для виховання дітей у сім'ях держава надає батькам або особам, які їх замінюють, соціальну допомогу, передбачену Законом України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" та іншими законами України. Сім'ям з дітьми у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, надаються пільгові довгострокові кредити на придбання житла, предметів довгострокового користування та житлове будівництво.

Стаття 14. Розлучення дитини з сім'єю. Діти та батьки не повинні розлучатися всупереч їх волі, за винятком випадків, коли таке розлучення необхідне в інтересах дитини і цього вимагає рішення суду, що набрало законної сили. Під час вчинення дій, пов'язаних з розлученням дитини з одним або обома батьками, а також інших дій, що стосуються дитини, в порядку, встановленому законом, судом заслуховується думка та побажання дитини.

Стаття 15. Спілкування дитини з батьками, які проживають окремо. Дитина, яка проживає окремо від батьків або одного з них, має право на підтримання з ними регулярних особистих стосунків і прямих контактів. Батьки, які проживають окремо від дитини, зобов'язані брати участь у її вихованні і мають право спілкуватися з нею, якщо судом визнано, що таке спілкування не перешкоджатиме нормальному вихованню дитини. У разі коли батьки не можуть дійти згоди щодо участі одного з батьків, який проживає окремо, у вихованні дитини, порядок такої участі визначається органами опіки та піклування за участю батьків виходячи з інтересів дитини. Рішення органів

опіки та піклування з цих питань можуть бути оскаржені до суду у порядку, встановленому законом. Дитина має право на отримання інформації про відсутніх батьків, якщо це не завдає шкоди її психічному і фізичному здоров'ю.

Стаття 16. Спілкування дитини з батьками, які проживають у різних державах. Дитина, батьки якої проживають у різних державах, має право на регулярні особисті стосунки і прямі контакти з обома батьками. Дитина та її батьки для возз'єднання сім'ї мають право на вільний в'їзд в Україну та виїзд з України у порядку, встановленому законом.

Стаття 17. Право дитини на майно. Кожна дитина, в тому числі й усиновлена, має право на одержання в установленому законом порядку в спадщину майна і грошових коштів батьків чи одного з них у разі їх смерті або визнання їх за рішенням суду померлими незалежно від місця проживання. Дитина, батьки якої позбавлені батьківських прав, не втрачає права на успадкування їх майна. У разі визнання батьків або одного з них рішенням суду безвісно відсутніми дитина має право на утримання за рахунок їх коштів і майна. Батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органів опіки і піклування укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню або спеціальній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав, здійснювати розподіл, обмін, відчуження житла, зобов'язуватися від імені дитини порукою, видавати письмові зобов'язання. Суд у разі позбавлення батьків батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав одночасно накладає заборону на відчуження майна та житла дітей, про що повідомляє нотаріальну контору за місцем знаходження майна та житла. Інші майнові права дитини та порядок їх захисту встановлюються законами України.

Стаття 18. Право дитини на житло. Держава забезпечує право дитини на проживання в таких санітарно-гігієнічних та побутових умовах, що не завдають шкоди її фізичному та розумовому розвитку. Діти - члени сім'ї наймача або власника жилого приміщення мають право користуватися займаним приміщенням нарівні з власником або наймачем. Органи опіки та піклування зобов'язані здійснювати контроль за додержанням батьками або особами, які їх замінюють, майнових та житлових прав дітей при відчуженні жилих приміщень та купівлі нового житла.

Розділ IV

ДИТИНА І СУСПІЛЬСТВО

Стаття 19. Право на освіту. Кожна дитина має право на освіту. Держава гарантує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; надання державних стипендій та пільг учням і студентам цих закладів у порядку, встановленому законодавством України. Держава забезпечує право на вибір навчального закладу і навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування організують облік дітей дошкільного та шкільного віку для виконання вимог щодо навчання дітей у загальноосвітніх навчальних закладах. Учні державних професійно-технічних

навчальних закладів, студенти вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувають на повному утриманні держави. Порядок повного державного утримання та забезпечення учнів державних професійно-технічних навчальних закладів безоплатним харчуванням і стипендією встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування (за винятком тих, які мають вади фізичного та розумового розвитку і не можуть навчатися в загальних навчальних закладах), навчаються в загальноосвітніх школах. Для дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства, які потребують опіки і стороннього догляду, органи управління освітою, за згодою батьків дітей або осіб, які їх замінюють, забезпечують навчання в загальноосвітніх та спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах за відповідними навчальними програмами, у тому числі і в домашніх умовах. (Статтю 19 доповнено частиною згідно із Законом № 2414-IV від 03.02.2005). Діти-інваліди та інваліди з дитинства, які перебувають у реабілітаційних закладах, закладах та установах системи охорони здоров'я, системи праці та соціального захисту населення, мають право на здобуття освіти за індивідуальними навчальними програмами, які узгоджуються з індивідуальними програмами реабілітації дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства. (Статтю 19 доповнено частиною згідно із Законом № 2414-IV від 03.02.2005). Держава забезпечує пільгові умови для вступу до державних та комунальних професійно-технічних, вищих навчальних закладів дітям-інвалідам, дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, та іншим категоріям дітей, які потребують соціального захисту, за умови наявності у них достатнього рівня підготовки. Норми навантаження у навчальних програмах та планах навчальних закладів повинні визначатися з урахуванням віку та стану здоров'я дітей. Контроль за дотриманням цих норм у порядку, встановленому законодавством, забезпечують органи управління освітою та органи охорони здоров'я. У порядку, встановленому законодавством, держава забезпечує підтримку та заохочення особливо обдарованих дітей шляхом направлення їх на навчання до провідних вітчизняних та іноземних навчальних закладів і встановлення спеціальних стипендій.

Стаття 20. Залучення дитини до національної та світової культури. З метою сприяння соціальному, духовному, моральному благополуччю, всебічному здоровому розвитку дитини держава забезпечує їй безкоштовний доступ до національних духовних та історичних цінностей, досягнень світової культури шляхом надання можливості користування бібліотечними фондами, виставковими залами, музеями тощо. З цією метою створюється мережа спеціальних дитячих закладів культури, закладів позашкільної освіти, діяльність яких спрямовується на сприяння розвитку індивідуальної та колективної творчості дітей. Розробка навчальних програм, що застосовуються в навчальних закладах, повинна базуватися на найкращих здобутках людства у сфері культури, засадах моралі та добра, національних духовних традиціях. Держава сприяє випуску і забезпеченню доступності кіно- та відеофільмів,

теле- і радіопередач, виданню друкованих засобів масової інформації, розрахованих на дитячу та молодіжну аудиторію, а також поширенню іншої корисної для культурного розвитку дітей інформації. Забороняється пропагування у засобах масової інформації культу насильства і жорстокості, розповсюдження порнографії та інформації, що зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному благополуччю дитини.

Стаття 21. Дитина і праця. Порядок застосування праці дітей визначається законодавством України про працю. Вік, з якого допускається прийняття дитини на роботу, становить 16 років. Діти, які досягли 15-річного віку, можуть прийматися на роботу, що не завдає шкоди їх здоров'ю і навчанню, за згодою одного з батьків або особи, яка замінює батьків. Для дітей, молодших 16 років, тривалість робочого часу обмежується відповідно до потреб їх розвитку та професійної підготовки. Час, витрачений дитиною за згодою власника або уповноваженого ним органу на професійну підготовку в межах встановленого законодавством робочого часу, зараховується як робочий час. Забороняється залучення дітей до найгірших форм дитячої праці, участі у важких роботах і роботах з шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах та до праці понад встановлений законодавством скорочений робочий час. (Частина четверта статті 21 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2414-IV від 03.02.2005). До найгірших форм дитячої праці належать: усі форми рабства або практика, подібна до рабства, зокрема, продаж дітей та торгівля ними, боргова залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах; використання, вербування або пропонування дитини для зайняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи порнографічних вистав; використання, вербування або пропонування дитини для незаконної діяльності; робота, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю дитини.

(Статтю 21 доповнено частиною згідно із Законом № 2414-IV від 03.02.2005) Діти приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду за наявності письмового медичного висновку про відсутність протипоказань для участі у трудовій діяльності та в подальшому до досягнення 21 року щорічно підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам. Участь у трудовій діяльності дітей-інвалідів та дітей з вадами фізичного та розумового розвитку забезпечується шляхом створення відповідної мережі робочих місць. З метою захисту своїх трудових прав діти, які працюють, можуть створювати професійні спілки або вступати до існуючих професійних спілок у порядку, встановленому законодавством України. Державний контроль і нагляд за додержанням трудових прав дитини забезпечується в порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 22. Право на зайняття підприємницькою діяльністю. Діти, які досягли 16-річного віку, мають право займатися підприємницькою діяльністю, можуть

бути членами колективного сільськогосподарського підприємства та членами селянського (фермерського) господарства в порядку, встановленому законом.

Стаття 23. Право на об'єднання в дитячі та молодіжні організації. Діти мають право на об'єднання в самостійні дитячі та молодіжні громадські організації за умови, що їх діяльність не суперечить Конституції України та законам України, не порушує громадський порядок і безпеку держави, права і свободи інших осіб, не шкодить моралі та здоров'ю дітей та інших громадян. Дитячі громадські організації можуть створювати свої об'єднання, встановлювати контакти з дитячими громадськими організаціями інших країн, вступати до міжнародних дитячих об'єднань. Створення дитячих організацій політичного та релігійного спрямування забороняється. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування надають допомогу дитячим організаціям та об'єднанням, сприяють їх роботі.

Розділ V

ДИТИНА В НЕСПРИЯТЛИВИХ УМОВАХ ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Стаття 24. Утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та безпритульних дітей. Утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечує держава.

Безпритульні діти в порядку, встановленому законом, тимчасово розміщуються у притулках для неповнолітніх служб у справах неповнолітніх, у яких створюються належні житлово-побутові умови та умови, спрямовані на забезпечення їх соціальної адаптації та підготовку до повернення у рідні сім'ї або передачі під опіку і піклування, надається правова, психологічна, медична та інша допомога таким дітям.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, повинні бути передані під опіку чи піклування, на усиновлення або влаштовані на виховання в сім'ї громадян (прийомні сім'ї), в будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати, дитячі будинки сімейного типу на повне державне утримання. Вихованцям таких закладів створюються необхідні умови для їх всебічного і гармонійного розвитку, підготовки до самостійного життя та праці.

Посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, працівники Міністерства внутрішніх справ України, працівники органів соціального захисту населення, житлово-експлуатаційних організацій, навчальних закладів, громадяни та інші особи, яким стало відомо про факт залишення дитини без опіки (піклування) батьків, зобов'язані негайно повідомити про це органи опіки та піклування за місцем знаходження дитини.

Усиновлення допускається виключно в інтересах дитини України відповідно до закону. Усиновлення (удочеріння) є оформлена спеціальним юридичним актом (рішенням суду) передача на виховання в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи дочки. Усиновлення дитини, яка є громадянином України, іноземними громадянами провадиться, якщо були вичерпані всі можливості щодо передачі під опіку, піклування, на усиновлення чи виховання в сім'ї громадян України. Усиновлення дитини, яка є громадянином України, не може

здійснюватися іноземцем, який не перебуває в шлюбі, за винятком, коли іноземець є родичем дитини. { Статтю 24 доповнено частиною згідно із Законом N 257-VI (257-17) від 10.04.2008 }

Переважне право серед інших іноземних громадян на усиновлення дитини, яка є громадянином України, мають іноземні громадяни країн, які уклали міжнародні договори з Україною про усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Порядок передачі дітей на усиновлення, а також здійснення контролю за умовами їх проживання і виховання в сім'ях усиновителів встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Посередницька, комерційна діяльність щодо усиновлення дітей, передання їх під опіку, піклування чи на виховання в сім'ї громадян України, іноземців або осіб без громадянства забороняється. (Частина десята статті 24 в редакції Закону N 2414-IV (2414-15) від 03.02.2005)

Порядок створення, реорганізації та ліквідації навчально-виховних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, передачі дітей на виховання та спільне проживання в прийомні сім'ї або дитячі будинки сімейного типу, а також положення про них затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Працівники закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які здійснюють виховні функції, в разі вчинення аморального проступку, не сумісного з продовженням зазначеної роботи, притягаються до дисциплінарної відповідальності у порядку, встановленому законом.

Контроль за умовами виховання і проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ях опікунів (піклувальників), усиновителів, у дитячих будинках сімейного типу, в прийомних сім'ях покладається на органи опіки і піклування, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді або інші спеціально уповноважені органи. (Частина тринадцята статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законами N 3109-III (3109-14) від 07.03.2002, N 2353-IV (2353-15) від 18.01.2005)

Стаття 25. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Діти, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, мають право на особливий захист і допомогу з боку держави. Відсутність одного або обох з батьків та батьківського піклування підтверджується відповідними документами, які є підставою для надання цим дітям матеріального забезпечення і пільг, передбачених законодавством України.

У разі передачі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, під опіку чи піклування, влаштування в будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати, дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї жиле приміщення, в якому вони проживали, зберігається за дітьми протягом усього часу перебування їх в цих закладах, у опікунів чи піклувальників, дитячому будинку сімейного типу, прийомній сім'ї незалежно від того, чи проживають у

жилому приміщенні, з якого вибули діти, інші члени сім'ї. Жиле приміщення, яке зберігається за дітьми, може бути передано в оренду іншим громадянам на строк до повернення дітей із зазначених закладів, від опікунів чи піклувальників, з прийомної сім'ї чи дитячого будинку сімейного типу.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які до передачі під опіку чи піклування, влаштування в будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати, дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї не мали впорядкованого житла або вселення їх в приміщення, яке зберігалось за ними, неможливе, забезпечуються позачергово впорядкованим житлом за останнім місцем проживання в порядку, встановленому законодавством України.

Держава гарантує матеріальну допомогу на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, у дитячих будинках сімейного типу і прийомних сім'ях у порядку, встановленому законодавством України.

Дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення ними 18-річного віку надається одноразова допомога у розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України (823-2005-п). (Дію частини шостої статті 25 зупинено на 2003 рік згідно із Законом N 380-IV (380-15) від 26.12.2002; дію частини шостої статті 25 зупинено на 2004 рік згідно із Законом N 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003; в редакції Закону N 2505-IV (2505-15) від 25.03.2005)

(Установити, що у 2004 році положення і норми, передбачені частиною шостої статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України, в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2004 рік згідно із Законом N 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003)

Держава гарантує працевлаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, після повернення їх з дитячих закладів, від опікунів чи піклувальників, з дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей, закінчення навчання в державних та комунальних навчальних закладах.

Стаття 26. Захист прав дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку. Дискримінація дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку забороняється.

Держава сприяє створенню дітям-інвалідам та дітям з вадами розумового або фізичного розвитку необхідних умов, рівних з іншими громадянами можливостей для повноцінного життя та розвитку з урахуванням індивідуальних здібностей та інтересів, гарантує надання їм відповідної матеріальної допомоги, встановлення одному з батьків дитини-інваліда чи особі, яка його замінює, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за його згодою, скороченого робочого дня, надання додаткової оплачуваної відпустки на строк до 5 днів, відпустки без збереження заробітної плати та інших пільг, передбачених законодавством України.

Дітям-інвалідам та дітям з вадами розумового або фізичного розвитку надається безоплатна спеціалізована медична, дефектологічна і психологічна допомога та здійснюється безоплатне протезування у відповідних державних і

комунальних закладах охорони здоров'я, надається можливість отримати базову, професійно-технічну та вищу освіту, в тому числі в домашніх умовах. Таким дітям гарантується безоплатне забезпечення засобами індивідуальної корекції.

З метою створення умов для безперешкодного доступу дітей-інвалідів та дітей з вадами фізичного розвитку до об'єктів соціальної інфраструктури планування та забудова населених пунктів, формування жилих районів, розробка проектних рішень, будівництво та реконструкція будинків, споруд та їх комплексів, об'єктів та засобів громадського транспорту повинні здійснюватися з дотриманням вимог Закону України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" (875-12).

Діти-інваліди мають право на безоплатне матеріальне, соціально-побутове і медичне забезпечення, а також забезпечення медикаментами, технічними й іншими засобами індивідуальної корекції відповідно до законодавства. (Статтю 26 доповнено частиною згідно із Законом N 2414-IV (2414-15) від 03.02.2005).

Діти-інваліди, які мають порушення опорно-рухового апарату, за наявності відповідного висновку медико-соціальної експертизи, що підтверджує їх право на забезпечення автомобілем (у разі необхідності з ручним керуванням), і яким виповнилося 5 років, забезпечуються автотранспортними засобами на пільгових умовах. Право на управління таким автотранспортним засобом, за наявності відповідного документа на право управління автомобілем, набуває один із повнолітніх членів сім'ї (або найближчих родичів) інваліда. (Статтю 26 доповнено частиною згідно із Законом N 2414-IV (2414-15) від 03.02.2005).

Діти-інваліди, які позбавлені батьківського піклування і проживають у державних або комунальних дитячих закладах, після досягнення повноліття забезпечуються житлом в порядку, встановленому статтею 33 Закону України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні".

Стаття 27. Заклади для дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку. Для дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку, які не можуть навчатися в загальних навчальних закладах, створюються спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати), загальноосвітні санаторні школи (школи-інтернати), будинки-інтернати для дітей-інвалідів, дошкільні та інші заклади, в яких вони утримуються за рахунок держави. При направленні дітей до таких закладів останні мають обиратися з урахуванням принципу їх максимальної територіальної наближеності до місця проживання батьків або осіб, що їх замінюють.

Кошти на фінансування будівництва та утримання закладів для дітей-інвалідів і дітей з вадами розумового або фізичного розвитку в Державному бюджеті України, бюджеті Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетах виділяються окремою статтею.

Стаття 28. Захист дітей, які постраждали внаслідок стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф. Дітям, які постраждали внаслідок стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, держава забезпечує всебічну підтримку. В

порядку, встановленому законодавством, їм гарантується першочергове і невідкладне відселення з небезпечної зони, надання кваліфікованої безоплатної медичної допомоги, пенсійного, соціального та іншого забезпечення, компенсацій за втрачене або пошкоджене майно та житло, вживаються заходи щодо сприяння возз'єднанню з членами сім'ї.

Стаття 29. Державна допомога дітям, ураженим ВІЛ-інфекцією, та дітям, хворим на інші невиліковні та тяжкі хвороби. Дітям, ураженим ВІЛ-інфекцією (ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД), гарантується державна допомога в порядку та обсягах, визначених Законом України "Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення" (1972-12). Діти, хворі на інші невиліковні та тяжкі хвороби, мають право на державну допомогу в порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 30. Заборона участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах. Участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, створення дитячих воєнізованих організацій та формувань, пропаганда серед дітей війни і насильства забороняються.

Держава вживає всіх можливих заходів для забезпечення захисту прав дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та догляду за ними. Їм надається матеріальна, медична та інша допомога, в разі потреби їх влаштовують у заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, заклади охорони здоров'я тощо.

Стаття 31. Захист дітей-біженців. Держава через уповноважені органи вживає необхідних заходів щодо забезпечення захисту дітей-біженців на території України. Органи міграційної служби сприяють розшуку батьків або інших законних представників дітей-біженців, розлучених із сім'ями, влаштуванню таких дітей у відповідні дитячі заклади або сім'ї.

Органи опіки та піклування вживають заходів щодо тимчасового влаштування у відповідні дитячі заклади або сім'ї дітей-біженців, розлучених з сім'ями, встановлення опіки чи піклування над такими дітьми, сприяють дітям-біженцям, розлученим з сім'ями, у реалізації їхніх прав. (Стаття 31 в редакції Закону N 177-IV (177-15) від 26.09.2002)

Стаття 32. Захист дитини від незаконного переміщення. У порядку, встановленому законодавством України та відповідними міжнародними договорами, держава вживає заходів для боротьби з незаконним переміщенням, вивезенням та неповерненням дітей з-за кордону, їх викраденням, торгівлею та контрабандою ними.

Стаття 33. Захист прав дитини на особисту свободу. Право дитини на особисту свободу охороняється законом. Затримання та арешт неповнолітніх застосовується як винятковий захід і тільки у випадках та порядку, встановлених законом. Про затримання дитини відповідні органи негайно повідомляють батьків чи осіб, які їх замінюють, а також органи прокуратури. Забороняється утримання дитини в одному приміщенні з дорослими затриманими, арештованими чи засудженими особами. Порядок притягнення

неповнолітніх до кримінальної відповідальності та відбування ними покарання встановлюється законом.

Не допускається застосування до дитини насильства, погроз, інших незаконних дій з метою примушення її дати показання як свідка або визнання своєї вини. Примусові заходи виховного характеру за вчинення дитиною злочину або в інших передбачених законом випадках застосовуються до неї лише судом.

Стаття 34. Захист прав дитини в спеціальних навчально-виховних закладах для неповнолітніх, які потребують особливих умов виховання.

Неповнолітні правопорушники, які потребують особливих умов виховання, в порядку, встановленому законом, направляються до загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації.

Неповнолітні, які вживають алкоголь, наркотики, та неповнолітні, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації, в порядку, встановленому законом, направляються до центрів медико-соціальної реабілітації неповнолітніх.

Дітям, які перебувають у зазначених закладах, гарантується право на гуманне ставлення з боку оточуючих, на охорону здоров'я, отримання базової освіти і професійної підготовки, побачення з батьками або особами, які їх замінюють, відпустку, листування, на отримання передач, посилок від батьків, гуманітарних, благодійних та інших громадських організацій, які виявили бажання допомогти їм, у порядку, встановленому законодавством України.

Розділ VI

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ ДИТИНСТВА

Стаття 35. Відповідальність за порушення законодавства про охорону дитинства. Особи, винні у порушенні вимог законодавства про охорону дитинства, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законів України.

Розділ VII

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 36. Участь України у міжнародному співробітництві з охорони дитинства. Україна бере участь у міжнародному співробітництві з питань охорони дитинства та захисту законних прав дитини відповідно до норм міжнародного права. Україна укладає з іноземними державами договори про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах з питань правового захисту дітей – громадян України, усиновлених іноземними громадянами, та здійснення контролю за умовами утримання та виховання таких дітей у сім'ях іноземних громадян.

Стаття 37. Міжнародні договори. Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у законодавстві України про охорону дитинства, застосовуються правила міжнародного договору.

Проект
реабілітаційного центру для дітей з особливими потребами “Надія”
(Автор Попов О.)

Поширення діяльності реабілітаційних центрів для дітей з особливими потребами є нагальною необхідністю сьогодення. На основі аналізу наукової літератури та нормативних документів нами розроблено авторський проект реабілітаційного центру, який міг би надавати кваліфіковану допомогу дітям з особливими потребами та їх найближчим родичам.

1. Обґрунтування актуальності

На території міста Чернівці на сьогодні немає повноцінно функціонуючого реабілітаційного центру, який надавав би комплексну допомогу дітям з обмеженими можливостями, їх родичам, в той час як в місті проживає 485 дітей з обмеженими фізичними можливостями. Тому виникає необхідність розробки проекту діяльності установи, яка б забезпечувала реабілітаційну роботу з цією категорією населення в межах міста. Нами пропонується проект створення міського реабілітаційного центру для дітей з особливими потребами “Надія” в місті Чернівці.

Цільова група реабілітаційного центру для дітей з особливими потребами “Надія” – діти з обмеженими можливостями віком від 3 і до 6-7 років, їх родичі. Планується створення двох вікових груп (I – 3-4 роки, II – від 5 – до 6-7 років)*. Реабілітаційними послугами буде охоплено 60 дітей з обмеженими можливостями, хворих на дитячий церебральний параліч.

2. Головна мета проекту

Реабілітація дітей з особливими потребами, їх адаптація до умов соціального середовища, соціальна інтеграція, а також пристосування членів сім’ї дитини-інваліда до життєдіяльності у відкритому суспільстві.

3. Основні завдання центру

- раннє виявлення дітей з обмеженими можливостями через медичні заклади та їх залучення до Центру, створення комп’ютеризованої бази даних про таких дітей;
- надання кваліфікованої допомоги дітям-інвалідам у здійсненні корекції психофізичного розвитку за індивідуальними програмами та залучення до участі у цих програмах батьків чи інших членів сім’ї;
- забезпечення комплексної абілітації, соціальної адаптації, інтеграції і реабілітації дітей з особливими потребами;
- надання консультативно-методичної допомоги з питань реабілітації інвалідів громадськими, державними і іншими організаціями сім’ям, що мають дітей з особливими потребами, з питань їх життєзабезпечення, надання їм пільг, соціальних послуг, забезпечення дотримання прав;

* Залежно від рівня розумового розвитку вікові показники можуть коливатися

- створення умов для всебічного розвитку, засвоєння вихованцями знань, умінь і навичок з метою підготовки їх до здобуття базової загальної середньої освіти;
- соціально-педагогічний патронаж сімей, у яких є дитина-інвалід;
- організація дозвілля дітей з особливими потребами, членів їх сімей;
- здійснення професійної реабілітації батьків дітей з особливими потребами;
- розробка і впровадження нових форм, методів, програм соціальної реабілітації й інтеграції дітей і підлітків з обмеженими можливостями.

4. Відомості про апробацію

Проект реабілітаційного центру для дітей з особливими потребами “Надія” зайняв 1 перше місце на конкурсі наукових праць у 2 етапі Всеукраїнської студентської олімпіади в 2008 році, його апробовано під час виступів на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях. Елементи проекту впроваджуються в роботі Чернівецького обласного центру соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, Чернівецького обласного благодійного фонду “Діти-інваліди”. Планується його подальша наукова розробка.

5. Зміст проекту

Дослідницька діяльність

Провести соціологічне дослідження з проблем життєдіяльності дітей цієї категорії. Результати дослідження використовувати для розробки нових форм і методів практичної роботи з надання всебічної підтримки та допомоги дітям-інвалідам; підготовки пропозицій і рекомендацій до органів державної влади та відповідних державних установ щодо поліпшення життєвого становища таких дітей і членів їх сімей.

Створити інформаційний банк даних проекту з усіх питань життєдіяльності дітей з особливими потребами міста.

Забезпечити самостійне функціонування інформаційної системи доповнення та коригування.

Створити банк психологічних тестів для використання в роботі з дітьми-інвалідами, їх сім’ями. Забезпечити узгоджену діяльність представників громадських, державних і інших організацій у наданні допомоги клієнтам центру.

Методична діяльність

Спільно з органами соціального захисту, громадськими організаціями проводити семінари-навчання, круглі столи для працівників, які займаються проблемами інвалідності.

Щорічно проводити міський семінар-нараду за підсумками реалізації проекту.

Рекламно-інформаційна діяльність

Надати рекламну інформацію про роботу центру у пресі, радіо, телебаченні, видати та розповсюдити листівки, буклети, календарі, створити цикл документальних фільмів, телепередач про діяльність центру, проблеми дітей з особливими потребами.

Спільно з редакціями газет “Буковина”, “Буковинське Віче”, “Доба”, “Молодий Буковинець”, “Час 2000” владнати питання щодо друкування матеріалів консультативного характеру з усіх сфер життєдіяльності дітей з особливими потребами.

Структура Центру:

1. Організаційно-методичне відділення

Цілі діяльності: захист прав та інтересів дітей з особливими потребами, сімей, що їх виховують, їх адаптація в суспільство шляхом сприяння вирішенню соціальних, психологічних і юридичних питань.

Основні завдання та напрями роботи: первинний прийом дітей з обмеженими можливостями і членів їх сімей, їх діагностика, рекомендації щодо дій сім'ї з поліпшення якості життя дитини; створення комп'ютеризованої бази даних про дітей з обмеженими можливостями і членів їх сімей в місті; узагальнення і впровадження апробованих видів і форм соціального обслуговування сімей, що виховують дітей з особливими потребами; аналіз і прогнозування соціальних процесів на території, яка обслуговується центром, вироблення пропозицій по вдосконаленню соціального захисту сімей, що мають дітей з особливими потребами; розробка та розповсюдження методичних і інформаційних матеріалів з актуальних питань соціального захисту; надання юридичних послуг; сприяння в організації дозвілля дітей з особливими потребами і членів їх сімей.

Фахівці відділення повинні здійснювати консультування та психологічну підтримку батьків дітей з особливими потребами за їх особистим зверненням; проводити виїзні консультації, просвітницькі заходи для фахівців установ, батьків дітей з особливими потребами й інших груп населення.

Основні форми роботи відділення – індивідуальна (спостереження, бесіди, тестування, застосування проєктивних методик, консультування, опитування) і групова (лекції, семінари, тренінги, конференції, виставки).

У структурі відділення діятимуть такі кабінети: методичний кабінет; бібліотека; кабінет технічних засобів; кабінет для роботи з батьками;

2. Відділення соціальної реабілітації дітей з особливими потребами

Цілі діяльності реабілітаційного відділення – здійснення ранньої соціальної реабілітації дітей з особливими потребами, поліпшення якості життя дітей з обмеженими розумовими та фізичними можливостями, підтримка їх розвитку і самостійності.

Напрями роботи:

- соціально-середовищна адаптація (вміння орієнтуватися на вулиці і в суспільних місцях, формування знань соціальних норм поведінки);
- соціально-побутова адаптація (гігієна, харчування, догляд за квітами, вміння користуватися побутовими приладами та інше);
- психолого-корекційна робота, забезпечення максимально можливої готовності до вступу у загальноосвітній навчальний заклад (масова або допоміжна школа);
- творча реабілітація;

- лікувальна фізкультура.

Основні форми роботи відділення – індивідуальні (бесіди, ігри, вправи, творчі завдання, ароматерапія, музикотерапія, арттерапія, бібліотерапія, зоотерапія, консультування) та колективні (диспути, конкурси, рольові ігри, зустрічі, змагання, усні журнали, походи, екскурсії, тренінги), застосовуються також масові форми роботи (свята, концерти, тематичні дні, фестивалі, ярмарки).

У структурі відділення діятимуть такі кабінети: кабінет первинного прийому та діагностики, кабінет лікаря-педіатра, кабінет дитячого лікаря-невролога, фітотерапевтичний кабінет, кабінет психологічної допомоги, кабінет сенсорної інтеграції, кабінет соціальної реабілітації, кабінет логопедичної корекції, масажний кабінет, кабінет водних процедур, тренажерний зал, музичний зал, відкриті ігрові майданчики на свіжому повітрі.

3. Відділення домашнього супроводу і соціального патронажу

Цілі та завдання: нормалізація життєдіяльності дітей з особливими потребами і їх сімей з метою подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки соціального статусу і повноцінної життєдіяльності, адаптації в суспільстві; виявлення і диференційований облік дітей з особливими потребами і їх сімей, що об'єктивно потребують домашнього супроводу та соціального патронажу; визначення необхідних видів домашнього супроводу та соціального патронажу, обсяг та періодичності їх надання постійно, тимчасово, на разовій основі; надання сім'ям з дітьми-інвалідами соціально-економічних, медико-соціальних, соціально-психологічних, соціально-педагогічних та інших соціальних послуг; підтримка сімей у розв'язанні проблем самозабезпечення, реалізації власних можливостей по подоланню складних життєвих ситуацій.

Напрями діяльності: соціальний патронаж (постійний соціальний нагляд) дітей з особливими потребами і сімей, що виховують дітей з особливими потребами; соціальна реабілітація дітей з особливими потребами; консультативна робота з сім'ями, що мають дітей з особливими потребами.

Основна форма роботи відділення – індивідуальна (спостереження, бесіди, консультування, надання адресних соціальних послуг).

4. Відділення професійної реабілітації батьків, які виховують дітей з особливими потребами

Цілі та завдання: професійна реабілітація батьків, які виховують дітей з особливими потребами.

Напрями діяльності:

- надання допомоги у відновленні професійних навичок батьків, які виховують дітей з особливими потребами, їх впевненості у власних силах;
- надання консультацій, допомоги з питань перекваліфікації, зміни місця роботи батькам, які виховують дітей з особливими потребами;
- комп'ютерна профдіагностика.

Основні форми роботи відділення: індивідуальні (бесіди, консультування, тестування, вправи) та групові (ігри, тренінги, зустрічі).

5. Відділення з обслуговування центру – харчоблок з їдальнею; пральня; гаражі; складські приміщення.

Цілі діяльності відділення: забезпечення автономної життєдіяльності центру.

6. Перелік організацій, які повинні бути залучені до реалізації проекту

№	Повна назва	Адреса	Телефон	П.І.Б. керівника	Характер співпраці	Примітки
1	Головне управління праці та соціального захисту населення Чернівецької облдержадміністрації	м.Чернівці, вул. Головна, 245	54-55-37	Сеньків Богдан Климович	Спільна реалізація програми	
2	Обласне відділення Фонду соціального захисту інвалідів України	м.Чернівці, вул. Червоноармійська, 87 «Г»	7-25-85	Доцюк Володимир Федорович	Спільна реалізація програми	
3	Чернівецький обласний благодійний фонд “Діти-інваліди”	м.Чернівці, вул. П.Целана, 11	52-08-42	Шова Олена Петрівна	Консультавання, благодійна діяльність	
4	Чернівецька громадська організація “Чернівецька обласна асамблея інвалідів”	м.Чернівці, вул.Лермонтова, 1/7	55-37-37	Кирилюк Марія Іванівна	Консультавання	
5	Чернівецький обласний благодійний фонд “Хесед-Шушана”	м.Чернівці, вул.Челюскінців, 2	55-27-28	Фукс Леонід Шаєвич	Благодійна діяльність	

Таблиця В.1

План роботи гуртка "Чарівний клубок"

№ п/п	Тема заняття	Мета заняття	Обладнання та методи забезпечення	К-ть годин
1.	Вступне заняття	Провести запис учнів. Ознайомити їх з планом на рік. Продемонструвати зразки робіт. Провести інструктаж щодо правил поведінки учнів під час занять.	Інструменти, матеріали та пристрої необхідні для роботи. Стенд з роботами гуртківців.	4
2.	Історія виникнення гачкування	Ознайомлення учнів з історією гачкування, пряжею, різними видами гачків. Формувати риси характеру, як старанність, акуратність, любов до в'язання.	Колекція гачків, ниток, зразки основних елементів	4
3.	Косичка. Стовпчик без накиду	Ознайомлення учнів з технікою виконання "косички", "стовпчика без накиду", правильними положенням рук під час в'язання гачком.	Плакати з положеннями рук під час в'язання гачком, зразки елементів "косичка без накиду". Синтетичні, бавовняні, вовняні нитки, гачок.	4
4.	Півстовпчик з накидом	Ознайомити учнів з технікою виконання "півстовпчика з накидом".	Зразки елементу "півстовпчика з накидом", нитки, гачок. Зразки готових виробів.	4
5.	Стовпчик з	Ознайомлення	Зразки елементу	4

	одним накидом	учнів з технікою виконання "стовпчика з одним накидом".	"стовпчик з одним накидом", нитки, гачок . Зразки готових виробів.	
6.	Лицьові та зворотні стовпчики	Ознайомлення учнів з технікою виконання "лицьові та зворотні стовпчики".	Зразки готових виробів. Зразки елементу "лицьові та зворотні стовпчики", нитки, гачок .	4
7.	Стовпчик з двома накидами	Ознайомлення учнів з технікою виконання "стовпчика з двома накидами". Формування навиків культури праці.	Зразки готових виробів. Зразки елементу стовпчика з двома накидами", нитки, гачок.	4
8.	Стовпчик з трьома накидами	Ознайомлення учнів з технікою виконання "стовпчика з трьома накидами".	Зразки готових виробів. Зразки елементу стовпчика з трьома накидами", нитки, гачок .	4
9.	Схрещений стовпчик	Ознайомлення учнів з технікою виконання "схрещеного стовпчика".	Зразки елемента "схрещеного стовпчика", нитки, гачок . Зразки готових виробів.	4
10.	Піко	Ознайомлення учнів з технікою виконання "піко".	Зразки елемента "піко", нитки, гачок . Зразки готових виробів.	4
11.	Дужки з повітряних петель	Ознайомлення учнів з технікою виконання "Дужки з повітряних петель". Удосконалення майстерності гуртківців у виконанні	Зразки елемента "дужки з повітряних петель", нитки, гачок .	4

		елементів.		
12.	Пишний стовпчик	Ознайомлення учнів з технікою виконання "пишного стовпчика". Формування навиків культури праці.	Зразки елемента "пишного стовпчика", нитки, гачок. Зразки готових виробів.	4
13.	Довгі петлі	Ознайомлення учнів з технікою виконання "довгої петлі". Удосконалення майстерності гуртківців у виконанні елементів.	Зразки елемента "довгої петлі", нитки, гачок. Зразки готових виробів.	4
14.	Збільшення та зменшення стовпчиків	Ознайомлення учнів з технікою виконання "збільшення та зменшення стовпчиків".	Зразки елемента "збільшення і зменшення стовпчиків", нитки, гачок. Зразки готових виробів.	4
15.	Аплікація з простого ланцюжка.	Навчити дітей складати ескіз малюнка для виконання аплікації. Прищеплювати естетичні смаки у підборі ниток. Учити практично застосовувати виріб	Розглянути вироби відомих митців в галузі гачкування. Проаналізувати і узагальнити елементи роботи конкретного виробу. Гачок, нитки, тканина, малюнки. Придумати назви готових виробів.	10
16.	В'язання квіток, листочків	Учити дітей добирати товщину пряжі, її колір. Учити гачкувати квітку, листочок. Прищеплювати	Різні форми листків, квіток. Аналіз форм листків та пелюсток. Правильний	8

		любов до природи.	підбір кольорів.	
17.	В'язання вази з квітами (аплікація)	Навчити дітей складати різні узорі з квіток. Удосконалення майстерності гуртківців у виконанні аплікацій.	Готовий виріб зразок. Тканина для тла, гачок, нитки. Попереднє складання ескізу для аплікації.	10
18.	Обв'язування серветок	Учити дітей створювати красу щоденного побуту. Прищеплювати бажання зробити щоденне життя гарним.	Зразки різних серветок. Альбом "Художні промисли України". Розділ "Серветка на твоєму столі".	10
19.	В'язання нескладної серветки	Учити дітей в'язати нескладні серветки. Розвивати у них творчу уяву, фантазію.	Зразки різноманітних серветок, гачок, нитки.	10
20.	В'язання закладок	Удосконалення майстерності гуртківців у виконанні простих узорів, виховувати дбайливе ставлення до книги, як джерела знань.	Зразки закладок, нитки, гачок. Касета – запис казки про книгу. Зустріч з бібліотекарем.	8
21.	В'язання іграшок: левеня, кошеля	Розвивати в дітей емоційно-естетичні почуття: любов, лагідність. Вправляти гуртківців у створення своєї іграшки.	Готові вироби для зразків. Придумати назву своєю творінню.	16
22.	Підсумкове заняття	Провести підсумки роботи гуртка за рік. Зробити виставку кращих робіт гуртківців.		2

ТРЕНІНГОВІ ВПРАВИ

Тренінг партнерського спілкування

Вправи для організаційного етапу тренінгу "*знайомство*".

Вправа 1. Той, хто у центрі кола (тренер), звертається до всіх: "Пересядьте ті, у кого є сестри". Сам він намагається зайняти місце в колі. Той, хто залишається, продовжує гру-знайомство, намагаючись пересаджувати групу за спільними ознаками (вивчають англійську, французьку, німецьку мови, співають, грають на музичних інструментах), з метою якнайбільше дізнатися про учасників тренінгу.

Вправа 2. Тренер називає числа, відразу ж після того, як число назване, повинно встати саме стільки людей. *Мета вправи:* орієнтація на дію одне одного. Рекомендація: працюємо у парах.

Вправа 3. Візуально вивчаємо один одного 4 хвилини. Згодом необхідно розповісти про співрозмовника: "Я бачу перед собою..." (говоримо лише про зовнішній вигляд, не вживаємо оціночні поняття, а також слова з інформацією про особистісні якості людини). Міняємося місцями. Ускладнюємо завдання: по черзі розповідаємо про співрозмовника, якою він був дитиною у 5 років (за 3 хв).

Вправа 4. 1). Вишикуватися у шеренгу (шеренги) так, щоб поряд із тренером знаходився найвищий, у кінці шеренги - найнижчий ростом. Перевіряє тренер або інша шеренга. 2). Біля тренера повинен стояти той, хто має найтемніше волосся, на протилежному кінці шеренги - світловолосий. 3). Початок шеренги - той, хто народився 1 січня, кінець – 31 грудня. Мета цих вправ: поліпшити настрій учасників, допомогти більше пізнати одне одного. Рекомендація: всі знову займають свої місця у колі.

Вправа 5. Вітаються з усіма за руку (за годинниковою стрілкою). Рекомендація: учасники по одному виходять у центр кола.

Вправа 6. Той, хто знаходиться у центрі, вітається з усіма. Наступний учасник не повинен повторювати цього вітання.

Вправа 7. Треба привітатися невербальним способом. Наступний учасник не повторює вже використаний жест.

Вправа 8. Почнемо день з того, що підходимо до будь-кого з групи, щоб привітатися та побажати успіху. Той, до кого підійшли, також обирає наступного учасника, щоби висловити своє побажання.

Вправа 9. Кидаємо м'яч і називаємо ім'я того, кому кинули. Учасник з м'ячем повинен стати у будь-яку позу, всі повторюють її за ним. Вправу повторюємо кілька разів.

Вправи "на увагу"

Вправа 10. Уявляємо, що ми "атоми". Кількість атомів у молекулі різна. Вони швидко рухаються. Тренер дає команду - атоми об'єднуються у молекули по три, п'ять..."

Вправа 11. Починаємо рахувати (від 1, 2, 3...), пропускаємо цифру 6 та всі числа, до яких вона входить. Той, хто помилився, вибуває з гри.

Вправа 12. Уявляємо, що ми великий "арифмометр". Хтось називає число, наступний - знак "мінус" або "плюс", знов число, поки хтось не скаже: "дорівнює", наступний учасник має дати відповідь.

Вправа 13. Хтось виконує рухи, інші повинні відтворити їх або припинити, коли тренер вдарить у долоні. Наступний учасник (за годинниковою стрілкою) показує свої рухи.

Вправа 14. Виконуватимуть вправи лише ті, яким скажу: "Андрій наказав підняти праву руку (ногу, палець, кулак...)".

Вправа 15. Тренер роздає картки, на яких написана якась тварина. Ця тварина є ще на одній картці, тому треба невербальними засобами з'ясувати, в кого з учасників тренінгу є ще така сама картка.

Вправа 16. Уявімо, що всі ми – велика "друкарська машинка". Кожен запам'ятовує по три літери. Тренер називає, наприклад, слово: "поїзд". Той, кому дісталася літера "п" плескає у долоні, всі плескають у долоні, наступна літера "о"... Знов повторюються всі дії. Якщо машинка помиляється, то "друкуємо" слово наново.

Вправа 17. Уявімо, що група - це великий "годинник". 12 учасників - цифри на циферблаті годинника. Наприклад, я називаю час: 15 годин, 20 хвилин. Той, кому дісталася цифра 3, плескає у долоні (маленька стрілка годинника), а потім той, кому дісталася цифра 4 (велика стрілка), говорить "бом". Якщо треба показати 12 годин, той самий учасник плескає і говорить "бом".

Вправа 18. "Давайте усі разом намалюємо картину..." Тренер малює обрій, інші учасники - пісок, море, човен... Тренер описує цю картину, називаючи, хто що намалював.

Вправа 19. Тренер роздає картки з кольорами. Така сама картка є ще в одного учасника. Коли тренер називає фрукти та овочі, повинні вставати ті кольори, які відповідають названим предметам. Вправа на **увагу**, тому, коли називають інші предмети, вставати не потрібно.

Вправи "на розвиток спостережливості"

Вправа 20. Група розділяється на "хлопчиків" і "дівчаток" і домовляється про певні дії (один виходить із залу). Після повернення він повинен, спостерігаючи за діями учасників, здогадатися, де "хлопці", а де "дівчата".

Вправа 21. Один з учасників знаходиться за дверима. Інші розподіляються за якоюсь ознакою (відсутність шнурків, штани, замість спідниць, довге, коротке волосся у дівчат та ін). Той, хто повернувся, повинен зрозуміти, за якою ознакою група розподілилася.

Вправа 22. Учасник (1-3) виходять з кімнати. Група змінює пози, предмети, що були в них, з'являються інші речі. Той, хто повертається у кімнату, повинен пояснити, що змінилося в групі.

Вправа 23. Учасник, що вийшов з кімнати, повинен вгадати, хто є ініціатором якоїсь дії або рухів, що постійно змінюються, які повторює група.

Вправа 24. Кожен з учасників тренінгу повинен по черзі вийти на середину кола та встановити контакт невербальними засобами з кожним.

Вправа 25. На рахунок "один" треба знайти собі пару, на "два" - пара виконує однакові рухи, на "один" знову знайти пару, на "два" -зробити однакові рухи.

Вправа 26. Розподілимося на пари та почнемо спілкуватися, змінюючи пози за наказом тренера через кожні 1,5 хвилини (сидячи спиною, стоячи, обличчям один до одного, один сидить, інший стоїть), протягом 6 хвилин. Обговоримо, в якому положенні ми краще спілкувалися.

Вправа 27. Роздаємо чисті аркуші паперу, які треба поділити на 4 частини та намалювати: 1 - розмову з деканом, 2 - з викладачем, 3 - зі студентом I курсу, 4 - зі студентом своєї групи. Аналізуємо стереотипи в різних рольових ситуаціях.

Вправа 28. Розподіляємося на пари та починаємо обличчям один до одного робити різні рухи руками, головою, очима та ін. Наш партнер повинен усе повторити. Міняємося місцями.

Вправа 29. Розподіляємо групу на дві частини. Одна група зображає якесь почуття або емоцію, інша повинна вгадати. Поміняємося місцями. Обговорюємо кожну ситуацію.

Вправа 30. Виявляємо фактори, які заважають правильно отримати та передати інформацію. "Нехай кожен зробить подарунок" сусіду зліва, зобразивши його жестами, тобто інформацію треба передати невербальними засобами, але так, щоб він зрозумів, що ви йому подарували. Закінчуємо вправу так: останній, кому передали подарунок, повинен назвати його. Перший, хто подарував, відкриває таємницю. З'ясовуємо непорозуміння, які виникали.

Вправа 31. "Ми разом збираємося у похід." Кожний по черзі покладе у нього все необхідне мовчки, невербальними засобами. Після кожного показу тренер питає у членів групи, що вони поклали у рюкзак.

Вправа 32. Розподіляємо групу на дві частини, створюючи дві шеренги. "Ми їдемо в автобусі" в час пік, а навпроти вікна, де ви сидите, зупиняється ще один автобус. Побачивши свого знайомого, ви намагаєтеся невербально передати важливу інформацію. Обговорюємо точність переданої інформації.

Вправа 33. Розповідаємо кожен своєму партнерові історії із закінченим сюжетом (містить різні почуття, переживання) за 1,5 хв кожний. Міняємося місцями і розповідаємо чужу історію іншому. Так робимо по колу до кінця. Перевіряємо достовірність кожної історії.

Вправи "на розвиток уміння слухати"

Рекомендації: тренер знайомить учасників з правилами. **Правила уважного слухання:**

1. Сконцентруйте свою увагу на співрозмовникові. Звертайте увагу на слова, позу, міміку, жести.
2. Перевірте, чи правильно Ви зрозуміли слова співрозмовника.
3. Не давайте порад.
4. Не давайте оцінок.

Вправа 34. Будемо прогулюватися берегом моря. Група сідає у коло, закриває очі. Звертаємо увагу на повітря, - дихаємо вільно... "З кожним вдихом у ваше тіло потрапляє енергія, з видихом відходять непотрібні турботи, переживання, напруження... Звернемо увагу на все, що нібито оточує нас на морі. Поділимося враженнями від наших відчуттів.

Вправа 35. На вирази, які зачитує тренер, ви повинні написати відповідь. Використайте спочатку уточнення, потім напишіть переказ, а на кінець потрібно розвинути думку. Читаємо тричі. Просимо учасників прочитати написане.

Вправа 36. Кожен повинен розповісти напарнику про свою проблему. Завдання того, хто слухає, - зрозуміти її сутність, використовуючи тільки прийоми спілкування: безмовне слухання, уточнення, переказ, подальший розвиток думки співрозмовника. Вправа розрахована на 30 хв, її також можна проводити у трійках.

Вправа 37. Кожен з учасників повинен звернутися до двох інших з проханням назвати таку якість, яка заважає у спілкуванні, та таку, що допомагає.

Вправа 38. Звернемо увагу один на одного, сконцентруймося (закриваємо очі) над питанням: *які у цієї людини сильні сторони, переваги?* Після того, як відкриємо очі, кидаємо м'яч тому, про кого подумали.

Вправа 39. Подивіться на сусідів праворуч і ліворуч. Скажіть їм про те, що вам сподобалося в їхній поведінці.

Вправа 40. Пригадайте той момент, коли ви вперше побачили свого сусіда та яке враження він на вас справив. Поділіться цими враженнями.

Вправа 41. Давайте скажемо один одному компліменти. Кидаємо м'яч по черзі всім учасникам.

Вправа 42. "Якби ти був членом партії зелених, то на твоїй футболці було б написано..." Той, хто отримує м'яч, повинен продовжити фразу.

Вправа 43. Уявляємо себе спочатку відомими художниками: малюємо автопортрет (яку течію обираєте: абстракціонізм, символізм, реалізм), а потім мистецтвознавцями, яким запропонували з'ясувати, кому належить той чи інший автопортрет. Групу можна поділити на художників і мистецтвознавців.

Тренінг сенситивності

Сенситивність - це цілісна, загальна здібність людини, яка здатна прогнозувати почуття, думки та поведінку іншої людини... Головні завдання, які вирішує тренінг сенситивності: збільшити розуміння себе та розуміння інших; розуміти групові процеси через відчуття локальної структури; розвивати окремі навички у поведінці. Рекомендація: ми ускладнюємо цю вправу, яка подібна до першої вправи тренінгу партнерського спілкування.

Вправа 44. Один учасник з групи має перерахувати тих, у кого є сестри, брати, хто знає французьку, англійську мови та ін.

Вправа 45. 1. Протягом 5 хв дивимося один на одного. 2. Повертаємося спиною до партнера та відповідаємо письмово на питання: *Які очі у вашого партнера (все про зовнішність)?* Повертаємося знову до нього та перевіряємо свої відповіді. 3. Поміняємося парами. 4. Дивимося на напарника 1 хвилину.

Записуємо відповіді на питання про одяг: "Якого кольору у нього взуття?" 5. Пересідаємо знову та спробуємо розповісти про свого партнера все, що вже знаємо: "у тебе є дочка, ти знаєш французьку мову..." Отже, згадуємо вправи за № 1 та 44. Партнер коректує вашу оповідь. Міняємося місцями.

Вправа 46. Дивимося один на одного уважно 1,5 хв. Зупиняємося перед учасником, наприклад, Іриною та говоримо: "Я іду по колу, проходжу одного, другого, третього... Хто переді мною?" (повинен вгадати, наприклад, це - Володимир). Потім задаємо питання про зовнішній вигляд: "Якого кольору піджак на Володимирові?"

Вправа 47. Намагайтеся побачити кожного (як він виглядає, в якому стані). Спостерігаємо 3 хвилини. Кидаємо м'яч і повідомляємо, що нового ми дізналися про учасників.

Вправа 48. Кидаємо м'яч по черзі та називаємо ім'я того, кому кидаємо, та фразу, яку він казав (учора, сьогодні). Намагаємося пригадати її.

Вправа 49. Один учасник добровільно залишає кімнату, уважно перед тим озирнувшись довкола. Повертається через 2-3 хвилини та відповідає на питання: "Що змінилося?"

Вправа 50. Розподілимо групу на дві частини. Сідаємо один проти одного. Запам'ятаємо своє місце - "один". "Два" - міняємося місцями, запам'ятовуючи своїх сусідів. Коли тренер називає 1 або 2, треба відповісти, хто сидів поруч.

Вправа 51. Спостерігаємо непомітно за людиною, ім'я якої написано на картках, що роздав тренер. На рахунок "один" ви спостерігаєте за цією людиною, роблячи якісь рухи, жести. На рахунок "два" - потрібно відповісти на питання, хто спостерігав за вами та вказати, які рухи він робив?

Вправа 52. Перевірте, наскільки розвинене у вас відчуття часу. Спробуйте заплющити очі та по команді "почали" зорієнтуйтеся, коли пройшла хвилина.

Вправа 53. Заплющіть очі та уявіть, що відчуваєте, коли чуєте ті чи інші звуки: різко загальмувала машина, заграв оркестр, шум морських хвиль, розбилася чашка.

Вправа 54: а) "Я бачу". Потрібно описати зовнішній вигляд будь-кого з учасників тренінгу: руки лежать на колінах, ти повернула голову ліворуч... Усвідомлюємо різницю між тим, що бачимо та уявляємо; б) учасник, який сидить спиною, повинен вгадати, кого описує керівник тренінгу. Рекомендація: потрібно познайомити учасників з класифікаціями експресивної міміки та фундаментальними емоціями.

Класифікація експресивної міміки:

1. Любов, щастя, радість.
2. Здивування.
3. Страх, страждання.
4. Гнів, рішучість.
5. Відраза.
6. Презирство.

Фундаментальні емоції:

1. Зацікавлення - переживання.
2. Задоволення - радість.
3. Здивування.
4. Горе - страждання.
5. Гнів.
6. Відраза.
7. Презирство.
8. Страх.
9. Сором.
10. Провина (за К. Ізардом, 1977 р.).

Вправа 55. Працюємо у парах. Один з учасників виконує роль дзеркала, другий - роль мавпи. Отже, учасники повинні повторювати дії один за одним. Потім учасники поміняються ролями.

Вправа 56. Працюємо у групах по 4-5 осіб. Кожен з учасників повинен розповісти про те, як сприймають його як співрозмовника інші.

Вправа 57. Продовжуємо працювати у групах по 4-5 осіб. Вибираємо з групи одного учасника (за бажанням) та розповідаємо все про нього. Він повинен розповісти про почуття, які при цьому в нього виникали.

Вправа 58. Перед кожним учасником покладемо чистий аркуш, на якому потрібно зазначити: 1. Хто ваш улюблений поет? 2. Який ваш улюблений колір? 3. Яку рису ви цінуєте в людях? 4. Яка пора року вам подобається? Інші учасники, прослухавши відповіді, які зачитує тренер, повинні відповісти, кому належить ця анкета.

Вправа 59. Працюємо у трійках. Потрібно визначити риси, які є спільними та відмінними для учасників тренінгу. Спочатку партнери говорять фразу: "Ти такий самий, як я..." Потім: "Я дуже відрізняюся від тебе..."

Вправа 60. "Чутка". Кожен говорить про учасника, який знаходиться за дверима, все, що захоче. Учасники можуть використовувати цитати з творів, афористичні вислови, висловлюватися потрібно лаконічно. Тренер записує всі висловлювання. Учасник, який був за дверми, повинен угадати, хто про нього це сказав.

Вправа 61. Перевіримо чутливість спини. Учасники трьох груп повернеш до кола спиною. Вони будуть передавати якусь емоцію (наприклад, тренер призначає: З-здрість, Л-любов, С-страх). Ті, хто тренує свою чутливість спини (1-2 учасники), підходять до групи учасників, які *"грають емоцію"*, мовчки. Учасники можуть ставати до групи боком, нахилитися до них, щоб описати потім своє відчуття та спробувати відповісти на питання тренера: 1. Біля якої групи ви почували себе затишно? 2. З якою підгрупою ви посварилися б? 3. З якою заприятелювали? 4. Кого би пожаліли? 5. Кого би могли зневажати? 6. З ким хотіли працювати? Як правило, відповіді не завжди збігаються з дійсністю, це - важке завдання.

Вправа 62. Тренування навиків зниження напруження у бесіді. Учасники тренінгу один одному кидають м'яч зі словами: "Мені здається, нас з тобою

об'єднує така риса, як... Учасник може погодитися: "Так, я згоден". Якщо ні: "Я поміркую над цим..." Таким чином він отримав інформацію до роздумів. Далі цей учасник кидає м'яч наступному гравцю... Аналізуємо, чому м'яч не потрапив жодного разу до когось з учасників.

Тренінг креативності

Вправа 63. Кожен з учасників по черзі називає своє ім'я та три риси, що йому притаманні, які починаються на таку саму літеру. Ця вправа потребує від учасників винахідливості та гнучкості мислення. Можна спростити завдання і назвати лише 1-2 риси.

Вправа 64. Кожен з учасників повинен назвати своє ім'я, одне із своїх реальних хобі та одне, яке хотів би мати. Наступний учасник говорить своє ім'я, реальне хобі і те, яке хотів би мати, потім повторює все, що сказав перший учасник. Наступний повторює все за першим і другим.

Вправа 65. Кожен по черзі називає три слова, що пов'язані з його ім'ям, саме ім'я називати не потрібно. Всі повинні зрозуміти, як називається ця людина.

Вправа 66. Тренер повідомляє про схильність математиків всі явища і предмети описувати за допомогою формул. Перевтілимося у математиків і, назвавши своє ім'я, повідомимо формулу, яка відповідає вашій особистості. Завдання важке. Проте тренер не повинен наводити приклади. У кожного є можливість створити свою математичну мову.

Вправа 67. Потрібно згадати людину (добре вам знайому), яка, на вашу думку, креативна. Назвіть своє ім'я, потім риси, особливості цієї людини, які, на ваш погляд, дають можливість вважати її креативною.

Вправа 68. Тренер, який стоїть у центрі кола, пропонує пересісти тим, хто володіє якимось умінням, наприклад, керує автомобілем. Під час пересаджування тренер займає вільне місце. Учасник, який залишився без місця, продовжує вправу. Після того, як назвали 8-10 умінь, кожен повинен написати розповідь про групу, враховуючи всю отриману інформацію.

Вправа 69. Кожен учасник називає своє ім'я і ті риси, особливості поведінки, все, що в ньому є для спонукання іншої людини до творчості, створення нового, нестандартної поведінки (любов, інтерес до людей, ентузіазм до створення чогось нового, відсутність тиску, готовність навчатися в інших тощо). Рекомендація: Виконуючи цю вправу у студентському, учнівському середовищі, можна перераховувати будь-які професійні вміння.

Вправа 70. Кожен з учасників повинен подумати, ким він може працювати, крім професії, яку набуває в університеті. Називаючи ім'я, потрібно перерахувати декілька варіантів можливих професійних ролей. Рекомендація: наступні вправи допомагають усвідомити етапи креативного процесу, а також бар'єри проявів креативності та створення умов для їх подолання або зменшення впливу.

Вправа 71. Усі учасники повинні зосередитися на собі, своїх переживаннях, відчуттях, думках. Відчувши себе, своє тіло, потрібно зосередитися на ідеї мінливості світу, в якому ми живемо. Які думки у вас виникають? Як ви почуваете себе у цьому світі, де все блискавично змінюється? Учасники

розмірковують над питанням: Які риси, особливості поведінки допомагають жити у цьому світі, а які ускладнюють життя? Можна розмірковувати, закривши очі. Через деякий час пропонуємо всім намалювати свої відчуття, переживання, почуття. Малюнки розвішуємо так, щоб усі їх бачили. Наступний крок: об'єднаємо учасників у групи по 4-5 осіб і поділимося нашими роздумами про якості, які допомагають нам жити у цьому світі і які ускладнюють життя. Знову об'єднуємося в одну групу і записуємо якості, які визначили учасники.

Приклади:

Якості, особливості поведінки, які допомагають жити у мінливому світі:

- любов до людей, оптимізм;
- прийняття себе і світу у всіх його проявах;
- уміння оцінити проблему очима інших;
- почуття гумору;
- відчуття своєї недосконалості;
- комунікабельність;
- сенситивність, емпатія;
- бажання допомогти людям;
- працьовитість;
- мрійливість, уміння фантазувати;
- рішучість, цілеспрямованість, наполегливість.

Якості, які ускладнюють життя в мінливому світі:

- невпевненість у собі;
- упередженість;
- занижена самооцінка;
- надмірна прихильність до принципів;
- несамостійність;
- формалізм, заорганізованість;
- стереотип у мисленні та поведінці;
- орієнтація на загальні правила та норми;
- тривожність;
- навіювання.

Рекомендація: Ця вправа допомагає усвідомити особливості проявів креативності. Учасники сидять у колі та кидають один одному м'яч, запам'ятовуючи того, у кого вже м'яч побував: усі повинні взяти участь у грі.

Вправа 72. Кидаючи м'яч іншому учасникові, потрібно назвати якості, особливості поведінки креативної людини. Потрібно бути уважними, не повторювати вже назване іншими. Після того, як м'яч побував у кожного, змінюємо завдання: тепер ми будемо називати якості, особливості поведінки антипода креативної людини.

Рекомендація: Наступна вправа допоможе учасникам потренуватися у виборі більш виразних засобів для того, щоби зобразити слово, а також розвинути свою фантазію, експресивність. У процесі обговорення етапів креативного мислення тренер повинен пояснити учасникам, як важливо для успішного

вирішення проблемної ситуації ретельно зібрати інформацію, побачити щось спільне між діями різних людей.

Вправа 73. На спині одного з учасників приколюємо картку з написом (наприклад, сон, весна, фараон, організм, ніч, радість тощо). Він повинен викликати будь-кого з групи для того, щоб дізнатися, що написано на картці. Учасники допомагають зрозуміти, який це напис, тільки невербальними засобами. Обговорюємо результати роботи.

Вправа 74. Тренер називає предмет і кидає м'яч іншому. Той, хто його отримав, повинен назвати три (два) нестандартні способи використання цього предмета, наприклад: молоток - вішак, прес-пап'є, ручка для важкої сітки. Домовляємося, що не будемо називати універсальних способів використання предметів.

Вправа 75. Кидаючи м'яч іншому, називаємо колір. Той, хто спіймав, повинен назвати об'єкт цього кольору. Потрібно уважно виконувати вправу, не повторювати кольори й об'єкти.

Вправа 76. Той, хто кидає м'яч, каже одне з трьох слів: "повітря", "земля", "вода". Той, хто спіймав, повинен відповісти конкретно: назву птаха, тварини, риби. Потім він називає знову слово, наприклад, "повітря". Вправу потрібно проводити швидко.

Вправа 77. Спробуємо разом завантажити баржу. Тренер називає предмет на одну з літер алфавіту. Учасникам потрібно також називати предмети на цю літеру. Попереджаємо учасників, що на баржу не можна вантажити, наприклад, астероїди й айсберги, а також, оскільки ми гуманісти, то не будемо вантажити тварин і людей, наркотики, зброю, хімічну отруту та ін.

Вправа 78. Ми збираємося у похід. Складемо наш рюкзак. Кожен з учасників по черзі повинен невербальними засобами зобразити те, що він обов'язково візьме із собою. Той, хто відгадав, буде зображати свій предмет.

Вправа 79. На аркушах паперу кожен з учасників тренінгу повинен записати аргументи "за" куріння. Через три хвилини з'ясуємо, чи записані аргументи. Наступний крок: усі учасники можуть упродовж трьох хвилин поділитися враженнями з колегами та запам'ятати найбільш оригінальні аргументи (один-два). Потім кожен повинен записати аргументи "проти" куріння. Знову даємо три хвилини на обмін думками. Вправа закінчується обговоренням у групі найбільш оригінальних аргументів. Цю вправу можна провести, використовуючи метод "снігової кулі".

Вправа 80. Учасникам тренінгу пропонують вибрати два питання серед п'ятнадцяти:

1. Де б Ви хотіли жити?
2. Яка основна риса Вашого характеру?
3. Який Ваш основний недолік?
4. Який Ваш ідеал у житті?
5. Яку рису Ви найбільше цінуєте у чоловікові?
6. Яку рису Ви найбільше цінуєте у жінки?

7. Який Ваш улюблений колір?
8. Яка Ваша улюблена квітка?
9. Що Ви найбільше не любите?
10. Що Ви найбільше цінуєте у Ваших друзях?
13. Яке Ваше улюблене заняття?
14. Як би Ви хотіли померти?
15. Який настрій Вам притаманний?

Кожен з учасників за дві хвилини повинен відповісти на них своєму партнерові. Сідаємо у коло та розповідаємо за годинниковою стрілкою про почуте всім учасникам тренінгу.

Вправа 81. Поговоримо про різні прикмети. Наприклад, кажуть: *упав ніж, відкоркувалася пляшка - прийде чоловік.* Спробуємо вигадати свої прикмети. Той, хто кидає м'яч, каже, що-небудь; той, хто упіймав - прикмету: *упала квітка - прийде дівчина...* Рекомендація: Вправи, пов'язані із застосуванням асоціативного механізму, допомагають учасникам ліпше використовувати досвід, який вони мають. Будемо працювати над вправами з асоціативним ланцюжком, щоб засвоїти навички залучення до процесу пошуку розв'язання проблеми. Після закінчення цих вправ потрібно обговорити, у чому виникала складність.

Вправа 82. Ми будемо кидати один одному м'яч, називаючи будь-який іменник. Той, хто упіймав м'яч, повинен назвати свою асоціацію (іменник). Наступний повинен сказати слово, яке є асоціацією на сказане другим учасником.

Вправа 83. Називаємо будь-який іменник, кидаючи м'яч. Той, хто спіймав, повинен назвати якесь слово (дієслово, іменник, прикметник...). Потім він кидає м'яч і каже своє слово. Вправа виконується до моменту, коли виникають труднощі навести асоціацію-слово. Можна задати питання: "На що Ви звернули увагу під час вправи?"

Вправа 84. Уявімо себе літературними героями. Тренер, кидаючи м'яч, каже: "Мауглі". Учасник, який спіймав м'яч, повинен перевітлитися у героя і сказати асоціацію, відчуваючи себе ним, на наступне слово тренера, наприклад, квітка. Ця вправа, на думку М. Пруста, допомагає "набути нові очі".

Вправа 85. Кидатимемо один одному м'яч, називаючи будь-які об'єкти. Той, хто отримав м'яч, повинен назвати країну, яка в нього асоціюється з цими об'єктами. Рекомендація: закінчуємо тренінг вправами, пов'язаними з розвитком сенситивності, на спостереження за учасниками.

Вправа 86. Усі учасники групи виконують завдання: подумайте дві хвилини і дайте відповідь на питання: "Які відчуття у вас виникли стосовно сусіда справа (зліва)? Потрібно назвати найяскравіше враження.

Вправа 87. Будемо кидати один одному м'яч, називаючи позитивну якість людини, якій ми відправляємо м'яч. Слідкуємо уважно за тим, щоби вправу виконали усі учасники. Рекомендація: тренер дає можливість учасникам сконцентруватися на своєму партнерові справа (зліва). Вправа допомагає отримати кожному учасникові особистісну підтримку.

Вправа 88. Потрібно подумати і вирішити для себе, з образом якої архітектурної споруди асоціюється ваш сусід (вежа, міст, колона, палац)? Потрібно обговорити, як виникають ці асоціації. Завдання можна змінити: учасники уявляють сусіда в образі літературного героя, тварини. У графі "Хто я" необхідно написати одним словом, наприклад, -"людина", "студент", "філолог". У графі "Моя таємниця" можна відверто написати про себе, свою мрію, якийсь вчинок. У графі "Моє хобі" потрібно намалювати те, чим ви любляете займатися. Ці аркуші паперу студенти приносять і на друге заняття, даючи можливість ознайомитися з ними всім, хто бажає.

Хто я	Чим я пишаюся
Моя таємниця	Моє хобі

Корисною для знайомства зі студентами є вправа-дослідження "Дерево родоводу". Пропонуємо студентам заповнити анкету "Моє дерево життя". Можна порекомендувати вдома заповнити анкету.

Анкета "Моє дерево життя"

1. Грунт - це Ваше культурне, соціо-економічне оточення. Зосередьтеся на тих галузях, які якнайбільше його окреслюють. Я був вихований з вірою в те, що: Робота - це... Гроші - це... Релігія - це... Моя національність -це... Моя раса - це ... Чоловік - це... Жінка - це... Шлюб - це... Сім'я-це... Закон - це... Навчання - це... Успіх - це... Друг- це...

2. Коріння дерева життя - це ваше бачення фундаментальних питань життя: Я вірю, що моє життя походить від ... Істина для мене - це ... Я живу для того, щоб ... Щодня я наближаюся до...

3. Стовбур дерева життя відображає вашу концепцію людини. Відповідаючи на запитання, Ви зображаєте свій погляд на проблему "що таке людина?" Знайдіть твердження , з яким Ви погоджуєтесь, і дайте своє обґрунтування.

1. Я в основному хороший тому, що...
2. Я в основному поганий тому, що...
3. Я залежний і не відповідаю за свої вчинки тому, що...
4. Я в основному егоїстичний тому, що...
5. Я в основному дбайливий і добрий з іншими тому, що...
6. Мої переконання впливають на мою особистість тому, що...
7. Моя особистість впливає на мої переконання тому, що.

4. Гілля дерева життя - це Ваші етичні цінності. Перелічіть ті, які для Вас найбільш важливі, поясніть, чому...

5. Квіти дерева життя символізують емоції, які повинно породжувати Ваше філософське дерево. Перелічіть бажані й небажані емоції, які Ви відчуваєте щодо себе, інших, навчального закладу (школи).

Бажані емоції	Небажані емоції

6. Плоди дерева життя - це Ваші вчинки. Напишіть, як ви зазвичай поводитесь, виконуючи різні соціальні ролі, займаючись різними видами діяльності. Заповніть таблицю.

Бажані вчинки Небажані вчинки

Тренінгів з формування мотивації

Вправа 89.

1. Уявіть якомога яскравіше, що ви досягли своєї мети, що ваша мрія здійснилася, що успіх, слава, багатство і щасливе життя нарешті стали реальністю. Створіть картинку приємного, щасливого майбутнього.

2. Уявіть, як ви наполегливо (але із задоволенням) багато працюєте задля вашої мети. Треба якомога яскравіше «прокрутити» в уяві картинку, де ви з величезною насолодою займаєтеся певною діяльністю (наприклад, це може бути навчання чи професійна діяльність). Часом ця діяльність досить складна, ви відчуваєте труднощі, але вам цікаво і ви прагнете подолати перешкоди і будь-що досягти своєї мети.

3. Спробуйте ці дві картинки пов'язати одну з одною. Наприклад, як результат тривалої роботи і значних зусиль — успіх, щастя, багатство і слава. Намагайтеся поєднати ці картинки у певній послідовності.

Вправа 90.

1. Згадайте випадок зі свого життя, коли ви переживали значний успіх. Заплющіть очі й уявіть собі це яскраво. Створіть картинку в уяві. Зверніть увагу на розмір, точність і якість цієї картинки, на ті рухи, звуки, переживання, котрі створюють або супроводжують її.

2. Далі поміркуюте про мету, якої ви прагнете досягти. Уявіть її чітко. Прокрутіть в уяві картинку — досягнення мети.

3. Розмістіть в уяві цю картинку туди ж, де була і попередня. Ваше завдання полягає в тому, щоб ці дві картинки накласти одна на одну. Прагніть пережити радість, задоволення від майбутнього успішного завершення справи (досягнення мети) так, як ви відчували це в минулому.

Вправа 91.

1. Придумайте собі відповідне ім'я, яке символізувало б наполегливість, цілеспрямованість, силу волі у досягненні мети і яке мало би спонукальний (мотиваційний) вплив на вас. Придумайте кілька варіантів імені (відповідно до завдань, які ви ставите перед собою). Кілька варіантів необхідні для того, щоб уникнути небажаного автоматизму у використанні звичних для вас штампів (адже буває, що слова, які часто вживаються, стають штампами і не викликають жодних образів або емоцій).

3. Уявіть кілька ситуацій, пов'язаних із новим для вас ім'ям. Бажаємо, щоб слово чи характеристика викликало у вас конкретні образи (ситуації). Уникайте

абстрактних понять, «порожніх слів», які не викликають жодних образів або емоцій. Запишіть кілька уявних (та реальних) ситуацій, пов'язаних зі своїм новим ім'ям.

4. Називайте себе так протягом певного часу у внутрішньому діалозі, у зверненні до самого себе. Щоб ця вправа мала істотний психологічний вплив, має пройти досить тривалий час, протягом якого ви будете називати себе новим ім'ям і виконуватимете завдання, пов'язані з цим. Зафіксуйте, скільки разів на день вдалося звертатися до себе по-новому і який вплив це мало на вашу мотивацію.
5. Використовуючи нове ім'я, напишіть кілька коротеньких оповідань про себе (реальних, з минулими чи теперішніми успіхами і прагненнями, чи фантастичних, з мріями про досягнення в майбутньому).

Вправа 92. Ви повинні переконати іншого учасника групи (уявіть, що перед вами ваш підлеглий чи дитина, яка потребує ваших настанов), що із завданням можна легко впоратися. Прагніть уселити впевненість в успіх. Запишіть свою промову.

Вправа 93.

1. Поміркуйте над тим, яким би ви хотіли себе бачити: достатньо здібним, але неорганізованим (тобто який боїться поразки і постійно відкладає справу на потім) чи недостатньо здібним, але наполегливим, організованим (який не боїться невдачі).
2. Поміркуйте, чи визначається поразка (невдача) саме відсутністю здібностей. Які інші фактори, на вашу думку, можуть визначити невдачу?
3. Запишіть позитивні моменти, пов'язані з невдачею (що дає вам невдача, чого навчає).
4. Поміркуйте і запишіть, що ви сказали б іншій людині, яка зазнала поразки і відчуває розчарування. Запишіть, як би ви спробували не лише втішити, а й надихнути людину на подальшу діяльність.
5. Запишіть, що ви сказали б самому собі у хвилини невдачі та розчарування. Які слова змогли б не лише відновити втрачену душевну рівновагу, а й спонукати до наполегливої діяльності задля досягнення мети?
6. Удосконаливши текст, запишіть його яскравими літерами на обкладинці зошита чи на картці, попрацюйте над ним, спробуйте прокрутити відповідні ситуації в уяві, активізуючи записаний текст.

Вправа 94.

1. Уявіть, що ви людина з високою мотивацією досягнення (прагнете досягати значних успіхів). Придумайте девіз (гасло), який би орієнтував, спонукав і надихав вас на досягнення певної мети. Девіз повинен подобатися вам, надихати на подолання труднощів і проблем, налаштувати на наполегливу роботу.
2. Доберіть кілька варіантів девізу, щоб згодом вибрати найкращий з них. Різноманітність девізів необхідна також для того, щоб були відображені різні аспекти мотивації досягнення:

1-й варіант (на формування наполегливості і здатності долати труднощі й перешкоди); 2-й варіант (на формування цілеспрямованої, тобто систематичної роботи заради досягнення мети); 3-й варіант (на розвиток упевненості в собі); 4-й варіант (на розвиток прагнення вдосконалювати, поліпшувати свою майстерність).

3. Зробіть табличку з написом свого девізу. Доберіть відповідний колір і малюнок-символ. Помістіть табличку на робочому столі (або стіні), щоб ви могли постійно її бачити.

4. Час від часу змінюйте деякі слова (для різноманітності, щоб уникати механічного сприймання). Певний ефект справляє і переформулювання девізу (і зміна малюнка-символу), зберігаючи зміст і спрямованість девізу. Придумайте чотири варіанти девізу, виразіть цю ідею різними способами.

5. На окремому аркуші паперу напишіть оповідання на тему, пов'язану з вашим девізом. Спробуйте якомога яскравіше уявити ситуації відповідно до девізу, обставини, людей та виразити своє ставлення і почуття.

Вправа 95.

1. Згадайте подію, коли ви досягли успіху, проявивши наполегливість, цілеспрямованість, кмітливість тощо. Згадайте емоційний стан (задоволення, піднесення), в якому перебували в ситуації успіху та перемоги.

2. Похваліть самого себе. Скажіть самому собі кілька приємних слів. Наприклад: «Молодець! Чудова робота! Так і далі тримати!».

3. Зобов'яжіть себе і надалі так працювати (наприклад, проявити наполегливість, цілеспрямованість тощо).

Вправа 96.

1. Попросіть себе обов'язково виконати щось важливе для вас. Можете використовувати аналогічні прийоми, які застосовуєте, коли просите інших виконати щось.

Використовуйте:

- переконання в необхідності діяльності;
- прохання і ласкаві слова (наприклад, можете сказати собі: «Ти будеш молодець, коли зробиш це!» або «Ти ж молодчина, все зможеш виконати, будь ласка, зроби це, буде нелегко, але ти зможеш»).

2. Напишіть кілька форм, варіантів прохання та переконання самого себе. Виберіть оптимальні варіанти.

3. Виробіть загальні правила, принципи переконання самого себе чи прохання до самого себе.

Вправа 97.

Технологія («секрети») створення ситуації успіху може бути такою:

1. Сплануйте досягнення певної мети (або етапу її досягнення). Мету слід вибрати середньої складності, оскільки досягнення легких цілей не переживається як успіх, а досягнення надто складних часто неможливе. Якої мети ви хотіли б досягнути?

2. Докладіть усіх зусиль, щоб досягти бодай однієї мети або успішно виконати поставлені перед собою завдання. Чи досягай цієї конкретної мети? Які труднощі відчували?
3. Розбийте мету на ряд конкретних проміжних етапів і усвідомте важливість досягнення кожного з них. Ставте перед собою якомога більше конкретних (і реальних) цілей і прагніть досягти їх. Які конкретні етапи досягнення мети?
4. Визначте кількісні показники, за якими ви могли б фіксувати навіть незначні позитивні зрушення у вашій справі. Це надасть вам азарту і додаткової спонукальної сили (як у спорті, де кількість набраних очок стимулює).
5. Похваліть самого себе за те, що досягли навіть незначного успіху («Який я молодець!»). Позитивні емоції, пов'язані з досягненням успіхів, ніколи не завадять.
6. Відзначте себе за досягнення навіть незначного успіху, «нагородіть» себе чимось за цей успіх. Який приз чи винагороду ви собі приготували?

Додаток Г.1

Орієнтовні правила роботи тренінгової групи

- ✓ Дотримуватися регламенту.
- ✓ Слухати і чути - один говорить - усі слухають.
- ✓ Не перебивати - уважно слухати одне одного та поважати різні думки.
- ✓ Бути толерантними - не можна змушувати людину замовкнути лише тому, що її погляди не збігаються з поглядами інших.
- ✓ Не критикувати - кожний має право на власну думку.
- ✓ Бути доброзичливими - ставитися одне до одного доброзичливо та поважати почуття інших.
- ✓ Дотримуватися принципу конфіденційності ~ не можна обговорювати поза межами групи ті моменти особистого життя, які стали відомими на тренінгу.
- ✓ Говорити тільки за темою та від свого імені.
- ✓ Говорити коротко, по черзі.
- ✓ Поважати особисте життя - кожен має право не відповідати на запитання, яке стосується його особистого життя.
- ✓ Право на анонімність - кожен має право ставити запитання анонімно.

Тренінгове заняття для батьків і педагогів

Тема: Чи добрі ви вихователі?

Мета: Підвищення рівня поінформованості батьків і опікунів з проблем сімейного виховання; визначення встановлення контакту між батьками, опікунами та школою, допомога у створенні педагогічно-доцільних взаємин у сім'ї

Хід заняття

1. Повідомлення мети, завдань, регламенту роботи(5 хв.)

2. Знайомство «Снігова куля» (5 хв.)

Мета: познайомити учасників, сприяти згуртуванню, створенню доброзичливої атмосфери та комфорту під час роботи.

Обладнання: бейджики, ручки.

Хід проведення: педагог-тренер пропонує першому учаснику назвати своє ім'я та свою мрію, другий учасник-повторює ім'я та мрію першого, потім називає своє ім'я та свою мрію і так далі.

3. Правила «Сімейний статут» (10хв.)

Мета: сприяти згуртуванню учасників, створенню доброзичливої атмосфери, комфорту та порядку під час роботи.

Обладнання: заздалегідь прикріплений на видному місці ватман.

Хід проведення: педагог-тренер наголошує на тому, що упродовж цілого року, обговорюючи безліч проблем і питань виховання дітей, учасники навчання будуть єдиною великою сім'єю. А щоб уникнути сімейних конфліктів, необхідно виробити й прийняти своєрідний «Сімейний статут», що закріплюватиме правила поведінки та права «членів родини».

Методом мозкового штурму учасники вносять свої пропозиції. Педагог-тренер враховує їх і на основі поданих ідей пропонує виробити загальні правила роботи у групі (не більше десяти).

Орієнтовними правилами можуть бути такі:

- 1) бути толерантними;
- 2) дотримуватися регламенту;
- 3) «правило руки»;
- 4) правило двох рук (якщо хоча б одній людині в колі шумно, то вона має право підняти дві руки, що означає «Мені шумно, схаменіться!»), а інші повинні також підняти руки, при цьому припинивши розмови);
- 5) бути тут і тепер;
- 6) працювати у групі від початку й до кінця;
- 7) обговорювати не людину, а проблему;
- 8) кожна думка має право на існування;
- 9) почуття гумору та доброзичливість;
- 10) слухати і чути.

4. Очікування «Пісочний годинник» (10хв.)

Мета: допомогти визначитися з власними очікуваннями від тренінгового заняття.

Обладнання: аркуш фліп-чарту (або ватман) з намальованим на ньому пісочним годинником, ручки, стікери, вирізані у формі кружечків.

Хід проведення: кожному учаснику заняття роздається по три кружечки, які символізують піщинки, і пропонується написати свої очікування стосовно тренінгу. Після цього кожен учасник зачитує свої очікування і наклеює їх у верхній частині пісочного годинника. Останнім свої очікування зачитує педагог.

Питання для обговорення: про що свідчать очікування? Чому так важливо на початку роботи їх визначити?

5. Вправа на активізацію «Овації» (5 хв.)

Мета: сприяти позитивному настроюванню на виконання подальшої роботи.

Хід проведення: Учасники сідають у коло. Тренер пропонує підвестися тим, хто, наприклад, любить гратися з дітьми. Якщо у групі такі учасники є, то вони встають, а інші «нагороджують» їх оваціями. Після оплесків, ті, хто встав, сідають на свої місця а тренер продовжує: «Прошу встати тих, хто...»: вміє танцювати; має гарний настрій; допомагає здійснювати виховну роботу класу і т. ін.

6. Основні інформаційні вправи (60хв.)

6.1. Вправа «Визначення понять» (15 хв.)

Мета: узгодити розуміння базових понять «діти», «компетентнісне батьківство», «сім'я», «неблагополучна сім'я», «дистантна сім'я», «сімейне виховання», «педагогічна занедбаність», «важковиховуваність».

Обладнання: картки з визначеннями понять.

Хід проведення: учасники об'єднуються у 4 групи. Кожна група витягує дві з підготовлених карток і протягом 10 хвилин працює над власним визначенням термінів, зазначених на картках. Після роботи у групах учасники презентують свої визначення у великому колі.

У кінці вправи педагог-тренер наводить приклади визначень зі словників, енциклопедій, загальнонавчальної літератури.

Інформаційний матеріал:

Дитина - людина віком до 18 років

Компетентність - (лат. *competento* - відповідність, здатність) – психолого-педагогічна якість, що означає силу і впевненість, джерелом і є відчуття власної успішності та корисності

Компетентнісне батьківство - впевнене виконання батьківських обов'язків, що базується на достатньому рівні психолого-педагогічних знань і умінні їх доцільно застосовувати.

Сім'я – 1) мала соціальна група, що складається з поєднаних шлюбом чоловіка та жінки, їх дітей (власних або усиновлених), інших осіб пов'язаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів. сприяє формуванню особистості з усталеною поведінкою;

2) мала соціальна група суспільства, найважливіша форма організації особистого шлюбу, що базується на подружньому союзі та родинних зв'язках, тобто відносинах між чоловіком і жінкою, батьками дітьми (власними або

усиновленими), братами і сестрами, іншими родичами, які живуть разом і ведуть спільне господарство;

3) динамічна мала група людей, котрі проживають разом і зв'язані родинними відносинами (шлюбу, кровної спорідненості, усиновлення, опіки), спільністю формування і задоволення соціально-економічні та інших потреб, взаємною моральною відповідальністю.

Неблагополучна сім'я - сім'я, яка з різних причин втратила свої виховні можливості

Дистантна сім'я – сім'я, члени якої тривалий час перебувають на відстані один від одного з різних причин.

Сімейне виховання — 1) більш чи менш усвідомлені зусилля старших членів сім'ї, котрі спрямовані на те, щоб молодші відповідали уявленням старших про те, якою повинна бути і стати дитина;

2) система впливів, що спонтанно склалася чи була свідомо змодельована, яку дорослі члени родини застосовують з метою формування світоглядних поглядів і поведінки дітей.

Педагогічна занедбаність - відхилення від норми у поведінці та навчальній діяльності дитини, зумовлені недоліками виховання. Педагогічно занедбаною називають нормальну, здорову дитину, яка не володіє знаннями та уміннями, необхідними для того, щоб справитися з вимогами, які до неї висуваються батьками, вчителями, дитячим колективом.

Важковиховуваність - поняття, що пояснює труднощі, з якими зустрічається педагог під час організації та здійснення виховного процесу; термін, що використовується для позначення максимально наближеного до норми рівня відхилень у поведінці дитини

6.2. Вправа «Виховання - одна із функцій сім'ї» (15 хв)

Мета: ознайомити з основними функціями сім'ї, проаналізувати як вони виконуються у дистантних сім'ях, звернути увагу на значення виховної функції.

Обладнання: інформація про основні функції сім'ї, значення виховної та соціалізуючої функцій, листки формату А5, ручки.

Хід проведення: Педагог-тренер знайомить учасників із основними функціями сім'ї, особлива увага звертається на виховну та соціалізуючу функції. Потім учасники діляться на групи за кількістю функцій і аналізують, як виконується кожна функція у дистантних сім'ях. Після роботи у групах учасники презентують свої думки у великому колі. Тренер підводить до висновку, що дистантні сім'ї можуть бути потенційно неблагополучними.

Інформаційний матеріал

Як соціальний інститут сім'я виконує у суспільстві такі функції	
1. Матеріально-економічну	планування сімейного бюджету, організація споживчої діяльності, участь у суспільному виробництві
2. Житлово-побутову	забезпечення сім'ї житлом, ведення домашнього господарства та організація побуту
3. Репродуктивну	продовження людського роду шляхом народження дітей
4. Комунікативну	створення психологічно-емоційного відтворення сил

	членів сім'ї, організація внутрішньосімейного спілкування
5. Виховну	передача дорослими членами сім'ї свого соціального досвіду дітям
6. Соціалізуючу	допомога дитині інтегруватися у суспільство
7. Рекреативну	організація вільного часу та відпочинку сім'ї, розвиток інтересів та потреб особистості

Значення виховної та соціалізуючої функцій	
1.	Забезпечення фізичного й емоційного розвитку дитини
2.	Формування статевої ідентифікації дитини
3.	Провідна роль у розумовому розвитку дитини
4.	Розвиток здібностей та потенційних можливостей дитини
5.	Забезпечення дитині почуття захищеності
6.	Формування ціннісних орієнтацій особистості
7.	Оволодіння дитиною основними соціальними нормами

Вправа на активізацію «Карлики і велетні»

Мета: сприяти позитивному настроюванню на виконання подальшої роботи

Хід проведення: усі учасники стають у коло. Коли ведучий каже «велетні», усі мають підвестися на носки й підняти руки вгору; якщо він скаже «карлики», усі мають присісти й витягнути руки уперед. Проводячи гру, ведучий може час від часу показувати не ті рухи. Той, хто помилився, виходить з гри. Можна провести й інший варіант гри. На слові «карлики» звести руки так, щоб долоні торкалися одна одної, на слові «велетні» – широко розвести руки в сторони. При цьому учасники можуть сидіти.

6.3. Вправа «Наслідки недоліків виховання» (10 хв)

Мета: ознайомити з наслідками недостатнього виконання сім'єю виховної функції.

Обладнання: ватман, маркери, листки А5, інформація про педагогічну занедбаність і важковиховуваність.

Хід проведення: учасники методом мозкового штурму визначають які недоліки можуть бути у сімейному вихованні, тренер записує їх на ватмані у першу колонку. Потім учасники діляться на підгрупи і протягом 5 хв. обговорюють, до яких наслідків можуть призвести ці недоліки виховання у сім'ї. Після обговорення кожна підгрупа висловлює свої думки, а тренер записує їх проти недоліків виховання у другу колонку. Робиться висновок, що недоліки виховання негативно позначаються на особистості дитини.

6.4. Вправа «Як попередити педагогічну занедбаність» (10 хв.)

Мета: ознайомити з явищем педагогічної занедбаності, спільними зусиллями визначити шляхи попередження цього явища.

Обладнання: ватман, маркери, інформація про педагогічну занедбаність.

Хід проведення: спочатку педагог-тренер знайомить учасників з інформацією про те як проявляється педагогічна занедбаність та з результатами виявлення ознак педагогічної занедбаності у молодших школярів. Потім

методом мозкового штурму учасники вносять пропозиції як попереджати ці явища. Педагог тренер пропонує інформацію про те, як діагностувати педагогічну занедбаність для успішного її попередження.

Інформаційний матеріал:

“Педагогічна занедбаність” - стан, що передбачає стійкі відхилення від норми в моральній свідомості та поведінці дітей та підлітків, зумовлений негативним впливом середовища і помилками у вихованні. Педагогічно занедбана така дитина, рівень невихованості якої виражається в несформованості найважливіших соціальних якостей особистості, актуальних для відповідного віку. Риси педагогічної занедбаності можуть проявлятися чітко, але можуть і приховуватися за зовні благополучною поведінкою. Педагогічно занедбана дитина справді є психічно нормальною і фізично здоровою, але не володіє знаннями та вміннями, необхідними для нормальної життєдіяльності. Педагогічна занедбаність складається з трьох компонентів. По-перше, відхилення від норми в поведінці і навчальній діяльності (неумілість, неуспішність, труднощі) зумовлені тим, що власний досвід (життєві та інші навички, знання, уміння) цих дітей неповноцінний, викривлений, суперечливий. По-друге, відставання у розвитку пам'яті, мислення, уяви, емоційно-вольових, моральних властивостей, рис і якостей особистості. На ці відставання накладаються деякі вікові особливості – загострене самолюбство, нестійкість настрою, швидка втомлюваність, конфліктність та ін. По-третє, відхилення, викривлення та протиріччя у ставленнях педагогічно занедбаних до себе і своїх можливостей, ровесників, учителів, батьків, навколишніх явищ. Усе це значно утруднює та викривлює їх навчальну діяльність і поведінку.

Педагогічна занедбаність розвивається поступово, проходячи певні стадії, які мають комплекс домінуючих причин, ознак, а їх знання дозволяє правильно діагностувати відхилення та своєчасно вживати систему корекційно-виховних заходів.

Перша стадія педагогічної занедбаності розглядається як сприятлива (в основному відповідає дошкільному віку). Вона виникає в результаті неправильного виховання в сім'ї (дефіциту корисного спілкування, надлишку, або нестачі батьківської турботи, ласки, конфліктів між батьками, відсутності єдності вимог до дитини, відсутності ситуацій, що виховують співчуття), а також через помилки вихователів дошкільних закладів, що призводять до несприятливого становища дитини в колективі; як результат деривації (психічного стану людини, що виникає в результаті тривалого обмеження її можливостей у задоволенні основних психічних потреб).

Друга стадія є наслідком слабкої психологічної і педагогічної готовності до шкільного навчання. Проявляється у виникненні негативного ставлення до навчання як наслідок непідготовленості до нього, а також часто і недоліків виховання (через непосидючість, неуважність, відсутність наполегливості). У молодших школярів з'являються початкові форми негативного ставлення до норм і правил життя в дитячому колективі, основною причиною яких є відсутність успіху в діяльності, перш за все в учінні. Джерелами невдач значною мірою слугують недоліки організації навчального процесу.

Третя і четверта стадії найчастіше трапляються в підлітковому віці у старших школярів. Ці стадії характеризуються поглибленням негативного ставлення до норм і правил життя колективу, появою асоціальних тенденцій, відхиленнями поведінки. Певні проступки можуть мати ситуативний характер. Підлітки переживають наслідки своїх дій і усвідомлюють їх негативний характер, але ще не вміють передбачити небажані результати. Зустрічаються також факти крадіжок, напади на слабших, жорстокості, злісного хуліганства, що переходять у правопорушення. Часто така поведінка поєднується з викривленими моральними уявленнями. У даному випадку педагогічна занедбаність розвивається в тих випадках, коли учні не мають достатніх можливостей для самоутвердження в колективах класу, школи. Поведінка старших школярів відрізняється великою скритністю.

Як діагностувати педагогічну занедбаність на ранніх стадіях

Критерії оцінювання виховання – ознаки, на підставі яких можна дійти висновку про рівень вихованості людини, оцінити результати виховного впливу. Тому основним критерієм педагогічної занедбаності можна назвати рівень вихованості. Чим вищий рівень вихованості, тим менше занедбана дитина, а чим він нижчий, тим більше шансів у дитини стати занедбаною. Щоб визначити рівень вихованості, пропонуємо такі критерії та показники: моральна свідомість (розуміння моральних якостей, знання моральних норм поведінки, моральні цінності, моральна відповідальність), гуманність (доброта, чуйність, чесність, справедливість), культура поведінки (культура зовнішнього вигляду, культура мовлення, культура спілкування, культура праці), соціальна та трудова активність (успішність і ставлення до навчання, культура праці, наявність позитивних захоплень та інтересів, дисциплінованість).

6.5. Вправа-тест «Чи добрі ви вихователі» (10 хв)

Мета: перевірити ставлення учасників до виховання дітей.

Обладнання: листки А5, ручки, текст тесту, ключ до тесту та відповіді для кожного з учасників.

Хід проведення: педагог-тренер пояснює, що на кожне запитання треба дати одну з трьох відповідей а) так, б) ні, в) іноді, далі зачитує запитання, а учасники записують його номер та відповідь. Потім відповідно до ключа кожній літері присвоюється певна кількість балів, додавши які, можна отримати відповідь на питання «Чи добрі ви вихователі».

Учасники індивідуально визначають наскільки хороші вони вихователі, а педагог-тренер звертає увагу на те, щоб вони не розчарувалися, якщо набрали мало балів, бо саме для того щоб стати кращими вихователями вони відвідують тренінгові заняття.

Тест «Чи добрі ви вихователі»

1. Чи дає вам підстави хвилюватися стан здоров'я та фізичний розвиток вашої дитини?
2. Треба чи ні давати дітям гроші на «кишенькові витрати» залежно від їхніх потреб?
3. Чи дозволяєте ви дитині допомагати собі у господарстві, хай навіть ця допомога сумнівна?

4. Чи вважаєте ви, що незначна брехня з боку дитини можлива?
5. Чи має ваша дитина шанси переконати вас у суперечці?
6. Чиможуть ваші діти мати від вас секрети?
7. Чи засуджуєте ви суворість у вихованні дітей?
8. Чи легко ви налагоджуєте дружні контакти з приятелями своєї дитини?
9. Чи просите ви прощення у дитини, коли несправедливо її покараєте?
10. Чи систематично ви цікавитесь навчанням дитини у школі?
11. Чи дотримуєтеся ви у вихованні дітей духовних традицій вашого народу?
12. Чи формуєте ви у своєї дитини почуття національної свідомості, честі й гідності?

Ключ до тесту

Питання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
а)	0	4	4	0	5	3	5	4	5	4	4	5
б)	4	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0
в)	2	2	3	2	3	2	0	2	3	1	1	0

Відповіді:

50 балів – ви ідеальні вихователі, такі ідеальні, що можна замислитися, чи на всі питання ви відповіли щиро;

35-45 - ви дуже любите дитину, відчуваєте всю важливість своїх обов'язків перед нею;

30-34 – взагалі ви непогані вихователі, хоча часом і припускаєтеся помилок, які «підмочують» ваш авторитет перед дитиною;

25-29 – на жаль, у багатьох ситуаціях ви є недосконалі вихователі, і діти, мабуть, не почувуються з вами досить добре і просто;

20-24 – ви зовсім несподівані у вчинках, надто часто робите «іноді» те, чого не варто робити ніколи. Діти не знають, коли і в чому вони можуть покластися на вас;

19 та менше – маємо надію, що такої суми не назбирав ніхто, бо у цьому разі можна лише поспівчувати вашій дитині.

7. Релаксація «Літній ранок» (10 хв.)

Мета: сприяти зняттю емоційного напруження після заняття.

Обладнання: музичний запис заспокійливої музики.

Хід проведення: учасники займають зручне положення, розслаблюють тіло і слухають ведучого, який під музику зачитує текст, перетворюючи в уяві словесну інформацію на образи.

«... Уявіть собі літній ранок. Ви в долині. Поступово уявляєте навколишній світ: повітря чисте і прозоре, небо блакитне, навкруги трава і квіти. Вранішній вітерець ніжно пестить ваше обличчя. Відчуйте, що ваші ноги стоять на землі. Зрозумійте, у що ви одягнені. Присвятіть деякий час тому, щоб усвідомити всі ці деталі.

Ви відчуваєте почуття готовності й очікування. Оглядаючись навкруги, ви бачите гору. Вона підіймається недалеко, і коли ви бачите її верхів'я, у вас виникає відчуття незвичайного піднесення. Потім ви вирішуєте піднятися на цю гору. Спочатку ви входите в ліс, який росте біля її підніжжя. Ви вдихаєте

сосновий аромат і відчуваєте свіжість темного лісу. Виходячи з лісу, ви бачите гірську стежинку. Підіймаючись нею, ви відчуваєте навантаження і приємне тепло, яке розливається по вашому тілу. Ви відчуваєте, що підіймаєтесь все вище й вище. Повітря стає все свіжішим і свіжішим. Вас оточує тиша.

І ось ви — на вершині гори. Внизу — долина. Зупиніться на хвилину. Погляньте навколо, роздивіться світ, що вас оточує. Навколо вас великі старі дерева, зелені кущі, пожовкла трава. Весело співають пташки. Подивіться навколо. Що ще ви бачите?

Тепер, коли ви роздивились усе, можете, не поспішаючи, повертатись у долину, в те місце, звідки ви починали свій шлях до вершини. На це вам знадобиться 2—3 хвилини. Після повернення ви можете самостійно відкрити очі і знову опинитись у нашій кімнаті.»

8. Підсумки «Пісочний годинник» (10хв.)

Мета: підвести підсумки роботи, перевірити чи справдилися очікування.

Обладнання: аркуш фліп-чарту (або ватман) з намальованим на ньому пісочним годинником, ручки, стікери, вирізані у формі кружечків.

Хід проведення: кожному учаснику заняття роздається по три кружечки, які символізують піщинки, і пропонується написати свої враження від тренінгу. Після цього, кожен учасник зачитує свої враження і наклеює їх у нижній частині пісочного годинника. Останнім свої враження зачитує педагог.

Питання для обговорення: Чи справдилися ваші очікування? Чому важливо в кінці роботи підводити підсумки?

9. Прощання (5 хв.)

Мета: сприяти згуртуванню учасників, продовженню спілкування за межами тренінгової групи, виробити своєрідний ритуал прощання.

Хід проведення: Усі стають у коло, повертаються до свого сусіда справа і промовляють, завершуючи фразу «Я бажаю вам..». Потім усі обіймають одне одного за плечі, заплющують очі, повільно та розслаблено хитаються ліворуч і праворуч.

Тренінгове заняття для дітей

Тема: «Розумію – майже вмію...»

Мета: викликати у дітей бажання взаємодіяти та співпрацювати з педагогом, зняти стан тривоги, підвищити впевненість у собі та встановити довіру, взаєморозуміння між членами групи; пояснити дітям сутність моральних понять і моральних якостей, розвивати стійкість уваги та спостережливість.

Хід заняття

1. Знайомство Молодшим школярам роздають бейджики, вони вписують на листочки ім'я, яким би вони хотіли називатися під час занять, прикріплюють бейджики, потім по черзі встають і говорять «Я-(ім'я), мені подобається.....» і передають по колу іграшку.

2. Правила

Дітям пропонуються правила поведінки у групі, які аналізуються і записуються на великому листку паперу. Усі домовляються дотримуватися цих правил, а якщо хтось порушуватиме їх, піднімати руки вгору або тупати ногами.

Правила:

1. Приходити вчасно
2. Бути позитивними
3. Не критикувати
4. Говорити коротко і по черзі, не перебивати
5. Добровільно брати участь у вправах
6. Не розголошувати почуте

3. Очікування «Хмара і краплинки.» Дітям повідомляється мета заняття і пропонується вийти до дошки, прикріпити до хмаринки краплинку і сказати, чого вони очікують від заняття.

4. Основні інформаційні вправи

4.1. Вправа «Крамниця»

Мета: з'ясувати, як розуміють діти позитивні та негативні моральні якості.

Інструкція: зараз ми завітаємо до незвичайної крамниці, тут продаються добрі та погані риси та якості людини. Ось вони всі на вітрині (написані на дошці).

На дошці записані слова

Доброзичливість	Турботливість	Правдивість
Байдужість	Любов до природи	Ввічливість
Неохайність	Доброзичливість	Щедрість
Заздрісність	Працьовитість	Дисциплінованість
Боягузливість	Відповідальність	Чесність
Черствість	Чуйність	Справедливість

Вам треба спочатку по черзі підходити і показувати, які якості ви хотіли б придбати, називаючи їх: «Я хотів(ла) б придбати.....», а потім ті, які ви б нізащо не купували: «Мені зовсім не потрібні...». Учасники по черзі виходять

до дошки. Спільно робляться висновки про позитивні та негативні якості. Які риси захотіли купити майже усі? Чому? Які риси ніхто не хотів купувати? Чому?

4.2. Вправа «Розуміння гуманістичних якостей»

Мета: виявити рівень розуміння молодшими школярами гуманістичних якостей.

Дітям пропонується три набори завдань з різними інструкціями, після виконання яких підраховуються набрані бали і визначається рівень розуміння гуманістичних якостей особистості.

Набір завдань 1.

Інструкція. Діти! Вам необхідно вибрати той варіант відповіді, який найбільше відповідає етичному поняттю, правильно пояснює його суть. На листочку запишіть номер питання та вкажіть букву, під якою знаходиться правильна відповідь.

1. Добра людина – це та, яка...

- А) не поважає інших;
- Б) чуйно ставиться до всього живого;
- В) любить природу;
- Д) допомагає іншим.

2.»Працелюбність – це..

- А) доведення справи до кінця;
- Б) добре навчатися
- В) докладати зусиль(розумових, фізичних) під час виконання завдань;
- Г) швидке виконання будь-яких завдань

3. Любити Батьківщину – це...

- А) знати і шанувати історію, мову, культуру свого народу;
- Б) брати участь у добрих справах;
- В) знати історію лише того місця, де народився
- Г) знати гімн, прапор України.

Набір завдань 2.

Інструкція: До запропонованого слова доберіть одне з чотирьох, близьке за значенням, запишіть букву, яка його позначає

1.Доброта і	2.Працелюбність і
А) милосердя;	А) активність;
Б) точність;	Б) совість;
В) подільчивість;	В) упертість;
Г) чесність.	Г) обов'язковість

Набір завдань 3.

Інструкція: До запропонованого слова доберіть слово-антонім (протилежне за значенням). Запишіть відповідну букву.

1.Добрий	2.Працелюбний
А) жадібний;	А) упертий;
Б) злий;	Б) лінивий;
В) сердитий;	В) сонний;

Г) веселий. Г) рішучий

Обробка результатів:

За кожну правильну відповідь нараховується по 2 бали. Максимальна сума балів у даному випадку 14 свідчить про високий рівень розуміння моральних якостей, від 5 до 9 балів про середній рівень, а до 4 балів — про низький.

Коментар. Можна використати аналогічні завдання про інші моральні якості, розуміння яких учитель бажає перевірити. Кількість завдань у кожному наборі може бути в межах п'яти.

4.3. Вправа «Поясни слова»

Мета: сформувати основні моральні поняття.

Педагог пропонує дітям дати пояснення словам, що позначають якості людини, які найчастіше купувалися. Після спільних обговорень найкращий варіант записують на дошці.

Правдивість означає, що людина завжди говорить лише правду. **Ввічливість** – уважність, люб'язність, уміння користуватися «чарівними» словами, які ще називають словами ввічливості. **Доброзичливість** – це уміння виражати прихильність, симпатію, добрі побажання навколишнім людям. **Щедрість** – це уміння ділитися своїми речами, іграшками, при цьому не шкодуючи. **Працьовитість** – це любов до праці, працелюбність, позитивне ставлення до навчання, старанне виконання завдань. **Турботливість** – це піклування про всіх навколишніх, активна допомога іншим людям, участь у благодійній діяльності. **Дисциплінованість** передбачає дотримання завжди і в усьому правил поведінки та праці. **Відповідальність** – це виконання даних обіцянок і очікування цього від інших.

4.4. Гра «Посади квітку»

Мета: Засвоєння основних моральних понять.

Діти діляться на кілька команд і придумують назву, для кожної команди на дошці малюється клумба. Учні складають перелік якостей вихованого школяра, записують ознаки на кружечках жовтого кольору і прикріплюють до дошки на свою клумбу. Наступне завдання для команд — написати пояснення до обраних ознак на червоних кружечках (пелюстках) і прикріпити їх до жовтих кружечків на дошці. Перемагає та команда, яка підбере якомога більше пелюстків і створить більше квітів.

4.5. Вправа “Асоціації”

Мета: навчитися розрізняти протилежні позитивні та негативні моральні якості

Інструкція: вам необхідно підібрати слова, протилежні за значенням:

працьовитий – лінивий добрий - _____

щедрий – _____ чуйний - _____

доброзичливий – _____ дисциплінований – _____

чесний - _____ справедливий - _____

5. Рухавка

Гра «Сова» Діти стають у коло. Один у середині кола зображає сову, а решта – жучків, метеликів, пташок. За командою ведучого: «День настає – усе

оживає!» усі діти біжать по колу; «сова» у цей час спить, тобто стоїть у середині кола, заплющивши очі. Коли ведучий командує: «Ніч настає – усе завмирає!», усі зупиняються й завмирають, а «сова» виходить на полювання. Вона шукає тих, хто ворушиться або сміється, й веде їх у середину кола.

6. Вправи на розвиток стійкості уваги та спостережливості.

6.1. Вправа «Простеж за напрямком».

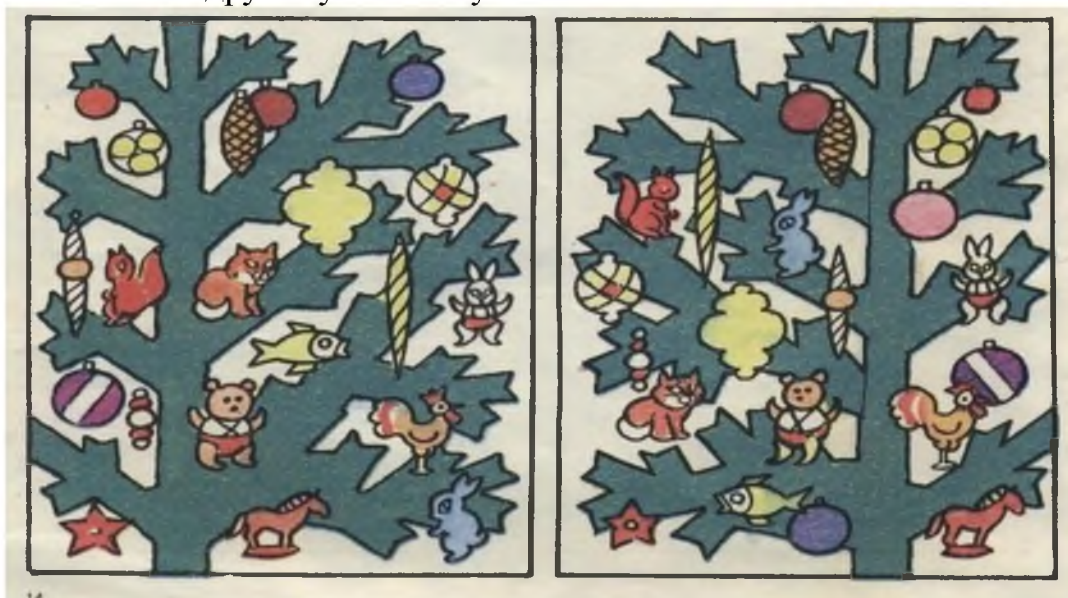
Учням роздаються малюнки, де діти тримають різні предмети: повітряних зміїв, повітряні кульки, собачок на повідках тощо. Завдання: простежити за напрямком без допомоги рук і визначити, хто який предмет тримає.

Хто спіймав рибку?

6.2. Вправа «Порівняй два ескізи»

Дітям пропонуються малюнки, дуже схожі між собою, які відрізняються розміщенням предметів або їх кількістю. Завдання: визначити чого бракує або що зайве з'явилося на другому малюнку.

7.

Вправи на подолання негативних емоцій.

7.1. Вправа «Я люблю себе за те...»

Мета: допомогти дитині осмислити власні позитивні та негативні якості, вчинки.

Дитина називає якості, які їй подобаються у собі; вчинки, за які її заохочують і якими вона задоволена.

7.2. Вправа «Я хочу похвалитися...»

Мета: подолання самооцінкової тривожності, розвиток упевненості у собі.

Дітям дається завдання пригадати щось хороше, якусь свою добру справу чи досягнення, чи щось приємне цікаве, що у них є, і завершити речення «Я хочу похвалитися». Потім підводиться підсумок, що у кожної людини є щось хороше, чого можна повчитися.

8. Підсумки «З краплинок вирости грибочки»

Учитель називає риси характеру, а діти плескають, якщо риса позитивна.

По черзі прикріплюють під хмаринкою на дошці грибочки і продовжують речення «Сьогодні на занятті мені сподобалося...»

9. Прощання

9.1. Вправа «Компліменти»

Мета: підняти настрій один одному.

Усі гравці стоять у колі. Кожен по черзі повертається до свого сусіди й говорить йому про його хорошу рису («Ти дуже добрий», «Ти справді чесний» і т. д.). Той у відповідь повинен сказати «Спасибі!» чи «Дякую!», і, повернувшись до наступного, сказати йому щось приємне.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам
(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 1, ст.2)

Стаття 1. Право на державну соціальну допомогу.

Право на державну соціальну допомогу мають інваліди з дитинства і діти-інваліди віком до 18 років. Причина, група інвалідності, строк, на який встановлюється інвалідність, визначаються органом медико-соціальної експертизи згідно із законодавством України з одночасним роз'ясненням інвалідам з дитинства їх права на державну соціальну допомогу.

Перелік медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 18 років, визначається у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, які мають одночасно право на державну соціальну допомогу відповідно до цього Закону, на пенсію та на державну соціальну допомогу згідно із Законом України "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам" призначається за вибором інвалідів з дитинства (законних представників інвалідів з дитинства, визнаних недієздатними, та дітей-інвалідів) державна соціальна допомога відповідно до цього Закону або пенсія чи державна соціальна допомога згідно із Законом України "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам". При цьому якщо інвалід з дитинства або дитина-інвалід має право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника і державну соціальну допомогу відповідно до цього Закону, ці виплати призначаються одночасно.

Стаття 2. Розміри державної соціальної допомоги. Державна соціальна допомога призначається у таких розмірах:

інвалідам з дитинства I групи - 100 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

інвалідам з дитинства II групи - 80 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

інвалідам з дитинства III групи - 60 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;;

на дітей-інвалідів віком до 18 років - 70 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Прожитковий мінімум визначається відповідно до Закону України "Про прожитковий мінімум" та щорічно затверджується Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України і періодично переглядається відповідно до зростання індексу споживчих цін разом з уточненням показників Державного бюджету України.

Розміри державної соціальної допомоги підвищуються у зв'язку із збільшенням прожиткового мінімуму.

Державна соціальна допомога встановлюється в новому розмірі з дня набрання чинності законом про збільшення розміру прожиткового мінімуму.

Стаття 3. Надбавка на догляд. Інвалідам з дитинства I групи встановлюється надбавка на догляд за ними в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Одиноким інвалідам з дитинства II і III груп, які за висновком лікарсько-консультативної комісії лікувально-профілактичного закладу потребують постійного стороннього догляду, встановлюється надбавка на догляд за ними в розмірі 15 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом устанавлюється в розмірі: на дитину-інваліда віком до 6 років - 50 відсотків прожиткового мінімуму, на дитину-інваліда віком від 6 до 18 років - 50 відсотків прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років.

Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років призначається одному з батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику, які не працюють, не навчаються (крім заочної форми навчання), не проходять службу, не займають виборну посаду і фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом. Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років також призначається одному з батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці без збереження заробітної плати, у разі якщо дитина-інвалід потребує домашнього догляду, і вони фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом. Одинокій матері (одинокому батьку) надбавка на догляд за дитиною-інвалідом призначається незалежно від факту роботи, навчання, служби.

При визначенні розмірів надбавок на догляд за інвалідами з дитинства та дітьми-інвалідами з важкими формами інвалідності, які потребують постійного стороннього догляду або допомоги (прикуті до ліжка, сліпоглухонімі, з психічними вадами тощо) внаслідок захворювань за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України, не може застосовуватися рівень забезпечення прожиткового мінімуму.

При призначенні та виплаті надбавки на догляд застосовуються відповідно статті 4-17 цього Закону.

Стаття 4. Період, на який призначається державна соціальна допомога. Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства призначається на весь час інвалідності, встановленої органами медико-соціальної експертизи. На дітей-інвалідів державна соціальна допомога призначається на строк, зазначений у медичному висновку, який видається у порядку, встановленому

Міністерством охорони здоров'я України, але не більш як по місяць досягнення дитиною-інвалідом 18-річного віку.

Стаття 5. Строк виплати державної соціальної допомоги у разі зміни групи інвалідності. У разі зміни групи інвалідності державна соціальна допомога у новому розмірі виплачується інваліду з дитинства з дня зміни групи інвалідності, якщо така зміна приводить до збільшення розміру, але з місяця, наступного за тим, в якому встановлена нова група інвалідності, при зменшенні розміру допомоги. Якщо дитина-інвалід, на яку виплачувалася державна соціальна допомога, по досягненні 18-річного віку визнана інвалідом з дитинства, виплата допомоги продовжується у новому розмірі за її заявою (недієздатним - за заявою опікуна) з дня встановлення групи інвалідності в разі збільшення розміру допомоги, але з місяця, наступного за тим, в якому дитині-інваліду встановлена група інвалідності, при зменшенні розміру допомоги.

Стаття 6. Умови поновлення виплати державної соціальної допомоги. Виплата державної соціальної допомоги зупиняється у випадку пропуску строку переогляду інвалідом з дитинства або дитиною-інвалідом, а в разі визнання знову інвалідом або дитиною-інвалідом виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення, але не більш як за один місяць.

Якщо строк переогляду пропущено з поважної причини, виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення виплати, але не більш як за 3 роки, за умови, що за цей період його визнано інвалідом або дитиною-інвалідом. При цьому, якщо при переогляді інваліда з дитинства переведено до іншої групи інвалідності (вищої або нижчої), то державна соціальна допомога за зазначений період виплачується за попередньою групою.

У разі припинення виплати державної соціальної допомоги внаслідок нез'явлення на переогляд без поважних причин, при наступному визнанні інвалідом з дитинства або дитиною-інвалідом, виплата цієї допомоги поновлюється з дня встановлення інвалідності або визнання дитиною-інвалідом.

Стаття 7. Інформація про державну соціальну допомогу. Органи медико-соціальної експертизи та заклади охорони здоров'я у 3-денний строк зобов'язані надіслати копії акта огляду інваліда з дитинства або медичного висновку про визнання дитиною-інвалідом до управління праці та соціального захисту населення за місцем проживання інваліда з дитинства або батьків, усиновителів, опікуна, піклувальника дитини-інваліда.

Не пізніше 10 днів після надходження документів, зазначених у частині першій цієї статті, управління праці та соціального захисту населення зобов'язане у письмовій формі повідомити інваліда з дитинства, а також батьків, усиновителів, опікуна або

піклувальника дитини-інваліда про право на державну соціальну допомогу, умови, розмір і порядок її надання.

За місяць до закінчення строку виплати державної соціальної допомоги управління праці та соціального захисту населення зобов'язане попередити у письмовій формі інваліда з дитинства, а також батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника дитини-інваліда про причину припинення її виплати.

Стаття 8. Порядок звернення за призначенням державної соціальної допомоги. Заява про призначення державної соціальної допомоги подається інвалідом з дитинства до управління праці та соціального захисту населення за місцем проживання.

Заява про призначення державної соціальної допомоги інваліду I чи II групи, який визнаний недієздатним, а також на дитину-інваліда подається одним із батьків, усиновителем, опікуном або піклувальником за місцем свого проживання.

До заяви про призначення державної соціальної допомоги повинні бути додані документи про вік і місце проживання інваліда з дитинства або дитини-інваліда, документи про місце проживання батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника, який подав заяву, а також довідка медико-соціальної експертизи або медичний висновок, видані у встановленому порядку.

Якщо з заявою звертається опікун або піклувальник, то подається також копія рішення органу опіки і піклування про встановлення опіки чи піклування.

Один із непрацюючих батьків, усиновителів, опікун або піклувальник, які фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років, додатково подають довідку про те, що вони не працюють, видану за місцем проживання.

Управління праці та соціального захисту населення, яке прийняло заяву про призначення державної соціальної допомоги, видає заявнику розписку про прийом заяви та доданих до неї документів із зазначенням дати прийому заяви. Днем звернення за призначенням державної соціальної допомоги вважається день прийому заяви з усіма необхідними документами.

Якщо заява про призначення державної соціальної допомоги надсилається поштою і при цьому подаються також всі необхідні документи, то днем звернення за державною соціальною допомогою вважається дата, вказана в поштовому штампелі місця відправлення заяви.

У тих випадках, коли до заяви додані не всі необхідні документи, заявнику повідомляється, які документи повинні бути подані додатково. Якщо вони будуть подані не пізніше 3-х місяців з дня одержання повідомлення про необхідність подання додаткових документів, то днем звернення за призначенням державної соціальної

допомоги вважається день прийому або відправлення заяви про призначення такої допомоги.

Стаття 9. Порядок та строки призначення державної соціальної допомоги. Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства або на дітей-інвалідів віком до 18 років призначається органами праці та соціального захисту населення.

Заява про призначення державної соціальної допомоги розглядається органами праці та соціального захисту населення не пізніше 10 днів після надходження заяви з усіма необхідними документами. Державна соціальна допомога призначається з дня звернення за її призначенням.

Стаття 10. Виплата державної соціальної допомоги. Державна соціальна допомога виплачується державними підприємствами і об'єднаннями зв'язку за місцем проживання інваліда з дитинства або батьків, усиновителів, яким призначена допомога на дітей-інвалідів. Опікуну або піклувальнику державна соціальна допомога виплачується за місцем їх проживання.

Виплата державної соціальної допомоги провадиться щомісячно за поточний місяць у встановлені органами праці та соціального захисту населення строки.

Призначена державна соціальна допомога виплачується інваліду з дитинства незалежно від одержуваного ним заробітку, стипендії, аліментів або інших доходів.

Державна соціальна допомога, яка призначена на дитину-інваліда віком до 18 років, виплачується незалежно від одержання на неї інших видів допомоги.

Стаття 11. Виплата державної соціальної допомоги за довіреністю. Державна соціальна допомога може виплачуватися за довіреністю, порядок оформлення і строк дії якої визначаються законом.

Стаття 12. Виплата державної соціальної допомоги за минулий час. Суми державної соціальної допомоги, призначені, але не витребувані своєчасно одержувачем без поважних причин, виплачуються за минулий час не більш як за 12 місяців перед зверненням за її одержанням.

Суми державної соціальної допомоги, не одержані своєчасно з вини органу, який призначає або виплачує державну соціальну допомогу, або через неможливість отримання цих сум інвалідом чи його офіційним представником з поважних причин (поважною причиною є перебування інваліда на лікуванні, інші причини, які фізично унеможлилювали своєчасне витребування призначених сум державної соціальної допомоги, або інші об'єктивні обставини, коли інвалід чи його батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники не могли звернутися за їх отриманням), виплачуються за минулий час без обмеження будь-яким строком. При цьому виплата державної соціальної допомоги за минулий час здійснюється виходячи із

прожиткового мінімуму, затвердженого на момент її виплати, з компенсацією за несвоєчасну її виплату.

Невиплату або відмову у виплаті державної соціальної допомоги за минулий час може бути оскаржено у судовому порядку відповідно до закону.

Стаття 13. Виплата державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам віком до 18 років, які перебувають на повному державному утриманні.

Інвалідам з дитинства, які перебувають на повному державному утриманні у будинках-інтернатах для громадян похилого віку та інвалідів, пансіонатах для ветеранів війни та праці, стаціонарних відділеннях територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян тощо, виплачується 25 відсотків призначеного розміру державної соціальної допомоги.

Різниця між розміром призначеної державної соціальної допомоги інваліду з дитинства, який перебуває у відповідній установі (закладі), і розміром державної соціальної допомоги, яка виплачується інваліду з дитинства відповідно до частини першої цієї статті, перераховується установі (закладу), де перебуває інвалід з дитинства, за його особистою письмовою заявою або заявою його законного представника. Зазначені кошти зараховуються на рахунки таких установ (закладів) понад бюджетні асигнування і спрямовуються виключно на поліпшення умов проживання в них інвалідів у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Дітям-інвалідам із числа сиріт за період перебування на повному державному утриманні державна соціальна допомога виплачується в повному розмірі та перераховується на їх особисті рахунки у банку.

Іншим дітям-інвалідам, які перебувають у будинках-інтернатах, інших стаціонарних установах (закладах) на повному державному утриманні, призначена державна соціальна допомога виплачується в розмірі 50 відсотків та перераховується на їх особисті рахунки у банку. При цьому частина державної соціальної допомоги, що залишилася після виплати суми державної соціальної допомоги, перераховується на банківський рахунок установи (закладу) за місцем перебування дитини і спрямовується виключно на поліпшення умов проживання дітей.

Стаття 14. Підстави припинення і відновлення виплати державної соціальної допомоги. Виплата у повному розмірі державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства в разі влаштування їх до відповідної установи (закладу) на повне державне утримання або зняття з повного державного утримання відповідно припиняється або відновлюється з першого числа місяця, наступного за місяцем, у якому виникли ці обставини.

У разі влаштування дитини-інваліда віком до 18 років до відповідної установи (закладу) на повне державне утримання або зняття з повного державного утримання виплата державної соціальної допомоги на дитину-інваліда у повному розмірі відповідно припиняється або відновлюється з першого числа місяця, наступного за місяцем, у якому виникли ці обставини.

При зміні одержувачем державної соціальної допомоги місця проживання виплата цієї допомоги продовжується відповідним органом праці та соціального захисту населення за новим місцем проживання. Виплата державної соціальної допомоги продовжується з того часу, з якого вона була припинена за попереднім місцем проживання.

Стаття 15. Виплата допомоги на поховання. У разі смерті інваліда з дитинства або дитини-інваліда члену його сім'ї або особі, яка здійснила поховання, виплачується на вибір допомога на поховання в розмірі двомісячної суми державної соціальної допомоги згідно із цим Законом або допомога на поховання чи відшкодування витрат на поховання згідно з іншими нормативно-правовими актами.

Допомога на поховання виплачується незалежно від строку звернення за її виплатою.

Стаття 16. Джерела покриття витрат на виплату державної соціальної допомоги. Покриття витрат на виплату державної соціальної допомоги здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів.

У Державному бюджеті України статті видатків на надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам є захищеними і фінансуються у першочерговому порядку.

Стаття 17. Оскарження рішення органу, що призначає державну соціальну допомогу, та відповідальність посадових осіб за порушення цього Закону. Рішення органу, що призначає державну соціальну допомогу, може бути оскаржене у відповідних органах виконавчої влади або у судовому порядку.

Посадові особи, з вини яких несвоєчасно виплачується державна соціальна допомога, несуть відповідальність відповідно до закону.

29 грудня 2010 р. за N 1412/18707

ПОЛОЖЕННЯ

про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах

I. Загальні положення

1.1. Це Положення визначає організаційно-методичні засади навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами у спеціальних класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Метою створення спеціальних класів у загальноосвітніх навчальних закладах є реалізація права дітей з особливими освітніми потребами на здобуття загальної середньої освіти за місцем проживання, залучення сім'ї до участі у навчально-реабілітаційному процесі з урахуванням особливостей розвитку та потреб дитини, створення передумов для соціальної адаптації, подальшої інтеграції в суспільство дітей з особливими освітніми потребами.

1.2. Спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах (далі - спеціальні класи) - це окремі класи у загальноосвітніх навчальних закладах для навчання дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку, у спеціально створених умовах. Спеціальні класи можуть створюватися у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типу і форми власності.

1.3. Спеціально створеними умовами є безперешкодний доступ до території (навчально-дослідна, фізкультурно-спортивна зони, зона відпочинку) та приміщень загальноосвітнього навчального закладу; відповідна навчально-матеріальна база (спеціальні навчальні програми, підручники, наочно-дидактичні посібники, форми, методи навчання та виховання, засоби корекції індивідуального і колективного користування) та відповідне кадрове забезпечення.

1.4. Рішення про створення спеціальних класів приймається засновниками (власниками) загальноосвітніх навчальних закладів за наявності відповідного контингенту учнів, навчально-матеріальної бази, кадрового забезпечення та погодження з відповідним органом управління освітою та органом державної санітарно-епідеміологічної служби.

1.5. Організаційну допомогу загальноосвітнім навчальним закладам у створенні спеціальних класів, організації навчально-виховного процесу, підвищенні кваліфікаційного рівня

педагогічних працівників тощо здійснюють відповідні органи управління освітою.

1.6. Консультативну допомогу щодо відкриття та комплектування спеціальних класів, змісту навчання та корекційно-розвиткової роботи з дітьми надають відповідні психолого-медико-педагогічні консультації.

1.7. Науково-методичне забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів у частині функціонування спеціальних класів, моніторинг навчальних досягнень учнів здійснюють інститути післядипломної педагогічної освіти, районні (міські) методичні кабінети.

1.8. Медичне обслуговування учнів спеціальних класів здійснюється у встановленому законодавством порядку.

1.9. Поточні питання функціонування спеціальних класів як структурної складової навчально-виховного процесу загальноосвітніх навчальних закладів систематично вивчаються та розглядаються на засіданнях методичних об'єднань педагогічних працівників, педагогічних рад.

II. Зарахування учнів та комплектування спеціальних класів

2.1. Зарахування дітей з особливими освітніми потребами до спеціальних класів здійснюється на підставі письмової заяви батьків або осіб, які їх замінюють, направлення відповідного органу управління освітою, висновку психолого-медико-педагогічної консультації з рекомендаціями щодо організації навчально-виховного процесу, індивідуальної програми реабілітації дитини-інваліда (для дитини з інвалідністю), висновку сурдолога (для дітей з порушеннями мовлення), окрім зазначених, подаються документи, передбачені для учнів загальноосвітнього навчального закладу.

2.2. Спеціальні класи комплектуються відповідно до особливостей психофізичного розвитку та навчально-пізнавальної діяльності дітей з вадами зору, слуху, опорно-рухового апарату, тяжкими порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку, розумовою відсталістю.

Для дітей, які мають складні вади розвитку (діти з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку, діти з раннім дитячим аутизмом, сліпоглухі), можуть створюватися окремі класи.

2.3. Діти з особливими освітніми потребами зараховуються до спеціальних класів відповідно до медичних показань та протипоказань, визначених Положенням про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

2.4. Строк навчання та наповнюваність спеціальних класів для дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних

зкладах встановлюються відповідно до Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах.

2.5. У разі відновлення здоров'я, досягнення стабільних успіхів у навчанні учні спеціальних класів за висновком відповідної психолого-медико-педагогічної консультації та згодою батьків або осіб, які їх замінюють, переводяться для навчання у звичайні класи.

III. Організація навчально-виховного процесу у спеціальних класах

3.1. Навчально-виховний процес у спеціальних класах здійснюється відповідно до робочого навчального плану, складеного на основі типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, затверджених Міністерством освіти і науки.

3.2. Спеціальні класи працюють за навчальними програмами, підручниками і посібниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки для використання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах.

У разі необхідності та з урахуванням стану здоров'я, особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами у спеціальних класах можуть використовуватися рекомендовані навчальні програми та підручники загальноосвітніх навчальних закладів.

3.3. У випадках, коли учні через складні вади розвитку протягом місяця не можуть засвоїти програму з окремих предметів (рівень державного освітнього стандарту для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку), педагогічна рада загальноосвітнього навчального закладу за рекомендацією відповідної психолого-медико-педагогічної консультації приймає рішення про переведення таких учнів на навчання за індивідуальними навчальними планами та програмами.

Індивідуальні навчальні плани, програми розробляються вчителями за участю вчителя-дефектолога, інших педагогічних працівників, на основі навчальних програм спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів), рекомендованих Міністерством освіти і науки України, розглядаються педагогічною радою, погоджуються батьками (особами, які їх замінюють) і затверджуються керівником навчального закладу. Навчальні досягнення таких учнів оцінюються за обсягом матеріалу, визначеного індивідуальним навчальним планом.

3.4. Навчально-виховний процес у спеціальних класах здійснюється з урахуванням контингенту учнів за змістом, формами і методами діяльності відповідного виду спеціальної школи (школи-інтернату): для дітей з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату, тяжкими порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку, розумовою відсталістю.

3.5. Особливістю навчально-виховного процесу у спеціальних класах є його корекційна спрямованість. Ефективність навчально-виховної, корекційно-розвиткової роботи досягається шляхом застосування відповідних форм і методів навчання та забезпечення учнів сучасними навчальними та реабілітаційними засобами.

3.6. Корекційно-розвиткова робота проводиться відповідно до типових навчальних планів для спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) з урахуванням психофізичних особливостей розвитку учнів з метою корекції відхилень у їх розвитку, створення сприятливих умов для здобуття освіти відповідного рівня.

3.7. Для реалізації корекційно-розвиткової складової інваріантної частини навчального плану спеціальних класів залучаються вчителі-дефектологи, інші спеціалісти з відповідною підготовкою.

3.8. Психолого-педагогічний супровід учнів спеціальних класів здійснюють Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, навчально-методичні кабінети (центри) в Автономній Республіці Крим, обласні, Київський та Севастопольський міські, районні (міські) навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти або методисти районних (міських) методичних кабінетів управлінь (відділів) освіти з психологічної служби спільно з педагогічними працівниками, практичними психологами, соціальними педагогами загальноосвітніх навчальних закладів.

3.9. Основними завданнями психолого-педагогічного супроводу є:

- а) актуалізація особистісного потенціалу розвитку дитини;
- б) формування позитивних міжособистісних стосунків учнів з порушеннями психофізичного розвитку та їх ровесників у процесі внутрішкільної інтеграції;
- в) консультування батьків або осіб, які їх замінюють, щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання, професійної орієнтації, соціальної адаптації їх дитини тощо.

3.10. Розклад уроків у спеціальних класах складається відповідно до робочого плану навчального закладу з дотриманням педагогічних та санітарно-гігієнічних вимог з урахуванням індивідуальних особливостей учнів.

Тривалість уроків та перерв визначається згідно з вимогами Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

3.11. Учні спеціальних класів залучаються до позакласної роботи (проведення гурткових занять, олімпіад, конкурсів, зустрічей з діячами науки і культури тощо). Позакласна робота проводиться з урахуванням психофізичних можливостей дитини і спрямована на всебічний розвиток особистості.

3.12. За результатами навчання випускникам спеціальних класів видається

документ встановленого зразка для загальноосвітнього навчального закладу. Знання оцінюються за обсягом навчальної програми, за якою навчався учень.

3.13. Державна підсумкова атестація учнів спеціальних класів здійснюється відповідно до Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти.

IV. Фінансове забезпечення

Фінансування загальноосвітніх навчальних закладів із спеціальними класами здійснюється засновником (власником) або уповноваженим ним органом у встановленому законодавством порядку.

V. Контроль за діяльністю спеціальних класів у загальноосвітніх навчальних закладах

Державний контроль за діяльністю спеціальних класів у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється у встановленому законодавством порядку.

Збірник соціально-педагогічних задач

Педагогічна задача № 1

У кутку їдальні стоїть пустий бачок. Подумалося: “Навіщо він?” Незабаром усе з’ясувалося. До їдальні під проводом учительки увійшла велика група дітей. Багато з них, навіть не покуштувавши супу, взяли тарілки зі столу і понесли їх до бачка... виливати.

– Не люблять діти супи, – спокійно пояснив директор.

– Так нащо ж заздалегідь наливати?

Боляче було дивитися на зняковіле обличчя немолодої куховарки.

Дайте оцінку позиції директора школи. Які педагогічні прорахунки у вихованні дітей були припущені і чому? Які фактори відіграють провідну роль у розвитку та формуванні особистості?

В.О. Сухомлинський писав: “Обстановка, в якій перебувають наші учні, є складовою середовища, що виховує. Це середовище треба створювати...”. Як ви вважаєте, чи має відношення даний вислів до наведеної вище ситуації?

Педагогічна задача № 2

Зовсім неправильно здавалася спочатку Ніна В. Грубіянила старшим, любила сперечатися, робити все наперекір здоровому глузду. Всі посилалися на “важкий” підлітковий вік. Але одного разу вихователь розпочав розмову з нею словами: “Я не згоден з тобою, але я можу і помилитися. Якщо я неправий, доведи мені, виправ”. Ніна почала відстоювати свою точку зору, але до кінця бесіди дійшла висновку, якого чекав педагог.

Оцініть ситуацію. Чи правильно те, що підлітки дуже чутливі до чесності й відвертості? Яку роль відігравали дружелюбність і готовність вихователя визнати свої помилки?

Педагогічна задача № 3

Учителька української мови увійшла в 9-й клас, але ніхто з дітей не підвівся для привітанн. Вона спокійно, як завжди, відкрила журнал і розпочала перекличку. Один за одним учні вставали і сідали за парти. Вчителька запитала, що було задано додому, викликала Демченка до дошки, а іншим запропонувала самотійно дібрати приклади з уживанням прикметника. Попередила, що до кінця уроку збере для перевірки зошити. Діти ретельно виконали завдання. Урок пройшов нормально.

Дайте оцінку діям учителя. Як би ви вчинили в подібній ситуації? У чому спільність процесів навчання і виховання?

Педагогічна задача № 4

До першого уроку в школі Галини Семенівни п'ятий клас приготував їй сюрприз: натер дошку воском. На ній уже нічого не можна було писати. Але Галина Семенівна на перерві помітила метушню дітей біля дошки. Урок вона розпочала спокійно, запропонувала самостійну роботу, потім перейшла до фронтального опитування. Діти з нетерпінням чекали, коли нарешті когось викличуть до дошки. Проте цього не сталося. На кінець уроку вчителька доручила черговій намочити губку і начисто витерти дошку. Діти були здивовані, розчаровані таким поворотом подій, але їй у захопленні від своєї нової вчительки. Вони самі розповіли про свою невдалу витівку й обіцяли надалі поводитися добре.

Дайте оцінку діям учителя. Як би ви вчинили на його місці? Що спільного у процесах навчання і виховання? Які глибинні зв'язки, внутрішні закони характерні для обох процесів?

Педагогічна задача № 5

З Андрієм у мене зовсім ще недавно була неприємна розмова – пішов з дитячого будинку. Живе він у нас уже два роки. Батьки померли. Спочатку Андрія виховувала бабуся, але за станом здоров'я довелось їй відмовитись від виховання. І ось Андрій у дитячому будинку. Сьогодні він прийшов до мене з проханням відпустити його на один день. Свою недавню самовільну відсутність пояснив тим, що його образив старший вихованець. З цим ми розібралися.

– А для чого тепер відпрошуєшся?

– На день народження.

– До кого на день народження? Мовчить. Тоді я підказую:

– Може до бабусі? До друзів? До знайомих? – Знову довге мовчання, і раптом так тихо, приглушено:

– Хіба ви не знаєте, що день народження у мене?

Про що свідчить ситуація? Чи правильно, що результативність виховання визначається глибиною вивчення та розуміння вихователем учня, здатністю вникати у причини його особливих реакцій на загальні виховні впливи?

Педагогічна задача № 6

Олена К. постійно порушувала встановлений у школі порядок. Виправдовувалась, обманювала. Але у неї було одне постійне захоплення: любила і вміла в'язати. На цьому педагог і побудував її перевиховання. Олені було доручено організувати у школі гурток в'язання. Дорученням вона пишалася, почувала себе в

дитячому колективі вагоміше, помітніше. А це зобов'язувало до іншої поведінки.

У чому суть принципу “опора на позитивне”? Наведіть приклад ситуацій, де цей принцип може стати визначальним.

Педагогічна задача № 7

Нещодавно десятикласниця розповідала мені, як на перерві діти почали кидати один в одного паперовими кульками. Продзвенів дзвінок.

Учениця стояла біля вікна і, побоюючись знову потрапити під “обстріл”, чекала, поки всі розійдуться по класах. Біля її ніг валялися зібгані у кульки сторінки з зошитів.

– Треба їх прибрати, – сказав черговий учитель.

– А я при чому? – промовила учениця. – Хто кидав, той нехай і прибирає.

– Вибачте, – відповів педагог і почав підбирати папір.

– Він нахилився, старий, сивий, – розповідала десятикласниця. – А я стояла. Потім, звісно, теж кинулася підбирати. “Облиште, – кажу, – я сама”. А він: “Нічого, нічого, удвох швидше. Адже вам теж на урок не можна спізнюватись”.

Дайте оцінку педагогічної доцільності впливу вчителя на свідомість учениці. У чому суть принципу єдності свідомості і поведінки у вихованні?

Педагогічна задача № 8

Удаване схвалення використав учитель математики, коли виявив на дошці карикатуру на себе. Учні, затамувавши подих, чекали, як учинить у цьому випадку педагог. Вони вважали, що він розсердиться, почне розпитувати, хто намалював карикатуру, що частина уроку пройде в нотаціях і погрозах. Але вчитель після невеликої паузи посміхнувся, підійшов до дошки і поправив окремі штрихи, поліпшив малюнок. Учні були присоромлені. Урок пройшов нормально.

Проаналізуйте ситуацію. Знання яких закономірностей виховання допомогли вчителю нормалізувати навчально-виховний процес?

Педагогічна задача № 9

Вітя К. задав багато клопоту класному керівникові і класу. Одного разу класний керівник звернувся до нього з проханням розповісти, де можна зібрати металобрухт, поміркувати, як краще зробити, скомплектувати бригади. Підліток розпалився – його пропозиції були слухними, дії впевненими. За три години клас упорався із завданням і посів перше місце. Коли від імені

класу йому вчитель оголосив подяку, всі стояли струнко. Потім почали аплодувати.

“У цей час я був зламаний. Захотілося робити добрі справи з усіма і для всіх”, – зізнався Віктор на випускному вечері через три роки.

У чому секрет успіху класного керівника? Реалізація якого принципу виховання забезпечила результативність педагогічного впливу?

Педагогічна задача № 10

На уроці вчителька викликала третьокласника. Слава підійшов до дошки, і вчителька з жахом вигукнула:

– Що це в тебе на ремені?

– Кобура.

– А ти знаєш, що це чохол від пістолета?

– Знаю.

– Значить, сьогодні кобура, а завтра пістолет принесеш до школи?

Вона зняла зі Слава ремінь, розстебнула кобуру і висипала на стіл гумки, черепашки, камінці, перочистку і коробку із засушеним листям. Учителька соромилась хлопця при всьому класі. А він, відвернувшись до дошки, гірко плакав.

Яких серйозних педагогічних прорахунків у впливі на учня припустився педагог?

Педагогічна задача № 11

Під час уроку біології учень шостого класу дістав з кишені дзеркальце і спробував навести сонячного “зайчика” на приятеля, який сидів у іншому кінці класу. Вчителька, яка помітила це, наказала віддати їй дзеркальце. Коли ж підліток відмовився виконати цю вимогу, вона вигнала його з класу. Потім зробила запис у щоденнику, викликала до школи батьків і вжила ряд інших стандартних заходів, які призвели до непотрібного загострення взаємин учительки з учнем.

Чим можна пояснити дії вчителя? Дотримання яких умов підвищує ефективність педагогічної вимоги? Які вимоги ставляться до застосування методу покарання?

Педагогічна задача № 12

За останні півтора десятка років, – розповідає досвідчений педагог, – виставив з класу одного учня і раз – самого себе. І в тому, й іншому випадку себе виправдовую. Учня я виставив улюбленого. Він тепер аспірант, як зустрінемося, з цього починаємо... І себе виставив за діло. Від уроку до уроку чергові

не готували приміщення до заняття. То ганчірки немає, то крейди. Що ж, поганому вчителеві, який не може вирішити таке питання, не місце на уроці. Я так і сказав своїм семикласникам і пішов у вчительську. З тих пір не розлучаємось на уроках – підстав немає.

Визначте ефективність вживаних учителем методів виховання. У яких випадках, на вашу думку, можливе виведення учня з класу?

Педагогічна задача № 13

Директор школи привів до кабінету кількох юних курців. Кинув на стіл пачку сигарет:

– Паліть!

Хлопці переглянулися, знітилися.

– Поки не накуритеся до очманіння, додому не підете...

Робити нічого – підлітки потяглись за сигаретами. Директор мовчки сидів у клубах диму, стежачи, щоб затягувалися по-справжньому. Тим, хто заглядав до кабінету, коротко пояснював:

– Курців виховую.

Дайте оцінку діям директора школи. Які методи виховання припустимі у подібній ситуації?

Педагогічна задача № 14

...Музика була неголосна, але чітка. Студентка, що вела урок, розгубилася. Діти пожвавішали – дивувалися, хитро посміхались...

Лідія Іванівна мовчки встала і підійшла до парти Руслана. Вона тихенько щось сказала тільки йому. Хлопець вийняв з кишені маленький радіоприймач. Він був чудовий. Звук йшов чистий, голосний. Діти із заздністю дивилися на річ, з неприхованою повагою – на Руслана. Потім, схаменувшись, поглянули на вчительку. Що вона зробить?

– Сам зробив? – спокійно спитала Лідія Іванівна. Хлопець мовчки кивнув головою.

– Молодець. Але тепер будь уважним.

З чого виходила практикантка, вибираючи засіб педагогічного впливу на учня? Яку роль він відіграв у вихованні всіх дітей класу? Чи існує взаємозв'язок між методами виховання і навчання?

Педагогічна задача № 15

Хлопці-підлітки сміялись у школі над кульгавою прибиральницею. Про це дізнався класний керівник. І свій урок він розпочав так: “Устаньте ті, у кого діди загинули на фронті... А тепер устаньте ті, чії родичі були поранені і їх

врятували санітарки, медсестри”. І коли в повному мовчанні піднялося в класі кілька учнів, учитель звернувся до тих, хто ображав кульгаву жінку: “Ось кого ви образили. Тьотя Шура була санітаркою на фронті і після поранення залишилась інвалідом. Соромно!”. Після цього хлопці почали з повагою ставитися до тьоті Шури.

Знання яких психологічних закономірностей і засобів виховання дали змогу класному керівникові оптимізувати педагогічний вплив на учнів?

Педагогічна задача № 16

Не відразу зрозуміла Світлана, що виховувати у собі почуття відповідальності повинна сама. А як, і з чого почати, не знала. У день тринадцятиріччя клас подарував дівчинці книжку, а я написав побажання у віршах, де було сказано, що знайти себе без друзів неможливо, Варто було зрозуміти це Світлані, і вона змінила свою поведінку. Не ображалася на критику – стала більш вимогливою до себе. Не нарікала на важкі завдання – глибше вивчала матеріал, уважніше слухала на уроках. Завела читацький щоденник. Дуже переживала, якщо з якихось причин зривався той чи інший громадський захід.

У чому секрет педагогічних впливів учителя, які стимулюють учнів до виховання в себе колективістських якостей? Як формувати у школярів почуття взаємної залежності і відповідальності?

Педагогічна задача № 17

“У мене розлучилися батьки. Вони любили і поважали один одного, хоч мати тепер каже, що не було ні того, ні того. Батько не палить, не п’є, працює в гарному місці. Усі гроші приносив додому. Все для дому робив. А найголовніше – нас, дітей, дуже любив. Але раптом батько став у маминих очах “брехуном”, “тираном своїх дітей” і т. ін.

Мама міркувала так: взуті, одягнені, чого вам ще треба. А нам треба, мамо, щоб ти була з татом. І в нас була дружна, весела сім’я. Усе ж вона наполягала на розлученні, поділили всі речі, навіть посуд. Я і брат почали менше бувати вдома, закинули навчання, Сашко вже кілька разів приходив додому п’яним...

Як можна бути щасливою, коли втратила водночас і батька, й матір?

м. Київ

Оксана В.”

Як допомогти Оксані та її брату не схибити у житті, не втратити себе? Якою має бути позиція вчителів і класного колективу?

Педагогічна задача № 18

Іде урок у сільській школі. Учителька викликає до дошки добре одягненого хлопця, дорікає: “Андрію, чому ти знову не вивчив урок? Хочеш залишитися на другий рік?”

Той і не думає ніяковіти:

– Ну то й що? Мій батько тільки п’ять класів закінчив, а двоє “Жигулів” стоять біля наших воріт, а не біля ваших...

Ситуація не з приємних. Учителька то блідне, то червоніє, а хлопець хоч би що, ніби перемогу у двобої здобув.

Якої шкоди моральному вихованню дітей завдають батьки, влаштовуючись у житті на нетрудові доходи? Як повинен відреагувати вчитель на подібну поведінку учня?

Педагогічна задача № 19

Читаючи документ однієї середньої школи, я сидів, як найретельніший учень. Навіть у директора моя надто старанна поза викликала посмішку. Річ у тім, що переді мною висів один з плакатів про виховання ощадливості: “Не гоїдайся, не совайся на стільці – він буде довго служити тобі”.

– Ви звернули увагу на наші стільці? – запитав директор.

– Так. Зовсім новенькі, ніби тільки з магазину.

– А їм уже три роки.

Як ви думаєте, чи досить одного плаката для виховання в учнів дбайливого ставлення до шкільного майна? Назвіть інші форми економічної освіти школярів.

Педагогічна задача № 20

Я говорив про те, що приємно, якщо людина не робить культу з дублянки чи джинсів, якщо одяг виражає естетичний смак людини. Але слова ці викликали зверхню посмішку в однієї старшокласниці.

Я запросив її на розмову. Спалахнувши, вона сказала:

– Мені немає діла до того, як і де дістав мій батько дублянку. Важливо, що він дістав і я не відстаю від моди... Усі хочуть гарно виглядати, і не моя у тому вина, якщо не всі мають таку можливість, – ображено завершила вона.

Чи згодні ви з думкою учениці? Якщо ні, то що виявилось причиною і основою спотворених естетичних смаків і моральних поглядів школярки?

Педагогічна задача № 21

На загальношкільних учнівських зборах школи покрикували восьмикласників. За пасивність і безпорадність, невміння прийняти якесь самостійне рішення. Учні червоніли,

хвилювались. І видно було, що їм соромно за таку свою роботу. Раптом піднялася їхня класна керівниця, обурена й схвильована. – Яка несправедливість! Я ображена. – І вона почала перераховувати всі відомі заходи, які проводилися в її класі і яких ніхто “не захотів помітити” і відзначити. Їй намагалися пояснити, що йшлося зовсім про інше. Не про заходи, якими вона охоплювала всіх учнів, а про юнаків і дівчат, яких охопила байдужість, бездіяльність. Вона не слухала. Не хотіла. Встала і, грюкнувши дверима, залишила збори. Ображена.

Яку, на ваш погляд, позицію треба було вибрати класному керівникові? Яка роль учителя, класного керівника в організації учнівського самоврядування?

Педагогічна задача № 22

...Молода вчителька на класних батьківських зборах дорікає літній жінці за те, що та не вміє виховувати сина:

– Думати треба, ким він стане, коли виросте.

Справді, хлопець, як то кажуть, не подарунок, хоч нічого кримінального не вчинив. Крутиться на уроках, забуває вдома підручники, зошити.

Учителька знає: у цієї жінки місяць тому в автокатастрофі загинув старший син і тепер молодший, єдиний – вся її надія й опора, світ у вікні.

Яких помилок припускається класний керівник у бесіді з батьками? Яка методика організації та проведення батьківських зборів?

Педагогічна задача № 23

Молода вчителька англійської мови, зайшовши у шостий клас, побачила, що всі хлопці сидять в окулярах найрізноманітніших фасонів і кольорів. Учні, затаївши подих, чекали “вибуху”. Але Антоніна Миколаївна нічого “не помітила”. Як нічого не бувало вона відкрила журнал і почала урок. Володар найоригінальнішого оптичного приладу вийшов до дошки, почалося читання тексту, і хвилин через десять учні один за одним почали ховати окуляри, які їм заважали, в кишені, а “дотепна” витівка, що обіцяла стільки веселощів, зіткнувшись зі звичайними діловими умовами уроку, швидко зблідла й забулася.

Проаналізуйте дії вчителя на уроці. Чому учні не досягли поставленої мети? Як впливає організація навчання школярів на його ефективність?

Педагогічна задача № 24

Учениця багато разів висловлювала своє незадоволення уроками вчительки з літератури: спочатку у формі пустоців – постріл паперовою скріпкою, іншим разом у відповідь на зауваження вчительки зухвало заявила, що їй нудно на уроці, було кидала глузливі репліки тощо. І нарешті відверто пояснила: “Учитель паралельного класу розповідає багато цікавого, а в нашому класі на уроках літератури нудно”. Учителька почала ігнорувати ученицю, але оцінки їй зі свого предмета не занижувала.

Що стало причиною зухвалих витівок учениці? Чи правильно вчинила вчителька, оцінюючи її знання?

Педагогічна задача № 25

До шкільного психолога звернулася класний керівник 7 «Б» класу з проханням порадити, що робити з її учнем Дмитром. Хлопчик дуже недисциплінований, зриває уроки. Висміює вчителів, щоб розсмішити дітей, вдає з себе блазня. То мишу в клас принесе, то дошку чимось намастив, то панчохи на голову натягнув і всіх лякав. Навчається погано, хоч здібності є. Мати, хоч і приходить, але розмовляє з учителькою якомсь формально, не відверто, ніби щось приховує. Батько ніколи не приходив. Одного разу вчителька вирішила відвідати сім'ю вдома. Двері їй не відчинили, хоча було чути, що в квартирі люди є, і хтось підходив подивитись у дверне вічко.

Сплануйте взаємодію класного керівника з даною сім'єю з метою поліпшення поведінки й успішності Дмитра.

Педагогічна задача № 26

Ідучи на урок, педагог бачить біля кабінету юрбу учнів і двох підлітків, що б'ються. Педагог попросив усіх зайти до кабінету, а забіяк – залишитися в коридорі. Зачинив двері і, опинившись віч-на-віч з ініціаторами бійки, запитує:

- Можете пояснити, чому ви посварилися, через що виникла бійка?

Учні мовчать, дивляться спідлоба один на одного.

- Це секрет? – серйозно запитує педагог.

Вони ствердно кивають головами.

- Тоді зробимо так: даю вам п'ять хвилин – поговоріть як чоловік з чоловіком. Тільки без кулаків і образ, тихо, мирно з'ясуйте свої стосунки.

Покажіть усім, що ви можете цивілізовано розв'язувати свої проблеми.

Чи має рацію вчитель? Чим він керувався? Чи згодні ви з думкою, що на практиці мають реалізуватися бодай якісь уявлення про “чоловіче” й “жіноче” у вихованні? Яке рішення прийняли б ви в такому випадку?

Педагогічна задача № 28

На виявлення життєвої позиції усім старшокласникам школи через газету “Шкільне життя” запропонували взяти участь у складанні

“джентельменського набору” – списку якостей свого ровесника. На її сторінках були запропоновані запитання. Частина з них полягала в тому, щоб закінчити речення:

Які риси характеризують сучасну людину? Кого можна сьогодні назвати “джентельменом”? Як ви прокоментуєте жарт англійців, що “джентельмен – це той, хто кішку назве кішкою, навіть якщо на неї варто наступити?” Найбільше я ціную в людині ... Чи вважаєте ви себе сучасною людиною? Чому?

Запропонуйте свій варіант відповідей на всі ці запитання. Яке з цих запитань ви вважаєте найважливішим для розуміння життєвої позиції сучасної молоді людини?

Педагогічна задача № 29

Ганнуся написала любовну записку Володі такого змісту: "запрошую піти у клуб "Біла грива" – і я тебе люблю та кілька загадкових крапок", заховала її у підручник і пішла у клас. Ганнуся вчиться у 7 класі, їй 14 років. Володя старший на один рік. Але хлопці перехопили у коридорі записку і почали читати вголос, насміхатись. Було весело. Але не для Ганнусі; вона стояла розпатлана, у поті і кричала: "віддайте, дурні нещасні! Не смійтесь, віддайте!" Учитель застав цю біготню, побачив безпорядок. Він вихопив з рук хлопчика записку і вголос, з посмішкою і кепкуванням, почав її читати. Ганнуся вдруге вислухала свої зізнання у коханні. Потім учитель розпочав урок. На перерві записка потрапила до рук директора, який запросив маму до школи і при всіх учителях уголос прочитав мамі зміст записки. Мати, вийшовши з учительської, почала шмагати дівчинку. Ганнуся вирвалася і побігла за поріг школи до залізничної колії і потрапила під поїзд. Потім слідство...

Проаналізуйте ситуацію з погляду використання методів виховання. Як би ви вчинили з позиції учителя, мами, директора школи? Визначте інші можливі дії учителя у цій ситуації та спроектуйте наслідки кожної дії.

Педагогічна задача № 30

Класний керівник 5-го класу з дітьми на прогулянці. Діти бігають, граються.

- Коли б ти так у навчанні виділялась, як тут, - зауважує класний керівник одній дівчинці.

Дівчинка зупиняється, ніби прибита, і потім до кінця прогулянки все з побоюванням поглядає на вчительку.

- Медведєв, - звертається учителька до хлопчика, який із захопленням ловить метеликів, - я сьогодні в магазині зустріла твою маму і виявилось, що ти дома щоденник не показуєш, а метеликів ловиш спритно. Якщо

*сьогодні не покажеш двійки вдома, завтра без батьків у школу не приходь.
Зрозумів?*

Хлопчик нахмурившись пішов до дітей, на ходу він викинув пійманих метеликів.

Проаналізуйте ситуацію з позиції принципів виховання. Які якості можуть сформуватись у дітей у результаті таких виховних впливів?